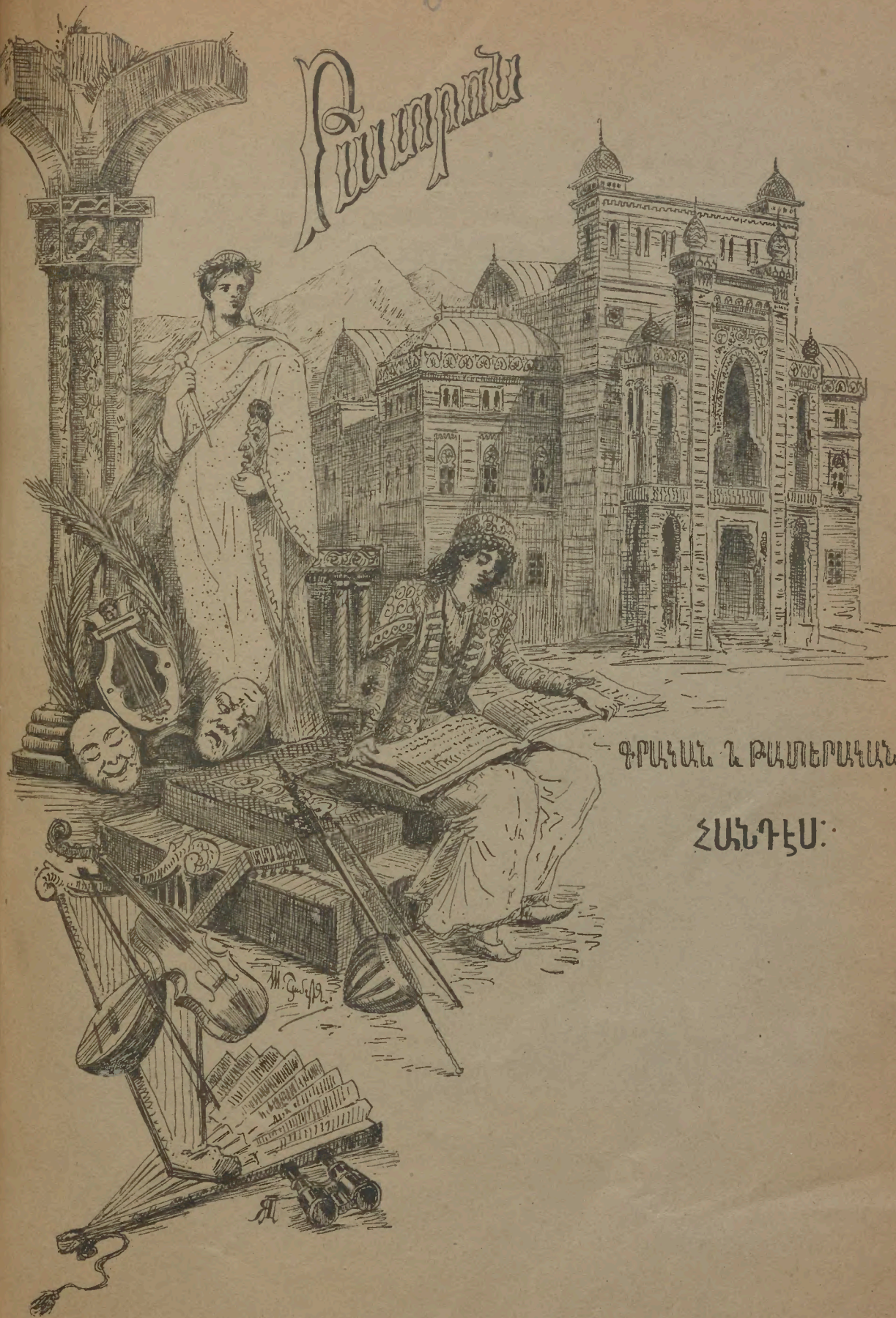

Բարձրագույն

ԳՐԱԿԱՆ և ԲԱՍՏԵՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ:

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Տպարան Մն. Մարտիրոսեանցի

Միքայելիան փողոց, տուն № 81.

1899.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա.	Սրապիոն չէքիմեան, կենսագր. Ա. Այվազեան	1
բ.	Երաշխիք Պոլիկրատէսի մատանին } Զիլբերից, թարգմ. Յ. Յովհաննիսեան	12
գ.	Լէդի Գրուար, մի ուսումնասիրութիւն Զէքսպիրի «Մակբեթի» Ռի- չարդ Գրանտ Ուայտից Յ. Խ. Մասեհեան.	19
դ.	Սիրոյ տեսիլներ, բանաստ. Յովհ. Թումանեան.	31
ե.	Պարսկական թատրոնը, Վ. Փափազեան.	32
զ.	Օրօր Էյեպիա Գիշեր } բանաստեղծութիւններ, Պ. Մոճոռեան	41
է.	Բեմական զգեստ, Թատերասէր	43
ը.	Թովմաս Սալվինի, թարգմ. Ա. Թարխանեան	48
թ.	Տպահանջ, զրոյց. Գ. Մուրացան.	80
ժ.	Հայ երիտասարդ, բանաստ. Գ. Ռ. Պատկանեան	79
ժա.	Օսկան Պետրովիչն էն կինը ումը, կատակ. մէկ արարուածով, հե- ղինակութիւն Գ. Սունդուկեանցի	81
ժբ.	Նկատողութիւններ կեանքի մասին, քաղուածք Ալֆօնս Դոդէից Ս. Հախումեան.	91
ժգ.	Նուէր Պ. Պոօշեանին, Յ. Յովհաննիսեան.	94
ժդ.	Թատրոնական քրոնիկոն, Դիլետանտ	95

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Ծ

ա.	Ժան-Բոդրի, կօմ. 4. գործ. հեղ. Վաքրի, թարգմ. Ֆելիքս	1
բ.	Լրացուցիչ ցանկ հայերէն լեզուով թոյլ տրուած պիեսների.	43

1899

Յունիս

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

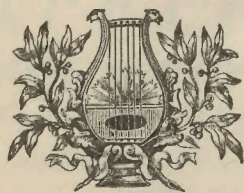
(ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

№ 1_x

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԳԻՐՔ Ե.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան ՄՆ. Մարտիրոսեանցի

Միքայելեան փողոց, տուն № 81.

1899.

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 12 Іюня 1899 года.

„Մ Շ Ո Կ“

(ԲՍՏԱՆԵՐՈՒԹԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԹԵՐԹԸ
հրատարակում է նոյն դիրքով եւ ծրագրով
ամեն օր, բացի կիրակի եւ տօներին
հետեւող օրերից:

ՍՏԱՆՈՒՄ Է ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ ՀԵՓԵՏԻՐԵՐ
Տարեկան բաժանորդագինն է 10 ռուբ.

Հասցեն՝ Тифлисъ. Редакция газеты „ՄՇԱԿ“
Tiflis. Redaction du journal „MCSHAK.“

ՆՈՐ-ԴԱՐ

(ՏԱՄԱՆՎԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ)

Դրականական եւ քաղաքական ամենօրեայ
թերթը. տարեկան ընթացքում լոյս է
տեսնում 225—230 անգամ:

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է 10 ՌՈՒԲ.

Հասցեն՝ Тифлисъ. Редакция газеты
„НОРЪ-ДАРЪ. Կամ Tiflis. Redaction
du journal «Nor-Dar».

„Մ Ո Ւ Ր Ժ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

(ՏԱՄԱՆԵԼԷԿԵՐՈՐԴ ԽԱՐԻ)

Տարեկան բաժանորդագինն է 10 ռուբլի:

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Ա. ԱՐԱՄԽԱՆԵԱՆ

Հասցեն՝ Тифлисъ. Редакция журнала „Муръ“. Redaction du journ. „Mourtch.“

XVII տ. „Ա Ղ Բ Ի Ի Ր“ XVII տ.

ՄԱՐԵՄՏԵԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶԱՐԻ ՀԱՆԳԷՍ

X տ. „Տ Ա Ր Ա Ջ“ X տ.

ՊԱՏԵՐԱԶԱՐԻ ԶՈՐԹԱԹԵՐԹ ԲՆՏԱՆԵԿԱՆ ԸՆԹԵՐՔԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ.

„ԱՂԲԻԻՐ“-ի տարեկան բաժանորդագինն է 3 ռ. պրեմիայով 4 ռ.: Արտա-
սանման 5 ռ.: „ՏԱՐԱՋ“-ի տարեկան բաժանորդագինն է 6 ռ. պրեմիայով
7 ռ.: Արտասանման 10 ռուբլի:

Հասցեն՝ Тифлисъ. Редакция иллюстр. журн. „АГБЮРЪ-ТАРАЗЪ“. Կամ Tiflis. Redaction
des journ. AGBUR et TARAZ.

Խմբ. հրատ. ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

„Ա Ր Ա Ր Ա Տ“

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ, ՊԱՏԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՄՈՒՐԻՐ

Բաժանորդագինն է 4 ռուբլի:

Հասցեն՝ Въ редакцію журн. „АРАРАТЪ“, въ Эчмиадзинъ.

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

(Двадцать третій годъ изданія)

Подписная плата на годъ 5 руб., съ пересылкою иногороднымъ 7 руб.

Подписка принимаются исключительно въ конторъ „Тифлискаго
Листка“.

(Тифлисъ, Головинскій пр., д. Ротина, № 3.)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա. Սրապիտն չէքիմեան, կենսագր. Ա. Այվազեան	1
բ. { Երաշխիք Պոլիկրատէսի մատանին } Ջիւլիէրից, թարգմ. Յ. Յովհաննիսեան	12
գ. Լէզի Գրուար, մի ուսումնասիրութիւն Ջէրսպիրի «Մակրեթի» Ռի- չարդ Գրանտ Ուայտից Յ. Նո. Մասեհեան.	19
դ. Սիրոյ տեսիլներ, բանաստ. Յովհ. Թումանեան.	31
ե. Պարսկական թատրոնը, Վ. Փափազեան.	32
զ. { Օրօր Էլեգիա Գիշեր } բանաստեղծութիւններ, Պ. Մոծողեան	41
է. Բեմական զգեստ, Թատերասէր	43
ը. Թովմաս Սալվինի, թարգմ. Ա. Թարխանեան	48
թ. Տպահանջ, զրոյց. Գ. Մուրացան	80
ժ. Հայ երիտասարդ, բանաստ. Գ. Ռ. Պատկանեան	79
ժա. Օսկան Պետրովիչն էն կինքումը, կատակ. մէկ արարուածով, հե- ղինակութիւն Գ. Սունդուկեանցի	81
ժբ. Նկատողութիւններ կեանքի մասին, քաղուածք Ալֆօնս Դոդէից Ս. Հախումեան.	91
ժգ. Նուէր Պ. Պօռեանին, Յ. Յովհաննիսեան.	94
ժդ. Թատրոնական քրոնիկոն, Դիլեւտանտ	95

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ծ

ա. Ժան-Բոդրի, կօմ. 4. գործ. հեղ. Վարրի, թարգմ. Ֆելիքս	1
բ. Լրացուցիչ ցանկ հայերէն լեզուով թոյլ տրուած պիեսների.	43

ՍՐԱՊԻՈՆ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

Համազգային թատրոնի ընդհանուր պատմութեան աշխատասիրողը պ. Ա. Ռոյիւր, իր 2500 կրեմներէ բաղկացած երկին մէջ հազիւ 10-12 էջեր նուիրած է Հայկական նոր թատրոնի մասին: Բայց կը մոռանայ Պրուտարքոսը՝ որ Հայ թատերարեմի հնութիւնը կը տանի մինչև 1800 տարիներ առաջ, յիշելով Արտաւազդ Ա.-ը, որ հելլենացուց լեզուով ողբերգութիւններ պրած էր, և որ նոյն ատեն իր ճառերուն և պատմագրութիւններուն հետ, անկորուստ պահուած էին:

Արտաւազդ՝ իր ողբերգութիւնները յունարէն գրելով՝ պատճառը, կըրոնանք համարել մեր գրացի Պարթև և Բակտրիացի և այլ հելլենամուտ ազգերը, որոնք միայն յունարէն լեզուով խաղալ կուտային: Եւ մեր Տիգրանն ալ սիրեց իր նորակերտ թատրոնին մէջ՝ Դիոնիսեան խաղուց համար յատուկ գերասաններ ժողովել ու բերել տալ, որոնք յունական բարբառով կը ներկայացնէին. թէև հայ լեզուն անտես չէր առնուած, քանի որ մեր նախնիք կանխաւ հայացուցած էին Մենանդրոսի կատակերգութիւնները և Եւրիպիդէսի ողբերգութիւնները:

Իսկ ապօնցմէ վերջ, հայրենի եր-

կիրն՝ արդէն ինքնին եղած էր լիարժէք, և մեր տոհմային պատմութիւնը՝ կենդանի ողբերգութիւն:

Ուստի, հարկ ալ չկար՝ դերակատարներ ստեղծելու, և թատերական բեմեր կառուցանելու:

Այո, երբ Անգլիա ծնաւ Չէքսթրի, Ֆրանսա՝ Դորնէյը, և Իտալիա՝ Բլֆիէրի, անոնք տարբեր գրութեան մէջ կը գտնուէին:

Այսպէս ալ երբ Հայոց գիրքն փոխուեցաւ, երբ ուսման տաճարներն փրականգնեցան, լոյսը սկսաւ տարածուիլ, քաղաքակրթութեան առաջին քայլին առնուել, այն ատեն ծնաւ Թրապիոն Հէքիմեանը, պատկերացնելու համար՝ հայ ազգին փառաւոր անցեալը, իր պիւրը նկարագիրներով, միմիայն ժամանակին պէտքն ու պահանջը պահանջելու համար:

Գրքը՝ ի պղքան, հաճութեամբ չողջունեց ոոյն ձեռնարկը, կատակերգութիւններու վնասը՝ ողբերգութեան օգուտին հետ համահաւասար գտնելով. և ցարդ այս տեսակետով, թատրոնի սեմէն ներս չի մտնել, ինչ որ ալ ըլլայ ներկայացումը, ազգային կամ շաղկապին:

Ասոր համար դժուար էր Հէքիմեանի ձեռնարկը, բայց ինքը՝ բարձր երևակայութեամբ օժտուած, գրիթէ իր ունեցած ուժը զոհեց թատրոնական գործին, և մասամբ այն գրքին՝ որ իր գրաբառ բանաստեղծութիւնները ու թատրերգութիւնները կը պարունակէ:

Եւ արդարեւ Հէքիմեան՝ գործին այնչափ սիրահարն էր, որ հակառակ հանգուցեալ դրավաճառ Յարութիւն Մարգարեանի առաջարկին, այդ տեսակ գիրք մը՝ 500 օրինակ տպելու տեղ, 4000 օրինակ տպագրել տուած է, իր իղէալին մոլեռանդ սիրահարն եղած ըլլալուն, որով և նիւթապէս չարաչար տուած:

Այսչափ ինչ խօսելէ ետքը, — իբր յառաջարան — անցնենք Սրապիոն Հէքիմեանի կեանքի գործերուն:

1832 օգոստոս 26 ի Բերայի մեծ հրդեհը լափեց հայոց և յունաց թաղերու բազմաթիւ տուններ, որով և շատ մը ընտանիքներ դատապարտուեցան վրաններու ներքեւ պահ մը պատըսպարուիլ:

Բարեբաղդ ենք որ այդ համաճառակ հրկէղին զոհ չի գնաց հայ երեսայ մը, որ ապագային մէջ մեր նոր — թատրոնին հիմնադիրն ու պաշտպանը պիտի ըլլար, և որ ծնաւ նոյն օրերը՝ աւերակներու մէջ վրանի մը տակ:

Այդ երախան, այդ մանուկը՝ մեր տաղանդաւոր Սրապիոն Հէքիմեանն էր:

Սրապիոն՝ բնականէն անառակ, այլ ուշիմ տղայ մըն էր:

Վենետիկի վարդապետները ուղեցին կրթել զինքը. նախ Բերայի Մը-

խիթարեանց նախապատրաստական դպրոցին մէջ, յետոյ՝ 1842-ին, տասնամեայ հասակին մէջ՝ Եսայեան Յովհաննէս և այլ ուսանող պատանեաց հետ ի Վենետիկ Ռաֆայէլեան բարձրագոյն վարժարանն առաջնորդելով, և այսպէս, Մխիթարեան հարք՝ Հէքիմեանի ծնողացը բռնը թեթևացած եղան:

Սրապիոն չափազանց յաջողակ էր դպրոցական բոլոր դասերուն մէջ, ու մասնաւորապէս լեզուաց մէջ՝ շատ քաջ էր:

Վարժարանի տեսչութիւնը և վերապատուելի դասատուք՝ Հէքիմեանի այս զգալի յառաջադիմութեան համար՝ իր տղայական անառակութիւններուն ալ կընդհին:

Իտալացւոց խանդավառութիւնը՝ Սրապիոնի բնութեան շատ յարմարած էր, և այս պատճառաւ՝ կարծես ամեն լեզուներէ աւելի կը սիրէր իտալերէնը, և իր մայրենի լեզուին պէս մշակած էր զայն, ու կրխօսէր ամեն առն:

Սրապիոն՝ իտալական լեզուին բոլոր նրբութեանց խելամուտ էր: Յոյժ գիւրաւ կըզբէր իտալական լեզուով ոտանաւորներ:

Իտալացւոց գրիթէ բոլոր դասական հեղինակութիւնները և թատրերգութիւնները մեծ աշխուժով կը կարգար, կըվերծանէր: Այդ նպատակով, մասնաւորապէս, ջանաց և իւրացուց նոյն լեզուի գաւառաբարբառները:

Այցելու իտալացի դասատուք՝ յառկապէս կը գովէին Հէքիմեանի մատենագրական ու բանաստեղծական տաղանդը, որ, ինչպէս ասացինք, վարժ էր իտալերէն լեզուով իսկ արտայայտելու խիստ շատ անգամ:

Մխիթարեան վարժապետք՝ նոյն

գովեստն ու գնահատութիւնը կրնէին, միայն անոր կըրտու և կարի անհանգարտ բնաւորութենէն պանգատել ձեռնարկով:

Սրապիոն՝ վեց տարի Ռաֆայէլեան վարժարանին մէջ մնալով, ուսիրեցաւ հայերէնէ և լատիներէնէ՝ զատ՝ ֆրանսերէն, անգլիերէն, գերմաներէն, իտալերէն, և մասամբ հին և նոր հրէաներէնը և հելլեններէնը, որոնք աւելի՛ գալուցէն՝ դուրս կատարելագործեց ինքնօգնութեամբ:

1848-ին, Վենետիկի յեղափոխութեան ժամանակ՝ Սրապիոն — գայրոցական շրջանաւարտ — Պօլիս վերագարձաւ, ուր երկար ժամանակ զբաղանութեամբ զբաղելով հանդերձ, Խրիստ արևելեան պատերազմին ժամանակ՝ վաճառականութիւն ըրաւ:

1855-ին Պուրկաղ էր, և 1856-ին՝ ի Սիդուպօլիս, և այլ տեղեր: Բայց ուր որ երթար՝ բանաստեղծական բընարը կը թրթռացունէր, գէթ ի յիշատակ իր պանդխտութեան, ամեն առթիւ նուագներ ու բանաստեղծութիւններ քերթելով:

Սրապիոն՝ թունդ գրաբարեան էր, թէն միևնոյն յաջողութեամբ ու ձեռնհասութեամբ՝ կը գրէր իր աշխարհարար հեղինակութիւններն ալ:

1857-ին, «Տաղք, քերթուածք և թատերագութիւնք» գրաբար լեզուաւ զիրք մը հրատարակեց — ինչպէս վերը ակնարկեցինք — որ կը բովանդակէր՝ 186 կտոր այլ և այլ տաղեր և քերթուածներ, որոնք ստուարահատոր գրքին 278 երեսները գրաւած էին:

Իրբըր՝ յառաջաբան չունի, այլ իբրեւ նախըզանք՝ հետագայ երկտողը հիւսած է.

«Սիրտ զերծ յոխոց, միտք կազմ ի կրել տխուս համակ,

«Հուր քերթողաց կիզոյր զճակատու և գրեցի»:

Գեղեցիկա՞ծ տաղերուն մէջ յիշատակելի են ընտանեկան նուագները, մանաւանդ, իր սիրելի քրոջը՝ Աննա Հէքիմեանի՝ Սեւան Դարբիէլ փաշայի հետ ամուսնութեան առթիւ գրած գրաբար օրհներգը:

Նոյնպէս, խորհրդաւոր է՝ ամենէն վերջին քառատող երգն, որ իր ամուսնութեան թուականը կը կրէ, որ է.

«Դ ղաշն հարսանեաց Սրապիոնի Հէքիմեան ընդ Աննա Մանասեան.

Ահա դաշն անքակտելի

Ընդ նազելւոյդ կըրեցի

Արդ քո շնորհ թէ երջանիկ

Կամ թէ դառն յապալս այդ կնիք:

16 փետրվար 1857».

Ազգային առաջին թատերագէտին բոլոր նուագներուն ու քերթուածներուն մէջ՝ բանաստեղծական նոր գիւտեր և չքնաղ զոհարներ, կորովի լեզուի և առութեան մը հետ միապագայ կը խալլին:

Վերոյիշեալ մեծահատորին մնացեալ մասը կը պարունակէ թատերագութիւններ, որոնք կարգաւ ծանօթացնենք ընթերցողաց:

Արտաշէս եւ Սաթենիկ քերթուած թատերական ի հինգ արարուածս. 1848-ին ի Վենետիկ, երբ հեղինակը տակաւին հազիւ տասնուվեց տարեկան գրած է քսան և եօթը օրուան մէջ:

Արտաշէս և Սաթենիկի նիւթը առնուած է Մ. Խորենացիի պատմութեան հետեւեալ մասէն՝

«Ազգ Ալանաց... բանակի առ ե-

զերբ (Կռք) գետոյն 'ի հիւսիսոյ, և հասեալ Արտաշիսի բանակի 'ի հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:—Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն Հայոց ածեն առ Արտաշէն, զխաղաղութիւն խընդրէր արքայն Ալանաց, տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեցէ... հեծաւ արքայն Արտաշէն 'ի սեան գեղնցիկ... և անցեալ որպէս զարծեալ սքաթի ընդ գետն, և այլն»:

(Պատմ. Հայոց. Գիրք Բ.)

Հարմակ եւ Աշխէն հինգ արարուած ողբերգութիւն, որ հեղինակը 1850-ին գրած է, և զազափարած է նիւթը՝ ԺԳ-րդ դարու պատմութիւնէն: Տեսարանն է՝ յԱնուրս Խաչենոյ:

Բերայի թատրոններուն միջ տեսնելու բաղաւորուած եւ այս խաղը: Խաչենոյ Վախթանկ իշխանին, և ասոր դստեր՝ Աշխէնին, Սիսակեան Հորմակին, Տաղրաց Զարմայր իշխանին և անոյ՝ մտերիմ՝ Սեպուհին, Հրաչեային, Նաթիշտ Նուարդին, և այլոց դերերը՝ խիստ ճարտարութեամբ կը ներկայացնէին ժամանակակից բոլոր անուանի դերասանները, 'ի ներկայութեան երկուսն խուռն բազմութեան, որ ուժգին ծափահարութեամբ բեմ կը հրաւիրէր հեղինակը:

Սամէլ Կամ կրօնք եւ տիրածորութիւն, ողբերգութիւն հինգ արարուած, 1854—1856 հեղինակուած:

Լուսաբանուած է սոյն ողբերգութեամբ՝ պատմութեան հետեւալ կրտորները:

«Եւ այնչափ չար էին արքն երկորին, (Վահան և Մերութան) զի անգամ իւրեանց ումեք ոչ ողորմէին, այլ անխնայութեամբ դատէին զօ-

տարս և զիւրեանց բնտանիս: Ատրուշանս շինէին 'ի բազում տեղիս, և զմարդիկ հնազանդէին օրինացն Մադդեղանց և բազում յիւրեանց սեփականսն չինէին ատրուշանս, և զորդիս և զազալինս իւրեանց տային յուսումն Մադդեղանցն: Ապա որդի... Վահանայ, անուն Սամուէլ, եհար սատակեաց զՎահան զհայր իւր...»:

(Փաւստոս)

«Բանգի էր սպանեալ նորա (Սամէլի) զհայր իւր... յազազս ուրացութեանն...»:

(Խորենացի)

Սամէլ ողբերգութիւնը՝ 1856-ին առաջին անգամ ներկայացուած է Բերայի Նաումի թատրոնին մէջ, և քնահատուած՝ թատերասէր ժողովրդէն:

Վահրամ կամ Ասպետն Երկաթաբազուկ. դրուագ հայկական ԺԳ-րդ դարուն, և տեսարանն՝ Սիս քաղաքին մերձակայքը, որ արքայանիստ քաղաք էր Վիլիկեցւոց Օշնի օրով:

Սոյն աղգային ողբերգութիւն՝ հինգ արարուած է, և հինգ օրէն՝ պատրաստուած, ու Խտալիւրէնի թարգմանուելով՝ 1856 Յունիս 15/27-ին, Բերայի Նաում եղբայրներու թատրոնին մէջ ներկայացուելով՝ ծափահարուած է:

Վահրամ ողբերգութեան մէջ թատերաբեմը ներկայացող զխաւար անձինքն են՝ Օշին Ա. (թագաւոր Վիլիկիոյ), Վալսիկէ (գուստր Օշնի), Վահրամ (Հայ ասպետ՝ Սարակինտաներու ժառայութեան մէջ), Յովհաննա Լոմպարտացի (մտերիմ Լաստիկեայ), Սէլտ (զինակիր Վահրամայ): Թող Հայկազն իշխանները, սպաք, Հայ զօրականք և Սարակինտան պահնակը և Նաթիշտը,

որոնք թատերախաղը՝ աւելի հետաքրքրաշարժ կը կազմեն ու կը ժողովրդականանան:

Ապաքէն ժողովրդական այս գնահատումներն էին, որ քաջալերեցին զՍրապիոն՝ ի լոյս հանել նկրտելու, իր ծրագրած Արզամ, Սմբատ (սպարապետ Արտաշէսի), Մահ Գնէլայ, Ողսմսիհաղա եւ Փարանծեմ, Արշակ Անդմուշն, Մնծն Ներսէս եւ Աւերազը Անույ՝ ողբերգութիւնները:

Սրապիոն Հէրիմեան կըխոստովանի զայս, 1857 յունիս 6-ի գրութեամբը՝ հառաչելով.

Օտարացն եւ եթ ծափահարութեամբ մի մի լիցի ինձ շատանալ:

Սրապիոն՝ 1864-ին ալ փոքրիկ հատորիկ մը հրատարակեց, որ կը պարունակէր *Յուլիանէ, Գօմալա ու Պօղոս եւ Վերգիլինիա* թատերգութիւնները:

«Պօղոս եւ Վերգիլինիան» 1863-ին, Բերայի Արեւիկան թատրոնին մէջ ներկայացնել տուած էր հեղինակը, եւ բուական գոհացուցիչ կըր ունեցած:

Սոյն հինգ արարուած թատերգութիւնը՝ Պէրնարտէն տը Սէն Բիէրի վէպէն քաղուած է:

«Յուլիանէն» երեք արարուածով քնարերգական գրաբար ողբերգութիւն մըն է. նիւթը՝ բոլորովին մտացածին, եւ 1850-ին գրուած:

Յուլիանէի մէջ՝ տաղաշափական բանի մի նորութիւններ մուծուած են, ինչպէս կը խոստովանի երկասիրտին ալ՝ զԵրրոյկին՝ ներածականին մէջ:

Իսկ «Գօմալա»-ն՝ Օտտիանի համանուն քերթումին վրայ շափուած ու փորձուած եւ Մալքիբեքի Անգլիական արձակ գրութենէն աշխարհա-

րար ոտանաւորի վերածուած թատերական քերթումն է, 1863-ին յօրինուած:

Դրբոյկին այս մասը՝ նուիրած է առ ճարտար երգահան Յովհաննէս Երամեան, իբր նշան սիրոյ եւ մեծարանքի:

Հէրիմեան՝ իր համառօտ աշխատասիրութեանը մէջ, Պօլսեցւոցս համար ընթացիկ լեզուի մէջ անհրաժարելի սեպուած՝ կը, կոր մասնիկներն մէկ-դի ձգած է:

Տաղանդաւոր թատերագիրն՝ այնչափ կասկածոտ ու անխտան է իր ձեռնարկին վրայ, որ զԵրրոյկին ներածականն հետեւեալ տողերով կը կնքէ.

«Դրբոյկ» համառօտ է որով թէ համակրութեան արժանի չըլլամ, գոնէ ընթերցողներուս երկայն ձանձրութեան առիթ տուած չեմ ըլլար»:

Հէրիմեանի ծանօթ երկասիրութիւններէ գուրս՝ կրօնական, իբր գլուխ գործոց, Սմբատ խոստովանող պատմական թատերգութիւնը՝ աշխարհաբար լեզուաւ, եւ Գոռնէյի՝ Պօղիքոսին ու Գլօքտօքի՝ Մահ Ագամայ ոտանաւոր աշխարհիկ լեզուաւ թարգմանութիւնները:

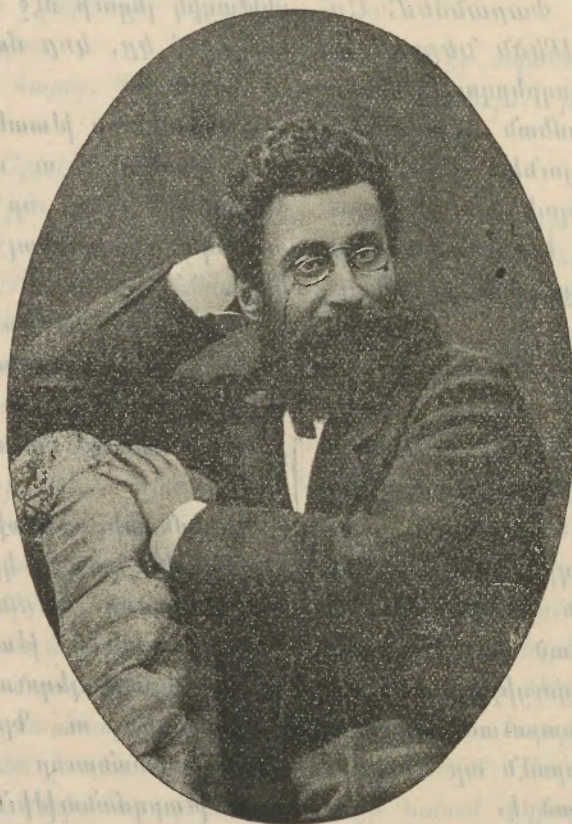
Զմուռանանք գրել թէ, Սրապիոնի գրական դաւանութիւնն էր, եւ միշտ կըյայտնուէր:

«Հայ թատերգութեան յառաջագիմութեան գրադուր, ողջամիտ բարոյական սկզբանց վրայ հեղինակեալ օտար գրութիւններ կրնան գտնել թարգմանելու, երբոր չուզեն կամ կարող չըլլան ազգային պատմութեան աւելի կամ քիչ ծանօթ դէպքերէն մէկը լուծաբանել»:

Եւ դարձեալ, նինն Ջարմայրայ փոքրիկ հատընտիր աշխարհարար քերթուածը, իբր պատասխան՝ հսկելոյն հայր Դարբիէլ Պատկանեանի՝ Մահ Ջարմայրոյ նահապետի դիւցազներգութեան:

Սրապիոն՝ վերջի ժամանակներս,

իր անտիպ աշխարհարար հեղինակութիւնները, ներշնչումները ու բանաստեղծական քերթուածները պարունակող առանձին հատոր մը կազմած էր, որ 'ի կենդանութեան' շատ փափարեցաւ 'ի լոյս ընծայել, բայց իր կամքն անկախ պատճառներով չի

† Ս Ր Ա Պ Ո Ն Հ Է Զ Ո Մ Ե Ա Ն

յաջողեցաւ տարաբաղուաբար, և մնաց իր հարուստ մալոնադարանին մէջ, իբրի մատենագրական վերջին յիշատակն անմոռաց:

Բայց Սրապիոնի բուն նախասիրական գործունէութիւնը կը սկսի 1857 և 1869 թուականներուն, երբ միանգա-

մայն վաճառականութեամբ ալ կը դրաղէր:

Այս տարիներու մէջ, մանաւանդ սկիզբները՝ հայկական թատրոնը կազմակերպելու համար իր տուած աշխատութիւնները՝ արդարեւ անմոռանալի են: Համբաւ գերասաններ կըրթել, հասցնել. թատրերգութիւններ

գրել, ճարել. և թատրոնի տնօրէնութեան հոգը ստանձնել, վարել: Պաշտօն մը՝ որ ըստ ինքեան ծանր. դրժուարին, հոգեմաշ ու բազմածախս է, որոնց տոկալու համար՝ արդէն Հէքիմեանի վտիտ կազմուածքը անբաւական էին: Բայց մեր անդրանիկ թատերագրին հաստատամտութիւնը, և անդու ու անխոնջ յարատե փափաքը՝ մուցնել կուտային իրեն, բարենպատակ ձեռնարկին յաջողութեանը համար ըրած նիւթական և բարոյական զոհողութիւնները:

Եւ ահա այս էր պատճառը, որ երբ շատ տկարանար Հէքիմեան, դադար կ'առնուր, առանց դադրելու՝ ուրիշները խրախուսելէ, որ յարատեին շարունակել իր սկսած յաղթական գործը:

Գործ մը՝ որ ամեն նոր գործի պէս, իր հակառակորդները ունէր: Բայց և այնպէս՝ նոյն ատենը՝ իրեն աջակիցներ ալ, անձնուէրներ ալ գլտնուեցան, որոնց մէջ կըլիշուին իբրի գործակիցք Հէքիմեանի, ծանօթ հրապարակագիր վաղամուրիկն Արմենակ Հայկունին (Համբարձում Քիչմէճեան), և դերասանք՝ Աբրահամ Նարինեան, Աւետիս Իգարեճեան, Գաբրիէլ Պալատեան, Թովմաս Թէրզեան (ոչ բանաստեղծ յայտնի Թերզեանը), Գարեգին Արզարեան, Պետրոս Մաղաքեան, Յովհաննէս Արքեմեան, Սերովբէ Պէնլեան, Յարութիւն Չամաչըրճեան: Իսկ դերասանուհիներն էին՝ Օրիորդ Փանի Պարսեան, Օրիորդ Աղաւնի Թերզեան, Օրիորդ Թադուհի Տիգրանեան, և Օրիորդ Գ. Պալթայեան:

Ասոնցմէ եղբը կ'ուզայ Արեւիկեան թատրոնի սկզբնաւորութիւնը ողջունող այն կատարելագործեալ դերա-

սանական խումբը, որ հազիւ քանի մը տարի օրինաւոր կեանք և թատերական շրջաններ ունեցաւ:

Երբոր թատրոնական գործը սկսաւ թուանալ, 1869-ին, Սրապիոն Հէքիմեան՝ կրկին անգամ գործին գլուխ անցաւ, և իր նախաձեռնութեամբը՝ Հայկական թատրոնի նոր խումբ մը կազմակերպեց, և թարմ ուժերով ու նոր հռանդով գործին նոր զարկ մը, նոր մղում մը տուաւ:

Ասկից առաջ, և ասկից վերջն է, որ կըլիշուին տաղանդաւոր նորահոյլ դերասանուհիներ և նորընծայ դերասաններ, որոնց մէկ քաղուածոյ ցուցակն է հետեւեալը:

Դ Ե Ր Ա Ս Ա Ն Ո Ւ Հ Ի Ք

Օրիորդ Արուսեակ Փափաղեան.

» Աղաւնի »

Տիկին Մարիամ Ծաղիկեան.

Օր. Երանիկ. Թէրզեան.

» Եղբորս Կէօմրիքճեան.

» Երանուհի Գարագաշեան.

» Արաքսի Չիլինկիրեան.

Տիկ. Պայծառ Փասուլաճեան.

Օր. Վիրգին Գարագաշեան.

» Թերեզա Չուխաճեան.

» Աննիկ »

» Վիրգին Պաղպաղեան.

» Թեֆար »

» Հրաչեայ Մինասեան.

» Աղաւնի Չիլինկիրեան.

» Առաքիկ Գանթարճեան.

» Մարի Նուարդ.

» Տիւրիկ Չուշանիկ.

» Տիւրիկ Պէնլեան.

» Թ, Հրանդ.

» Մ. Սիրանդ.

» Գոհարիկ Չիլինեան.

» Փլորիկ Գայըճեան.

- » Վերթոր Համգանճեան.
 » Հապէլ Հէքիմեան.
 » Վերթին » .
 » Աղնիւ Արէմեան.
 » Հաղիկ Քէօյեան.
 » Նէվրիկ Սաթնիկ.
 » Վերդին Ծաղիկեան.
 » Էօժէն Քէօյիւեան.
 » Աղնիւ Թաթեան.
 » Հարունի » .
 » Արաքսի Հիրինեան.

Դ Ե Ր Ա Ս Ա Ն Ք

Պարոնայք.

- Գալուստ Լքեցի.
 Ստեփան Էքշեան.
 Մարտիրոս Մնակեան.
 Դաւիթ Թրեանց.
 Դաբրիէլ Պամանճեան.
 Յովսէփ Զերաշի.
 Յովսէփ Մերասեղտիեան.
 Մկրտիչ Այդընեան.
 Յակոբ Վարդովեան.
 Մանաս Սրապեան.
 Օ. Մէնէվիշեան.
 Տիգրան Տօմինեան.
 Թովմաս Փասուլաճեան.
 Պետրոս Սարբեան.
 Ռոմանոս Սէդէֆճեան.
 Պետրոս Չունճեան.
 Թովմաս Պեռեանց.
 Մովսէս Փափաղեան.
 Ստեփան » .
 Աբրահամ Ոսկիմատն.
 Յակոբ Բիւսկիւճեան.
 Ռուբէն Սէֆէրեան.
 Խաչիկ » .
 Դարեգին Ռշտունի.
 Պետրոս Աղամեան.
 Սարգիս Միրիճանեան.
 Թաւուր Նալեան.
 Երանոս Չափրաոտճեան.

- Խաչիկ Փափաղեան.
 Տիգրան Սանրաքճեան.
 Թաւուր Ունճեան.
 Միքայէլ Փամիւքճեան.
 Տիգրան Թոսպաթեան.
 Սերովբէ Տէօյիւճեան.
 Տիրան Դալֆաեան.
 Միհրան Դալֆաքճեան.
 Խաչիկ Գիւմիւճեան.
 Հրանտ Վարժապետեան.
 Յարութիւն » .
 Միշել Պերպերեան.
 Դէորդ » .
 Դրիգոր Քիթապճեան.
 Քերովբէ Թաշճեան.
 Բիւզանդ Սիրունեան.
 Յարութիւն Ագարէճեան.
 Դ. Դալբաքճեան.
 Տիգրան Մատթէոսեան.
 Դրիգոր Սանդալճեան.
 Յովհաննէս Թարայեան.
 Խաչիկ Վարդովեան.
 Մկրտիչ Աղնաուրիսեան.
 Վարդան Մուրատ.
 Դ. Երուանդ.
 Անտօն Ռշտունի.
 Վ. Դալէօմէրեան.
 Մ. Մխիթարեան.
 Օննիկ Գիւրեղեան.
 Դէորդ Հոլասեան.
 Սիմօն Պարոնեան.
 Յարութիւն Ալիքոսնեան.
 Ռուբէն Սէֆէրեան.
 Միհրան Քիթապճեան.
 Ռուբէն Պիննեմէճեան.
 Ալիքսան Եալդըճեան.
 Արտաշէս Դիւցաղնեան.
 Բիւզանդ Յուսիկեան.
 Յակոբ Պենկլեան.
 Դրիգոր Չօպանեան:

Սրապիոն՝ արդէն հակամէտ իր

կոչման, բոլորովին վարժուեցաւ գերասանաց կեանքին, կ'ուզէր միշտ օրերը իր բնաւորութեան պէս ուրախ դուարթ անցունել:

Իր յոգնութիւնները, և տաժանելի աշխատանք մը՝ երբ ունենար, ի դլուս հանելէ վերջ, կ'երթար գարեջրատուն և կը խմէր իր մէկ քանի սիրելի բարեկամներու հետ միասին. և այսպէս՝ մտածութեան ժամերը՝ ուրախութեան կը փոխուէին, և ամեն յոգնութիւն կը մոռանար:

Հէքիմեանը՝ կատարեւապէս ճանշնալու համար, պէտք էր այդ գուարթ ժամերուն մէջ տեսնել զինքը:

Աշխատութենէ երբէք չի քաշուող, դրամի յարգ բնաւ չընծայող բնաւորութիւն ունէր. և իր բոլոր վատակը՝ ընտանիքի բաղմամբիւ անդամներուն — երկու մանչ, երեք աղջիկ, մի որդեգիր, — և իր բարեկամներուն համար էր:

Ինք չէր ուզեր, և շուզեց կապուել տեղ մը, կամ վաճառականի մը քով, և կամ ուր և է վարչութեան մէջ. զի ամեն բանէ վեր՝ կը սիրէր իր անկախութիւնը, իր ազատութիւնը:

Սրապիոն Հէքիմեանի քննադատ մտքը և ողջամտութիւնը չէին թողուր՝ ուրիշներուն խոնարհիլ, կամ անոնց մէկ սխալը ծածկել:

Սրապիոն՝ չկար հեղինակ մը, որուն վրայ ընդարձակ ու քննադատիչ տեսիլութիւն չունենար:

Պատմական ճիւղին մէջ ալ ոչ նուազ հմուտներէն էր:

Գրեթէ բոլոր հին և նոր ազգաց վրայ, ամենուն մատենագիրներովը հանդերձ, կրնար վարպետի մը լեզուով խօսիլ ու տրամաբանել:

Հազուադիւր տաղանդ մըն էր Հէքիմեան: Բայց զժբազտ էր իր նը-

պատակներուն լիովին չի հասնելուն համար. զի չի կրցաւ հայ-թատրոնը՝ տեական հիմերու վրայ դնել, չի կրցաւ իր զաւակացը նկատմամբ բաղձացած կրթութիւնը տալ. և չէր գիտեր ինչ պատճառաւ Վենետիկը գէթ չորդեգրեցին Սրապիոնի պայազատներն՝ Մխիթարեանց Ս. Ղազարու վանքը, կամ Ռափայէեան-Մուրադեան վարժարանը կրթել: Եւ զարմանալի է ուր՝ Սրապիոն, ինքը փափաքեցաւ իր կրտսեր տղուն, աւելի Հայկական կրթութիւն մը տալ, և Ս. Էջմիածնի Գէորգեան Զեմարանը գրկել: Վասն որոյ, Ազգանուէր-Հայուն հաց ընկերութեան գործադիր ժողովին ատենապետութիւն եղող տիկին Մարիամ Պիլլորեանի միջամտութիւնը խնդրեց, հետեւալ նամակով.

«Ղալաթա, 5 հոկտ. 1882

Ազնուազարմ

Տիկին Պիլլորեան

Քաղկեդոն.

Տիկին.

Գիտեմ որչափ կանացի չնորհր և մեղրախօս շրթունք նոյն խակ Պօլիփիմներն ամօրելու կարողութիւն ունիք. այսու հանդերձ չեմ ուզեր ըսել թէ՛ արն անձն որուն մօտ ձեր բարեմոյն մտերմութիւնն կը խնդրեմ՝ Պօլիփիմ մի ըլլայ — բայց թէ բաղդն ինձ նկատմամբ Պօլիփիմէն աւելի դժնեայ եղած է, կարծեմ թէ՛ և ոչ կատարեալ իմ գրիցս գիտակ՝ նաև դուք իրաւունք կուտար — խնդիրս ահա այս է — յարգոյ Այվազեան Էջմիածնայ նորահաստատ վարժարանին համար աշակերտներ հաւաքելու սլաշտօնն ստանձնած. թէ ուրիշ բարեկամներէ և թէ տիկին Սօֆիյէն լրտեցի — արդէն յարգոյ Ա. Խանճեանին այլ խօսքն ըրած էի — բայց այսօր

բարեբաղդաբար կը լսեմ որ Այվա-
զեան էֆէնդին ձեզ շատ ծանօթ ե
հետևաբար ձեր խնդիրքն չի մերժե-
լու չափ բարեկամ է — mulén à
part — բայց պէտք է ձեզ հնազանդի
— ուստի յանուն ձեր բարեկամու-
թեանն առ իմ գերգաւտանս՝ յանուն
այն մեծարանաց որոյ անստգիւտ
սողացոյցն նոյն իսկ իմ խոժոռ ե
դժնեայ պատասխան կամ գիտողու-
թեանցս վրայ ձեր համակրութենէն
ստացիր, ե յանուն իմ տառապեալ
դիրքիս որ չի ներէր որպէս հայ-
թայթել այն կրթութիւնն, որոյ ես
պարտական եմ դուզնաբեայ ազգա-
յին ե ընկերական դրեյս, խնդրեմ
տիկին, որ ամենայն համոզիչ ե ա-
մօր բացատրութեամբք, ինչպէս 'ի
հարկին ձեզ բնաւ չի պակսիր, Այ-
վազեան էֆէնդին հաւանութիւնն
ստանաք նաեւ իմ Յովհաննէս որդիս
էջմիածնայ վարժարանին աշակերտ
ընդունել տալու. ե յաւէտ երախտա-
պարտ պիտի մնամ ընտանեօրս ձեր
այդ բարեկամական աջակցութեանն:

Մնամ

Ռզչոյն ամենեցուն

Խ. Ծ. ե բարեկամ

Ս. Հէքիմեան:

Նոյնպէս, այս առթիւ հետևեալ
նամակն ես աւելորդ չենք համարի
արտագրել աստ.

Ղալաթա, 5 հոկտ. 1882

Մեծապատիւ

Այվազեան էֆէնդի

Քաղկեդոն.

Յարգոյ Այվազեան էֆէնդի.

Յուսամ թէ իմ անունս բոլորովին
ձեզ անծանօթ չէ թէ ե հարկադրեալ
եմ ընտանեկան պոքմանիս պահանջ-
ներէն շատ տարիներէ 'ի վեր կրկնոյն

անապատը թաղուած մնացեր եմ—

Բարեկամք ունեք ինձ աւետեցին
թէ էջմիածնայ դպրոցն խրկուելու
աշակերտաց ընտրութիւնն ձեր խնա-
մոց յանձնուած է — կարելի է ար-
դեօք նաեւ իմ Յովհաննէս զաւակս
ձեր բարեթի պաշտպանութեամբ հոն
յուզարկել որպէս զի ընդունի այն
մարդավայել ե... կրթութիւնն զոր
իմ սահմանափակ պայման ե անձուկ
միջոցներովս անկարելի եղաւ իրեն
հայթայթել — ե թէ յաջողի կամ չի
յաջողի, ապահով եղէք որ զիս յա-
ւէտ երախտապարտ պիտի հասցէք
ձեզ՝ ե նոյն դպրոցի հաստատուաց:

Մնամ մեծաբանօք

Խ. Ծ.

Ս. Հէքիմեան:

Սրապիոն՝ երբ թատերական առ-
պարէզէն ձեռնթափ կ'ըլլար, հաշուե-
յարդարութեամբ կը զրադէր: Զի ոչ
միայն իրաւագէտ — համարակաւ էր,
այլ ե մասնագէտ հաշուեյարդար. ե
մեծ ընդունակութիւն ունէր կնճռոտ
հաշիւներու մասին:

Հրապարակին առևտրական ե սե-
ղանաւորական խառնակ հաշուոց
կարգադրութիւնք՝ իրեն կը յանձնուե-
ին, ինչպէս նաեւ որ ե է սնանկացող
վաճառական մը կամ ընկերութիւն
մը, 'ի հարկին՝ իրեն պէտք էին գի-
մել, որ հաշիւներն յարդարէ, ե վի-
ճուիր պարզէ:

Սրապիոն Հէքիմեան, վերջին 15 —
20 տարիներուն մէջ բոլորովին քա-
շուած կողիացած, ե գրական հրա-
պարակէն մեկուտացած էր, ու իր հա-
ցի խնդրովն կը զրադէր, ու ինքզինքը՝
այսպէս բոլորովին մատնած ու դա-
տապարտած էր հաշուեյարդարու-
թեան:

Եւ յիրաւի, բոլոր կնճռոտած, անլուծանելի հաշուական խնդիրներն և անանկութեանց մութ հաշիւները լուծելով՝ ՚ի լոյս կը հանէր, և արատարար կը շահէր, ու առատօրէն կը ծախսէր: Այնպէս որ իր տնտեսական վիճակը՝ հակասական էր, բնաւ երբէք մուտքը՝ ելքէն աւելի եղած չէր, թէև շարաշար կ'աշխատէր, շատ անգամ դիշերներն իսկ լուսնելով, յորում իր ջոյս կազմուածքը՝ որ կըցեր էր տուկալ այնչափ տաժանելի աշխատութեանց, չի կըցաւ դիմանալ՝ երբ պարագայից զուգադիպութեամբը՝ եկաւ միացաւ ընտանեկան դժգոհ կեանքը, և պէտք եղաւ սթափիչ ու կազդուիչ ըմպելիաց կիրարութիւնն աւելացնել, որով թերեւ իւր առողջութիւնն խանգարեց, և մահը կանխեց:

Իւր մահուան թուականը ծանօթ է ամենուս:

1892, մարտ 7-ին, Քերայի Ս. Ոսկերերան եկեղեցւոյն տխրահնչակ զանգակները կը դուժէին Սրապիոն Հէքիմեանի վախճանը, որ կնիքի ՚ի հասակի վաթսուս ամաց:

Հանգուցելոյն զազազը՝ շարտթ դիշերէն փոխադրուած էր Հայ Հռովմէականաց եկեղեցին, ուր տան կարգը ու թաղմանական տխուր արարողութիւնը հանգիստութիւն ու փառաւորապէս կատարուելէ յետոյ՝ ՚ի ներկայութեան Ռափայէլեան և Մուրադեան նախկին աշակերտաց, բազմաթիւ բարեկամաց և յուզարկաւոր ժողովրդեան, դազադակիր կառքով փոխադրուեցաւ մարմինը՝ Զիշի գերեզ-

մանատունը, և ամփոփուեցաւ իր երկու սիրելիներուն՝ անմահ Պէշիկթաշիանի և անմուաց Աբամեանի քով:

Այդ երեք ազգային գործիչներու շիրիմաց երրորդութենէն, իբրեւ Հայկական փոքրիկ Բանթէոն մը կազմուեցաւ, ուր հանգուցելոյն համակրելի մտերիմներէն՝ տ. Էմմանուէլ Եոյեան, սրտառուչ և արտասուալից աչօք արտասանեց հետեւալ գեղեցիկ մահանուագը, գերեզմանատան մէջ.

—
Ա Ռ.

Ս Ր Ա Պ Ի Ո Ն Հ Է Ք Ի Մ Ե Ա Ն

ՆՈՒԱՅ ՄԱՀՈՒ

Նըւագ մի տըխուր մահուան բաժակիդ
Ածեմ ՚ի նըւէր առ եզր դազադիդ.
Աւագ իմ եղբայր դու հէք Սրապիոն՝
Քերթոյ ՚ի հոգեաց արի, ընկալ, օն:

Վաղուց աղերէկ քնարդ էր լըռեալ
Զի հոգը ընտանեաց ըզքէզ պաշարեալ.
Հեղձուցին ըզլուսնդդ, շիջուցին զա-
լիւնդ
Ուր են քո քերթուածք և թատեր-
գութիւնք:

Դու Հայ թատրոնին նախկին ետուր
կեանք
Պէշիկթաշիեանի ընկեր ախոյեան,
Էիր հանճարով ՚ի վեր քան ըզնա՝
Ներթաշնակ լեզուաւ լոկ յալթէր քեզ
նա:

Աստղղ զըլլութեանց Հայոց կամարին՝
Անկար դու սուղար վիրապ յահագին
Մատնանիչ ըզդուռն առնելով շիրիմին
Իցիւ, դու վերեք ՚ի փառս երկնային:

1892 Մարտ 8/20:

Ա. Մ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ե Ր Ա Շ Խ Ի Ք *).

(Դամոնն և Ֆիևտիսս)

Չ Ի Լ Լ Ե Ր Ի.

Դիոնիսիոս բռնաւորի մօտ զընաց
Դամոնն՝ առած հանդերձի տակ մի դաշոյն.
Նրան կապեցին թիկնապահներըն իսկոյն:
«Ասա, վերադ ինչո՞ւ էիր սուր պահած»:
Եւ նա մօայլ պատասխանեց կատաղած.
— Ուզում էի քեզնից քաղաքն ազատել:
Խաչի վերայ կարող ես լոկ այդ քաւել»:

Դամոնն ասաց. «Պատրաստ եմ ես մեռնելու.
Կեանքիս խնայել ես չեմ խնդրում քեզանից.
Սակայն թէ շնորհ պիտի անես ընձաւ ինձ,
Գէթ երեք օր ժամանակ եմ հայցելու.
Գընամ քրոջս իւր փեսային յանձնելու:
Բարեկամիս թողնում եմ քեզ գրաւական, —
Թէ չը դառնամ իմ տեղ սղանիւր դու նորան»:

Եւ գոռ արքան մի նենգ ժլախտ երեսին
Փոքր ինչ խորհեց, ապա դարձաւ ու ասաց.
«Ես քեզ կըտամ երեք օրն այդ քո խնդրած.
Բայց պայմանի եթէ օրերըն անցնին,
Եւ յետ եկած դեռ չըլինիս դու կրկին,
Նա, իմացիր, քո փոխարէն կը մեռնի,
Իսկ քո պատիժն այնուհետեւ կընկերուի»:

Եւ նա եկաւ իւր մտերմին. «Ինձ արքան
Հրրամայեց, որ իմ մահուամբ խաչի վրայ
Քաւեմ յանդուգն այն խորհուրդն որ յղացայ.
Բայց շընորհեց երեք աւուր ինձ պայման,
Որ կատարեմ քրոջս հանգէսն հարսնեկան:
Արդ դու մընա՞ որպէս պատանդ արքային,
Մինչեւ ես գամ և վերջ տամ քո կապանքին»:

*)Die Bürgschaft.

Հաւատարիմ ընկերն նորան լուռ զրկեց
 Եւ զնաց, յանձնեց բռնակալին նա իրան.
 Միւսն այնտեղից խփոյն բռնեց իւր ճամբան:
 Եւ հենց երրորդ արշալոյսը կարմրեց,
 Չտապով քրոջն իւր փեսային հասցըրեց
 Ու շուտ ընկաւ, տապնապ սրտում, նա ուղի,
 Որ պայմանով սրտշուած ժամը չանցնի:

Տեղատարափ ահա անձրեւ երկնքից,
 Եւ թափուում են սարից ջրերս յորդառատ,
 Մընչում են վըտակներ ու հեղեղատ:
 Նա ցուպ ձեռին հասաւ գետը փրփրալից,—
 Յորձանքն ահեղ պոկեց կամուրջն ափերից,
 Եւ ալիքներ որոտընդոտ փշրեցին
 Մեծ ճայթիւնով կամարները կամրջին:

Եւ յուսահատ կանգնած է նա գետափին.
 Հեռու, հեռու աչք է ձրգում անձկալից,
 Եւ օգնութեան ճիշեր թռչում են կուրծքից:
 Բայց նաւակներն անշարժ անքոյթ եզերին,
 Եւ վշտահար նայում է նա այն հողին.
 Նաւավարներն անցնելու սիրտ չեն անում—
 Ալիքները կատաղում են ծովանում:

Գետեզերքին կանգնած կոծում է մենակ,
 Աղաչում է Զեւսին ձեռները մեկնած.
 «Ո՛հ, սանձիր դու ալիքները՝ մոլեգնած.
 Ժամերն անցնում, ճաշին մօտ է արեգակ—
 Եւ եթէ նա մտնի, ու ես դեռ քաղաք
 Չըժամանեմ՝ տըւած խոստմանս համաձայն,
 Բարեկամիս էլ յոյս չըկայ փրկութեան»:

Սակայն հեղեղն յորդանում է ամհհի,
 Կահալն ահեղ զարնըւում է կոհակին,
 Ժամերն անցնում, յաջորդում են մէկ միւսին:
 Երկիւղից նա սիրտ է առնում ու հողի,
 Եւ փրփրադէզ հոսանքի մէջ գետակի
 Նետուում, պատռում է յորձանքը մոլեղին.
 Աստուածներից մէկը գըլթաց խեղճուկին:

Հասաւ միւս ավին, յառաջ գընաց այնտեղից,
 Չընորհակալ իրեն փրկող աստուծուն.
 Բայց ահա տես, նորա հանգէպն են հէնում

Աւազակներ խիտ անտառի մութ խորքից
 Եւ կտրում են նորա ճամբան. աշրնիրից
 Մահ է թափում, և սպանալից լախանքով
 Ուղիորի զսպում են գնացքն հապճեպով:

«Ի՞նչ էք ուզում», սարսափահար զոչից նա.
 «Ա՛հ, ես չունիմ ոչինչ բացի իմ կեանքից,
 Այն էլ տրքան պիտի առնէ ինձանից»:
 Եւ խլում է մէկի ձեռից լախան անա.
 «Ի սէր մտերմիս, ո՛հ, գըթագէք ինձ վերայ».
 Եւ երեքին գըլտքում է նա գետին
 Հըզօր բազկով և փախցընում միւսներին:

Գիզիչ արնն արդէն խանձում է երկիրը, —
 Եւ ուժասպառ, ճանապարհից ջարդւած,
 Գանգ է առնում ու կանչում է նա աստուած,
 «Ո՛հ, դու՛ որ ինձ չար ձեռներեց փրկեցիր
 Եւ կատաղի այն հեղեղիցն հանեցիր,
 Ո՛հ, դու և այժմ ինձ մի մատնիլ կորստեան.
 Բարեկամիս պատճառ չլինիմ թույ մահուան»:

Բայց ականջ դիր. անա բղխում է վրտակ
 Այնտեղ մօտիկ, մեղմ կարկաշով արծաթի,
 Եւ նա կանգնում, լսում է ձայնն անձկալի.
 Եւ տես, ժայռից խոխոջելով ու արագ
 Թափում է ջինջ մի կենսատու աղբերակ.
 Եւ նա ուրախ խոնարհում է գէպի ցած,
 Զովացընում իւր մարմինը թափացած:

Արեգակը սաղարթների յետևից
 Խիտ ծառերի հոկայ ստուերներն է սփռում
 Մարգերի վրայ կանաչափայլ վառվառն:
 Երկու ճամբորդ գնում են նորա առաջից.
 Եւ ըշտապով կամի անցնել նոցանից
 Ու լքում է, որ խօսում են իւր առաջ.
 «Այժմ արդէն նորան պիտի հանեն խաչ»:

Եւ երկիւղից արագ փոխում է քայլեր
 Եւ անհանգիստ յառաջում է տագնապով.
 Լուսաւորուած փերջալոյսի շողերով
 Սիրակուսան ցուցնում է իւր կաաարներ.
 Փիլոսոփաաս, ար Դամոնի տընպահն էր
 Հաւատարիմ՝ անա ելաւ նրա գիմաց
 Եւ իւր տիրոջը ճանաչեց սարսափած:

«Գարձիր դու յետ. չես ազատիլ ընկերիդ,
 Հոգ տար ուրեմն դու քո անձի փրկութեան.
 Նա այժմ խի զոհ կրլինի չար մահուան:
 Ամեն մի ժամ քաղաւտում էր քո դարձիդ,
 Ու հաւատով վստահ էր միշտ խոստմունքիդ,
 Եւ աննրկուն նորա այն սերտ հաւատքին
 Բռնակալի ծաղրը չյաղթեց դառնագին»։ —

«Եթէ արդէն ուշ է, և էլ չեմ հասնի
 Որ ես նորան իբր ազատիչ մօտենամ,
 Կերթամ որ գէթ մահով նորան միանամ:
 Եւ արինուռւշտ բռնաւորը չըսարժի,
 Թէ զրժույ եմ ընկերական ես ուխտի.
 Արդ նա երկու կեանքի գահի՞ճ թող դառնայ,
 Ուխտանքէր լոկ թող սիրոյ հաւատայ»:

Արեգակը մայր է մոնում, և տհա
 Խաշը արդէն նշմարում է նա կանգնած,
 Նորա շուրջն էլ խուռն ամբոխը բերանարաց —
 Բարեկամին բարձրացնում են խաչի վրայ.
 Պատառում է խուժանը նա շրջակայ
 Եւ սրտում. «Ի՜նձ, ով դահիճ, դու կախիր.
 Այտեղ եմ ես, իմ պատանդիս արձակիր»:

Եւ բազմութիւնն ապշեց մընաց հիացած.
 Գրկախառըն ընկերներն են համբուրում
 Եւ վշտից ու բերկրութիւնից արտասում:
 Արցունքներից և ամբոխի աչքն է թաց,
 Արքային էլ անցքն յայտնեցին չըսուած.
 Մի մարդկային զգացմունք նորան համակեց, —
 Իւր մօտ զալու նոցա հրաման արձակեց:

Եւ սրանչացած արքան նայում երկուսին
 Ու ասում է. «Յալթութիւնը դուք տարար,
 Դուք՝ որ հիմայ իմ սրտին էլ տիրացար.
 Հաւատարմութիւնն ահա չէ ցընորը սին
 Եւ թէ հաւան կը լինիք իմ աղերսին,
 Ձեր մէջ նաև ինձ բարեկամ դուք առէք —
 Երկու էիք, այժմ լինինք մենք երեք»:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ.

ՊՈԼԻԿՐԱՏԷՍԻ ՄԱՅԱՆԻՆՆ *)

Չ Ի Լ Լ Ե Ր Ի

Տանիքի վերայ նա բարձր կանգնած
նայում էր, հոգին հրճուանքով լցուած,
Իրեն հպատակ չքեղ Սամուիլն:
«Հընազանդ է ինձ այս ամէնը, տես.
Խոստովանիր, որ երջանիկ եմ ես», —
նա Եգիպտոսի ասաց արքային:

«Վայելում ես դու երկնից՝ շքնորհներ —
Ահա վազեմի քո բաղդակիցներ
Քո գայիստնի ուժիցն ընկճուեցան:
Բայց կայ վրիժառու մէկը տակաւին.
Եւ մինչ կենդանի է քո թշնամին,
Երջանիկ բեզ չի ասիլ իմ բերան»:

Եւ դեռ չէր արքան իւր խօսքն աւարտած,
Ահա Միլետից հրեշտակն ուղարկուած
Եկաւ աւետիք բերեց իշխանին.
«Թող, տէր, բորբոքուի զոհերի ճկնճեր,
Եւ գալարապեղ զըւարժ գափնիներ
Հիւսուլն փառաւոր պըսակ քո գլխին:

«Տիգհար արդէն ընկաւ թշնամիդ.
Հաղորդում է այս լուրն Պուրախառիժ
Պոլիգորն ազնիւ, զօրավարը քաջ»:
Ասում է, բանում նա մի սև անօթ, —
Եւ արինաթաթալս պըլուխը ծանօթ
Սոսկալով տեսան նրանք իրանց առաջ:

Եւ սարսուռ զգաց, նահանջեց արքան.
«Բայց մի հաւատար դու երջանկութեան», —
Մտահոգ ասաց իւր բարեկամին.
«Հարուստ նաւերիդ — այդ մի մոռանայ
Բաղդըն է լողում նենդ ալեաց վերայ.
Կը փշրէ նոցա փոթորիկն ուժգին»:

Եւ հազիւ թէ նա իւր խօսքն աւարտեց,
Մի ուրախ գանչիւն նորան ընդհատեց,
Որ ծովագերից հասաւ թնդալով.

*) Der Ring des Polykrates.

Ծանրացած գանձով օտար աշխարհի
Դառնում են ահա երկիրն հայրենի
Նաւերն՝ իբր անտառ խիտ խիտ կայմերով:

Ապշեցաւ մընաց ոս ասաց արքան.
«Յաջողում է քեզ այսօր յամէն բան.
Բայց ըզգուշացիր յեղիցողի բաղդից—
Ահա կրետացւոց անդեր զինավառ
Պատրաստում են արդ վըտանդ քեզ համար.
Արդէն հեռու չեն նորա այս ափից»:

Եւ խօսքը բերնից դեռ նոր դուրս եկած՝
Տեսան նաւերի դրօշները պարզածս
«Յաղթութիւն»,— հազար ձայներ գոչեցին—
«Այլ ևս թշնամու չըկան արհաւիրք»
Կրետացիներին ցրուեց փոթորիկ,
Եւ հասաւ վախճան դու պտտերագմին»:

Սարսափով լսեց հիւրն այս աւետիք.
«Իրաւ, պիտի քեզ ասեմ երջանիկ:
Վախում եմ սակա՞յն ես կեանքիդ համար.
Աստուածոց նախանձն ահա ելի է միշտ,
Եւ ուրախութիւն ոչ երբէք անվիշտ
Հողածնի բաժին տեսել է աշխարհ»:

«Յաջողում էր միշտ ինձ ևս յամէն բան.
Բոլոր պարծերումս ինձ միշտ անբաժան
Հովանաւոր էր շընորհն երկնային:
Սակայն ունէի ժառանգ սիրասուն—
Ես տեսայ նորա մահն անագորոյն.
Պարտքըս հատուցի իմ ճակատագրին»:

«Արդ աղատ լինել թէ կամիս ցաւից,
Աղաչիր անմահ դու աստուածներից
Ջընորհել և վիշտ ընկեր քո բաղդին.
Ես դեռ չեմ տեսել, որ մէկի վերան
Միշտ լիաձեռն մինչև իւր վախճանն,
Աստուածների ուրախ պարգև թափէին»:

«Եւ թէ չէ լսում աստուած քո խնդիր,
Դու բարեկամիդ խըրատին միտ դիր.
Ինքըդ քո՞ զլխին կոշիր դու փորձանք,
Եւ գանձերիդ մէջ եթէ պատուական,
Սրտիդ սիրելի դու ունիս մի բան,

Չգիր, թող տանի այս ծովի յորձանի»։

Եւ Պոլիկրատէս սոսկալով ասաց
«Իմ այս մատանին կզգում միշտում
Բոլոր գանձերիցս է ինձ սիրելի.
Կամիմ այս գոճել ես աստուածներին—
Թերեւ հաշա աչքով նայեն իմ բազմին».
Եւ ծովն է նետում գոհարն իւր մատիւն»։

Դեռ նոր էր բացուել յաջորդ առաւօտ,
Մի ձկնորս մտաւ թաղաւորի մօտ,
Եւ ուրախութիւն փայլում էր դէմքին.
«Տէր, այս ձուկն այսօր ընկաւ իմ ուռկանս
Չեմ բռնել դեռ մինն ես սորա նրման.
Այս ընծայ բերի քեզ, իմ իշխանին»։

Եւ երբ խոհարարն ձուկը կտորեց,
Թաղաւորի մօտ ապշած նա շտապեց.
Եւ խիստ դարմանքով գոչեց ու ասաց.
«Տէր, ահա տես քո սիրած մատանին,
Գրտայ նոր քերած ես ձրկամ փորին».
Ո՛հ, ինչ անստոման բազդ է քեզ շնորհուած»։

Եւ հիւրը դարձաւ, սրտումն ահուկող.
«Էլ այստեղ»,—ասաց.—«մընալ չեմ կարող.
Այլ ես բարեկամ գու չեմ ինձ համար—
Կորուսող են խնդրում աստուածներն երկնից».
Փախչում եմ՝ քեզ հետ մեռնելու վտանգից».
Եւ շուտ նաւ նստաւ, ընկաւ ճանապարհ։

Յ. ՅԱՎԱՅՅԻՍՅԱՆ.

Լ Ե Պ Ի Պ Բ Ո Ւ Ա Ք

(Մի ուսումնասիրութիւն Նէքսպիրի „Մակբեթի“)

Տարիներ տուա՛յ, նախ քան զրահաւոր նաւերի հնարութիւնը, ժիւ ահագին պատերազմական հուս, Պհնսիլվոնիստ անունով, խաբխիւ էր ձգել Վաշինգտոնի նաւորոնում: Զատ չանցաւ որ այդ հսկան՝ պատերազմի համար նոյնչափ անպէտք եղաւ, որչափ ամեն հսկայ, և նոյնչափ առասպելական: Բայց այն ժամանակ մեծ յոյսեր էին զրուած նորա վրայ: Նորա ահագին մեծութեան, նորա հախիւք քրտան մեծ թնդանութեան վրայ ամեն «ճշմարիտ ամերիկացի» պարծանքով էր նայում: Որոշուած էր որ հասարակապետութեան նախագահը, իր նախարարութեան բոլոր անդամների, զինուորական և ծովային նշանաւոր պաշտօնականներէ, և ուրիշ այդպիսի պաշտօնական գէրք ունեցող մարդկանց հետ միասին, «նար ներկայ լինելու նորա «բացման» հանդէսին: Նոյնպէս որոշուած էր որ նաւի բոլոր թնդանութեանը մի մի հարուածով ողջունէին այդ բարձր աստիճան այցելուների գտուտը: Զատ տիկիններ էլ ընկերացիլ էին պարոններին: Հազիւ էր պատահել որ մի աղգային նաւի վրայ այդքան բազմութիւն և բազմազան մի ընկերութիւն համախմբուած լինէր: Ողջոյնը սկսաւ. և ծանրակուռ թնդանութեանի որոտը. արագ, կանոնաւոր և շարունակ մի տարօրինակ ազդեցութիւն գործեց ոչ-զինուորական այցելուների վրայ: Զատ շուտով այդ մարդիկ սկսան ձանձրանալ և խլանալ, և ջղային գրգռման ուժգին նշաններ ցոյց տալ: Ընդհակառակը՝ կանայք, ոչ միայն երկիւղի նշաններ ցոյց չը տուին, այլ և մի տեսակ հաճոյք, մի ջրախառնութեամբ պիտի էին

զգում, որից ամեն մարդ զարմացած մընաց: Նորա չէին ծածկում իրանց ծիծաղը իրանց արական սեռի ընդհանրացման ջղային թուրութեան վրայ և մի տեսակ սարժանք էին զգում: Թնդանութեամբ ինքն ջէր գաղարում, և դառնում էր ըստ երևոյթին անվերջանալի պայթումների շարունակութիւն: Այդ առիթով, մի ուշադրաւ բնական երևոյթ, որ մեծ բարոյական նշանակութիւն ունէր, ներկայացաւ մարդկային բնութեան ուսումնասիրողի առջև: Նկատուեցաւ, որ մարդիկ, որոնք սկզբում այն աստիճան վրդովուած էին հետզհետէ հանդիստ, ինքնիշխան, անսարքեր, և ի վերջոյ ուրախ դուարթ էին դառնում: Իսկ կանայք, որոնք սկզբում այնպէս լի էին կեանքով և ցնծութեամբ, սկսան նախ ձանձրոյթի, անխ ջղային գրգռման, և վերջապէս սոսկանքի նշաններ տալ, և ահ ու սարսափով սպասել անխուսափելի և կանոնաւոր պարբերական ցնցումին: Այնպէս որ նախ քան թնդանութեամբ ինքն վերջանալը՝ կանանցից մեծ մասը վերին աստիճանի առաջնապալից վիճակի մէջ էին: Ոմանք հետեւիական դրութեան մէջ էին ընկել, և ոմանք էլ արդէն ուշագնաց էին եղել: Նոցա ջղերը բաւական առաձգական էին մի միակ ֆարուածից ոստիւն պործելու համար, բայց կրկնուող հարուածների ազդեցութեան ներքեւ նորա ընկճուեցան: Այն ինչ առնական բնութիւնը այդ շարունակական ձգտման զինադրելով՝ հետզհետէ աւելի պնդանում էր:

Այս նոր օրինակը մեզ կարող է օգնել հասկանալու համար մի կնոջ ար-

կածը, որ Սկովորտայի աւանդական պատմութեան մէջ մի հետաքրքիր տեղ է բռնում, նոյնպէս և մի մարդու գործերը, որի անունը աշխարհին անծանօթ պիտի մնար, եթէ կապուած չըլինէր այդ միևնոյն կնոջ հետ: Կնոջ անունը Գրուաք էր. և նա սերունդ էր մի ընտանիքի, որի ուժեղ և յափշտակիչ ձեռքերը նորան տուած էին այն դիրքը, որ այն ժամանակ կոչուում էր ազնուականութիւն: Տեղիք կայ կարծելու որ այդ կինը շատ գեղեցիկ է եղել, կամ աւելի հաստատ կերպով կաջելի է յասել թէ նա ունեցել է վերին պատիճանի հազուագիւտ դրագիւ ձեւեր, և այն կանացի ճարտարութիւնը, որոնք տալիս են մարդկութեան այդ թոյլ կէսին այնքան մեծ ազդեցութիւն դէպի բարին կամ չարը՝ աւելի ուժեղ կէսի վրայ: Երեւակայութիւնից դուրկ, առանց փափուկ զգացումների, օժտուած մի տեսակ անգութ և անխղճահար բնութեամբ, և մի պայծառ, վրձնիտ ուղիմութեամբ, որ ուղղակի տեսնում էր ցանկալի նպատակը, և նորան հասնելու վիշոցները՝ նա մի տիպար էր այն կին-քաղաքագէտների, որոնք աշխարհի բարոյական կոչութեան անցիակ դարերի ընթացքում՝ փնտռել են, և մերենայութիւններով, թիկադրումներով, և սեռական հրապոյրի գրգիռով և կանացի խորամանկութեամբ (որոնք այդ մարդկանց ոյժը իրանց համար գործիք են չինել), ձեռք են բերել կանանց փառասիրութեան այն մեծ նպատակը—ընկերական բարձր դիրք: Գրուաքը փառասէր էր այնքան փառասէր, որ, թէև նա ազնուական էր և կոչուում էր Լէդի, այնուամենայնիւ արշուրում էր թագուհի անուանուելու տենչից, ինչպէս պատմում են հին ժամանակագրողները: Զատ կանայք աւելի փառասէր են քան շատ այր մարդիկ: Նորա գտնում են գործի խրախոյս, ուրիշներին յաղթելու ցանկութեան և յոյսի մէջ: Այր մարդիկ գտնում են իրանց խրախոյսը բուն

իսկ գործելու մէջ, որն առաջ է բերում յաղթութիւն, և մարդիկ ուրախութեամբ ընդունում են այդ յաղթութիւնը, բայց որպէս նշան և իրաւունք իրանց գերակշռութեան: Այր մարդիկ սիրում են իշխանութիւնը հէնց իշխանութեան համար, և այն հաճոյքի համար որ նորա գտնում են դորա գիտակցական գործադրութեան մէջ, և գոհանալով իրանց իրական ստացուածքով, նորա չափ անգամ փափաղկում են որ ուրիշները մինչև անգամ չըհասկանան թէ ում ձեռքին և գլխին են նպատակում: Իսկ կանայք, նուազ երեւակայող, սիրոյ խնդրից դուրս, աւելի գործնական և դրական են քան այր մարդիկ. իշխանութիւնը ցանկանում է այն աղէկների բարձրութիւնը համար յարգանքի արժանիք: Եւ աւելի ևս այն բաժնի համար, որ իշխանութեան միջոցաւ կարողանում էին ապա իրենց սիրելիներին: Քաղիկ այն կանայք, որոնք ունին կանացի բնութեան քամենայալ ձեւը, աւելի փառասէր են իրանց սիրելիների խաթել համար, քան թէ բուն փոկ իրանց համար: Նորա պարզաստ են մեծ գոհողութիւններ անել իրանց եղբոր, սիրականի, ամուսնի, զաւակների, և երբեմն էլ քոյրերի յառաջդիմութեան համար: Զատ անգամ մինչև իսկ իրանց սիրելի բարեկամներին չաղթանակը նորանց մեծ ուրախութիւն է պատճառում: Բայց երբ մի կին զգալի է փափուկ զգացումներից և անձնուրութեան ընդունակութիւնից, և դուրս հեռավորանում ընդունակ, հնարաւէտ և փառասէր է, նա դժուար է ամենաանխիղճ և անսկզբունք էակը աշխարհի մէջ: Մի մատակ մագը, որ յափշտակում է մի սպիտակ շնչասպառ մանկիկ և տանում է անառի մէջ, աւելի խղճահարութիւն քան իր քան նա: Այդ տեսակ փառասէր կանանցից էր Գրուաքը. բայց նա էլ մատակ տոբիժի նման, ունէր մի փայլուն, ողորմելի ուղղուն գեղեցկութիւն, նա էլ ընէր սեռական և մայրական բնազդներ, քոյրի խնդիր

ուժեղ քան վերջինները: Նա սիրեց, իր ձեռով, և ամուսնացաւ մի մարդու հետ, որի ոգին և յանգնութիւնը գրաւեցին նորա համակրութիւնը և յարգանքը. և որի դիրքը և նկրտումները աշակէս էին, որ Գրուար յոյս ունէր, իր լծակցութեամբ այդ մարդու հետ, հասնել բազմի սանդուղների ամենավերին աստիճանին:

Այդ մարդը Սկովտլանդի թագաւորի մի ազգականն էր, մի հօրեղբօր որդի. արքայական գերգոստանի մի անյաջող ժառանգ, և գահի երկիւրորդ կարգի թեկնածու: Նա մի քաջ զինուոր էր և մի մեծ հրամանատար, ճակատամարտի մէջ՝ աներկիւղ. և պատերազմի դաշտում մի յանդուգն և ճարպիկ առաջնորդ: Նա էլ փառասէր էր, և իր ստորագոս աստիճանի պատճառով՝ անհանգիստ: Նա ունէր մեծ չափով այն, ինչ որ պակաս էր Լէզի Գրուարին, — երեսկայութիւն և խորհրդածութիւն: Այնու ամենայնիւ նա սիրում էր գործունեայ կեանքի յոյզ ու շփոթը. թէև նա ինքը մի տեսակ բարեհամբոյր բնաւորութիւն ունէր, նա գրեզնուած էր իր ազգական թագաւորի հեղ և մարդասէր վարչութեան դէմ, որի անպիտանութիւնը և բնաւորութեան ոյժը բարեխառնուած էր քաղցրութեամբ, և, այս պատմութիւնը սկսած ժամանակ, ծերութեան լրջամիտ ազդեցութեամբ: Այս մարդը ունէր նաև, իր կնոջից աւելի, ճոխ բարոյական բնաւորութիւն, թէև ոչ այնքան անյողոցող: Հակառակ իր գնոջ՝ փառասիրական այդ ձիարշաւի մէջ, նորան տանջում էին խղճի խայթերը, որոնք ամենածանր բռն են նոցա համար որոնք յաջողութիւնը համարում են կեանքի միակ նպագահը և վախճանը:

Եթէ մարդ մի հասնածը նպատակ դնի, և բոլորովին զուրկ է խղճահարութիւնից՝ նա կարող է շատ չնչին բնականակութեամբ շատ մեծ առաջագիւծութիւն անել. և եթէ նպատատար հանգամանքներ և բնորոշակութիւն էլ աջակից լինեն

նին ննխդահար և հաստատակամ մարդուն, նորա ճանապարհը՝ դէպի բարձր դիրք աշխարհ հորթ ու հաւասար և դիւրին է, որն այն արգելքներն որոնց հանդիպում է, միայն մի զուարճութիւն է՝ դառնում նրա համար, և նորանց յաղթելը կամ աշխատանքը միայն մի հաճելի գրգռ են պատճառում նորան. նորա յաջողութեան հաւանականութիւնները ճիշտ համեմատութեան մէջ են նորա խղճահարութեան կատարեալ բացակայութեան հետ, մի այնպիսի պարագայում երբ նա պարտաւոր է մի որոշում տալ և ընտրել կամ չար շաւիղը, որ կարող է առաջնորդել դէպի վառասիրութեան նպատակը, կամ բարի շաւիղը որ կարող է հեռացնել նորանից: Այսպէս, օրինակ, եթե դրեցէք մի խմբագիր, որ հասել է մի ցանկալի աստիճանի՝ շողորթութեամբ, խորամանկութեամբ և մեքենայութեամբ. և ամեն միջոցների պործածութեամբ՝ իրան ազատելու համար այնպիսի մարդկանցից որոնք կարող են արգելք լինել նորա յատկագրիներին, մի աստիճանից օր քաջ է ամեն կարգի մարդկանց համար, որոնք մի մեծ սկզբունք քննադատելու կամ նոյն իսկ հասկանալու անընդունակ են, և որոնք ունին մտաւոր բնորոշակութեանց ամենից ստորին ձևը, այն է քաղաքագիտական խորամանկութիւն (որ ինքնին անխղճահարութեան մի արգիւն է) — այդպիսի մի մարդ, եթէ պարագաների փոփոխութեամբ իր անձնական շահերին նպաստաւոր դատ է փոխել իր կուսակցութիւնը, կամ սկզբունքը, կամ դաւանանքը, այնպիսի անխղճահարութեամբ կը ծախէ իրան, և իր գաղափարները և իր յիշատակները, ինչպէս մի մասկաճառ միս ծախէ իր խանութից: Կարող ենք ասել որ նա իր հոգին կը ծախէ պատանային, եթէ պատանան արժան դատէ զնել: Բայց այդպիսի մի մարդու կողքին որչափ յարգելի է Փառաստը: Եւ իրաւ որ նա իմաստութեամբ է վարվում, և ստանում է իր վարձը: Քանզի

նժարներէց մէկի մէջ գրուած է՝ յաջողութիւնը, և միւսի մէջ՝ այն խղճահարութիւնները, որոնք կողմում են «չարիքի» այն հիւլէն, որ կոչուած է անյաջողութիւն: և նորա կեանքի նպատակն է առաջինը: Արդ, այդ տեսակէցն է լէզի Գրուար, իսկ նորա ամուսինը, ալիծուփ է կրքերի մէջ: անդուսպահափակի ուժեղ հոռանքը տանում է նորանք և չունի խարիսխ հաստատուն սկզբունքների պիւրկ յատակի վրայ, այնուամենայնիւ վախնում է բոլորովին կանգը կտրել բոլոր բարոյական խաբիսխատեղիներից, և ցոյց է տալիս իր ասպարէզի մէջ թէ՛ որչափ անսանձիկ և տարտամ գիրք է, լինել թէ՛ ասպականուած և թէ՛ խղճահար:

Նա պատկանում էր Բիթ գերդաստանին, որի անդամները իրանց կանչում են Մաք-Բիթ: բայց ժամանակագրութեանց մէջ, և այս մեծ ողբերգական պատմութեան մէջ որ կազմուած է նորանց մասին, նորա անունը եղած է Մակրեթ; Լէզի Գրուար և նա իրանց ամուսնութեամբ լինում են այնչափ երջանիկ որչափ այսպիսի մի զոյգ կարող է լինել: Նորա միմեանց սիրում էին: Ունէին բարձր դիրք և առատ միջոցներ: Բայց Գրուար, չարունակ ձկանով դէպի գահը, և զլտնելով իր ամուսինը նայնպէս՝ բաւական փառասէր, այնպիսի ազդեցութիւն գործ դրեց նորա վերայ նորա առ ինքն ունեցած սիրոյ միջոցով, և իր հաստատակամութեամբ, որ աստիճանաբար Մակրեթ ընտելացաւ իր վեհապետի, Դունկանի սպանութեան պաղափարի հետ, և ի վերջոյ գոհացրեց իր կնոջը՝ խոստանալով որ առաջին պատահութեանը կը սպանէ թագաւորին, և նորա պահը կը յափշտակէ: բաւական ժամանակ ոչ մի պատահութիւն չը ներկայացաւ: բայց ի վերջոյ առիթը եկաւ շատ անակնկալ կերպով:

Մի ազնուական Մակդոնալդ անունով, նորվեգիայի թագաւորի և Կալդորի Թէնի օգնութեամբ, գլուխ կանգնեց մի

ապստամբութեան Դունկան թագաւորի դէմ. և Մակրեթ, որ շէր կարող գիշանել այդ ապստամբութեան մէջ երկրորդական տեղ գրաւելու, հէնց այդ պատճառով իւր ազգականի— թագաւորի կնոջը, քանեց, և ախոյեան կանգնեց այն գահին, որ իր շահն էր պաշտպանել, որպէս զի, եթէ այդ գահը իրանը չէ, դոնէ իւր մօտիկ ազգական Դունկանի սեփականութիւնը լինի, ոչ ուրիշի: Երկու արեւնահեղ ճակատամարտի մէջ, Մակրեթ մի ուրիշ քաջ և ընդունակ զօրավարի աջակցութեամբ, որի անունը Բանքօ էր, յաղթող հանդիսացաւ և այնպէս վերջնական կերպով ապստամբութիւնը ջրնջեց, որ Դունկան լսելով նորա յաղթութիւնը, անմիջապէս երկու ազնուական ուղարկեց հրամայելով որ Կալդորին մահացնեն, և նորա տիտղոսը և պատիւները տան Մակրեթին:

Այն ինչ Մակրեթ վերադառնում էր ճակատամարտից դէպ իր տեղը, և թագաւորի պատգամաւորները դեռ չէին հասել նորան՝ նա մի ցախալից անապատի մէջ հանդիպեց երեք կնճռոտած, այլ մարդու կերպարանքով պառաւ կանանց, այն տեսակներից որոնք աշխարհի նախնական և զոպիւր դարերի մէջ վհուկներ էին համարւում: Սորա ողջունեցին Մակրեթին, նախ, իբրեւ Թէն Գլամիսի, մի ատյարտ օր նա վերջերը ստացել էր ժառանգարար ապա, իբրեւ Թէն Կալդորի, մինչդեռ Մակրեթ դեռ չէր իմանում թէ այդ աստիճանը շնորհուած է նորան և ի վերջոյ՝ որպէս ապագայ թագաւոր: Այդ վհուկները միեւնոյն կերպով ողջունեցին նորա ընկերին, որպէս նախահայր ապագայ թագաւորներին: Ջատ հաւանական է որ այս կանայք Դունկանին թշնամի մի կուսակցութեան ծախալ գործակատարներն էին, որոնք, օգուտ քաղելով կախարհութեան մասին այն ժամանակ գոյութիւն ունեցող հաւատքից, այս յաղթող զօրավարներին թագաւորական դահի դէմ ապստամբանցնելու համար՝ այս

ձեն էին ընտրել *), Բայց տւելի հաւանականն այն է, որ վերջէն: Երբ արդէն Մակրեթի պատմութիւնը Սկովտիայի աւանդութեանց մէջ մի տեղ էր բռնել, մի գուշակող գանուած լինի, կամ թէ մի անձնաւորութիւն որ այդ յաւակնութիւնն ունէր, և մարդիկ նորա պատմութիւնն առած Մակրեթի պատմութեանը յարմարցրած լինին:

Այդ առերեւոյթ գուշակութեան կատարումը այնքան շուտ տեղի ունեցաւ Կադորի թէնութեան մասին, որ Մակրեթի հսկին լցուեցաւ մի սաստիկ պայքարով բարի և չար թելադրումների, քանի որ նորա մէջ հիմա դարձել էր իրան խոտապուծած ամենամեծ պատուի—այն է թագաւորութեան, յոյսը. և նա անմիջապէս մտածեց իր ուխտեալ նպատակի վրայ որ էր, թագաւորին սպաննել: Նա պնդեց խորատուգուծ էր մտածմունքի մէջ, և ղրադուած ինքն իր հետ խօսելով, որ ուշադրութիւն չը դարձրեց թագաւորի աղնուական պատգամաւորներին, և չը կարողացաւ ոչ մի կզրակացութեան յանդգնել, եթէ ոչ այն, որ նա որոշեց թագաւորական գահը ինչ կերպով որ լինի ձեռք բերել. և մի երկու անգամ սպանութեան գաղափարի վրայ խորհելուց յետոյ՝ նա ինքն իրան առժամապէս հանգստացրեց, ասելով, «Թող գայ ինչ որ կը գայ, մենք կարող ենք դորա մասին ժամանակին և յարմար առթին խորհել»: Բայց թէն նա որոշեց ոչինչ չանել՝ նա շարունակ մտածում էր մէջտեղից վերացնել բոլոր այն կենդանի արգելքները որոնք խոչնդոտ էին գաւռում նորան թագաւորութեան հասնելու: Առաջին անգամ երբ որ ներկայացաւ թագաւորին, Դունկանը յայտարարեց որ իր անդրանիկ

որդի Մակկոմին որոշում է իր գահաժառանգը, իշխան Կուլմերլանդի տիպոսով. անմիջապէս Մակրեթ ինքն իր մէջ ասաց, որ այս Մակկոմին նոր պաշտօնը մի խոչընդոտ է, որի վերայ կամ ինքը պէտք է գետին տապալուի, կամ վերայից թռչի: Բայց այս մարդն այն բարոյական երկչոտներից էր, որոնք իրանք իրանց մէջ չեն խօսում իրանց չար դիտումների վերայ, և մինչև տեղում չեն ուզում անունն սալ նսրանց, չեն ուզում ճանաչեթ թէ ինչ են գործում: Նա կը կամենար, ինչպէս ինքն ասում է, որ իր աչքը գոցուի իր ձեռքի վերայ, այնուամենայնիւ ասում էր ինքն իրան

«Թող կատարուի այն, որ, թէ կատարուի

Աչքը կը սոսկայ նայել նորա վրայ»:

Այդ պատճառով էր որ երբ նա մի նամակ գրեց լէդի Գրուաբին, որի մէջ նսրան պատմեց կախարդ կանանց գուշակութիւնը, նա ոչ մի ակնարկութիւն չարաւ, որից իր կինը կտրող լինէր մակարերել, թէ ինքն իրան աւելի մօտ է զգում այժմ թագաւորական գահին, քան առաջ: Եւ այս նամակի մէջ՝ որ գրուած է մի այսպիսի ժամանակում և այսպիսի պարագաների մէջ, նա արտայայտում էր իր սէրը առ նա, և իր ուրախութիւնը որ կարողացել է գոնէ մասամբ յագուրդ տալ իր կնոջ փառասիրական տենչանքներին:

Այն ինչ Գրուաբ (լէդի Մակրեթ) կարդում էր իր ամուսնի նամակը, և մըտածում էր այն բարոյական թուլութեան վերայ որ տարիների ընթացքում նկատել էր նորա մէջ, և այն միջոցների վերայ որ ինքը ուղում էր գործ գնել իր ամուսնին առաջ մղելու համար, մի պատգամաբեր ներս մտաւ և լուր տուաւ որ Դունկան թագաւորը գալիս է այն գիշեր նորա ամբողջ: Նա այնքան բոսկայապէս տեսաւ որ թագաւորի սպանութեան առթիւր ներկայացել է, և այնպէս անյապաղ վճռեց վր մէջ որ այդ սպանութիւն

*) Մեզ գտրմանալի է երևում յարգելի հեղինակի այս ենթադրութիւնը. գերբնականը և հրաշալին այնքան մեծ տեղ են զբաղում ձեռնպիրի բոլոր գրուածքների մէջ, որ անմիտ կը լինէր աշխատել այդ բոլորը բացառելով բնական պատճառներով: Ծ. 8.

նը պէտք է գործուի, որ, այդ մեծ և անակնկալ շրից յուզումով իր հոգու առաջին բերկրութեան մէջ նա գրեթէ ընդմիջեց պատգամաբերի խօսքը ասելով. «Դու խենթ ես, որ այդպէս հասունում», Բայց նա շուտով իր միտքն ամփոփեց, և սկսաւ մտածել անակնկալ հիւրին ընդունելու մասին. այդ միջոցին նորա ամուսինը ներս մտաւ, և նա, առանց ուրախութեան կամ սիրոյ մի բառ ուղղելու այն մարդուն որ ողջամբ դառնութեւք հրկու ճակատամարտներէից, ողջունեց նորան, նորա երկու նոր տիրոջսնէրով: Յետոյ մի քանի բառով, որոնք յատկանիշն էին խօսողների բնաւորութեանց, վիճակը ձգուեց թէ այն երկուսի և թէ Դունկանի համար: Մակրեթ ասաց իր կնոջ թէ թագաւորը գալիս է այն գիշեր նորանց մօտ, և նորա խորհրդաւոր հարցման, թէ «երբ է գնում այստեղից», նա ոչ միայն լաւ իմանալով նորա մտքից անցածը, այլ նաև յիշելով այն ինչ որ խոստացել էր իր կնոջը՝ կատարելու, պատասխանեց. «Վաղը մտադիր է»: Այդպէս պատասխանեց. բայց միևնոյն ժամանակ նա իր սրտի մէջ փափագում էր որ Դունկանը կենդանի չը հեռանայ ամբողջից, և նա այդ բանը ցոյց էր տալիս իր դէմքի վերայ. քանզի Մակրեթ, թէև իր լեզուովը սքանչելի կեղծող էր, և թէև նա ունէր իր արարքը անմեղացնելու համար մի հազուադէպ տաղանդ՝ այնու նմանայնիւ, հակառակ պատերազմի մէջ իր ցոյց տուած քաջութեան, երբ որ նա յանկարծակիի էր գալիս, ոչ կարողանում էր իր ջղերի վերայ իշխել, և ոչ իր դէմքի արտայայտութեան վերայ: Հոգու կամ զգայարանքի վերայ ազդող մի անակնկալ՝ նորան խրաչեցնում էր որպէս սարսափած մի ձի. և նորա դէմքը միշտ յայտնում էր այն յուզումը որ շրթունքներն ուզում էին ստել: Հենց այդ պատճառով իր կինը մասամբ խղճում էր նորա վերայ, և մասամբ նորան արհաւիրում. ընդհակառակ այդ կինը, որ թծուքի մէջ լի-

լատ էր, բայց միայն երբ որ հաճել կանգնաւմբելու կամ համոզելու, այդ կինը, ասում հմ, աղատ էր ամեն այդ տեսակ ջղային թուլութիւնից, և այնպէս դիմանում էր մի ցնցման, որպէս եթէ նորա սպիտակ կուրծքը մարմարէ լինէր, և այն սառն կապոյտ աչքերը՝ չափաւորից:

Դրուաք. առանց մի րոպէ վարանուելու, ուղղակի իր մարդուն յայտնեց թէ ինչ էր նորա համար վճռուած գործը, և սկսեց նորա կատարման ուղին հարթել: Նա մէկ կողմից պէտք է խաղար շնորհալի և յարգելի հիւրընկալութեւք թագաւորի մօտ, և միւս կողմից բոլորքիլ իր ամուսնին դէպի ոճրագործութիւն, որից նա շարունակ տատանում էր: Մակրեթ, իր սովորական մտադրադ ձևով, այն ինչ թագաւորը ընթրում էր, մէջտեղից դուրս փախաւ, և խորասուզուեց ինքնախօսութեան մէջ սպանութեան և նորա հետեանքների մասին, և այն մարդկանց նման որոնք բաւական ոյժ չունին յետդառնալու համար այն շաւղից որի մէջ քիչ առաջին գնացել, նա կրկին սկսաւ ընկնել մոմտութեան մէջ, որոց կամ տեղի պէտք է տար, կամ սկզբից մէկ կողմ դրած լինէր, և որոնց նորա կինը Լամիսին կարեւորութիւն չէր ընծայի:

Այս բարոյական տարտամութեան մէջ էր երբ նորա կինը վերայ հասաւ. Մակրեթ մտածեց բաց թողնել սպանութեան նախատակը. բայց իրկինը, այնպէս «մտորակեց նորան իր լեզուի քաջութեամբ», որ Մակրեթ զղջաց իր զղջման վերայ, և ձեռնարկեց սպանութիւնը: Այնու ամենայնիւ նա իր վերայ չը վստահացաւ, կամ աւելի լաւ է ասել, նորա կինը նորայ վրայ չը վստահացաւ, վերջնական քայլը առնելու համար. և նորա միմեանց հետ այնպէս կարգադրեցին որ երբ որ կինը զանգը զարկէ, այդ նշան լինի իր ամուսնու համար, թագաւորի սեպակը մանելու: Այն ինչ նա բաւելի մէջ սպասում էր այդ նշանին, վառուած հրեակոյտու-

թիւնը նորա աշքի առաջ ստեղծեց մի պատրանք: Նորան թուաց որ իր առաջ տեսնում է մի դաշոյն որ օդի մէջ ծփում է, կոթը դէպի իր կողմ դարձած, և թէ այդ դաշոյնը նորա առջևից շարժւում է դէպի Դունկանի սենեակը, և արիւն է թափւում նորա վերայ որչափ որ առաջ է գնում:

Մակրեթի գործը դիրքին էր: Լէդի Մակրեթ այն երկու պահապաններին որոնք քնել էին թագաւորի սենեակի մէջ՝ լաւ արքեցրել էր, և ինքն իրան քաջասրտութիւն էր տուել նոյնպէս գինով, այնպէս որ երբ նա պատրաստ դրաւ նոցա դաշոյնները որ իր ամուսինը նորանցով սպանութիւնը գործէ, մինչև անգամ մի բոլոր փորձութիւն զգաց, սպանութեան գործը իր ամուսնի ձեռքից խլելու և ինքը կատարելու. բայց ծերունի թագաւորի դէմքը յիշեցնում էր լէդի Մակրեթին իր հօր կերպարանքը, և միտ էր բերում այն մտայլ և տհաւոր ժամում, իր մանկութեան օրերի պայծառ և անոյշ յիշատակը. այն օրերի, երբ որ նա տակաւին տողորում չէր իր կանացի կրքերով: Բայց զգացման այս փոքրիկ շողը միակ ցոլքն է որ տեսնում ենք այդ կնոջ կերպարանքի վերայ:

Լէդի Գրուաք սպասում էր Մակրեթին կես գիշերին բակի մէջ. և այնտեղ Մակրեթ գտաւ նորան, երբ որ վերադարձաւ Դունկանի սենեակից արինաշաղախ ձեռքերով: Կինը նորան չ'ողջունեց ոչ մի քաջալերական կամ համակրական խօսքով, ոչ իսկ մի խրախուսիչ բառով. և երբ Մակրեթ նայում էր իր արիւնոտ ձեռքերին, և սոսկանքով էր խօսում նորանց մասին, նա, Գրուաքը, նորան յանդիմանեց միայն, ասելով որ նա խենթ է: Յետոյ Մակրեթ պառնակեց նորան իր յուզմունքը սպանութիւնը կատարած ժամանակ, և ասաց թէ ինչպէս նա լսեց մի ձայն որ աղաղակում էր ամբողջ մարդկանց որ այլ ևս չը քնեն: Այս բոլորը օտարոտի էր Գրուաքին, և հակառակ նո-

րա բնութեանը, նա ոչ միայն չէր կարողանում հասկանալ նորա հոգեկան վիճակը, այլ մինչև իսկ չէր վախենում դուրանից, և իր ամուսնից հարցրեց, մի տեսակ զարմանքով յանդիմանութեամբ և գթութեամբ, թէ «ինչ ես ասում»: Մակրեթի միակ պատասխանն էր կրկնել (որովհետև իր հոգին լի էր սոսկալից ցնորքներով) թէ ինչպէս այս ձայնը աղաղակում էր բոլոր անեցիներին որ այլ ևս չը քնեն, և ազդարարում էր որ նա, քնի սպանիչը, ինքն էլ այլ ևս չէ քնելու: Այնուամենայնիւ, նոյն իսկ այն ահաւոր ժամի աղղեցութեան տակ՝ լէդի Գրուաք չը կարողացաւ հասկանալ թէ նա ինչ է ուզում ասել: Նոցա խօսակցութեան մէջ ամբողջ իրանց կիսանքի ընթացքում, ամուսինը մի գործի կամ մի դիպումի միշտ ներքինն էր փնտռում, քան թէ բուն իսկ գործը կամ դիպումը: Երեւակայութիւնը միշտ ճոխացնում էր նորա խօսքերը երկուորեակ մտածութիւններով, որոնցից ամեն մէկը գեղեցկացնում, լուսաւորում էր միւսը: Նորա առոյգ դիմուկի սիրտը միշտ տողորում էր զգացմամբ և գորովանքով, որոնց ոչ մի կերպով իր կինն արձագանք չէր տալիս: Լէդի Մակրեթ տեսնում էր միայն իրերի նիւթական կողմը, տառական նշանակութիւնը, և ստիպողական պահանջը, և, այդ պահանջին յազուրդ տալու համար՝ նա լարում էր իր ջղուտ հոգու բոլոր ոյժը: Եւ այժմ, երբ նա սեսաւ որ իր ամուսինը չ'փոթութեան մէջ իր հետ բերել է դաշոյնները, նա նորան հրամայեց որ յետ տանէ և դնէ տեղը: Մակրեթ մերժեց կեկին անգամ նայել իր կատարած գործին. կինը, դաշոյնները Մակրեթի ձեռքից խլելով ասաց որ ես ինքըս կը գնամ կը տանիմ,—քանի որ նորա աչքին՝ քնածը և մեռածը նոյն բանն էին.— և թէ ինքը նկարում գեղից վախ չ'ունի: Որչափ բացարձակ կերպով գուրկ էր այդ կանայի բնութիւնը երեւակայութիւնից և տպաւորութիւնից: Եւ սակայն, վերջ ի վերջոյ, այդ կինն էր, որ բաց՝

բայց անտես աչքերով սարսափելի կերպով քաւեց այն անմեղ գնի սպանութիւնը, որ նորա ամուսինը կարծես լսում էր ամբողջ տան մէջ, նա էր, որին սպանուած Դունկանի արիւնը գիշեր ցերեկ հալածում և տանջում էր:

Մեղսալից ամուսինը և աւելի ևս մեղսալից կինը գնացին իրանց սենեակը. ուսկից նորանց դուրս կանչեցին երկու ազնուականներ, Մագդուֆ և Լէնորա, որոնք թագաւորի թիկնապահներն էին: Մակրեթ Լէնորայի և Մագդուֆի ուղեկցութեամբ մտաւ թագաւորի սենեակը, և, այնտեղ, դայրոյթի մի առերեսոյթ խելագարութեան մէջ՝ իր սուրբ քաշեց և երկու սենեկապետներին մահացրեց, որ մի գուցէ հարցաքննութեան ենթարկուին: Նորա բացակայութեան ժամանակ լէզի Մակրեթ ներս մտաւ, և նորան յայտնեցին Դունկանի սպանումը: Անմիջապէս, պաղարիւն կերպով ըմբռնելով րոպէի պահանջը՝ նա աղալակեց. «Վա՛յ, աւա՛ղ. ի՞նչ, մեր տան մէջ». և սորանից աւելի նա չը վստահացաւ իր լեզուին: Բայց երբ Մակրեթ դուրս եկաւ իր ոճրագործութեան հանդիսավայրից, սկսաւ ճիշ բառնալ տառական և երեւակայութեամբ բացագանչութիւնով, մի ողբ որ շատ գեղեցիկ կերպով արտայայտուած էր, բայց որը այնքան նուրբ և գողարիկ ոճ ունէր, որ չէր կարող մի սրտաբուլիս և առնական ցաւի արտայայտութիւնը լինել: Նա ողբում էր ասելով թէ երանի ևս ինքըս մեռած լինէի այդ ժամից առաջ, և թէ այսուհետեւ ոչինչ այլ ևս չ'է մնացել, որի համար արժան լինի ապրիլ: Երբ Մակդուֆ նորանից հարցրեց թէ ինչո՞ւ նա սպանեց երկու սենեկապետներին, նա պատասխանեց շատ ցանցառ և բռնազբօսիկ կերպով նկարագրելով իր յուզմունքը, և այն սարսափելի տեսարանը որ նորան այն աստիճան գրգռել էր. բայց նորա խօսքերը չունէին անկեղծութեան պարզ և վիշտ հնչիւնը: Գրուաք իսկոյն և եթ հասկացաւ որ նա մի սխալ է գործել սպանե-

լով այն մարդկանց, և թէ այդ կերպով նա աւելի տեղի է տուել կասկածանքների, քան թէ փարատել է նորանց. նոյնպէս նա տեսաւ որ իր ամուսինը չափազանցում է իր ցաւի և սարսափի արտայայտումը, և անմիջապէս սկսաւ մարդկանց ուշադրութիւնը նորանից հեռացնել, ուշագնաց ձեռնալով և օգնութիւն կանչելով: Այդ կերպ նորան յաջողուեց Մագդուֆի ուշքը ցրել, և ժամանակ վաստակել, որ կարողանայ իր ամուսնի հետ խորհուրդ անել:

Մակրեթ, որ միշտ արագ և վճռական գործի մարդ էր, երբ որ ճանապարհը իր առաջ բաց էր տեսնում, անմիջապէս ոճիրը գործուելուց յետոյ թեկնածու եղաւ ժառանգութեան, և այդ շատ բնական էր, որովհետեւ թագաւորի երկու որդիքը փախել էին և հենց այդ պատճառով կասկած էին հրաւիրել իրենց վրայ:

Դունկանի որդիները մի տեսակ անորոշ կասկած էին յղացել որ իրանց ազգականը, Մակրեթը, մի ծանր դեր խաղացած է. բայց մի մարդ կար որ աւելի իրաւացի կերպով կասկածում էր: Այդ՝ Բանքօն էր, որ լսել էր վհուկների փորձիչ նախագուշակումը, և որին, այդ դէպքում, և մի անգամ էլ յետոյ, Մակրեթ կողմնակի կերպով միայն էր յայտնել թէ իրանց համար լաւ կը լինի յետագայում միասին խորհրդակցել, իրենց երկուսի էլ շահերի համար. բայց դէպքերի արագ ընթացքը արգելք էր եղած նոցա խորհրդակցութեան: Մակրեթ մի անգամ նորան յայտնել էր որ եթէ իր զինակից դօրաւարը իր հետ կապուի, դա նորա համար շատ շահաւէտ կը լինի. Բանքօ յօժարուել էր այդ բանին, միայն թէ պայման էր դրել, որ պարտաւորուած չը լինի ուղիղ ճանապարհից շեղուիլ, և անազնիւ գործ գործիլ: Մակրեթ այդ բանը յիշում էր, և այժմ որ բաւական ժամանակ անց էր կացել, իր նախկին բարեկամի ներկայութիւնը իր համար անտանելի էր դարձել: Բանքօ մի պարզ և ազնիւ հոգի էր. և

նորա աչքերից արտափայլում էր մի խաղաղ շիտակութիւն, որ վրդովեցնում էր Մակրեթին, որպէս մի յարատե, խուլ յանգիմանութիւն: Մակրեթ լաւ յիշում էր, որ մի և նոյն շարագործ իշխանութիւնը որ նորան խոստացել էր այն բոլոր ինչ որ նա այժմ ունէր, բայց որը նորան ոչ մի բերկրանք չէր տալիս,— այդ միևնոյն իշխանութիւնը յայտնել էր, որ Բանքոյի զարմը նստելու է Սկովտիայի գահի վերայ, և նա ասեւել էր թէ իր ոճրագործութեամբ միայն նպատակ է իր սեպհական սերնդի գահագուրկ լինելուն: Զարուակ տանջուելով այդ մտածութիւնից, և Բանքոյի ներկայութեան ամբիժ և վեհաշուք լրջութիւնից, նա վճռեց որ Բանքոն պէտք է մեռնի, և այժմ, որ ուր էր կոխել ոճրագործութեան ասպարէզի վրայ այլ ևս կարօտ չէր իր կնոջ օգնութեան կամ քաջալերութեան, և անյապաղ և միանակ՝ նա միջոցներ ձեռք առաւ: Ոչ, մինչև անգամ իր վճռականութեամբ պարծեանալով ոչ միայն ոչինչ չյայտնեց իր կնոջ, այլ ևրբ Գրուաք մի և նոյն գարծը թելադրեց նորան, նա, որ առաջ խնդրում էր իր կնոջ խրատոյսը, այժմ մինչև իսկ նորան չը յայտնեց թէ ինքն այդ մի և նոյն գաղափարն է ունեցել, այլ նորան հրամայեց այդ մտադրութիւնից անմեղ մնալ մինչև որ կարողանայ կատարուած գործը ծափահարել:

Չորրորդութիւնով Բանքոյին բաւական կեղծաւորութեամբ Մակրեթ նորան հրաւիրեց, իբրև գլխաւոր հիւր, մի խնջոյքի. և տեղեկանալով որ նա մտադիր է մեկնել իր որդու հետ և վերադառնալ արևմտոցին, նա հրաման տուաւ որ երկուսին էլ սպանեն: Բանքո սպանուեց, բայց Ֆլինս փախաւ, և խնջոյքի ժամանակ գլխաւոր մարդասպանը ներս մտաւ և Մակրեթին յայտնեց որ նա իր արիւնահեղ պաշտօնի կարիւր մասը գործադրել է: Այս տեղեկութիւնը շուտով արտադրեց մի տարօրինակ տեսարան խնջոյքի սրահում: Մակրեթ, որ ցած էր իջել արքայական

ամպհովանուց և նստել էր հիւրերի հետ միասին սեղանի առաջ, տեղից վեր կացաւ բոլորին բարի գալուստ մաղթելու, և իբրև նախաբան, ցաւ յայտնեց Բանքոյի բացակայ լինելուն համար: Յետոյ, երբ նա յետ դարձաւ կրկին իր տեղը նստելու, տեսաւ որ մի ուրուական նստել է այն տեղ, մի ուրուական՝ անտեսանելի բոլոր ուրիշներին,— սպանուած Բանքոյի ուրուականը: Նորա դրդուած երեւակայութիւնը կրկին պատրանք բերեց նորա աչքին, և նա սկսաւ ցնորք ունենալ: Կորցնելով ամեն անձնիշխանութիւն, նա յետ յետ նահանջեց և դարմացքի բացագանչութիւններ արձակեց: Նորա կինն իսկոյն հասկացաւ թէ ինչ տեսակ յուզմունքի ենթակայ է, և նուրբ տակաւով, նա անմիջապէս հաւաստիացրեց հիւրերին, որ թագաւորը մի տեսակ հիւանդութեան ենթակայ է եղել մանկութիւնից ի վեր, և գնալով նորա մօտ, նա նորան սկսաւ այնպէս յանդիմանել, որպէս թէ ուրուականից վախեցած մի երեխայ լինէր: Ցնորքը փարատուեց և ուրախութիւնը նորից սկսաւ: Մակրեթ կրկին վեր կացաւ մի բաժակ խմելու բոլոր սեղանակիցների առողջութեանը, և, կրկին անգամ, Բանքոյի սպանութեան գաղափարից նուաճուած լինելով, և կարծես կամենալով, իր բնութեան ընդածին յանդգնութեամբ, դէմ առ դէմ գալ ուրուականի հետ և նորան յաղթահարել, նա յայտնապէս մի երկրորդ անգամ ասաց՝ երանի թէ Բանքոն այստեղ լինէր: Նորա փափազը կատարուեց իսկոյն, բայց միայն իր համար և եթէ իր ուղեղի մտապատկերը, կրկին անգամ մարմին առաւ նորա աչքին, և կրկին, Բանքոն կանգնեց նորա առաջ: Մեղապարտը մի ճիշով ողջունեց տեսիլիքը, և մի այնպիսի ձայնարկութեամբ, որի կենդանի և սարսափելի բնականութիւնը մի զարմանալի հակապատկեր էր այն արուեստակեալ յուզման, որ նա ցոյց տուաւ Դունկոնի մահը լսած ժամանակ: Բայց նորա կինը առաջին դիպուածի ժամանակ նո-

բան յայտնել էր որ նորա տեսածը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ մի ցնորք, որպէս դաշոյնների տեսիլքը: Մակընթ մի հրաշալի քաջութեամբ և ինքնիշխան լինելու մի տարօրինակ ճիգով, որ նորա մէջ ցոյց էր տալիս մի աւելի մեծ կամքի ոյժ քան երբ և իցէ նա միջոց էր ունեցել ցոյց տալու պատերազմի դաշտում, դէմ առ դէմ ճակատեց տեսիլքի հետ, և խօսելով նորա հետ որպէս թէ նա կեդանի լինէր, քայլ առ քայլ մօտեցաւ նորան, մինչև որ վերջապէս նորան ընկրկել տուաւ: Նորա կինը տեսաւ որ ամուսնոյ միտքը այն աստիճան խախտուած է որ վտանգաւոր կը լինէր այլ ևս վստահանալ նորան, և կարճ վճռականութեամբ, բայց խաղաղ և շնորհալից քաղաքավարութեամբ հիւրերին արձակեց:

Երբ որ հիւրերը գնացին, կինը չը գնաց իր ամուսնին մխիթարելու, կամ մի մաղի չափ գորովանք ցոյց տալու դէպի այն աղամարդը, որին նա մղել էր այն սարսափելի կիրճի մէջ: Նա կարճ կերպով պատասխանեց Մակընթի գրգռուած խօսքերին, և նկատելով նորա ուղեղի անհանգիստ դրութիւնը, ասաց նորան. «Ձեզ պակասում է ամեն էակնեղի կազդուրիչը, քունը: Այդ ճիշտ էր: Մակընթը իրաւ որ քունը սպանել էր—ոչ միայն իր քունը այլ և իր կնոջ քունը: Այս վերջին անգամն է որ տեսնում ենք այդ կնոջ, մինչև այն ժամանակ, երբ նա մեզ կրկին երևում է որպէս մի թշուառ արարած, ծանր յիշատակներով լիկուած, այն ինչ նորա քունը դարձել էր հանգստութեան մի հրէշատիպ:

Մակընթ, չատ խոր կերպով ցնցուելով խնջոյքի տեսիլքից, և սաստիկ յուսահատուած Ֆլինսի փախուստից, հետեւալ օրը գնաց երեք վհուկ քոյրերից խորհուրդ հարցնելու: Նոցա երգերը նորան միամտացրին որ ոչ մի վտանգ չէ սպառնում նորան, մինչև որ Բիրնամի անտառը չը գայ Դունսինէյն, և թէ՛ նա չէ կարող վիրաւորուիլ որ և իցէ կնոջից

ծնուած մի մարդու ձեռքից: Բայց այստեղ նա կրկին տեսաւ Բանքօյի արիւնաթաթախ ուրուականը, որի ետևից գալիս էր յաջորդների մի երկար շարք, որոնք թագ էին կրում և արքայական դայիսոն ունէին ձեռքերում: Թէ և այս տեսիլքից վերին աստիճանի գրգռուց, այնու ամենայնիւ նա աւելի վստահութիւն դրաւ առաջին գուշակութեան վերայ, որով ինքը անյաղթելի էր յայտարարուած, և սկսաւ կատարեալ բռնաւորի նման ի շարը դործ դնել իր յափշտակած իշխանութիւնը: Իր ոճիրների ընթացքում, նորա բնութիւնը փչացել էր և նա, որի մէջ մարդկային բարութեան կաթը և աղնիւ բնագոյները պայքարելով նորա ստոր փառասիրութեան հետ, արժանացել էր անխիղճ Գրուարի արհամարհանքին, նա, անժամ գըլխով ոտքով անձնատուր էր հղել հարցատահարութեան, լիտութեան, և արիւնհեղութեան ամենաբուռն ծալահեղութեանց Երկիրը հեծում էր այն մարդու լծի տակ, որ այդ երկրի կառավարիչը լինելուց առաջ ցանկանում էր, կամ կարծում էր թէ ցանկանում էր, նոյն իսկ իր փառասիրական ըզձանքները սուրբ միջոցներով միայն ձեռք բերել: Նա ծերանում էր, և նորա հոգին աւելի զարշնի էր դառնում ոճիրներով, քան իր մարմինը՝ տարիներով: Նորա բոլոր բարեկամները նորանից հեռացել էին, և նա իր գահը սարսափի գաւազանով էր միայն պահպանում: Դունկանի որդիները և Մակդուֆ, այժմ Անգլիոյ օգնութեամբ կանգնած էին նորա դէմ, և նա ամբացաւ Դունսինէյի ամբողջ մէջ, այնտեղ ապահով կարծելով իրեն, մինչև որ Բիրնամի անտառը գար նորան պաշարել, այսպէս ծածաղելով իր բոլոր կնածին թշնամիների վերայ:

Բայց այն ինչ Մակընթ այսպէս անձնատուր էր եղած, աւելի և աւելի կարծրացած հոգով, բռնակալութեան և զգայական վայելքների, լեզու Գրուար (բանդի այժմ էլ նորան աւելի այդ անունն էին

տալիս, քան թէ թագուհու անունը, որ նա այնքան տենչացել էր) իր ոճրագործութեանց յարառեալ գիտակցութեան տակ ճնշուած տապալուած էր: Նա այժմ հառկանում էր թէ Մակընթ ինչ էր ուզում ասել, երբ նա երեակայում էր որ քունը սպաննել է: Նորա գիշերները դարձան, ցերեկներից էլ աւելի, մի անգնջում հոգեվարք մոլոր յիշողութիւնների և ջղային սոսկանքի: Նա որ չէր հաւատում ոգիներին, այժմ նա ինքը մի կենդանի ուրուական էր դարձել, և սկսում էր յածել ամբողջի մէջ գիշերային, չըջելով նորա մթին սենեակների և մռայլ անցքերի միջով որպէս մի խելագար քնաչըջիկ: Այդքանից նորա ամուսինը տեղեակ չէր. քանզի այժմ նորա բաժանուած էին ապրում: Բայց դարձեալ, չը նայելով որ նա չար էր, և չը նայելով որ նա գիտէր թէ իր կինը որչափ չար է, այնու ամեային զեռ նորա սրտի մէջ փայլում էր իր վաղեմի սիրուց մի կայծ: Որովհետեւ իսկական սէրը տղամարդու դէպ ի կինը, և կնոջ դէպ ի տղամարդը. չէ ծնունդ առնում բարութեան պատճառով, և, փառք Աստուծոյ, չէ փշանում չարութեան պատճառով: Այնու ամենայնիւ, նոյն իսկ իր ուժեղ հոգու այս խռովուած զրութեան մէջ, որ յուզուելով տկարացել էր, բայց չէր փոխել իր բնութիւնը, Գրուաք ոչ մի գորով կամ սրտի փափկութիւն ցոյց չէր տալիս: Նա չէր զղացել. նա չէր կակղել. նա չէ զգում մի չափազանց, նոյն իսկ մի բնական գիտակցութիւն իր ոճրի: Նորա խօսքերը, որ քնի մէջ չըջելիս արտասանում էր, սարսափելի էին միայն այն կեդանի յիշատակների պատճառով: Նորա ասածները կարճ էին, խիստ, և անհաշա, որպէս առաջ: Նա տանջւում էր իր ձեռքի, իր փոքրիկ սպիտակ ձեռքի վերայ թափուած արևան յիշատակով: Իր նախկին տառական հասկացողութեամբ՝ նա զարմանում էր թէ ինչպէս մի ծեր մարդ կարող է այնքան արիւն ունենալ իր մէջ, քանզի միայն մտածում էր պարզ ֆիզիքական

եղելութեան վերայ. այն ինչ իր ամուսինը, նայելով իր ձեռքերին ասում էր թէ այդ ձեռքերը կարող էին բոլոր Կովկասոսների ջրերը կարմրացնել: Բայց արեան հոտը զգուցնում էր այն կնոջ ռնգները, որի հոգին, ոճիրից ճնշուած, այնու ամենայնիւ զեռ անթափանցելի էր մեղքի գիտակցութեան համար. և նա անհետանում է մեր աչքից հառաչանքներով և հեծեծանքներով, որոնք շարժում են մեր սոսկանքը և ողորմութիւնը, բայց ոչ մեր համակրութիւնը:

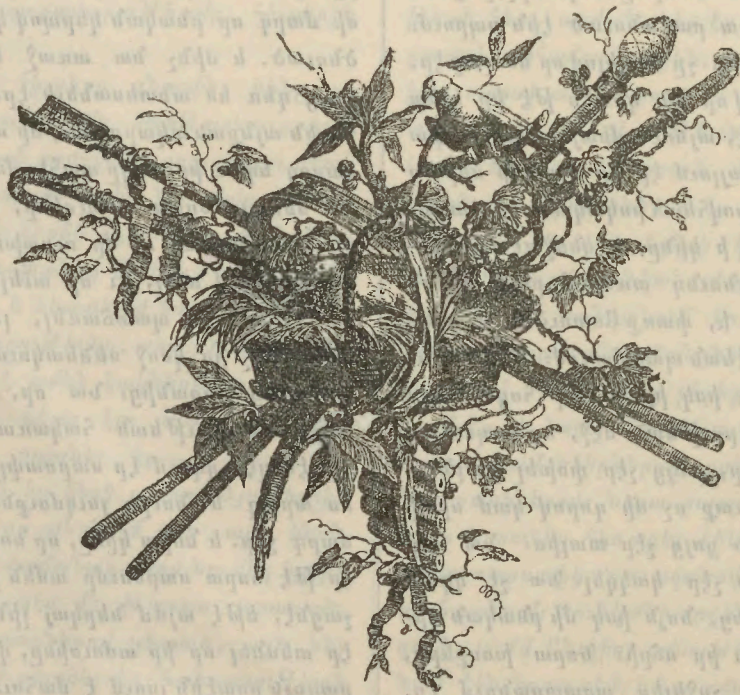
Բիրնամի անտառը իրաւ եկաւ Գունսինէյն. այն ինքը բերուեց այնտեղ որպէս ծածկոց յարձակողների թիւը թագացնելու համար, որոնց առաջնորդում էր մի մարդ որ բնական կերպով կնոջից չէր ծնուած. և մինչ նա առաջ էր գալիս, բայց զեռ ևս անտեսանելի էր. Գրուաքի հոգին այնքան տկարացաւ, որ այլ ևս անկարող եղաւ իր տեղը պահել մարմնի մէջ. նա մեռաւ: Նորա ամուսինը, որի կեանքը այժմ այլ ևս ոչ մի ուրախութիւն չէր կարողանում տալ, եւ որ աւելի վատ է, ոչ էլ նոր ցաւ պատճառել, լսելով կանանց ճիշ իր կնոջ սենեակում, ամենեին շուգուեց դորանից: Նա որ, առաջ, իր բոլոր առողջութեան հակառակ, այնքան ընդառաջ զգում էր սարսափը, այժմ այլ ևս արագ և նուրբ յուզմունքներ զգացող մարդ չէր. և նորա կինը, որ նորան ասում էր թէ նորա սարսումը ամեն բան կոշընչացնէ, եթէ այժմ ներկայ լինէր, կարող էր տեսնել որ իր ամուսինը, վտանգի գերազոյն ընդէին լսում է մահուան ճիշ այն կնոջ սենեակից որին այնքան սիրել էր, և անսասան է մնում: Մակընթի զգայաբանները բթացել էին. նորա հոգին կարծր և կոշտ էր դարձել. բայց նորա ռադմական ոգին զեռ անբեկ էր. և երբ նորան ասացին թէ անտառը քայլում գալիս է, նա կայթեց. և թէև տարուբերում էր յանձնապատասխանութեան, և կեանքի զգուանքի միջև, զգուանք որ նոյն իսկ արեգակի լոյսը նորան ատելի էր դարձնում,

դարձեալ նա կանչեց նորանց, որոնք կամք ունէին հետեւի նորան, և այն ժամանակ՝ այն քաջ, բարեբնոյթ, սիրող, բայց ետասէր, թուահոգի, և անսկզբունք մարդը դուրս եկաւ դիմաւորել այն մահուան, որին նա իրեն արժանի էր դարձրել, տեղի տալով իր կնոջ թելադրութեանը:

Այն կինը որ անուր ինձ, ինձ հետ

լինելու համար, նա տուաւ ինձ այն ծառից, և ես կերայ: Այս պատուակը նոյնչափ քիչ օգտեց լէկի Գրուարի ամուսնուն, որչափ այն տղամարդուն, որ առաջին անգամ տեղի տուաւ փորձութեան:

Յ. Խ. ՄԱՍԵՅԵԱՆ

ՄԻՐՈՅ ՏԵՄԱԼՆԵՐ

Դո՛ւ ես իմ սիրուն,
Այն չքնաղ ուրուն,
Որ զրկում է ինձ
Գիշերը քընկց:

Դո՛ւ ես զըրկաբաց
Յայտնում յանկարծ,
Ուզում ես զըրկել
Եւ յանկարծ մէկ էլ
Խաւարի միջում
Սահում ես, կորչում...

Օ՛, միթէ դու ես,
Որ երևում ես
Նազելի շնորհքով

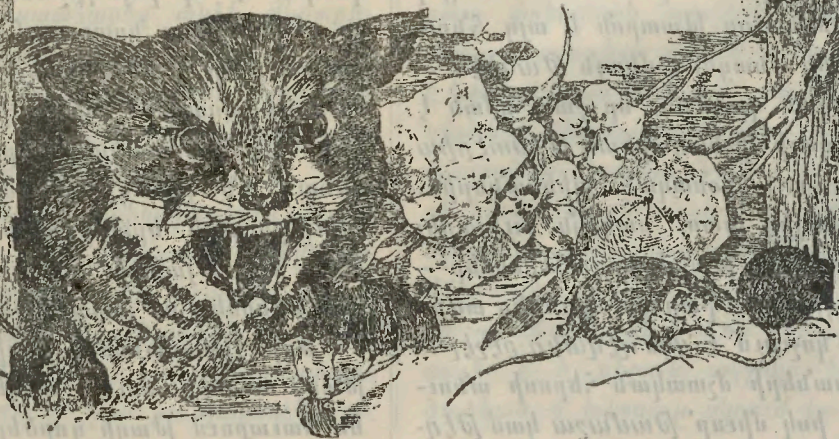
Եւ թաշկինակով
Երեսըդ ծածկած
Լալիս ես կամաց...

Դո՛ւ ես ծիծաղով
Կամ ծանօթ ձայնով
Մեր սիրած երգի՝
Իմ լուռ սենեկի
Մօտից հեռանում...
Այն դո՛ւ ես լինում:

Ասա՛, իմ սիրուն,
Դու ես այն ուրուն,
Որ զրկում է ինձ
Գիշերը քընկց:

1891.

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԸ

(Իմ յիշողութիւններից)

I.

Պարսկական թատրոն! Պարսկաստան, պարսիկ ժողովուրդ և թատրոն! Այնպէս չէ, որ ընթերցողը զարմացած կըմնայ, իմանալով որ պարսիկ ժողովուրդն էլ ունի իր ներկայացումները, ունի պիեսաներ, թատրոն... Եւ մինչ թատրոնը եւրոպական ազգերի, մեր մէջ ծառայում է իբր զուարճութիւն, ժամանց, Պարսկաստանում նա ընդհակառակն գործիք է արտայայտելու օրուայ չարիքները, բարձր դասակարգի անօրէնութիւնները, հասարակական այս կամ այն բարբըլ, այլ և գործիք՝ կրօնական կամ քաղաքական պրօպագանդի:

Պարսկաստանը հնումն ունեցել է կանոնաւոր թատրոն և այդ հնութիւնից մնացել է միայն *Թագիէն* — սրբազան գրաման, որ շատ նման է Եւրոպայի միջնադարեան *Միստէրիա* (Mystère) կրօնական պիեսաներին: Թագիայից յետոյ սակայն աւելացել են նոր ձևի թատերերգութիւններ — վօդեվիլն ու ֆարսը, որոնցից առաջինը կոչւում է *Փահլէվանը քէչէլ* — պիեսաների մշտական հերոսի անունով, իսկ միւսը՝ *Թամաշա* կամ *Թէղ-*

իծ (ծաղր, նմանողութիւն, ծաղրական նմանութիւն):

Այս վերջինը — վօդեվիլը՝ կազմւում է օրուայ չարիքների, օրուայ դէպքերի մասին: Կազմողները իրենք արհեստով դերասաններ են, որոնք ապրում են գրանով և հեղինակ են ու միևնոյն ժամանակ շատ լաւ խաղացողներ:

Այդ դերասանները խմբերի բաժանուած թափառում են թաղէթաղ, քաղաքից քաղաք և ուր բազմութիւն են տեսնում, ուր մի բաց հրապարակ կայ, կամ մի լայն տեղ, իսկոյն մի շուան են քաշում, վրան մի մեծ շոր փռելով վարագոյր կազմում, ետեւումը հագնւում են, պատրաստւում, յետոյ սկսում ներկայացումը: Բնմը գետինն է. մի լայն շրջան, որի շուրջը գետնի վրայ նստոտում է հասարակութիւնը և մեծ հաճոյքով հետեւում ծիծաղաշարժ պիեսայի ընթացքին: Այդ դերասանները երբեմն ունենում են իրենց հետ պարողներ (միւթրուր) և երաժիշտներ (լուծիներ), այլ և յաճախ կապիկ և արջ պարածողներ ու լարախաղացներ էլ:

Երբ դերասանները զալիս են մի թաղ, ամենից առաջ տեղիկութիւն են հաւաքում թաղի գործերի մասին

և եթէ պիտոյայի յարմար նիւթ չեն գտնում նոր բան յօրինելու, խաղում են իրենց ունեցածներէր, ներկայացման առաւօտուանից, նրանցից մէկը կլօտնի շոր հագած, մի էջի էլ գրիթէ մոլլայի պէս զարդարած՝ բզելով կենդանուն՝ մտնում է բազարը, փողոցները, և բարձր ձայնով յայտարարում, որ այս ինչ ժամում, այն ինչ հրապարակի վրայ, այն ինչ փողոցի անկիւնում կամ քարվանսարայի բակում կընկրկայացուի այն ինչ հրաշակուոր, ծիծաղաշարժ և սրամիտ «Թէմաշան» կամ «Թաղլիթը» . .

Ներկայացում տեսնողը մուտքի համար ոչինչ չի վճարում, որովհետև ամեն մի արարուածից յետոյ, զերասաններից մէկը սկսում է փող հաւաքել ներկայ ելողներից. ով չի տուաւ—ոչինչ»

Հաջուտներ նրանք միշտ պատրաստ ունին, պակասածներն էլ ամեն քաղաքում կըգտնեն, որովհետև պիեսանները բոլորն էլ կեանքից վերցրած զէպքեր են, դարձրած ծաղրի առարկայ, կծու ակնարկութիւնների նիւթ: Յաճախ այգպիսի պիեսանները ունենում են լկտի տեսարաններ և լկտի խօսքեր, բայց աւելի շատ նրանք պառկելոյին ծաղրաբանութիւններ են այս կամ այն մեծանձն, հարուստ կամ հարստահարող անձի վերաբերութեամբ:

Մէջ բերենք պարսիկ ժողովրդի սիրած Վօղհիլ—թամաշաներից վէկի բովանդակութիւնը:

Տեսարանը ներկայացնում է մի պարտէզ. մի նշանաւոր հարուստ՝ Բաղըր աղայի տան կողքին: Երկու պարտիզպանները ծառերի տակ նրստած՝ վիճում են, թէ որի պատրաստած պտուղը կամ բանջարեղէնը ա-

ւելի լաւն է: հստարակ վէճից բանը կռուի է հասնում. պարտիզպանները սկսում են միմեանց վերայ նետել բանջար, պտուղ և այլն: Վրայ է հասնում Բաղըր աղան և կամենալով հաշտութիւն ձգել նրանց մէջ, առաջարկում է պարտիզի մէջ իսկ մի խնջոյք սարքել: Խնջոյքի վրայ կանչում է իր յայտնի սիրուն աղջկան, որի վրայ սիրահարուել է Նէջէֆ անունով մի երիտասարդ և աղջկայ սիրոյ համար՝ մտել է Բաղըրի մօտ իբր ծառայ: Բաղըրը կանչում է Նաջաֆին և հրամայում, որ սեղան սարքել տայ պարտիզի մէջ և գինի բերէ: Այստեղ կատարվում է կեղծ դուրս գալու (fausse-sorties) մի այնպիսի տեսարան, որ իր ծիծաղելի կողմերով ու սրամտութեամբ՝ յիշեցնում է Մօլիերի պիեսանները: Բաղըրը անգաղար կէս ճանապարհից ետ է կանչում Նէջէֆին և մէկ մէկու ետեից իբր թէ նոր յիշելով, պատուիրում է բերել ոչխարի խորոված, չմոռանալ քաղցրաւենիք, թառ էլ բերել, չմոռանալ շերտէթ և այլն և այլն: Վերջ ի վերջոյ Նէջէֆը մի հինգ անգամ իր կրունկի վրայ դառնալուց զգուած՝ ականջները փակում է և փախչում: Մենակ մնալով, Բաղըր աղան սկսում է ճաշի աղօթքը անել. բայց փոխանակ աղօթքի խօսքերը ասելու, այնպիսի սուր մաղթանքներ է կարգում այս կամ այն օրուայ խնդիրների վերաբերութեամբ, այնքան ծաղրանօք ներկայացնում է մոլլաների կեղծաւորութիւնները, որ հանդիսականները թուլանում են ծիծաղից: Վերջապէս գալիս է Նէջէֆը, փռում է մի շոր գետին. բերում են կերակուր, գալիս է և սիրուն աղջիկը երեսը ծածկած և խնջոյքը սկսում է: Բա-

զրբը շատ է խոնում և սկսում է ար-
բենալ: Ինձ շատ է պատահել յայտնի
արտիստների տեսնել ներկայացնելիս
նորեցողութեան ֆագերը և խոստո-
ւովնում ևս, որ պարսկական այս
փողկիլի մէջ հրեք պարսիկ արտիստ-
ներէն տեսել, որոնք վերին աստի-
ճանի ձաթութեամբ և ընական կեր-
պով այնպէս լաւ տարել են խաղը
այնքան ճիշտ ներկայացրել են ար-
բեցողութեան սկզբից մինչև վերջ,
որ զժառար թէ մեր հայ սիէ դերա-
սան յաջողութեամբ այդքան կատարեալ
լինել: Եւ միւս ճանապարհով դա կա-
տարվում է այն երկրորդ՝ ուր ար-
տիստը սակաւ առիթներ առնի տես-
նելու արբեցողութիւն: Բազրբը աչ-
քենալու միջոցին ամեն տեսակ կծու
ակնարկութիւններ, թոթով լեզուով
գլխորտուելով ուղղում է քաղաքի այս
կամ այն անպիտան անձին, կեղծա-
ւոր կրօնաւորին և այլն և վերջ ի
վերջոյ տեղն ու տեղը ընկնում ու
քնում: Նոյն փակ քնելու միջոցին
պարսիկ արտիստը կատարեալ է ա-
ռանց գունաւորութեան և շատ բը-
նական:

Բազրբի արբեցողութեան միջոցին
նէջէֆը, որ խօսքը մէկ է արեւ պար-
տիզականների հետ՝ սկսում է սիրա-
բանել աղջկայ հետ և այստեղ յիշե-
ցնում է «Սէվիլի սամբրիչի» որոշ կը-
տորները: Իսկ երբ հայրը քնում է,
նէջէֆը ճամարձակ գրկում է երեսը
այժմ քաց արած աղջկան և փողկիլ-
ը վերջանում է սիրահարական մի
գողտրիկ գուէտով:

Փողկիլից յետոյ շատ ժողովրդ-
ական է դարձել ֆարսը, որին կո-
չում են «Փէհլիվանը քէշէլ»: Այս
պիեսան չեն ներկայացնում արտիստ-
ներ, այլ մարիօնետներ: Ընթերցողը

անշուշտ տեսիլ է փոքրիկ տիկնային
թատրոնը, որին Ֆրանսիայում կո-
չում են զիննձը և Ռուսիայում պետ-
րուշկա՝ Ինչպէս որ Գինեօլի մէջ
ընկհանմը հերոսը Գինեօլն է, Պետ-
րուշկայի մէջ՝ Պետրուշկան, այնպէս
էլ պարսկական մարիօնետների այս
ներկայացումները ընդհանուր հերոսն
է «Փէհլիվան քէշէլը» այսինքն «Քա-
շալ հերոնը»: Փէհլիվան քէշէլը մի պո-
կաղի խեղկատակ է, որ շատ է սի-
շում աջ ու ահակալ լաւնայի հար-
ոգածներ տալ, սպանել, լծարել և
կեղծաւորութիւնը հասցնել բարձր
կատարելութեան: Նա դանակի մի
հալածածով պահնում է իր կնոջը
միայն նրա համար, որ կինը խա-
տում է իրեն ձեռք բաշել վատ կեան-
քից: Քաշալը ունի մի թղթայր, որ
շատ լաւ մարդ է և ագնիւ: Քաշալը
ինքը շատ կարգացել է, գիտնական
է և բանաստեղծ, բայց վերին աս-
տիճանի կեղծաւոր, առ երեւոյթս
կրօնի մէջ խիստ ջերմեռանդ և միշտ
փաթաթուած է երկար վերարկուի
մէջ ու քայլում է աղօթք մրմնջալով
ու մեղեսիկի համերկ շարժելով: Նրա
գուարճութիւններից մէկն է սակայն,
իրեն խիստ ջերմեռանդ ցոյց տալ և
խաբել կրօնաւորներին ու գեղեցիկ
կանանց: Տարդիւֆն է յիշեցնում յա-
ճախ: Այս մարիօնետային պիեսանե-
րից նշանաւորն է մի կտորը, որում
ներկայացրած է Քաշալի ճարպիկ
խաբէութիւններից գլխաւորը: Քա-
շալը հազնուած ջերմեռանդ և կրօ-
նասէր պարսիկի նման՝ գնում է մի
ախօնդի (կրօնաւոր) մօտ հիւր գիւ-
ղում և հէնց առաջի օրուանից այն-
քան լաւ աղօթում է, ջերմեռանդու-
թիւններ կատարում և զուրանից կը-
տորներ կարդում, որ ախօնդը հիւ-

ցած է իր հիւրից: Հետզհետէ նա սկսում է կրօնական և աստուածաբանական վէճի մէջ մտնել ախօնդի հետ և այնքա՞ն գիտութիւն և զուրանի ուսումնասիրութիւն է երևան հանում, որ ախօնդը պատկառանքով է սկսում նայել Քաջալի վրայ: Պէտք է լսել, թէ Քաջալը ինչ ոգևորութեամբ նկարագրում է մարդարէի խօսնալացած դրախտը, նրա հիւրինէրը, վայելքը, ախոնգը հոգեզմայլութեան մէջ քիչ է մնում պաշտի Քաջալին, յետոյ գինիէ է բերում և լաւ հարբում: Իսկ Քաջալը ծղտուելով ախօնի յիմարանալուց, գողանում է նրա ունեցածը, կրնն էլ առնում և մի լաւ օր անհետանում է գիւղից... 2է՛ յիշեցնում սա Մօլիէրի «Տարտիւֆը»:

II.

«Թամաշայի» և «Փէշլիվան Բաշալ»-ի նման ժողովրդեան անշուշտ տխրան տխրելի չէ գրաման, որը խաղում քն միայն կրօնական սուգի ծրերին, սակայն թէքիները, ուր տալիս են այդ սրբազան օպերան, միշտ լի են լինում, որովհետեւ մուտքը բոլորովին ձրի է ամեն տեղ և ամեն ոք կարող է մանիլ:

Դրաման կա՞մ կրօնական այդ օպերան մնացել է շատ հին օրերից և կոչում է *Թազիէ* ու խաղացում է յաճախ յատուկ շէնքերի մէջ, որոնց կոչում են *Թէքիէ*, բայց և ներկայացում են վրանների տակ և երբեմն բաց օդի մէջ, ունէ հրապարակում: Օրինակ Կովկասում, թուրքերը չէնքեր չունին թազիէի համար, սակայն ես տեսել եմ այդ ներկայացումը Զա-

մախու բազարի մէջտեղ կատարելիս:

Թազիէն գրեթէ կրօնական արարողութեան, սուգի օրերի երեկոյեան բարեպաշտութիւններից մի մասն է դարձել: Ամեն հարուստ, պալատական կամ ամեն լժաղի երեկոյեան մի տեսակ ջերմեւանգութիւն է համարում իր տան բազում կամ եթէ վտարոցներում լայն հրապարակ կայ, վերան կառուցանել տալ և ներկայացման լուր միւս ծախսերը հոգալ: Վրանը բաց է ամենքի համար. հասարակութիւնը, նստած ուտում է, խմում, ծխում քնդհատումները ժամանակ և վերջի փարաշներ պահանում են կարգը: Թազեան իր նախնական ձևով մի ողբերգ, ողբասացութիւն էր հասան-ձիւղէնի սզանման համար. այժմ է միայն, որ նա բարդում է և ստացել է թատրոնական կերպարանք: Թազիայից առաջ, յաճախ ցերեկով կատարում է *բօզախօնը*, կամ ողբասացութիւնը: Ներկայացման տէրը հրաւիրում է յատուկ ճարտարախօս և լաւ ձայն ունեցող ողբասաց. սա նստում է սեւ շորով ծածկած մի ամբիոնի վրայ և պատմում է Ալիի, հասան-ձիւղէնի մասին և երբ նկարագրում է նրանց սպանուիլը, հասարակութիւնը բարձրաձայն ողբում է և կուրծքը ծեծում:

Երեկոյեան տեղի է ունենում բուն ներկայացումը, որը Թէհրանի թագաւորական թէքիէի մէջ մի կատարեալ օպերայի է նման և մեծ չքեղութեամբ է կատարում:

Թէքիէն մի կտրի կրկեսանման չէր է, ծածկնած մեծ վրանով. բեմը շինուած է աղիւտից և կրկէսի մէջտեղը դիրասանները գալիս են մի գունից ինչպէս կրկէսում. ոչ մի վարագոյր չկայ: Թէքիէն լուսաւոր-

ուած է պատերի տակ գրուած հա-
զարաւոր լամպերով ու ճրագներով:
Թէհրանի թագաւորական թէքիէն ու-
նի իր մէջ 3 յարկ լոժեր՝ որոնցից
լւրաքանչիւրը սեփականութիւն է մի
ազնուականի և նրա տէրը լոժի ե-
տեւում՝ ներկայացման ժամանակ ու-
նի իր խոհանոցը, որտեղից ուղած
րոպէին բերել է տալիս ուտելիք և
խմելիք. թէքիէում ծխում են և ու-
տում անընդհատ և միւս կողմից լը-
սում: Թագաւորն ինքը ունի լոժա-
իւր և կանանց համար՝ ցանցաձի պատ-
նէշով ծածկուած: Հսկայական գըմ
բէթաձև վրանի մէջտեղից 4 ելեկ-
տրական ճրագների մի խումբ լոյս
է սփռում դէպի ցած՝ բեմի վրայ.
բացի դրանից՝ ներքեւում, պատերի
առակ գրուած տախտակեայ պատուան-
դանների վրայ շարւում են տասնեակ
հազարաւոր լամպեր և ճրագներ: Հա-
սարակութիւնը, որոնց կէսից աւե-
լին լինում են պարսիկ կանայք, ուղ-
ղակի գետնի վրայ նստոտում են բե-
մի շուրջը: Այդ 9 օրը, երբ տեղի է
ունենում ներկայացումը, պարսիկ կի-
նը ազատ է հարեմական կեանքից
և լցւում է թէքիէնիւր: Ներկայացու-
մը կազմակերպւած է ամենայն շքե-
ղութեամբ. երաժշտական խմբեր, ուղ-
տեր, փիղեր՝ բերած թագաւորի գա-
զանանոցից, հրքեմն և սուլւծ, ապա
մի ահագին թափօր Ալիի զօրք ներ-
կայացնող, ամբողջ օրկէստրոններ դա-
լիս են բեմ, բայց ի հարկէ ոչ թէ
բեմի վրայ են ելնում, այլ նրա շուր-
ջը թողած լայն անցքի վրայ պոռոյտ
են գործում և գնում: Իսկ բուն բե-
մի վրայ խաղում են ճարտար դերա-
ուաններ, լաւ երգիչներ, որոնց կա-
ռավարում է պիեսայի հեղինակը կամ
եղանակներն ղեկողը:

Ինչպէս ասացինք, այդ դրամա-
ների բուն նիւթը հասան-հիւսէյնի
սպանումն է և հերոսներն են դրանք.
զանազան վարիանտներով, լեզենդա-
ներով խառն են միշտ, միայն բա-
ւական հետաքրքիր կազմած:

Թագիէն ընդհանրապէս սկսում
է մի նախաբանով, որ զանազան
տեսակ է: Երբեմն նիւթը այն է, որ
Աստուածաշունչի Յովսէփին ջրհորն
են ձգել, զալիս է հայրը Յակոբը և
ողբում է որդու վրայ, բայց Գարրիէլ
հրեշտակապետը երևան է զալիս,
պատմում է նրան Մահմէդի սուրբ
ընտանիքի դժբախտութիւնը, հասան
և Հիւսէյնի սպանութիւնը և Յակոբը
նրանց ցաւերը աչքի առաջ ունենա-
լով՝ իրենը մեղմ է գտնում և մխի-
թարւում է: Ի հարկէ չպէտք է որո-
նել այստեղ պատմական ունէ բան,
որովհետեւ ինքն ըստ ինքեան այդ լե-
զենդան պատմական մի սոսկալի ա-
նախորոնիւմ է: Մի ուրիշ նախաբա-
նում Լէնգլթէմուրն է, որ զալիս է
Գամասիոսի առաջ. քաղաքի կառա-
վարիչը սարսափած՝ բերում է նրան
քաղաքի բանալիները. այս կոռաւի-
րիչը Հիւսէյնի սպանողներից մէկի
սերնդից է լինում. Լէնգլթէմուրը
սաստիկ նախատում է նրան, նրա
նախնիների յանցանքի համար և
վճնտում կառավարիչին: Այդ միջո-
ցին ներս է մտնում վճնտուած կա-
ռավարչի երիտասարդ և հրաշալի դի-
զեցկութեամբ աղջիկը. Լէնգլթէմուրը
նրան էլ է վճնտում և սաստիկ բար-
կացած է, բայց վէզիրը առաջար-
կում է մի թագիէ ներկայացնել՝ աշ-
խարհակալի հայեալքը. քաղցրացնելու
համար... Եւ այդպիսով սկսում է
սրբազան դրամայի ներկայացումը:

Թագիաներից մի ամենանշանա-

ւորը կրում է հեղեղի հետաքրքիր անունը. «Եւրոպական միաբանների վանքում»:

Տեսարանը ներկայացնում է նախ աւաղի անապատ, սաստիկ շոգ ժամանակ: Երևան է գալիս «անիծեալ» Եզրիտը, որ տանում է բանտարկեալների և Հասան-Հիւսէյնի կտրած գլուխները՝ ցցած նիզակների վրայ՝ դէպի Դամազկոս: Զօրքը հետևում է և բեմի շուրջը լցում են ձիեր, ուղտեր, ջորիներ, երաժիշտներ և թմբկահարներ՝ ուղտերի վրայ. մի խառնիճադանճ աղմուկ, դժոխային կրած շտուխներ: Գերիների մէջ է Հիւսէյֆոքը աղջիկը, որ ծարաւ՝ իր հօրաքոյր Զէյնաբից ջուր է խնդրում բայց Զէյնաբը ջուր չունի և ուրբ աղջկան տալիս է խմելու իր արցունքից: Նրանք էլ միւս գերիների հետ մնալի, ծարաւ, զրկուած, կիսամերկ քայլում են տաք աւաղի վրայ: Զամիրը—այն սպան, որ սպանել էր Հիւսէյնին, երկու կանանց սաստիկ անպատուում է, բայց նրանք այդ խօսքերի վրայ նայում են այնպէս՝ որպէս «դժոխքը տանող ճանապարհի քարերի վրայ»: Յանկարծ երևան է գալիս Ռասիդը, այսինքն համբաւութիւն և յայտնում է, որ թշնամու դօրքը երևում է և դիշերը կը յարձակուի բանակի վրայ: Եզրիտը սոսկումով արագացնում է ընթացքը և ապաստանելու մտնում մի քրիստոնէական վանքի մէջ: Վանահայրը սոսկում է տեսնելով նահատակների գլուխները, մանաւանդ երբ ճանաչում է Հիւսէյնի արիւնոտ գլուխը: Նա իր խօսքը ուղղում է այդ գլխին և սկսում է գովաբանել նրա տիրոջը՝ ճարտարախօս լեզուով ու արցունքը աչքերին և, ու՛ր գարմանք, կտրուած գլու-

խը բաց է անում աչքերն ու արարերէն լեզուով պատասխանում վանահօրը և կրկնում դուրանից այնպիսի կտորներ, որոնք խօսում են չարագործների մասին:

Վանահայրը զմայլած՝ կտրած դրուխը լուանում է մուշկով և վարդաջրով ու զարդարում է ծաղիկներով Այստեղ յանկարծ տեղի է ունենում մի արտակարգ տեսարան: Մի հաթիֆ (աներեւոյթ պահապան հրեշտակ) մօտենում է և յայտարարում, որ գալիս են Ազամը, Աբրահամը, Մովսէսը, Յիսուսը, Մահմէտը, Ալին և Հասանը: Բոլոր այդ անձերը մշտնում են այդ կարգով. բոլորն էլ լալիս են, ողջում և յարգանք մատուցանում Հիւսէյնի գլխին: Յետոյ գալիս են կանայք.—Եւան, Ազնուրը, Ռաբէլը, Կոյո, Մարիամը, Մովսէսի մայրը, Հիւսէյնի մեծ քնայրը և վերջապէս Ալիի Փաթմա կինը սև հագնուած բոլորն էլ... և պիեստն այստեղ վերջանում է նրանով, որ քրիստոնեայ վանքի վանահայրը և բոլոր կրօնաւորները ընդունում են իսլամութիւնը:

Մի ուրիշ դրամա ևս, որ հեղինակուից և խաղացուից առաջին անգամ սրանից 40 տարի առաջ ու մեծ յաջողութիւն ունի մինչև այժմ պարսկական բեմերի վրայ: Դրաման կոչւում է «Քրիստոնեայ աղջիկը»:

Տեսարանի մի անկիւնը ներկայացնում է Քեալբալան. Թշնամին հեռացել է քաղաքից. մնում են միայն հերոս ընկածների գերեզմանները, որոնց վրայ խոտ են բուսել. գերեզմանների մէջ տեսնում են հերոսների մարմինները, մէկի գլուխը կտրած, մի կնոջ թիւը գրկած մի նետահար մանուկի և այլն: Այդ ողա-

նուաճները ներկայացնող գերասան-
ները շատ էլ անշարժ ու հանգիստ
չին պահում իրենց, բայց ոչ որ ու-
շաղրուժ իւն չէ դարձնում դրան. փայտ
խօ չեն, ի հարկէ քիչ կըշարժուին.
պարսիկ պիտի լինել և երեակայել,
որ նրանք կատարելապէս անշարժ
են: Հիւսէյնի գերեզմանը ամենից
մեծն է և բարձրանալով վրայ մի խումբ
աղանձներ՝ թևատարած ստուեր են
անում. իւրաքանչիւր գերեզմանի կող-
քին ցցուած կան նիզակներ և լիյսի
մեծ շրջաններ հաստատուած են, որ
նրանք երանելի մեծ մարտիրոսներ
են: Այդ տեսարանի մէջ յանկարծ
երևան է գալիս մի կարավան, որ
խանգարում է տխուր լուսնին և
անապատի ամայութիւնը, ձայներ,
աղմուկ: Առաջ երևում են զահէճներ,
յետոյ գինուած զօրքեր, նրանց ետե-
ւից ամեն տեղակ բանով բեռնաւո-
րած ուղտեր և հոռնի ուրեմնքի ան-
վերջ թափօր ծառաների. և վերջա-
պէս ձիու վրայ հեծած մի հրաշալի
գեղեցկութեամբ գերի, որ մի եւրո-
պացի աղջիկ է—քրիստոնեայ աղջիկը:
Արժէ նկարագրել նրա հագուուոր:
Հնգկական մի շալ՝ լպշաճի ծածկում
է կուրծքը, կանաչ սաթէնից շրջա-
գցեստ՝ ասեղնագործած ոսկեթելով:
Գլխին ունի յարդեայ մեծ գլխարկ՝ սև
ժապաւէնով զարդարած: Ձիու վրայ
հեծել է տղամարդու նման և երկար սև
կօշիկներ ունի՝ շատ լուսւայեցրած:
Կարավանը պատրաստուում է հան-
գիստ առնել և վրաններ կառուցա-
նել և ցցերի համար երբ ուղում են
գետինը վտրել, բահի առաջին հա-
րուածից՝ քետնից դուրս է ժայթ-
քում արիւնի շատրուան և կարմրա-
ցնում խոտերը: Ճանապարհորդները
սարսափից սկսում են դողալ և որ-

տեղ բահ են լիփում, նոյնն է կա-
տարեում: Ամեն տեղ նրանց քայլերի
տակից արիւն է դուրս ժայթքում և
առուակներ կազմում: Այդ ժամանակ
է, որ երիտասարդ քրիստոնեայ աղ-
ջիկը քնում է և երազի մէջ ներկա-
յանում է նրան Քալբալայի հետե-
նալ գէպերը: Մի բէգուն, որ շատ
լաւութիւններ է տեսել Հիւսէյնից,
երևում է գերեզմանների մէջ սոյոս-
կելով և ուղում է գողութիւն անել:
Դիպուածով, առաջին գեղեցկանը որ
նա ուղում է կողոպտել, իր բարե-
բարի գերեզմանն է, նախ նա ոչինչ
չէ գտնում կողանալու և բարկացած՝
մի բան է որոնում նրանով Հիւսէյնի
դիակին խփելու. նկատում է մի ժան-
գոտ դաշոյնս բայց դէն է ձգում, յե-
տոյ մի սուր և ուղում է սրել, բայց
չի յաջողում. վերջապէս նա գտնում
է մսագործի մի դանակ և ցցում է
դիակի կուրծքը: Ահա ժայթքում է
դիակից արիւն և առուակներ կազ-
մում. լսում է մի մեծ աղաղակ, որի
մէջ պարզ որոշում է «լա-իլ Ալլահ»
բառերը: Բայց բեգունը ոչինչ չի
լսում և ոչինչ չի տեսնում... Դրա-
ման վերջանում է նրանով, որ երևում
են հրեշտակներ, մարգարէներ, Մահ-
մէդը, Մովսէսը, Յիսուսը, իմամները
և սուրբ կաճայք, բոլորը միանում
են երիտասարդ քրիստոնեայ աղջկայ
շուրջը և երկար մի դիպագից յետոյ,
քրիստոնեայ աղջկան դարձնում են
մահմեդական:

Այժմ մնում է մեզ մի քանի խօսք
էլ ասել այն թագիէ—գրամաների
մասին, որոնք ազատ են ունէ քրի-
ստոնէի մասնակցելուց և զուտ մահ-
մեդական են:

վրձման պատճառով մարտաշարքը բժմով չու
նի զոհու՝ մամկ [III] հաղթամար

յժճդար մաքաղորդս մի յոջանաճմա

Զուտ պատմական-կրօնական պրա-
մաները խաղացուց Գևորգ միշտ իրի
օտարա կամ աւելի ճիշտ զըզկնէր
անեկ իրը օպերա-բուֆ, իրողճեթն
բոլոր համակրելի դերերը կատարում
են՝ երգելով։ Ալիք, Մարդարէն, Կոյս
Մարիամը, իմամները կանգնած, մի
կտոր թուղթ ձեռքերին, երգելով են
արտասանում իրենց ասելիքները, իսկ
անհամակրէի դերերը՝ Եզիզի, Ջը-
միրի և այլն կատարում են խօսելով։

Այս գրամաների մէջ ոչինչ չը-
կայ, որ կարելի լինէր անդաւանի տա-
ղանդաւոր։ Գրամաների հեղինակները
միշտ անյայտ են, գրութեան թույլ
և ներկայացման միջոցին ամեն ինչ
պայմանական է։ Մի աթոռ՝ ընդու-
նում են իբր ձի, մի օթոց՝ իբր նաւ,
մի աման ջուր՝ իբր գետ, ջարդած
յարդը՝ իբր աւազ, կարմիր թանա-
քով կոպիտ դրուած չերտերը՝ իբր
արիւն։ Դերասանուհիների դերերը
կատարում են երիտասարդներ, որոնք
երբէք չեն էլ աշխատում նմանիլ կա-
նանց։ Բաւական է, որ լաւ ձայն ու-
նենան։

Կրօնական այս գրամաների մէջ
ամենանշանաւորներն են Փաթմայի
այգին, Ալիի մարտիրոսութիւնը,
Հիւսէյնի որջերը, Ղասիմի հար-
սանիքը և այլն։ Նիւթը միշտ նոյնն
է—միշտ Ալիի կամ Հիւսէյնի սպա-
նութիւնը։

Արբասի մարտիրոսութիւնը ներ-
կայացնում է այն տեսարանը, երբ
իր եղբոր—Ալիի որդիները գերի են
բռնուած և Արբասը մի տիկ ջուր
վերցրած՝ թշնամու բանակի մէջ է
մտնում իր եղբոր որդիներին ջուր

տանելու համար։ Այնտեղ նախ կրտ-
րում են նրա մի թեր, Արբասը ջրի
տիկը միւս թերն է առնում և զերբ
այդ թերն էլ կտրում են նա ընկնում
է և մեռնում։ Ահա բոլորը։

Բայց այդ լեզենդան իր խորհե-
տեանը թողել է պարսիկ ժողովրդի
մէջ։ Արբասի, Ալիի որդիների ծա-
րաւը յագեցնելու համար կրնա՞ծ մար-
տիրոսութեան յիշատակը միշտ պահ-
ւում է. ամառը միշտ դուր կը հան-
դիպէր խանութների առաջ դրած
մեծ ամանով սառը ջրի, փողոցնե-
րումն էլ ջրաբաշխների, որոնք ձրի
ջուր են տալիս ծարաւ անցորդների.
ջրաբաշխները այդ նուիրական յիշա-
տակը հիշաց են ընտրել ապրելու.
փողոցների մէջ միշտ կը տեսնէք
նրանց, որ մի կուժ թեր տակ, սա-
ռուցով լի ամանը ձեռքին՝ ջուր են
տալիս ուզողին և ով փող տուաւ
առնում են, բայց և ձրի բաշխում
են չըտուող ծարաւներին էլ և միշտ
գոռում «Նա հազրաթը Արբաս» (ով
սուրբ Արբաս)։

«Հիւսէյնի որջերը» պիեսան ներ-
կայացնում է չքեղ հագնուած պա-
տանիներ, որոնք չորած Հիւսէյնի
գիակի շուքը, ողբում են, գիակը
ծածկում ջարդած յարդով (իբր ա-
ւազ)։ Այս տեսարանը շատ յուզում է
ժողովրդին։

Բոլոր պիեսաների ներկայացման
ժամանակ ոչ մի ծափահարութիւն
չըկայ։ Պարսիկ ժողովուրդը իր զգաց-
մունքը արտայայտում է առանց ծա-
փահարութեան. տխուր տեղերում նա
աղմկալից ողբում է, լաց լինում,
կուրծքը ծեծում և վօգեվիլների ըն-
թացքում քրքում ու իր հիացմուն-
քը արտայայտում ցնծագին աղաղակ-
ներով։

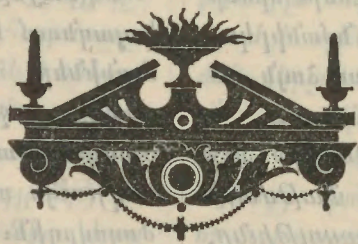
Կրօնական այդ օպերա-ուրերգու-
թիւնները վերջանում են սգոյ-Մու-
հարրէմի վերջին օրերը, Հիւսէյնի
մահուան 10-րդ օրը: Այդ ժամանակ
թաղումն է և թափորը մեծ հան-
գէսով ու ցոյցերով, թէքիէից առաջ
ջրջում է փողոցները և երեկոյհան էլ
մի սգալից ներկայացում տալով՝ փա-
կում է թափորներ:

Ահա բոլորը ինչ որ կարելի էր
ասել պարսկական թատրոնի մասին:
2 մուսաննը յիշատակել, որ յաճախ
կարելի է հանդիպել նշանաւոր պր-
տիստների՝ մանաւանդ վօզեվիլների
մէջ. կրօնական գրամաները շատ էլ
չեն պահանջում լաւ դերասաններ,
այլ միայն լաւ ձայներ. գրանք մեր
պատմական գրամաների և որոշ մե-
լօղրամների պէս յաճախ կրկնուելով

ու իրենց զգայնական տեսարանների
գունաւորած խստութեան շնորհիւ՝
անհամացել են, սովորական դարձել.
մանաւանդ որ այնտեղ ուշք չեն դար-
ձնում ոչ դեկորասիօնի, ոչ հագուս-
տի վրայ. դերասանների սքանչելի խա-
ղերը միմիայն կարելի է տեսնել վօ-
զեվիլներում, ուր ներկայցնում են
օրական կեանքից սրամիտ տեսարան-
ներ և ուր դերասանը ճգնում է կեն-
դանի պատկերացնել տիպերը:

Եւ պիտի ասել, որ նրանց մէջ
կան դերասաններ, որոնք հաւասա-
րուել կարող են հւրոպական դերա-
սաններէ՝ պիեսների մէջ էլ կան
կտորներ, որոնք մշակուելով՝ կարող
են յաջողգթիւն ունենալ մեր բե-
մերի վրայ իսկ:

Վ. Փաշիազեան

II

Մ Ո Ր Ո Ր

I

ՕՐ ՕՐ

Ինչի անգգայ եւ լընուած սրբտով
Մենք չենք հետեւում սրտի թրոհչքին.
Կամ ինչի համար փրկարար մըտքեր
Էլ չի սնընդում մեր ընկճուած հոգին:

Մեր դատարկ կեանքի խոր անապատում
Կարծես չորացաւ ամեն զգացմունք,
Եւ մենք ահաբէկ՝ շուտով կանարգենք
Իդեալ ու քաղձանք, փրկարար ուսմունք:

Ու այս քրնի մէջ մի հանգիստ կառնեն
Անհոգ ու ընկճուած վեր հոգիքն անարգ,
Եւ հրգօր կուռքը տանջուող մարդկութեան՝
Էլ չի խոստանալ մեզ կեանք ու փրկանք:

Բայց ես չեմ ուզէ այդ լուռ հանգիստը,
Հոգիս կարօտ չէ կեանքի օր օրին,
Չեմ կարող մոռնալ իմ դաւանանքը,
Սիրտըս կարօտ է զօրեղ թրոհչքին:

Ո՛ր, ես կուգեմ տանջուել, չարչարուել, կըռուել,
Լաց լինել, խոկալ, ցաւերով լեղի,
Եւ կուգեմ որ միշտ «տանջանքն ու լացի»
Ձգտումը լինի մարդկային մտքի: .

1899 թ.

II.

Է Լ Է Գ Ի Ա

Ո՛ր ինչի՞ այդպէս խեղդամահ
Տերեւներն են մըմնջում,
Քամին ինչի՞ խուլ վայունով
Անդուր հառաչ է հանում:

Եւ լալիս է սրգուր գետը
Անոց որքի՞ արցունքով,
Կարմիր ալիքն անկուշտ ծովի
Ափն են քերում՝ ոռնալով:

Եւ այս գիշեր... երբ աստղն ընկաւ.
Քամին կանցնէր մութ սարից,
Արեան նրման կարմիր գունով
Ցողեր իջան երկրնքից...

III.

Գ Ի Ձ Ե Ր

Էս ինչ անդուր, մութ գիշեր է
Քամին սաստիկ կը փռչէ,
Տերեւաթափ ծառի վերայ՝
Ագռաւն իր «ղան» կը կանչէ:

Էս ինչ ծայն է որ մեզ կուգայ
Էն հեռաւոր աշխարհից,
Շունն էլ այսօր անվերջ կոռնայ
Էն տանիքի վերայից...

Քամի կուգայ անդուր կուգայ
Ա՛խ ու վայեր կը բերէ,
Հուսնշողի աստղն էլ չըկայ
Էս ինչ երկար գիշեր է...

ԳԵՏ. ՄՈՃՈՌԵԱՆՑ

Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Զ Փ Ե Ս Տ

Ի թիւս բազմաթիւ տեղեկութիւնների, որոնցմով իւրարանշիւր կրթուած դերասան զինուած պիտի լինի, դասելու է և թատրոնական զգեստների ուսումնասիրութիւնը, ոչ միայն պատմական տեսակետից այլ և բեմի վրայ գործածելու նպատակով:

Անհրաժեշտ է, որ զգեստներ հագնելու եւ գործածելու եղանակը, դրան համապատասխանող դիմագարդի, մարմնի շարժումների եւ դիրքի հետ միասին, յաջող դերակատարութեան հիմնական պայմաններից մինն է: Դերասանը չպիտի ներկայանայ հանդիսականին, իբրեւ պատահաբար անսովոր տաքազով զարդարուած մի անձ, ըստ որում դրա շնորհիւ խանգարում է բեմական իրականութիւնը, իլլիւզիան և աննպատակաւ խախտում թատերական ստացւում յօգուտ դերակատարի:

Անհրաժեշտ է գիտենալ թէ ինչպէս գործածելու է զգեստի զանազան պարագաները օրինակ՝ զլիսարկը, հովհարը, դաշոյնը, սուրը, ակնոցը, prince-nez, դիտակը, թթախոտի տուփը, որպէս զի այդ առարկաների հետ վարուիլը հանդիսականին բնական երևայ:

Այդ ճիշդի ուսումնասիրութիւնը հնարաւոր է ձեռք բերել ոչ միայն ձեռնարկներից, ինչպէս Հերման Վէյսի խաղմահատուր աշխատութիւնն է, այլ և գործնականապէս, այցելելով թանգարանները, դիտելով շքեղ զեղարուեստական ալբոմները, պատկերները, արձանները, որոնք ճշգրիտ գաղափար կարող են տալ, թէ զգեստներ

ըի գործածութեան ամենավայելուչ ձևերը ինչ կերպ են արտայայտում. նաև յաճախելով այն թատրոնները, ուր բեմական զեղարուեստական ճշդութեան առաջնակարգութիւն է շնորհուած: Նորավարժ դերասանը աչքի առաջ ունենալով փորձառու և հմուտ դերակատարին ձեռնահաս է օգտուել իւր տեսական պաշարէն, որ ձեռք է բերել ընթերցանութեամբ և իւր մէջ մշակել մի պարզ գաղափար, թէ ինչպէս գործածելու է մի որոշ դարու կամ շրջանի հանդերձը:

Բնականաբար նորավարժ դերասանը կուրգրէն չպիտի ընդօրինակէ իւր տեսած դերակատարներին, անգամ եթէ նրանք հանճարներ լինին, այդ արդիւնաւէտ չէ, քանի որ ամէկ մի կոյր նմանողութիւն անպայման վնասակար է: Կոյր նմանողութեան ձգտումը մեռցնում է դերասանի անհատական ստեղծագործութիւնը և մի սովորութիւն դառնալով անբաժան կապում է նրա բնաւորութեան հետ:

Այդ հայեացքը միատեսակ վերաբերում է բեմական բոլոր պայմաններին, իսկ մասնաւորելով քննել խօսքը զգեստների մասին պէտք է ի նկատի առնել սեպհական արտաքինը, հասակը և դերի բնաւորութիւնը:

Անհրաժեշտ է պարզ ըմբռնել, որ որչափ դերասանը մօտ է իրականութեան, այն աստիճան աւելի կենսական է դառնում նրա դերակատարութիւնը. հետեւապէս եւ աւելի զօրեղ տպաւորութիւն է թողնում հանդիսատեսի վրայ:

Ապա ուրեմն ինչպէս պիտի ձեռք բերել այդ կենսականութիւնը հանդերձի մէջ:

Ակնյայտնի է, որ իւրաքանչիւր դար, համարեա թէ իւրաքանչիւր զահակաւութիւն, ունեցել է սեպհական արտաքինի մշակուած տիպարը, ըստ որում մօղան—տարազագործութիւնը գոյութիւն է ունեցել բոլոր դարերում և ամենքին զարդարել ըստ իւր քմահաճութեան:

Արքունիքից դուրս գալով մօղան մուտք էր գործում հասարակութեան բոլոր խաւերի մէջ՝ իսկ յաճախ մի պետութեան սահմաններից միւս իշխանութիւնը (օրինակ Ֆրանսիական և սպանական մօղան), բնոյց ստէպի որ չմտ բնական է, ինքն ևս երթարկ ունէր փոփոխութիւնների և յաւելումների, որոնք համապատասխան էին այդ երկրի վարքին, բարքին, ճաշակին և կլիմային:

Այդ հիման վերայ մենք տեսնում ենք, որ Լուդովիկոս XIII-ի օրերից մեզ հասած բոլոր պատկերները աչքի են ընկնում տարազի, մազերի, բեխերի և մօրուսի ձևերի միակերպութեամբ... կարծես թէ ընդհանուր էպօքայի համար մի ընդհանուր տիպար է մշակուած:

Անցեալի դպաւոր և կենդանի յիշատակները ուսումնասիրելիս և դիտելիս դերասանին նկատելի կը լինին այդ արհեստի բոլոր այն ներութիւնները, որոնք ննգիտակ մարդու աչքից վրիպում են, կամ նրա տեսակէտից, աւելորդ մանրամասնութիւններ են համարում, բայց էականապէս բացատրում են մի որոշ շրջանի տիպարի ինտրութիւնը, իրական պատկերը:

Այդպէս օրինակի համար գլխաւոր հանելու, ուշուներու ձևը, կամ ձեռք մեկնելը օրիորդին. այդ ձևերը միշտ բնական և իրական կը համարուին, քանի որ կատարելապէս համապատասխան են հասարակութեան իւրացրած սովորութիւններին:

Օրինակի համար առաջ բերենք օրիորդին թևի տակ տանելը՝ Մեր օրերում թևի թևի տուած գոյզը քայլում է և օրիորդը պիտի լինի աջ կողմից. իսկ այդպէս չէր միջին դարերում. Ֆրանսիական Ֆրանցիսկոս I և Հենրիկոս II-րդ ար-

քաների օրերով. Այժմս ասում են „présenter le bras à une dame“, իսկ այն ժամանակ ասում էին „présenter le poing“ այսինքն բռնեցք առաջարկել:

Եւ այդ հասկանալի է՝ երկաթի մէջ փաթաթուած ասպետը մեկնում էր օրիորդին երկաթեայ ձեռնոցով ծածկուած ձախ ձեռքը և կինը իւր մատներով հազիւ էր դիպչում նրա ձեռքին. ասպետի աջ պատերազմական բազուկը ազատ պիտի մնար ի դէպ՝ վախերը պաշտպանութեան իւր տիրուհուն: մազազգի ինքնազգի

Բնմի վրայ այդ նուրբ մանրամասնութիւնը և այն պարագայերում, որոնք անպեսական շրջանին մէջ վերաբերումն չատ գեղեցիկ է լինելու և տպաւորութիւն թողնող:

Բայց կան հանգամանքներ, որ անհնարին է հաւատարիմ մնալ պատմական և հնագիտական ճշմարտութեան, որովհետեւ բեմը նմանապէս մշակած ունէ ինքնապաշտպանութեան պայմանները, ծրար շնորհիւ թատերական գեղեցիկ խիստ ճշտութիւնը անիրագործելի է դառնում: Օրինակ կարող են համարուել պիւնական և հոովմէական պատմական հանդերձները:

Հին դարը մարդու մերկ մարմինը պաշտում ֆրիգիք բնութիւնից շնորհուած աստուածային պարզեւ, ուստի թեթեւ օդային վերարկուները և զգեստները ծառայում էին իբրեւ զարդ այդ մերկութեան և գորեղացնում մարմնի գեղեցիկ վայելուչ կազմուածքը. իսկ չէր օրերում երբ կօրսէտը և սրածայր կօշիկները հրեշացրել են ժամանակակից սերունդների բնական գեղեցկութիւնը, պատմական ճիշդ հանդերձը ոչ միայն չի ազդի մեր նիհարած դերասանին և դերասանուհիներին այլ և կը վերաւորէ մեր ամօթիւրածութիւնը. բայց և այնպէս անտիք աշխարհը բնմի վրայ պատկերացնելիս հնարաւոր է ընտրել այնպիսի զգեստ, որը թէ էֆէքտ կունենայ և թէ պատմական դերաւորութեամբ ճիշդ:

Բայց զրա փոխարէն այն զգեստների մէջ, ուր ճշդութիւնը իրագործելի է, դերասանը առաւելապէս դերասանուհին, պիտի հրաժարուին քմահաճ նորաձեւութիւնից և ըստ ամենայնի հաւատարիմ մնան պատմութեան, խզը ուշադրութիւն դարձնեն զգեստի բնաւորութեան վրայ. այդպիսով թէ բեմի նշանակութիւնը կը բարձրանայ և թէ տպաւորութիւնը գորիզ կը լինի: Ժիշդ է շատ տաղանդներ երբեմն զանց են աւելում այդ մանրամասնութիւնները և հանդիսականը նրանց ներողամտութեամբ է վերաբերում, բայց այդ արդէն տաղանդի ոյժն է, որ իւրաքանչիւր դերակատարին չէ շնորհած և վերջապէս տաղանդները եզակի երևոյթներ են: Բեմին նուիրուող մշակը միշտ կարող է պատուաւոր դիրք բռնել իւր քարերը դնելով, պէտք է միայն ի նկատի ունենալ, որ լաւ դերակատարութեան բաղադրիչ մասնիկներն են՝ դեր գիտենալը, առողջանութիւնը, դիմախաղը, դիմազարդը, շարժուածքը եւ զգեստ հագնելու եղանակը:

Այն վայրենի հայեացքը, որ նոյն իսկ տարածուած է շատ թատերասէրների մէջ, թէ միևնոյն է ինչպէս էլ որ հագնուած լինի դերակատարը, միայն թէ նրան սաղ է, թէ պատմական ճշդութիւնը աւելորդ բեռ է և հանդիսականին անհասկանալի, իսկ երբեմն էլ ծիծաղելի, ոչ մի քննադատութեան չէ դիմանում:

Բայց պատմական և հնագիտական նշանակութիւնից, հանդերձ և դիմազարդի ճշդութիւնը շահեկան է և ազգաբնական հոսսակէտից:

Վերջապէս դերասանը պէտք է հասկանայ, թէ գիշերային լուսավառութեան ժամանակ, հանդերձի գոյնը և նիւթը ինչ տպաւորութիւն է թողնում, պէտք է ընտրել այնպիսի գոյներ, որոնք համապատասխան են ոչ միայն դերակատարի արտաքինին այլ և դերի բնաւորութեան:

Թէև ըստ երևոյթին, օտարօտի է, բայց և այնպէս փայտ է, որ մարդկային հան-

դերձների ուսումնասիրութիւնը հիմնուած է երկրաչափութեան և նրա օրէնքներով վրայ: Փրանսիացի գեղարուեստագէտ և քննադատ Զարլ Բլան ասում է՝ հանդերձների վայելուչ գործածութիւնը բեմի վրայ և կեանքի մէջ ենթարկում է հետեւեալ երկրաչափական օրէնքներին:

1. Ուղղաձիգ գծերի կրկնութիւնը հանդերձի մէջ բարձրացնում է հասակը եւ մարմնին հսկայութիւն է տալիս, այն ինչ հորիզոնական գծերի կրկնութիւնը գերացնում է եւ լայնացնում մարմինը:

Այդ հասկանալի է՝ ուղղաձիգ գիծը բարձրանում է, հորիզոնականը փռում. բնականաբար այդ երկու գծերն էլ լայնութեան և երկայնութեան տարբեր տպաւորութիւն են թողնում: Արդ պարզ է, որ նիհար եւ բարձրահասակ դերասանները պիտի հետու մնան ուղղաձիգ շերտերով հանդերձից, որովհետեւ զրա շնորհիւ նրանց նիհարութիւնը և հասակը աւելի է սաստկանում և ընդհակառակը գեր եւ ցածրահասակ անձինք չափի գործածեն զգեստներ, որոնք հորիզոնական շերտեր կամ նկարներ ունենան: որովհետեւ աւելի գեր և աւելի փոքրահասակ են երևում:

2. Միագոյնութիւնը եւ նիւթի միատեսակութիւնը վեհութեան տպաւորութիւն է թողնում:

Ահա վերը ասացիք, թէ ուղղաձիգ գծերի կրկնութիւնը երկարացնում է հասակը, որովհետեւ նուազացնում է պատկերի լայնութիւնը և ընդհակառակը հորիզոնական գծերը գերացնում են մարմինը կամ թէ բաժանում են բարձրութիւնը արդ եթէ մի դէպքում բաժանումն փոքրացնում է բարձրութիւնը, իսկ միւս դէպքում լայնութիւնը, հետեւապէս եզրակացնելու է, որ անբաժանելիութիւնը պիտի անբողջութեան և վեհութեան տպաւորութիւն թողնէ: Քուրմերի և քրիստոնէական եկեղեցական սպասաւորների զգեստները գրեթէ միշտ

միազոյն են և իրականապէս վեհութեան տպաւորութիւն են թողնում:

3. *Ձգեստների փարթամութիւնը երբ ծայրայեղութեան չէ հասցրած նմանապէս վեհութեան տպաւորողութիւն է թողնում:*

Յայտնի է, որ կանացի զգեստով դարձաւորութեամբ տղամարդը աւելի բարձրահասակ է երևում, իսկ կինը տղամարդի հանդերձի մէջ աւելի փոքրահասակ է դառնում:

Այդ տպաւորութեան պատճառը պարզ է, երբ սլատկերը անշարժ է առնական զգեստը ներքին մասում բաղկացած է զուգընթաց ուղղաձիգ գծերից, պատկերի ոտքերը վարդիկի մէջ՝ ներկայացնում են երկու երկայնաձև գլաններ, իսկ երբ նրանք ծածկուած են կանացի զգեստով երկու գլաններ էլ անյայտանում են հանդերձի տակ, որը կտրուած կոնի կերպարանք է առել և ուղղաձիգ գծերին փոխարինում են թերութեամբ գծերը:

Իսկ երկրաչափական ճշմարտութիւններից մինն էլ այն է, որ թեք գիծը աւելի երկար է քան ուղղաձիգը:

4. *Իւրաքանչիւր գոյն (ներկ) իւր բնաւորութիւնը ունի եւ համապատասխանում է նաեւ պէս-պէս վերացական գաղափարներին եւ զգացմունքներին:*

Գոյնը և ձևը (ասում է Չ. Բլանը) դրանք այն գաղանի լեզուի տառերն են, որով բնութիւն է խօսում: Լոյսի ճառագայթները իրենց մէջ պարունակում են բոլոր գոյները, լոյսի շնորհիւ ենք մենք ըմբռնում ձևը և դանաղանում գոյները: Սակայն բնութիւնը միշտ չէ գիմում այդ երկու արտայայտութիւններին՝ երկինքը, օդը, մառախուղը թէև գոյն ունին բայց զուրկ են ուրուագրից. թէև կան բնութեան մէջ մարմիններ, որոնք կատարելապէս զուրկ են օրէն գոյնից, ինչպէս օրինակի համար լեռնային ապակին. այդ տեսակ մարմինները անգոյն են կոչւում:

Երբ այդ երկու յատկութիւնները միա-

ցած են, նրանցից մէկնումէկը իշխող է հանդիսանում. նրանք խօսում են ոչ միայն մեր տեսանկիւրի հետ, այլև արթնացնում են աւելի վերացական բնաւորութիւն ունեցող զգացմունքներ:

Գոյները նմանում են մարդու հոգեկան յատկութիւններին և նրա կրքերին: Այդպէս լոյսի ժամանակ մենք աւելի ենք տրամադրուած ուրախութեան, և գիշերային խորին մթութիւնը մեզ վրայ հակառակ տպաւորութիւն է գործում: Եթէ ձնդկաստանում և Չինաստանի հալաւային մասերում սգոյ զգեստը սպիտակ գոյն պիտի ունենայ դա հասկանալի է, ըստ որում այն անգոր բնակիչները թուի են, իսկ ձնդկաստանում մինչև խնդամ սեւամորթ:

Աչքի ընկնող է այն հանգամանքը, որ սգոյ զգեստը ամեն տեղ գծադրւում է, որովհետև թէ սևը և թէ սպիտակը գոյն չունին, այլ կլանում են կամ թէ անդրադարձնում են բոլոր գոյները:

Գոյներից իւրաքանչիւրն առանձին առնուած շատ քիչ նշանակութիւն ունի, սակայն միանալով միւս գոյների հետ նա ընդունում է այս կամ այն բնաւորութիւնը, կամ խիստ տարբերութիւնը նրանցից, կամ ներդաշնակ դառնալով նրանց. յամենայն դէպս երկու ծայրայեղ տարբեր գոյների միջև—սևի և սպիտակի, ամեն մի գոյն իւր առանձնայատկութիւնը ունի և նրանցից իւրաքանչիւրն աւելի ուրախ տպաւորութիւն է թողնում: Նման լինելով սպիտակին և ընդհակառակը մտախոհ տխուր հանդիսանում մօտենալով սևին:

Չարլ Բլան *դեղին* գոյնը անուանում է *լոյսի աւագ որդի*: Առանց նրան չէր կարող պատկերանալ բնութեան ոչ մի վեհագոյն արտադրութիւնը. բնութիւնը նրանով ներկել է ամենապարզացած և լուսաւորեալ ազգերի կաշին—ամենաթանկագին մետաղը—ոսկին, իսկ Լիննէի ասելով այն ռամկական բոյսերը, որոնք մարդու գոյութեան և նրա ապրուստի էական տարրերն են—այն է հացաբոյսերը:

Սեի հետ բաղդատմամբ զեղին գոյնը վայրենի գազանների բնորոշ յատկանիշն է ցոյց ապրիս, օրինակ վագրը, առիւծը. նա նմանապէս ստէպ փայլում է այն ազգերի զգեստների մէջ, որոնք յայտնի են իրենց անդուպ և կրքոտ բնաւորութեամբ:

Արարացի, նուբիացի և սպանիացի կանանց շատ հաճելի է այդ գոյնը, որովհետեւ համապատասխանում է նրանց կրակոտ բնաւորութեան՝ սև յօնքերին, բոցավառ աչքերին, որոնք միաժամանակ և քաջութիւն և սպառնալիք և քնքուշութիւն են արատայտում:

Կարմիր գոյնը բոլոր ազգերի սիրածն է. նա կենդանացնում է և արեան ջերմութիւն է ապրիս մարդուս կերպարանքին. նա ճոխութեան, վեհութեան ապաւորութիւն է թողնում: Ֆրանսիացի քրէական դատաւորները կարմիր ծիրանները ձգած ուսերին ակամայից յարգանք են ներշնչել տալիս: Զինուորականներին և կաթոլիկ կարդինալներին նա վեհութիւն և հպարտութիւն պարգևում:

Կապոյտը առաքինութիւն է արտայայտում: Այդ գոյնը շարունակում է նոյն հեղինակը, երբէք չէ կարող յիշեցնել համարձակութիւն, յանդգնութիւն կամ ուրախութեան ժամիր: Այդ համեստ գաղափարական գոյնը, որ նմանում է ծովի պարզ խաղաղութեան, բանաստեղծների սիրած գոյնն է իւր երեւակայական կամ ճիշդն ասած երկնային յատկութիւններին համար:

Բոլոր գոյներէց ոչ մէկը այնչափ չէ մօտենում սպիտակին ինչպէս պարզ կապոյտ—երկնային գոյնը (այդ հիման վերայ սպիտակեղէնը լուանալիս լեղակ են տալիս աւելի սպիտակութիւն տալու համար) և ոչ մի գոյն այնչափ մօտ չէ սև գոյնին ինչպէս մուր կապտագոյնը. կանաչ գոյնով բնութիւնը ներկել է իւր զգեստի մեծագոյն մասը և նա լրացնում է կարմիր գոյնը. կանանչ գոյնը մեղմացնում է դեղնի փայլը և կապոյտի անգործութիւնը, յիշեցնելով գարնան տապաւորութիւնները, բնութեան վերակենդանութիւնը, նա նպաստում է ոչ միայն տեսանելիքի այլ և խելքի հանգստութեան:

5. Մարդուս աչքերի եւ մազերի գոյնը միշտ ներդաշնակ են իրար հետ, որոնց հիման վրայ հնարաւոր է ընդհանուր կանոններ մշակել զգեստի գոյները յարմարացնելիս: Արդ դերասանը կամ դերասանուհին էֆֆէկտով զգեստ կրելու և միաժամանակ գեղարուեստական ապաւորութիւն գործելու համար պէտք է հետեւեն հետեւեալ սկզբունքներին—բնութեան չապացուցածը—պարզեւ, դժգոյնը—փայլեցնել եւ գունաւորել, գծագրութեան կոպտութիւնը—մեղմացնել, այլ բառերով դիմակաւորել բնական պակասութիւնները:

ԹԱՏԵՐԱՍԻՐ

(Շարունակելի)

ԹՈՎԱԲԱՆ ՍԱՆՎԵՍԻ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երբ դեռ պատանի էի, ևս փախալ մի անգամ մեր տանից երեւակայելով նր ինձ հետ խիստ հն վարուել: Երեք օրից մեր ծերունի ծառան ինձ գտաւ հեռաւոր քաղաքում և բռնի տուն տարաւ: Այդ տարբրից յետոյ հօրս վարմունքը խորը տպաւորութիւն գործեց վրաս—փոխանակ խիստ կերպով պատժելունա նախապատուեց բոլորովին լռել: Այդ բարութիւնը կատարելապէս փոխեց իմ բնաւորութիւնը, ևս վճռեցի այլ ևս անհանգստութիւն չպատճառել հօրս, այլ արժանապէս նրա յարգանքին և սիրոյն:

Այդ անցքից յետոյ մի ամբողջ
 տարի ևս տանն էի մնում, բայց
 այրս նկատելով, որ եղբայրս և ես
 նորհիւ մեր ընտանիքի թափառա-
 ւան կեանքի, որ նա վարում էր ղե-
 ասանական խմբի հետ, գրեթէ ան-
 իրթ եղք մնում, ուղարկեց մեզ
 Երեւանի իւր եղբօր մօտ և ինձ
 տեղաւորեցին իրաւաբանական, իսկ
 զբօրս գեղարուեստական դպրոցում:

Մինչև տասը տարեկան դառնա-
լիս ես ոչ մի հակումն չունեի դէպի
խողովածան կամ արհեստի մի որևէ
իլը: Հօրս կամքը ինձ համար օրէնք

ՏՆԱԿԵՆՍԱԼ ԳՐՈՒԹՒԻՒՆԻՑ

որ և ես չեմ մտաբերում դէպք անգամ, որ մի որ և իցէ առարկայի դասինձ ատենի լինէր: Երեք տարի անց, երբ նոր էի սկսել լատիններէնը, հայրս տեսեալս ինքուհեց Ֆլորինցիա մի ամբողջ թատերական շրջան ծառայելու նպատակով: Մինչև այդ ժամանակ, երբ արձառուրդներին տուն լինը վերադառնում, երեկոները ստէպաճախում էինը ներկայացումները, որոնք մեզ համար անսահման զուարթութեանց աղբիւր էին: Առանձնապէս ես սիրում էի ողբերգութիւնները, իսկ երբ կատալերգութիւններ էին տալիս, իրաւունք էի խնդրում գնալ քննոյն:

Մի անգամ արձակուրդին, երբ
օրս հետ միասին միլան էի, բազմ
անցայ տեսնել տաղանդաւոր ար-
խատ Լուիջի Վիստորիին: Խաղում
ին ֆրանսերէնից լծարգմանած սլիսս
«Դաւլինա» և ահա ես առաջին ան-
ամ զգացի, որ միաժամանակ հնա-
ւոր է և լալ և ծիծաղել: Վեստ-
ին ինձ վրայ այնպիսի խորը տպա-
րութիւն գործեց, որ միւս օրը,
որ հայրս ինձ ներկայացրեց նրան,
անկարող եղայ աչքերս նրանից
ռացնել և ոչ մի խօսք չարտասա-
ցի:

չափազանց մեծ վիշտ պատճառելով նրան։ Այդ դէպքից յետոյ էր, որ հայրս տեղափոխուեց Փլօրենցիա։ Այդ միջոցին ես 13 տարեկան էի, բայց արտաքուստ 17 տարեկան երիտասարդ էի երևում։ Երբ հայրս առաջին անգամ նայեց ինձ, նա բացականչեց. «Աստուած իմ, ինչպէս ես մեծացիլ, քեզանից անշուշտ Գողիաթ է դուրս գալու»։ «Ոչ հայր», պատասխանեցի ես, «նախապատում եմ նրան սպանող Դաւիթը դառնալ»։

Բարեկենդանին թատերական շրջանը երբ վերջացաւ, հայրս ընդունուեց Բօն և Բերլինի թատրոնական տեսչի խումբը և ինձ էլ իւր հետ տարաւ։

II.

ԱՌԱՋԻՆ ԴԵՐԻՒ

Խմբի ղեկավարուարը բազմաթիւ էր Գօլդօնի կատակերգութիւններից և Ալֆրեդի ողբերգութիւններից։

Մի անգամ, երբ խաղում էին Գօլդօնի «Բամբաստող կանայք» պիեսը, Պասկվինօ ծիծաղաշարժ դերի կատարողը յանկարծակի հիւանդացաւ ներկայացման օրը, մի քանի ժամ առաջ մինչև վարագոյր բարձրացնելը։ Թէև վճռուած էր ներկայացումը յետաձգել, բայց անսպասելի կերպով Բերլինի քաղաքի ասաց հօրս՝ «Արդեօք լաւ չի լինիլ, որ այդ դերը ձեր Թովմասը խաղայ»։ Այդ առաջարկութիւնը անմիջապէս ինձ հաղորդուեց և ես ընդունեցի առանց տատանման։ Երեք ժամից յետոյ անցարդէն գիտէի Պասկվինօյի փոքրիկ դերը և զարգարուել էի հիւանդ դերասանի զգեստով։

Խոստովանք լինի մի տհաճութիւն երկիւղ էր պատել ինձ և ես կամենում էի փախչել, բայց հայրս մի

քանի բառերով ջրեց իմ դիտաւորութիւնը.

—Ամաչիւր, ուսաց նա—տղամարդը իրաւունք չունի երկիւղ կրելու։

Տղամարդ. ես միայն տասնեւչորս տարեկան էի։

Սկսեցի դերս. երբ նկատեցի որ իմ արտասանած մի քանի բառերը ծիծաղ էին յարուցանում՝ խրախուսուեցայ և յաջող կերպով վերջացրի. բայց քանի որ դերասանի տկարութիւնը սաստկացել էր և նա ստիպուած էր թողնել խումբը, Պասկվինօյի դերը մնաց ինձ։

Պէտք է ենթադրել որ ես ընդունակ էի այդպիսի կոմիքական դերերի, որովհետեւ ուր որ գնում էի նր հասարակութեան սիրելին էի դառնում։ Իմ երեւոյթեմի վրայ ծիծաղ էր յարուցանում, իսկ հանդիսականներն էլ ուրիշ բան չէին պահանջում։ Հայրս աւելի էր պարմանում քան թէ օտարները։ Ահա և ես սկսեցի մի արտաքոյ կարգի մարդ համարել ինձ. պահում էի ինձ իւրեւ երիտասարդ, թէև դեռ պատանի էի, խառնում էի մեծերի խօսակցութեան և ստէպ, ի ցաւ ինձ, նրանց երեսներին հեգնական ժպիտ նկատում։

Հայրս շարունակ բացատրում էր ինձ բեմական գեղարուեստը և արտիստի պարտականութիւնները։ Նա ասում էր, որ այդ արտիստին արժանանալու համար անհրաժեշտ է բեմական ձիրքը լրացնել պարզացմամբ և աշխատութեամբ։ Այն հաստատուն գաղափարները և շիտակութիւնը, որ նա պատուաստեց և զարգացրեց իմ մէջ, ինձ դեկլամարոյ սկզբունքներ դարձան իմ ապագայ ասպարիզում, նա այն աստիճան ազնիւ էր, հեռու դերասանական գոռոզութիւնից, որ

ինքնակամ հրաժարուեց խմբի մէջ առաջին տեղը բռնելու պատուից և զիջեց այդ Գուստափօ Մօզենաին, որի արժանիքները իրենից զերազանց էր համարում:

III.

ՄՕԳԵՆԱՆ ԽՈՒՄԲԸ

1843 թուականի մեծ պատին մենք Պապուա էինք Մօզենաի խմբի մէջ, ուր գրեթէ բոլոր գերասանները երիտառարդներ էին: Ինձ ընդունել էին առանց ռոճկի և ես պարտաւոր էի թատրոնապետի բոլոր պահանջները կատարել, մինչև անգամ ի դէպ կարևորութեան բեմական արձանների (անխօս) գերերը ստանձնել: Պատկզինօհ գերի մէջ արգէն իմ ունեցած փոքրիկ յաջողութիւններից յետոյ դա չափազանց վիրաւորական էր. բայց հայրս հանգստացրեց ինձ ասելով՝ որ դա ընդհանուրի ճակատագիրն է—և դա հարկաւ կատարեալ ճշմարտութիւն էր: Միւս առաւօտ մենք գնացինք թատրոն հրահանգների ստանալու:

Ճիշդն ասեմ առաջին տպաւորութիւնը, որ գործեց Մօզենան ինձ վրայ, աննպաստ էր: Նա գեր էր, գռեհիկ, խապոտ ձայնով: Հօրս տեսնելուն պէս—որը նրա հետ բաղդատմամբ կատարեալ արխտոքրատ լորդի տպաւորութիւն էր թողնում, նրանք սեղմեցին իրար ձեռքերը և համբուրուեցան: Յետոյ Մօզենան գիմեց ինձ.

—Էհ բարեկամ, ցանկանում ես սովորել:

—Այո, սինիօր մաեստրօ:

—Ոչ, ընդհատեց նա ինձ—կանչիր ինձ Գուստափօ, դա աւելի լաւ է. ինչ գերերն ես ուսումնասիրել դու:

—Ծիծաղաշարժ, սինիօր Գուստափօ, պատասխանեցի ես:

—Լաւ, ահա մի մենախօսութիւն, որը դու կուսումնասիրես և կարտասանես անգիր, միայն արտասանելիս պիտի կարողանաս արտայայտել քո խելքդ և ոգիդ:

Դա Էգիտադի մենախօսութիւնն էր Ալֆրեդի հեղինակած «Մերօպա» ողբերգութիւնից: Իւրաքանչիւր նոր ընդունուած դերասանի ողբերգական ընդունակութիւնները չափելու համար այդ էր առաջարկում: Այդ միջոցին նշանակուած էր Սիրբի «Բամբասանք» պիեսի փորձը և բեմը լցուեց գերակատարներով:

Փորձը վերջացաւ: Մօզենան յանկարծ գիմեց ինձ՝ «այդ կօմեդիայի մէջ դու կատարելու ես փոքրիկ մասրի դերը». աւաղ դա մի համար դեր էր Մօզենայի կնոջ սինիօրա Ջուլիի հետաքսած... ինձ պատուիրեցին սկսելով դէմքս և զարդարուիլ արեւելեան զգեստով: Այդ դէբիւն այնքան էլ հաճելի չէր ինձ, բայց հայրս ասաց ինձ. «հոգ չէ, միայն ձշխատիր և դու կողատուես նմանօրինակ գերերից»: Միւս օրը ես արգէն գիտէի Էգիտադի դերը և արտասանեցի հօրս առաջ, որը ուղղեց իմ սխալ մեկնած բառերը և մատնացոյց արեց աչքի ընկնող և ուշադրութեան արժանի նախադասութիւնները:

Հասաւ քննութեան րոպէն. բարեազգաբար ես շատ հանդիստ էի: Երբ վերջացրի, Մօզենան բացականչեց՝—«Դու կայծ ունիս» և անմիջապէս մի քանի գերեր նշանակեց, ի միջի այլոց Մաքս Պրեկզօլօմիսի դերը Ջիլիերի «Վալլենշտէյն» պիեսի մէջ: Այդ օրուանից, երբ ես ամեն երեկոյ ստիպուած էի բեմ դուրս

գալ, համար գերերը ինձ չէին վախեցնում: Այդքան գերեր սովորելու ուսումնասիրելու համար ես ստիպուած էի հանգստութեան բազմաթիւ ժամերը զոհել և ընթրիքից յետոյ հօրս հետ տուն վերադառնալիս յաճախ յենում էի սլափին և կանգնած էի քրնում: Այն ժամանակ հայրս պարկեցնում էր ինձ և առաւօտեան արթնանալով ես նոյն իսկ չէի կարողանում բացատրել թէ ինչ ճանապարհով հասայ մահճակալիս:

1844 թուակ. մեծ պատին հայրս հիւանդացաւ. այդ ժամանակամիջոցին ես առաւել զբաղուած էի քան երբ և իցէ: Հայրս կանչեց ինձ և պատուիրեց գնալ գերասանական խմբի հետ Կրիմօնա խոստանալով մեզ հետեւել, երբ առողջութիւնը գէթ մասամբ կը վերականգնուի: Ես յամառաբար ընդդիմանում էի այդ վճռին, բայց ստիպուած էի հնազանդուել. յանձնեցի նրան տանտիրոջ խնամքին, և վարձելով մի ծառայ և մի դայեակ լացով և համբոյրներով բաժանուեցայ նրանից. Զուրկ նրա դեկավարութիւնից ես ինձ չափազանց միայնակ էի զգում: Ճիշդ է վերջերս նա մարդատեաց էր դարձել, սակայն երբեմն մոռանալով իւր հոգսերը և կարդալով իւր աշխատասիրած պիեռը, կամ իւր պաշտած «Մեռատաղի» հեղինակի գրուածքներից կտորներ արտասանելով՝ ողբւորում էր և անձնատուր լինում գրականական և բեմական հարցերի լուծման:

Մինչև անգամ մահուան անկողնից հայրս խրատներ էր վրում ինձ, յորդորելով անչափ աշխատել, լինել առաքինի և հլու հպատակ թատրոնապետի պահանջներին: Սակայն յետագայ նամակներից նկատելով, որ

տագայ նամակներից նկատելով, որ նրա գեղեցիկ ձեռագիրը հետզհետէ փոխվում է դէպի վատը, սկսեցի երկել կրել, որ նա հիւանդ է: Խնդրամատոյց եղայ Մօղենային որ ինձ արձակուրդ տրուի հօրս այցելելու, բայց դրական մերժումն ստացայ: Մի քանի օր անցած նորէն դիմեցի. այս անգամ նա աւելի մեղմ բացատրեց ինձ, որ իմ բացակայութիւնը անելանելի դրութեան մէջ է թողնելու թէ իրան և թէ խմբին և ինձ համոզելու համար աւելացրեց՝ թէ հայրս մի նամակ գրած է իրեն և յայտնած, որ այժմ նա իրեն լաւ է զգում: Բայց հարկաւ նրա խօսքերը հիմնաւոր ապացոյց չէին և ես առանց խօսելու Մօղենայի հետ, գնացի ոստիկանութեան վարչութիւնը անցադիր պահանջելու գիտաւորութեամբ, բայց աւստրիացի պաշտօնեան հրաժարուեց անցագիր տալու առանց թատրոնապետի համաձայնութեան: Գրեթէ ցնորուած դրութեան մէջ շտապեցի թատրոնապետի մօտ և ասացի «Մահատուր Մօղենա, բաւական ժամանակ է նամակ չունիմ հօրիցս, վախում եմ, որ նրա վիճակը շատ վատ է, աղաչում եմ արձակէք ինձ ժամանակաւորապէս, հակառակ պարագային ես կը մեկնիմ առանց թոյլտուութեան, ենթարկուելով ձերբակալուելու վտանգին»:

Մօղենան պատասխանեց.

—Ի՞նչ հարկ ունիս մեկնելու, հայրըդ արդէն վախճանուել է:

Թող Արարիչն Աստուած ներէ նրան այն ծանր վիշտը, որ պատճառեց ինձ նոյն վայրկեանին: Մեռածի նման ես փռուեցի գետնին, իսկ երբ արթնացայ, մահճակալիս վրայ էի շրջապատուած ընկերներով,

որոնք ոչ մի կերպ չէին կարողանում զսպել իմ արտասուքը: Այդպէս՝ տասն-
հինգամեայ պատանի մնացի որբ և
այդ բոլորից իմ ապագայի և իմ ներ-
կայ վիճակի մասին հոգացողութիւն
ներ մնում էր ինձ:

IV.

ՄՕԳԵՆԱՆ ԵՐԺԱՆՈՒԹԻՒՆ

Այժմ Մօղենան ստիպուած էր
ինձ ամսական նշանակել և ես յի-
շում եմ, որ նա նշանակեց օրական
յիսուն չենո*) հրքեմն եթէ ես մեծ
դեր էի կատարուս նա ինձ նուիրում
էր մի դօլլար իբրև պարգև, քայց
այդ տեղի էր ունենում շատ հազուա-
գիւտ դէպքերում: Պէտք է խոստո-
վանել, որ ես խնայողութեամբ էի
կառավարում և հաղիւ պահպա-
նում գոյութիւնս: Իսկ երբ եկանք
Միլան երեք դերձակ իրենց անուա-
նելով հօրս պարտատէրեր ներկայա-
ցան ինձ և հարցրին արդեօք ինչպէս
եմ մտադիր վարուել Զուգեպպէ Սալ-
վինիի մուրհակների հետ:

— Ի՞նչպէս վարուել, հարցրի ես
— վճարել լրիւ, միայն անհրաժեշտ
է որ ինձ ժամանակամիջոց տրուի:

Նրանց մօտ երեք մուրհակ կար
իւրաքանչիւրը հազար ֆրանկի. մենք
նորոգեցինք այդ պարտածղթերը ե-
րեք տարի պայմանաժամով: Պէտք է
երևակայել, թէ որ աստիճանի դժ-
ուարին էր ինձ համար այդ, սակայն
յընթացս մի տարուան ես խնայեցի
երեք հարիւր ֆրանկ, որ և ուղար-
կեցի պայմանաժամից առաջ Միլան
ի հաշիւ հօրս պարտքի: Այնուհետև

*) Օրական 17 կոպ. մեր դրամով.
իտալական ֆրանկը հարիւր չենո է:

ստիպուած և մեծ ցաւ պատճառելով
ինձ, վաճառեցի հօրս թողած բեմա-
կան հանդերձների մի մասը և այդպէս
կարողացայ բաւարարութիւն տալ
պարտատէրերին, հատուցանելով ա-
ռաջին տարուայ հառանդի գումարը:

Զուտով հօրս մահից յետոյ տեղի
ունեցաւ մի ցաւալի միջնադէպ, որի
չնորհիւ ստիպուեցայ ընդհատել Մօ-
ղենայի հետ բոլոր յարաբերութիւն-
ներս: Բացի գանազան բեմական
զգեստներից, հօրիցս ես ժառանգել
էի մի շիկահեր պարիկ. մի անգամ
Սինիօրա Մօղենան, որը առանձին
խնամքով հսկում էր և մեծ ճաշակով
հետևում գերակատարների պահպանե-
րին, խնդրեց իրեն տալ այդ պարի-
կը: Ինձ համար նա չափազանց դը-
նահատելի է նախ իբրև յիշատակ
հօրս և ապա որ ես դիտաւարութիւն
ունէի իմ գլուխս զարդարել նրանով.
ուստի մերժեցի ծայրայեղ քաղցրա-
վարութիւնը պահպանելով դէպի տի՞
կինը: Դրանով էլ և խնդիրը վերջա-
ցաւ. սակայն հետեւեալ ներկայացման
այդ պարիկը հազցրել էին մի ար-
ձան պատկերացնող դերակատարի
գլխին: Պարիկը առնելով ես դնացի
տիկին Մօղենայի մօտ և հարցրի.

— Ո՞վ տուեց ձեզ իրաւունք օգ-
տուել իմ պարիկից:

— Գնանք Գուստավօի մօտ, ասաց
նա— և դուք կը տեղեկանաք:

Գնացինք Մօղենայի սենեակը և
եւ կրկնեցի հարցոս: Արդեօք կարող
էր Մօղենան իմ ներկայութեամբ խոս-
տովանուել, որ նրա կիկը մեղաւոր
է: Արդեօք կարող էր նա ներողու-
թիւն խնդրել ինձանից— իւր աշա-
կերտից: Նա բաւականացաւ միայն
հետեւեալ բառերով՝ «գնա, դու երե-
կայ ես»: Այդ բառերը այնչափ վի-

բաւորեցին ինձ, որ ես դուրս եկայ սենեակից առանց մի խօսք ասելու:

Միւս օրը ես մի նամակ գրեցի Մօզենային, որով յայտնի էի դարձնում նրան. թէ հեռանում եմ խըմբից, քանի որ «երեսան» չէ կարող իրենից յետոյ առաջին դերերը կատարել: Ի պատասխան այդ նամակի նա ուղարկել էր քարտուղարին, յտնձնարարելով նրան համոզել ինձ, որ սեզօնի ժամանակ թողնել խումբը անվայել վարմունք է: Ընկերներս հաղորդեցին ինձ, թէ սինիզրա Ջուլին ընդունեց և խոստովանուեց իւր վարմունքի տգեղութիւնը: Համաձայնեցի մնալ մինչև տարուան վերջը, իսկ երեք շաբաթից պայման ստորագրեցի նապօլի խաղացող խումբի հետ առաջին և երկրորդ սիրահար դերերի: Իմ վտխարէն Մօզենան մի Լիւփօրնցի նրիտասառդ հրաւիրեց, աչքի ընկնող բեմական ձիրքերով օժտուած—այդ երկտասարդը էրնեստօ Ռօսսին էր:

Վերջին վեց ամիսը, որ ես անցկացրի Մօզենայի խմբում, անցան կատարելու ներդաշնակ կերպով. որչափ աւելի էր մօտենում բաժանման օրը՝ աւելի և աւելի էի ես ընտելանում նրան և նրա կնոջ, աւելի էի հասկանում և ըմբռնում, թէ ինչ ազդեցութիւն և ներգործութիւն ունեցան ինձ վրայ նրա խորհուրդները. իսկ երբ վերջին վայրկեանին հրաժեշտիս ողջոյնը տուի նրանց, այն ժամանակ զգացի, որ ես զրկուեցայ իմ երկրորդ հօրիցս:

Մօզենայի ռեժիսսիօրութեան և ուսուցանելու սխտեմը աւելի գործնական էր քան թէ տեսական: Այժմ երբ ընդունուած սկզբունք է, որ դերասանը պէտք է զիտհնայ բոլոր ճիւ-

ղերը, որոնք բեմական արհեստին են վերաբերում, որչափ էլ նա քիչ միջոց ունենայ իւր գիտցածը գործադրելու, անտարակոյս ուսուցչիս կը դառնալարտէին: Նա բնաւ ժամանակ չէր վատնում բնաւորութեան և տիպի վերլուծութեան համար, նրա ուսումնասիրութեան փիլիսոփայական տեսակէտից կամ բացատրելուն թէ ինչի համար այս ինչ բառերը կրքով կամ մեղմ ոլիտի արտասանուին, նա պարզ ասում էր—այդպէս պէտք է արտասանել և իսկ և իսկ խորը տպաւորութիւն էր ստացւում: Ճիշդ է, նրա աշակերտներից շատերը, որոնք անկարող էին ըմբռնել նրա ցուցմունքների փոփոխութիւնը և նմանելով նրա ձևերին, անընդունակ էին սեռական բնաւորութիւնը և զգացմունքը արտայայտել անկամ, հռչակուելով բեմական աշխարհում, առաւել նրա պակասութիւններն էին իւրացրել քան թէ արժանիքը:

V.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՌԻՍՏՈՐԻ

Մօզենայից հեռանալով գնացի նապօլի, բայց հասնելով Լիւփօրնօ՝ իմացայ որ մեծ պատին չափտի խաղանք, ըստ որում նոր հրաւիրուած դերասանները առաջին դերքին տալիս էին զատկից յետոյ. որոշեցի մընալ մի առժամանակ Լիւփօրնօ և տեսնել Ադելայիդ Ռիստօրիի խաղը:

Նա այն ժամանակ քսան երեք տարեկան հասակի էր, գեղեցիկ, նազելի ինչպէս Ռաֆայէլի տիրամօր պատկերը և վայելում էր տաղանդաւոր արտիստուհու անունը. հասկանալի է որ բոլոր թատրոնապետները իրար հետ մրցելով աշխատում էին նրա

հետ պայմանաւորուել: Երիտասարդութիւնը հիացած նրա զեղեցիկութիւնից և յափշտակուած նրա տաղանդից պաշտում էր նրան և շնորհիւ իմ կրակոտ և մինչև անգամ ծայրայեղ բանաստեղծական բնասիրութեան, հարկաւ ես էլ չէի կարող սառնասիրտ նայիլ և իմ երիտասարդական զգացմունքները չարտայայտել բնութեան դէպի այդ հրաշալի հրեշտականման ծաղիկը: Յիշում եմ մի երեկոյ, երբ նա խաղում էր մի ֆրանսիական գրամաֆոն «Կոմսուհի դ'Ալտամբեր», արտասուքները սկսեցին վազել աչքերիցս աղբիւրի նման և թէև գիտէի, որ իմ շնորհաւորանքները նրա համար հազիւ թէ պնահատելի լինին, բայց և այնպէս անկարող եղայ զսպելու իմ հիացմունքը: Նա այն աստիճան բարի էր, որ ձևացրեց թէ իբր իմ բառերը հաճելի են նրան. բայց երբ նա արտասանեց թէ հալարտանում է բեմական արհեստը վերանորոգողի աշակերտներից մէկի գովասանքից, նա այնպիսի հեգնորէն կերպով շեշտեց այդ բառերը, որ ես անկարող եղայ ըմբռնել արդեօք նա ինձ է ծաղրում, թէ ակնարկում է Գուստաւօ Մօդենային. ինձ համար առաւել հաճելի կը լինէր առաջինը:

VI.

ՆԱԳՈՒԹՈՒՄ

Տասնևվեց տարեկան էի, երբ եկայ Նապօլի, իբրև Ֆլորինտիայի խմբի անգամ: Խմբի առաջ գերասանները սիրուած էին Նապօլիի հասարակութիւնից, որի յարգանքը կարելի է դիւրութեամբ ձեռք բերել: Ինձ հետ ես բերի ժամանակակից գաղա-

փարները, որ իւրացրել էի և մշակել իմ ուսուցիչ Մօդենայի շնորհիւ և մասամբ Ադելաիդ Ռիստորիի խաղի տպաւորութեան ներքոյ: Երևակայելի պիտի լինի, թէ ինչ էր իմ դրութիւնը այդ վատառողջ, փչացած, ծանր մթնոլորտի մէջ: Ես զգում էի իբրև առաջ սպայ, որ ծառայի պաշտօն է ստանձնել: Միակ ելքն էր—սեղմել իմ անհանդիստ ոգին, ենթարկուել դրանց պահանջներին և բարեխղճաբար կատարել իմ ստանձնած պարտականութիւնները: Խմբի մէջ անկասկած մի քանի ընդունակ գերասաններ կային, բայց նրանց ձեռքը չափազանց հնադարեան էին—բացառութիւն էր կազմում Ադամ Ալբերտին, կենդանի վառվռուն կօմիք: Բեմի վրայ խօսում էին երգելով, Նապօլիի անտանելի բարբառով, այնպէս որ իմ և մի քանի նոր ընդունուած գերասանների առողջանութիւնը խիստ կերպով էր տարբերում միւս գերասանների խօսուածքից. ինձ յանձնուած դերերը անգոյն էին և ես այն աստիճան զգուցի, որ անգամ դերերը չէի սովորում. ինձ վրայ նոյն իսկ ոչ մի ներգործութիւն չէր ունենում հասարակութեան դժգոհութիւնը դեր չգիտնալու համար, այնչափ ես վշտացած և ոտորացած էի զգում ինձ. իմ ընկերներին, որոնք ցանկանում էին ինձ խրախուսել, ես պատասխանում էի՝ «հասարակութիւնը իրաւացի է, բայց ես անկարող եմ յառաջագիմել. չեմ կարող հետաքրքրուել այդ անգոյն և յիմար դերերով»:

Մի տարի Նապօլիում մնալուց յետոյ հրաւէր ստացայ Դօմենիկօնիի և Կօլտելլինիի խումբը առաջին սիրահար գերերի: Խմբի մէջ կային աչքի ընկնող գերասաններ

և այդ նոր համակրելի ընկերութեան մէջ ես առաւել ազատ էի զբաղուել բնական արտփտիքական ճաշակիս զարգացմամբ, որը մընում էր անմշակ, թէև երկիւղ էի կրում, որ խաղառ կորցրել եմ նրան նապօլիում: Ծանրաբեռնուած լինելով վերջին մի հաղար Փրանկի պարտիս վճարքով, չափազանց մեծ խնայողութեամբ անցկացրի 1846 թուականը, որից յետոյ պարտքս վերջացաւ: Այնուհետև ես կարող էի հանդիստ քնել, որովհետև ազատուեցայ այն երկիւղից, թէ մի գուցէ չկարողանամ կատարել իմ ստանձնած պարտականութիւնները: Տարին զլորուեց քայց ես մի զգալի քննադատութեան չենթարկուեցայ. եթէ ինձ դատապարտում էին որ ես պակասութեանց առթիւ, այդ միայն հռանդի բացակայութեան համար, որը նապօլիում ծառայած շրջանի արդիւնքն էր, միւս կողմից ես չուտով գրաւեցի թատրոնապետի և միւս ընկերների համակրութիւնը, որոնք նկատել էին ինձ մէջ յառաջադիմելու ընդունակութիւն: Հետեւալ տարին Կօլտելլինին վերանորոգեց ինձ հետ ունեցած պայմանը կրկին մի տարի ժամանակով և տեղի վարձով, տալով ինձ տիտղոս «առաջի հերոս», իսկ Գօմենիկօնին, որը բացակայում էր կրկին եռանդալից սկսեց մասնակցել թատրոնական զործին: Այդ վերջին աստիճան խելացի դերասանը օժտուած չէր գեղեցկութեամբ, արտփտիքական արտաքինով կամ գոնեա բնածին բեմական շնորհքով. քայց նա ունէր մի արժանիք — նորը կերպով հասկանալ և բացատրել պարզ հեղինակի հեռաւոր մըտքերը և մտածողութիւնները: Գուտապիս Մօլենսին և Լուիզի Գօմենի-

կօին եմ ես սլարտական իմ արհեստի հիմնական սկզբունքներով և մանրամասն ուսումնասիրելով երկու արտփտների էլ բեմական ձիւրքը, ձեւը. աշխատել եմ հետեւել, նմանուել նրանց, օգտուել նրանց ստեղծագործած տիպերից, քայց միայն ոչ կուրօրէն:

VII.

Հ Ո Օ Մ Ո Ւ Մ

Անանը մեր խմբը թատրոնական սեղօնը սկսեց Հոօմ Valle թատրոնում: Առաջին անգամն էր, որ էս ոտք էի դրել տիեզերական մայրաքաղաքը և ազատ ժամերին անխնայ և անդադար այցելում էի հասարակական հաստատութիւնները, թանկարանները, հրաշալի տաճարները, գեղեցիկ արուարձանները: Պարծում եմ որ ես ճիշտ գաղափար կազմեցի հին ցեղի վեհութեան մասին, որը չէր բեմի տիրապետում էր տիեզերքին: Հոօմը ես գտայ Պապի ազատամտական քարոզների և կոնդակների տատրութիւնից արբած: Պիսս IX-ի պաշտումը ընդհանուր էր, ժողովուրդը նրան կնքել էր ազատարար անունով և այլոց հետ միասին ես ես այդ հիացման տուրքը վճարեցի, անգիր արտասանելով մի շարք բանաստեղծութիւններ, որոնք փառաբանում էին Պապի սրբութիւնը, բարութիւնը և անէծք էին թափում Սևտրիայի գլխին, որը Խալիայի ամեն մի մեծահոգի և ազատ շաւթումների հակառակորդն էր, ճնշողը: Քաղաքական և հոգեւոր ցինզուրան վերացրած էր և մենք ազատ էինք ներկայացնել մի շարք ընտիր բեմական գրութեաններ, որոնք արգելուած էին:

VIII.

ԱՅՍՏՐԻԱՅԻ ԼՐՏԵՍԸ ՄԵԾ ՀԱԳՍԵՐ Է
ՊԵՏԱԴԱՐԱՆԻ ՄԵՉ

Մի երեկոյ պատահաբար մտնելով առաջին դերասան Անտոնիո Կոլոմբերտի սենեակը — կուլիսի ետևը — ես մի պարոն տեսայ նրա մօտ, միջին տարիքով գեղեցիկ, վայելուչ և լուրջ արտաքինով, որի հետ ինձ ծանօթացրին։ Այնուհետև փողոցում հանդիպելիս մենք քաղաքավարի բարեւում էինք, մինչև որ մի անգամ մի հռոմայեցի, որի հետ ես գրօսնում էի, նկատեց ինձ՝ «այդ ումն էք բարեւում»։ — «Այն պարոնին, որի հետ ինձ ծանօթացրեց նորերս, Կոլոմբերտին»։ «Մի՞թէ չգիտէք, շարունակեց նա, որ այդ պարոնը աւստրիական լրտես է»։ Նա, Աւստրիայի լրտեսն է։ — Այդ գէպից յետոյ ամեն անգամ նրան հանդիպելիս ես ձևացնում էի իբր չեմ նկատում նրան։ Լրտեսը ըմբռնեց իմ խորամանկութիւնը և կամեցաւ վրէժխնդիր լինել։ Մի քանի օր անցած ես հրաւեր էի ստացել մի գրօսանքի քաղաքից դուրս, ուր պիտի վիճակախաղ տեղի ունենար, որի պատճառով մի քանի հազար ամբոխ էր կիտուել բոլոր դասակարգերից։ Ոգևորութեան ժամին, որը քաղաքական բնաւորութիւն ունեցող արտասանած ճառերի հետեանք էր և մաքամբ էլ ոգելից ըմպելիքների, ինձ բռնի բարձրացրին մի տակառի վերայ և պահանջեցին որ ազգային բանաստեղծութիւններ արտասանեմ։ Իմ ունեցած յաջողութեան հետեցին բռնուն ծափահարութիւններ։ Ներկայ եղողների թւումն էր և լրտեսի որդին, կրթուած ազատամիտ մի երի-

տասարդ, որ բնաւ գաղափար չունէր իւր հօր պոռնիքի և ամօթալի արհեստի մասին։ Տուն վերադառնալով նա պատմել էր վիճակախաղի մասին, չմոռանալով նաև յիշելու իմ ունեցած յաջողութիւնը, իբր կրակոտ բանաստեղծութիւններ արտասանողի։ Այն անձը, որի մասին է խօսւոյս (ի նշան յարգանաց գէպի նրա որդին եւ նրա անունը չեմ տալիս) իմ մասին մի այնպիսի տեղեկագիր էր ուղարկել աւստրիական կառավարութեան, որ հետեւալ տարին, երբ ես Տրիեստ էի ուղևորւում, ուր մեր խումբը արդէն ժողովուած էր, սահմանագլխի վրայ ինձ խուզարկեցին, հարցմունքի ենթարկեցին և ի վերջոյ անցադրիս վրայ մակագրեցին՝ «Աւստրիական թագին պատկանող սահմաններից անցնելը արգելուած է»։ Դրութիւնս անելանելի էր, ինձ մնում էր միայն յետ դառնալ և անմիջապէս ծանուցանել Դոմենիկօնի թատրոնապետին, որն առանց ինձ չէր կարող ներկայացումները սկսել, ուստի ես վճռեցի մի այլ ելք գտնել։ Ուղևորուեցի Անկօն և Տօսկանի հիւպատոսից ճանապարհորդելու արտօնութիւն առնելով ոչնչացրի հին անցագիրս և իրաւունք ստացայ ծովով Տրիեստ գնալու։ Հազիւ էի ոտք դրել նաւից Տրիեստ, ինձ անմիջապէս ձերբակալեցին և գինուորական հսկողութեան ներքոյ տարան ոստիկանական վարչութիւնը։ Ինձ հարցրին, թէ որոնք են մերձաւոր պատճառները, որ ես յտնդուզն և յամառ կերպով ձգտում եմ Աւստրիական սահմանից անցնել, քանի որ ինձ արգելուած էր այդ բացատրեցի իմ պատճառները և հաւատացրի, որ ես զրպարտութեան զոհ եմ։ Վերջապէս

կոմսուհի Փօն-Վիմպֆենի միջամտութեան շնորհիւ, որը Ռիստօրի բարեկամն էր, ինձ թոյլ տուին մնալ Տրիեստում մինչև որ իմ մասին կարգադրութիւն կը ստացուէր Վիեննայից: Ընդհանրապէս այդ գործին այնպիսի կերպարանք էր տուած, իբր խնդիրը վերաբերում էր մի վտանգաւոր դաւադիրին. վերջն ամենայնի, մնալու թոյլտուութիւնը ինձ տրուած էր այն պայմանով, որ ես իւրաքանչիւր օր ներկայանամ ոստիկանապետին: Այդ պահանջը մի կատակ էր, ըստ որում իւրաքանչիւր առաւօտ ես ստիպուած պիտի ասէի «բարի օր». իսկ ոստիկանը պատասխանէր՝ «յուսամ թէ դուք առողջ էք»:

Մի անգամ երեկոյեան, երբ ես դուրս եկայ Գիօղիի սրճարանից որ տուն վերադառնամ դէ-լա-Վերօնէ կամուրջի միւս կողմը, նկատեցի մի խումբ մարդիկ, որոնք փակել էին նեղ անցքը: Մտածեցի թէ մի գուցէ դրանք ինձ վրայ պիտի յարձակուին, քայց ամաչեցի յետ դառնալ, մանաւանդ որ յոգնած էի և եղանակը ցուրտ էր. ձեացրի իբր վերաբերուիս տակը գէնք ունիմ բռնած և անվեհեր շարունակեցի ճանապարհս. հազիւ մի քանի քայլ հեռացել էի ինչպէս լսեցի, որ անծանօթ պարսններից մէկը ասում էր միւսին՝ «Դա նա է»: Ցետ նայեցի և հարցրի. «Ո՞ւմ մասին է ձեր խօսքը»: Խմբապետը առաջ գալով պատասխանեց՝ «Սինիօր Սալվինի շարունակեցէք ձեր ճանապարհը—մենք պատուէր ունինք հսկել ձեզ»:—Աւելի լաւ», նկատեցի ես—«քանի որ առաւել աներկիւղ կը շարունակեմ ճանապարհս ձեր հովանաւորութեան ներքոյ»: Մի ամբողջ հատոր կարելի է գրել և պատ-

մել, որպէսզի նկարագրած լինիմ բոլոր այն հոգսերը, վիշտերը, որ ես կրեցի շնորհիւ այդ չարաբաստիկ ծանօթութեան Կօլօմբերտի մօտ: Դա ինձ համար մի խրատական դաս էր, երբէք իրար հետ չծանօթացնել երկու անծանօթ անձանց, որոնց ի մօտոյ չեմ ճանաչում:

X.

Ռ Ի Ս Տ Օ Ր Ի

Ինչպէս ընթերցողը նկատում է պատմածս բացառապէս սկսուել է 1846 թուականին և շարունակուել հետեւալ տարին. սակայն էական կէտերը չկորցնելու համար ես պիտի մի փոքր յետ դառնամ: 1847 թուականի մեծ պասին ես Դօմենիկօնիի խմբի հետ, ուր կար նաև Ռիստօրին իբրև grande première (գլխաւոր դերեր) և մի քանի տաղանդաւոր արտիստներ, Սիննէի, Խնձ տրուած դերերի ուսումնասիրութիւնը դժուար խնդիր էր. սովորաբար մեծ պասին թատրոնը փակվում էր ուրբաթ օրերին, իսկ միւսը գիշերները ամեն երեկոյ տեղի էին ունենում ներկայացումները և ես ստիպուած էի լինում բեմ հինգ արդէն փառաւոր անուն և փարկ ունեցող արտիստների հետ: Ով գո՛ւյի-չողութիւն, իմ երիտասարդութեան աստուածուհի, որքան եմ պարտական քեզ: Առաւօտեան կանուխ ժամը վեցին քաղաքից դուրս գալով դերը ձեռքիս հեռանում էի ես մարդկանցից, երբեմն մի քանի մղոններ քայլելով և հպարտ էի, որ երբ հասնում էր փորձի նշանակած ժամը—յուշարարի գործունէութիւնը իմ վերաբերմամբ խաղառ դադարում էր, ա-

մենքը զարմանում էին, մանաւանդ որ ինձ յանձնուած երեսունեկեց նոր դերերից վեցը ոտանաւոր էր: Հեմ կարող հերքել, որ այդպիսի արտաքոյ կարգի եռանդի արտայայտութեան պատճառը միայն սէրը չէր զէպի գեղարուեստը, այլ մի առաւել բնորոյզ զգացմունք—այն է արժանի հանդիսանալ Ռիստօրիի փաղաքշանքին և գովասանքին, որ նա շուայլում էր իմ հասցէին և որին ես պաշտում էի. սակայն երբ գարնանը Հոսի հասանք, ես նկատեցի, որ նրա խրախուսանքը և մեծահոգութիւնը վերաբերում էին ոչ թէ ինձ, իբրև երիտասարդի, այլ իբրև ասպարէզ նոր եկած արտիստի: Ես ոչ պակաս գնահատեցի այդ և շարունակում էի նրան յարգել և սիրել իբրև իմ բարեկամի, հրապուրուած լինելով նրանից, իբրև տաղանդաւոր արտիստուհուց: Ես տասնեւեօթն տարեկան էի և հիասթափութիւնը չվիրաւորեց իմ սիրտը, այլ հարստացրեց իմ փորձառութեան պաշարը: Այդ ժամանակ Ռիստօրին իմ իղեալն էր, իբրև մի շարք դրամատիքական դերերի—Փրանչիսկա զա Ռիմինի, Ջուլիետ Լայլն, որոնց նա կատարում էր վերջին աստիճան ներութեամբ և, անկասկած, այդ մի շրջանում Ադելաիդ Ռիստօրին ամբողջ Իտալիայի միակ տաղանդաւոր արտիստուհին էր:

XI.

ՌՈՒՇԱԻՆ ԱԶԲԻ ԸՆԿՆՈՂ ՅԱՅՈՂՈՒ-
ԹԻՐՆԸ ՈՂԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Այդ տարին, երբ ես Հոսի էի, մի միջնադէպ տեղի ունեցաւ, որի շնորհիւ

իմ արտիստիքական անունը դրուեց հաստատուն պատուանդանի վրայ: Տարիներ առաջ հռչակաւոր Լօմբարտի դերասանը խաղացել էր Ալֆրեդի հեղինակած «Օրեստ» պիեսը: Նրանից յետոյ մի շարք տաղանդաւոր արտիստներ՝ Վենտուրա Ֆերրի, Գապիտօլիօ և վերջապէս ինքը Գուստավօ Մօդենան, փորձել էին իրենց այս դերի մէջ, բայց անկարող էին հանդիսացել, նսեմացնել այն խորին տպաւորութիւնը, որ թողել էր Լօմբարդին, որը օժտուած էր խելքով, գեղեցկութեամբ, թաւշայ ձայնով, երիտասարդութեամբ, առողանութեամբ և աստուածային կրակով: Բոլոր այդ արժանիքների մասին ինձ պատմել էին այն ինչ ես նրան երբէք չէի տեսել: Մի քանի տարի էր անցել «Օրեստ» պիեսը նորոգելու անյաջող փորձերից յետոյ, երբ յանկարծ իմ նպաստ ներկայացումից առաջ մի պատուաւոր թատրոնատէրի առաջն՝ որը Հոսիի բարեգործական հաստատութիւններից մէկի նախագահն էր, ես ցանկութիւն յայտնեցի բեմ դուրս գալ այդ դերի մէջ: Ծերունին, որը իւր սրտին շատ մօտ էր ընդունում իմ յաջողութիւնը և ապագաս բացագանչեց՝ «Տէրն ինքը փրկէ ձեզ բարեկամս, ինչու էք ցանկանում փչացնել ձեր ապագան, խորհեցէք թէ ինչ էք մտածել. ձեզանից աւելի փորձառու արտիստներ նոյն սխալն են գործել և յետոյ զղջացել. յամառ մի լինէք և մի ենթարկէք ձեզ վտանգի, կորցնելով հասարակութեան համակրութիւնը, որը դուք գրաւել էք»:

Ճիշդ է, ես չափազանց երիտասարդ էի և խոչընդոտների գոյութիւնը չէի ընդունում, ուստի օգուտ քաղելով որ նպատուն իմն է. ստիպեցի ընկերնե-

րիս խաղալ «Օրեստ» պիեսը: Հասաւ ներկայացման երեկոն. ականջներս խլացել էին չարագուշակ նկատողութիւններէց. անհնարին է նկարագրել իմ հոգեկան դրութիւնը, բայց այնուամենայնիւ ես մխիթարանք էի որոնում և գտնում սեպհական մտածողութեանց մէջ, ես ինձ ասում էի՝ իբրև «Ռօմէօ» «Ռօմէօ Զուլիետ» «Պաօլօ» «Փրանչեսկա դա Ռիմինի» «Կարլօ» «Ֆիլիպպօ» և իբրև «Էգիստ» «Մերօպ» պիեսների մէջ ես արժանացել եմ հասարակութեան ուշադրութեան և համակրութեան, ինչու այդ պիտի ես կորցնեմ «Օրեստի» մէջ, որն ինձ յուզել է մինչև սրտիս խորքը: 2է որ այդ դերը կատարելու համար ես համապատասխան եմ բոլոր արտաքին պահանջներին: Ներկայացումից երեք ժամ առաջ, ես արդէն թատրոն էի, փոխեցի զգեստս և վայրենի գազանի նման սկսեցի շրջել կուլիսների ետեւ ոչ ոքի հետ խօսելով ոչ ոքին չպատասխանելով: Ես լսում էի ինչպէս ընկերներս փրփրում էին իրար ականջներին—ասա մի ցնորոտած, Սալվինին խելագար է. իրօք նրանք հիմք ունէին այդպէս ենթադրելու: Թատրոնական դահլիճը շատ շուտ լցուեց, տարիներ էին անցել ինչ որ պիեսը չէր ներկայացուած Հռօմում, հասարակութիւնը անհամբեր սպասում էր թէ երբ պիտի վարազոյրը բարձրանայ: Մասամբ դէպի ինձ ունեցած համակրութեան շնորհիւ, մասամբ էլ համիմատելու հետաքրքրութիւնից զրդուած, թատրոնում մի հատ տոմսակ չէր մնացել: Առաջին արարուածը վերջացաւ ծափահարութիւններով ի պատիւ Ռիստօրիի (Էլէկտրա) և Դօմենիկօնիի (Էգիստ). կուլիսի

ետեւ կանգնած ես նախանձում էի նրանց յաջողութեան և մտածում թէ ինչպէս պիտի ինձ սուլեն. երաժշտութիւնը վերջացաւ. հասաւ իմ բուլէն երբ Օրեստը պիտի բեմ դուրս գայ. իմ Պիլադը (Ջակօմօ Գլեկ) ասում է ինձ՝ «արիացիր». — արիութիւն, օհ դրանով ես հարուստ եմ և կարող եմ մի մասը քեզ վաճառել: Այդ խօսքերն արտասանելով ես բեմ դուրս եկայ և առանց պատասխանելու ինձ դիմաւորող ծափահարութիւններին և միայն պատկերացնելով այն տիպը որ պիտի ներկայացնեմ լուռ շարժումներով, ուրախութիւն արտայայտելով, որ նորէն տեսնում եմ իմ նախահարց երկիրը, որտեղից ստիպուած գալթի էի հինգ տարեկան հասակում, արտասանեցի «Այո, Պիլադ, ես ուրախ եմ, դա իմ պետութիւնն է»: Հասարակութիւնը լսում էր ծայրայեղ ուշադրութեամբ, թատրոնում մեռելային լուութիւն էր թագաւորում, հանդիսականները ազահովեամբ և յափշտակութեամբ դիտում էին բնաւորութեան զարգացման պատկերացումը. յանկարծ քաջալերութեան ազաղակ լուռեց բոլոն ծափահարութիւններով որ վերնայարկից մինչև առաջին կարգի բազկաթոռը միահամուռ կերպով արտայայտուեց առ նուազն յընթացս երկու բուլէի: Այն ժամանակ ես ասացի «ուրեմն ես Օրեստ եմ». պիեսը շարունակում էր և ծափահարութիւնները ուժգին էին դառնում և վերջոյ փոխուեցան օփասիաների: Այդ ընթացից ես արդէն տիրել էի «ողբերգուի» կոչման, մինչդեռ ես միայն տանը ինը տարեկան էի:

XII.

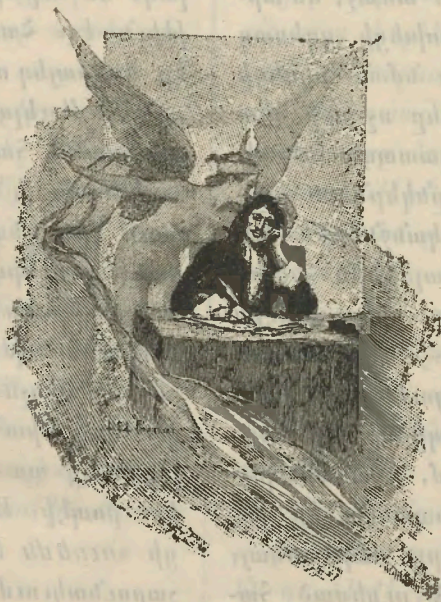
ՋԻՆՈՒՈՐԱՎԱՆ ԺԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

1848 թուականին սկսուեց յեղափոխութիւնը և շատ կարճ ժամանակամիջոցում ընդարձակ ծաւալ ստացաւ: Բոլոր ազնիւ, ազատամիտ, քաջ քաղաքացիք, որոնք Իտալիոյ ընտիր զաւակների թուին էին պատկանում, ժողովուեցան Հոսմում: Պիոս IX, որը յառաջագէմ և եղբայրութեան գաղափարների քարոզիչն էր, երկիւղ կրելով Վատրիայի սպառնալիքներից, Իտալական մի քանի նահանգների բռնակալ կառավարիչներից և առա-

ւելապէս ամբողջ Եւրոպայի կղերականների խորհուրդներից, որոնք միշտ ատել են ամեն մի ազատամտութեան ձգտում և աշխատել սաղմի մէջ խեղդել այդպիսի հոսանքները, յետ նահանջեց, հրաժարուեց իր քարոզած սկզբունքներից և մէկուսացաւ: Այդ միջոցին Հոսմում ինչպէս նաև Իտալիայի շատ նահանգներում ազգային կամաւոր զնդեր էին կազմակերպում և ինձ էլ ընդունեցին հռօմէական 8-րդ զօրագնդի մէջ:

Թարգ. Աղ. Թարխանեան

(Ջարոնակելի)

(ՄՈՆԻԵՐ)

Յ՝ Պ Ա Հ Ա Ն Ջ

(Ջ Ր Ո Յ Ց)

Ամարային երեկոյ էր։ Փոքրիկ աւանի միակ ճաշարանի բակում, որին հովանաւորում էին հինաւուրց ծառեր և ուր հաւաքւում էին տեղացի յառաջադէմները դարեջուր խմելու, կամ զիտցած նորութիւնները միմեանց հաղորդելու, սեղաններից մինի շուրջը նստած էին մի խումբ երիտասարդներ, որոնք, աւանում սլաւահած մի ինչ որ նորութեան առիթով, վիճում էին այն մասին, թէ «գաղտնիքներով հետաքրքրուիլը լաւ բան է, թէ վատ»։

Խօսակիցներից մինը, որ խնդրի վրայ նայում էր անձնական չահի տեսակէտից, այն կարծիքն էր յայտնում թէ՛ գաղտնիքներով հետաքրքրուիլը ոչ միայն լաւ, այլ և անհրաժեշտ է, ըստ որում յաճախ այդպիսի գաղտնիքներ իմանալով է որ մարդ ազատ է մնում վտանգից։ Մի երկրորդն առարկում էր թէ՛ ընդհակառակն, ուրիշի գաղտնիքին հետամուտ լինելն անազնիւ գործ է և թէ

այդ ճանապարհով վնասից ազատ մնալն իսկ հաւասար է գողութեան։ Մի երրորդը գերադասում էր միջին ճանապարհը, այն է թէ՛ բարեկամի գաղտնիքները չպէտք է քրքրել, բայց թշնամունք՝ պէտք է անպատճառ։ Այսպիսով նա համաձայնւում էր մասամբ առաջինի և մասամբ երկրորդի հետ։

Երիտասարդներից մի փոքր հեռու նստած էր աւանի փոստատան կառավարիչը, որ մօտ յիսնամեայ, բարեդէմ, խելօք աչքերով և գորշախառն մօրուքով մի մարդ էր։ Գարեջրի շիշը դատարկած լինելով՝ նա այժմ թէ ծխում և թէ լսում էր երիտասարդներին։ Տեսնելով որ նրանց վիճաբանութիւնը տաքանում է, նա վերկացաւ աեղից և մօտենալով երիտասարդներին՝ մեղմ ձայնով ասաց.

— Ձեզանից իւրաքանչիւրի պաշտպանած անսակէտն էլ բանաւոր է. բայց ես, պարոններ, խորհուրդ եմ տալիս ձեզ՝ երբէք չհետաքրքրուել գաղտնիքներով։

—Ինչո՞ւ, Վասիլ Իւանիչ, ինչո՞ւ. բացատրեցէք խնդրում ենք. անշուշտ դրա համար դուք ունիք աւելի յարգելի պատճառ, հարցրին երիտասարդները հետաքրքրութեամբ և վեր կենալով տեղերից, աթոռ առաջարկեցին կառավարչին:

Վասիլ Իւանիչը, որ իւր բարեխառն բնավորութեան շնորհիւ յարգուած անձն էր այդ աւանում և յաճախ նման չրջաններում գտնուելով՝ սիրում էր բարի խորհուրդներ տալ երիտասարդներին, այս անգամ ես հաճութեամբ ընդունեց առաջարկուած աթոռը և նստելով երիտասարդների հետ, լսեց:

—Գաղտնիքներով հետաքրքրուի՞ն, առհասարակ, անբաղաճութիւն է: Դա կանանց թուլութիւններից մինն է, հետևապէս և տղամարդուն աւելի քան անպատշաճ: Եթէ ձեզ անհաճոյ է լինում, երբ ուրիշները զբաղւում են ձեր գաղտնիքներով. ապա ուրեմն իմացէք որ ձեր հետաքրքրութիւնը եւ անհաճոյ կը թուի ուրիշներին: Ամեն ոք ցանկանում է միայնակ ապրիլ իւր գաղտնիքների հետ: Այդ պատճառով էլ բարեկիրթ մարդը չի հետաքրքրուիլ ուրիշի գործով, եթէ սա այդ չէ կամենում. և, նոյն իսկ, չի առաջարկիլ դիմացինին այնպիսի մի հարց, որին պատասխանելն անհաճոյ լինի նրա համար: Այս արդէն խնդրի բարոյական կողմն է: Դալով դրականին, պիտի ասեմ, որ գաղտնիքներով հետաքրքրուիլը միշտ բարիք չի բերիլ մեզ: Երբեմն, ընդհակառակն, նա կը պատճառէ այնպիսի շարիք, որից ազատուելու համար չի բաւիլ, նոյն իսկ, մեր ամբողջ կեանքը: Եւ որովհետեւ աւելի լու է բարիքից զուրկ մնալ

քան շարիքի հանդիպել, ուրեմն զգուշացէք աւելորդ հետաքրքրութիւններից: Այդ կարեւոր է, մանաւանդ, մօտիկ անձանց հետ ունեցած ձեր յարաբերութեան ժամանակ:

—Ի՞նչ շարիք կարող է հասնել ինձ, օրինակ. եթէ ես հետամուտ լինիմ իմ մի բարեկամի գաղտնիքն իմանալու, հարցրեց երիտասարդներից մինը:

—Այդ մի անորոշ հարց է, որին դժուար է պատասխանել նկատեց կառավարիչը: Նախ՝ պէտք է իմանալ թէ՛ ի՞նչ մարդ է բարեկամդ և ապա թէ՛ ի՞նչ գաղտնիք ունի նա, որպէս զի ըստ այնմ կարելի լինի ասել թէ՛ ի՞նչ շարիք կարող էր առաջանալ, եթէ դուք նրա գաղտնիքը քրքրէիք: Բայց ես ուրիշ հարց կը տամ ձեզ: —Ի՞նչ էք կարծում, եթէ յանկարծ մի հրաշքով ձեզնից սիրուած անձինքների սրտերը բացուէին և երկրից տրուած մի շնորհքով դուք նրանց մէջ եղած գաղտնիքները կարդայիք, հաճելի կլինէր այդ ձեզ թէ՛ ոչ:

—Օ՛, անշուշտ:

—Դա մի բարիք կը լինէր:

—Մի հրաշալի բարիք, ձայն տուին երիտասարդներն այս ու այն կողմից:

—Դուք ուրեմն ամենիդ էլ անփորձ մարդիկ էք. նկատեց կառավարիչը:

—Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ. հարցրին մի քանիսը:

—Ենթադրեցէք որ դուք հայր էք և ունիք մի որդի, որին սիրում էք կաթով: Յանկարծ կարգում էք այդ որդւոյ սրտում թէ՛ նա ցանկանում է ձեր մահը, որպէս զի ինքն աղատօրէն տիրէ ձեր կարողութեան: Մի՞թէ հաճելի կը լինի ձեզ այդ:

—Ի հարկէ ոչ, պատասխանեց մի երիտասարդ:

—Կամ ունիք մի մայր, որին պաշ-

տում էր, իբրև սրբութիւն. Եւ յանկարծ կարդում էր նրա սրտում թէ՛ նա ձեզ ծնել է ապօրէն կենակցութիւնից . . .

—Օ՛, այդ անտանելի է, բացականչեց մի ուրիշը:

—Կամ ունիք մի կին, որ ձեր երջանկութիւնն է կազմում. որին սիրում էք սրտագին. որի հայեացքը ձեզ լոյս, ժպիտն՝ ուրախութիւն և շունչը՝ կեանք է տալիս, որ իւր մէջ ամփոփում է ձեր բոլոր իղձերը և քաջալիրում ձեր ազնուագոյն ձրգտումները . . . Եւ յանկարծ դուր կարդում էք նրա սրտում թէ՛ նա ձեզ չէ սիրում. թէ՛ նրա ժպիտը սուտ, գգուանքը կեղծ և սէրն՝ առ երես է. Այդ բաւական չէ. Դուք իմանում էք որ նա հոգւով ու սրտով պատկանում է ուրիշին . . . այն ժամանակ ինչ կանէիք:

—Այդ դէպքում ես ինձ աւելի բազդաւոր կը համարէի, խօսեց երկտասարդներէից մինը, աւելի լաւ չէ միթէ բնաւ չսիրուիլ՝ քան շարունակ խաբուիլ:

—Օ՛, եթէ միայն այդքանով բանը վերջանար . . . բայց եթէ դուր չկարողանայիք թողնել այդ կնոջը. եթէ չկարողանայիք՝ չսիրել նրան. եթէ իրր դժոխք տանջէր ձեզ այն միտքը՝ թէ նա այլ ևս ձերը չէ . . .

—Ի՞նչ, ուրեմն ձեր կարծիքով, աւելի լաւ է որ մարդ խաբուած մնայ և շարունակ հաւատայ թէ ինքը երջանիկ է, հարցրեց մի ուրիշը:

—Անշուշտ, յարեց կառավարիչը: —Ճշմարիտ սէրը այնքան է նուազ աշխարհում՝ որ եթէ կեղծիքների մեծ մասը ճշմարտութեան տեղ չընդունինք, այն ժամանակ կեանքը դժոխք կը դառնայ մեզ համար:

—Բայց ախար ինչ խեղ է որ մարդ զիտենայ թէ՛ իրեն չեն սիրում և միևնոյն ժամանակ հաւատայ թէ՛ սիրում են:

—Հենց բանն էլ նրանումն է որ չի պիտի գիտենաւ թէ՛ չեն սիրում: Խաբուած լինելու մէջ, ճիշդ է, չկայ ճշմարտութիւն, բայց կայ անդորրութիւն: Եթէ ես խորհուրդ եմ տալիս ձեզ՝ չհետաքրքրուել գաղտնիքներով, այդ նրա համար է, որ դուք յաճախակի ճշմարտութեան չհանդիպէք և ձեր սրտի անդորրութիւնը ի դուր չկորցնէք: Մարդիկ միշտ չափ են տուժում երբ զրկւում են հոգւոյ հանգըստութիւնից: Եթէ Աստուած արգելեց Ադամին ու Եւային՝ ուտել «բարւոյ և չարի գիտութեան» ծառի պտղից. այդ, անշուշտ, նրա համար էր, որ նախամարդոյ աչքերը չբացուէին և նրանք իրենց մերկութիւնը չտեսնէին: Այդ մերկութեանը ինչ անուն ուզում էք, տուէք. կուզէք մտքի կամ հոգւոյ աղքատութիւն ասացէք, կուզէք կեանքի դատարկութիւն: Այսքանը կայ որ այսօր էլ աշխարհը լիքն է այնպիսիներիով, որոնք կը ցանկանային յաւիտեան կուրանալ, միայն թէ երբէք իրենց մերկութիւնը չտեսնէին: Իսկ այդ մերկութիւնը ցոյց է տալիս մեզ ճշմարտութիւնը, որին հանդիպում ենք գաղտնիքներ քրքրելու ժամանակ:

—Ես դեռ իմ կեանքում չեմ պատահել մի մարդո՛ւ, որ զղջացած լինէր որեւէ ճշմարտութիւն իմացած լինելուն համար. նկատեց խօսակիցներից մինը:

—Ես նոյնպէս, յարեց մի ուրիշը:

—Ես ևս, ձայն տուաւ երրորդը:

—Դուք բոլորդ էլ պատահել էք այդպիսի մարդու, յայտնեց կառավարիչը:

րիշը՝ իւր ծխափողը վառելով:

—Մենք, հարցրին խօսողները:

—Այո, զուր, պնդեց կառավարիշը:

—Ես, գոնէ, չեմ յիշում:

—Ես, նոյնպէս:

—Գրազ կը գամ որ սխալուում էք, բացագանչեց երրորդը և ձեռքը պարզեց դէպի կառավարիշը:

—Բարի. ինչո՞վ էք գրազ գալիս, հարցրեց վերջինս:

—Տասը չիշ գարեջրով:

—Պատրաստ եմ, ասաց Վասիլ Իւանիշը և ձեռքը խփեց խօսակցի ձեռքին:

—Այժմ ասացէք, ո՞վ է այդ մարդը:

—Վասիլ Իւանիշ Գօլուբցով, որ այս րոպէին նստած է ձեր առաջ:

—Դուք, անկարելի է, բացագանչեց գրազ բռնողը:

—Ի՞նչպէս թէ անկարելի է. 2էր կարող պատահել որ ես իմանայի մի ճշմարտութիւն և զղջայի որ իմացելեմ:

—Ինչո՞ւ չէ. բայց . . . լաւ ուրեմն. ասացէք, ի՞նչ ճշմարտութիւն էք իմացել:

—2է, դեռ առաջ թող պարեջրի չիշերը գան, նկատեց կառավարիշը ժպտալով:

—Իսկ եթէ մենք գտնենք որ զուր ի զուր էք զղջացել յիշածդ ճշմարտութիւնն իմանալով, հարցրեց խօսակիցը:

—Այն ժամանակ ի հարկէ գարեջրի փողը ես կը վճարեմ:

Գրազ բռնողն հրամայեց և չիշերը բերին:

Երբ բոլոր ներկայ եղողների բաժակները լցուեցան, կառավարիշն իւր գաւաթը վերցրեց, ծանրութեամբ խմեց. ասպա նորից լցնելով՝ առջևը դրեց և ասաց.

—Երևի ձեզանից ոչ ոք չէ մտածել մինչև այսօր թէ՛ Վասիլ Իւանիշը, որ իւր հմտութեան ու աշխատասիրութեան շնորհիւ կարող էր յայտնի քաղաքներից մինի փոստատան կառավարիշ լինիլ, ինչո՞ւ է մեր այս աննշան աւանում ծառայում:

—Ի՞նչպէս չէ, մենք յաճախ խօսել ենք այդ մասին և զարմացել որ ձեզ նման արժանաւոր մարդը համաձայնուել է գալ մեր այս խղճուկ աւանը, հաճոյախօսեց երիտասարդներից մինը:

—Հա՛, ուրեմն ապրէք. դէհ, այժմ լսեցէք. ասաց կառավարիշը և գարեջրի գաւաթը նսրից կիսելով՝ շարունակեց.

—Ես, պարոններ, պաշտօն ունէի մայրաքաղաքում դեռ տառն և հինգ տարի սրանից առաջ. Այնտեղ ծառայում էի դարձեալ փոստատանը և վարում էի գլխաւոր նամակաբաշխի պաշտօնը:

«Թէ ի՞նչ պաշտօն է այդ, բացատրեմ: Գլխաւոր նամակաբաշխը, առ հասարակ, վարում է թղթակցութիւնների բաժինը: Իւրաքանչիւր անգամ, երբ փոստն ստացւում է, նրան յանձնում են բոլոր նամականին, հասարակ թէ ապահովեալ. նոյն պէս և պարբերական թերթերն: Այդ բոլորի հասցէները նամակաբաշխը կարգում է ի լուր իւր շուրջը խլամբուած ցրուիչների, որոց թիւը, երբեմն, հասնում է քսանի կամ երեսնի, և նրանցից իւրաքանչիւրին տալիս է իւր քաղաքամասին վերաբերեալ թղթթակցութիւնը: Ցրուիչների հեռանալուց յետո՛ւ նամակաբաշխի մօտ մնում են այն թղթակցութիւններն, որոնք յանձնւում են տէրերին փոստի վարչութիւնից տրուած մի որոշ արտօ-

նագրով (առանց որին օտար մարդը չի կարող այդ թղթակցութիւնն ստանալ, մէկ էլ այն թղթակցութիւններն, որոց ծրարները վրայ գրուած է «ց'պահանջ» խօսքը: Վերջին տեսակի թղթակցութիւնները տրուում են տիրոջը միայն այն ժամանակ, երբ վերջինս ներկայանալով նամակաբաշխին՝ պահանջում է այն՝ նախապէս իւր հասցէն յայտնելով:

«Պէտք է ձեզ ասեմ որ «ց'պահանջ» վերտառութիւնը կրող ծրարները ամենից հետաքրքրական թղթակցութիւններն են: Նրանց մէջ, ճշմարիտ է, լինում են և հասարակ բովանդակութիւն ունեցող նամակներ, (որոնք ստացւում են հեռու քաղաքներից) բայց լինում են և այնպիսիներ, որոնք պարունակում են իրենց մէջ թանկագին գաղտնիքներ, բռնանքներ, դրամանքներ, յաճախ և ողբերգութիւններ: Այդ տեսակի թղթակցութիւնները, գլխաւորապէս, ստացւում են քաղաքային փոստով, որից երևում է որ նրանց հեղինակները ապրում են նոյն քաղաքում: Դրանցից շատերի վրայ չեն լինում, մինչև անգամ, ստացողի անունն ու ազգանունը, այլ միայն երկու պայմանական տառ, օրինակ, «Ա. Դ. ց'պահանջ», կամ «Ե. Ն. ց'պահանջ». երբեմն, նա և, թուանշաններ. օրինակ «1240, ց'պահանջ», կամ XXXV ց'պահանջ»: Նամակի տէրն այդ պայմանական տառերը, կամ թուանշանները նամակաբաշխին յայտնելով՝ ստանում է իւր ծրարը:

«Ահա այս օրինակ թղթակցութիւնները՝ նամակաբաշխը պահում է առանձին զգուշութեամբ, մանաւանդ որ այդ մասին կանխաւ խնդրում են նրան նամակ ստացողները:

«Իմ ծառայութեան առաջին տա-

րում ես, գրեթէ, չէի հասկանում այդ խորհրդաւոր հասցէների նշանակութիւնն ու արժէքը: Բայց երբ նամակաբաշխի օգնական կարգուեցայ՝ իմ գլխաւորը հասկացրեց ինձ բոլորը և պատուիրեց որ զգոյշ լինեմ և իւր բացակայութեան ժամանակ սխալմունք չգործեմ՝ մէկին հասանելի նամակը միւսին տալով:—«Դրանով ոչ միայն պատասխանատւութեան կենթարկուեմք մենք, այլ և ուրիշներին դժբաղդութիւն կը պատճառենք». ասում էր նա ինձ:

«Եւ այդ օրից սկսած՝ մի առանձին կարեորութիւն ստացան իմ աչքում այդ պայմանական տառերով և «ց'պահանջ» մակագրութեամբ գրուած նամակները:

«Այժմ ես գիտէի որ դրանք մեծ մասամբ, պարունակում են իրենց մէջ սիրահարական գաղտնիքներ, թանկագին խոստովանութիւններ, սիրային ժամագրութիւններ, երբեմն տրտունջներ, յաճախ բացատրութիւններ ևն. ևն.: Միով բանիւ, այդ նամակների հասցէներին նայելով՝ գուշակում էի արդէն նրանց բովանդակութիւնը: Այդ պատճառով էլ աշխատում էի հետեւել իմ գլխաւորի հրամանին ամենայն զգուշութեամբ:

«Բայց երբ նա հեռացաւ և ինքս տիրացայ նրա պաշտօնին, այնուհետեւ սկսան հետաքրքրել ինձ, ոչ թէ այդ նամակները, այլ նրանց ստացողները:

«Պէտք է ձեզ ասեմ որ ես ի բնէ շատ գիտող ու թափանցող եմ: Ես թէպէտ հոգեբանութիւն չեմ ուսումնասիրած, այսուամենայնիւ, մարդու գէմքին նայելով, նրա շարժումը դիտելով, կամ խօսքը լսելով՝ կարող եմ թափանցել նրա ներքին աշ-

խարհը և յաճախ հասու լինել այնպիսի ճշմարտութեանց, զորս սիրտն, առ հասարակ, ճգնում է ծածկել, անպիտանալով սակայն թէ հենց ծածկելու համար գործ դրուած աշխատութիւնն է, որ յայտնում է ամեն բանս:

Եւ այդպիսի մէկը լինելու համար՝ հարկաւոր չէ, իմ կարծիքով, մեծ առաւելութիւններ ունենալ: Մեզանից իւրաքանչիւրն ունի այն հոգին ու զգայմունքներն, ինչ որ ունին ուրիշները: Բաւական է միացնել դրան ինքն իրեն քննելու և իւր շրջապատողներէն ուշադրութեամբ դիտելու գովորութիւնը: Այնուհետեւ մարդ կը դառնայ արդէն հոգեբան: Ի հարկէ, չի լինիլ այնպիսին, որ աշխարհը զարմացնէ իւր հմտութեամբ, բայց, գոնէ, կը նմանուի հին նամակաբաշխին, որ «ցպահանջ» նամակներն իրանց տէրերի ձեռքը տալու ժամանակ՝ զգալի ճանաչում էր նրանց դէմքերն ու հայտացքները դիտելով:

«Ո՞վ քաղցր անցեալ, որին սիրով ենք յիշում միշտ, որքան էլ ներկան լապաղոյն լինի նրանից, — բացառանչեց տեղուէր հառաչելով և վառեց ծխափողը, — Ժր հանգել էր արդէն:

«Եւ այսպէս» սիրելի բարեկամներս, շարունակեց նա ծխելով, — ինձ սկսան հետաքրքրել «ցպահանջ» մակադրութեամբ նամակ ստացողները: Դրանք մեծ փառամբ չիւնում էին երիտասարդներ, կամ երիտասարդուհիներ, նորաքիւ կանայքս յաճախ, նաև սևեր հագած գեղեցիկ պարիներ... Դրանք գալիս էին ինձ մօտ, գլխաւորապէս այն ժամերին, երբ ցրուիչները հեռացած էին լինում փոստատրնից: Այդ ժամերին, նաև, քիչ էին լինում յաճախորդները:

«Մէկ էլ տեսնում ես, ահա, դուռը բացուեցաւ: Մի երիտասարդ ներս գալով՝ շտապ քայլերով մօտենում է ինձ:

— Վասիլ Իւանիչ, ես նամակ չունիմ, հարցնում է նա կամացուկ, բայց տենդային արագութեամբ:

— Դուք: Ձեր հասցէն՝ կարծեմ...

— «Ա. Դ. ցպահանջ» ասում է նա իսկոյն, բայց դարձեալ կամացուկ:

«Ես մօտենում եմ պահարանի այն դարակին, ուր «ցպահանջ» նամակներն են դրուած և նկատում եմ թէ՛ ինչպէս երիտասարդի հայեացքը հետևում է իմ շարժմանը: Եւ երբ հանում եմ նամակների կոյտը, նա շունչը բռնած սպասում է թէ՛ երբ պիտի սկսեմ կարդալ, կամ երբ պիտի ասեմ—ահա, պարոն, ձեր նամակը:

«Իսկ ես դիտմամբ ծանր եմ շարժում, և, միևնոյն ժամանակ, նկատում եմ թէ՛ ինչպէս է անհանգըստանում երիտասարդը, թէպէտ արտաքուստ աշխատում է հանգիստ երեւալ:

«Ես մէկ մէկ նայում եմ նամակները և հասցէները ինքս ինձ կարդում: Այդ պարապմունքը տևում է մի քանի վայրկեան: Երիտասարդի նամակը դեռ չկայ: Նայում եմ նրա դէմքին և արտասանում մի բառ— «Կարծեմ...»:

— Ի՞նչ, կարծում էք որ չունիմ, հարցնում է նա շտապով:

— Այո, պատասխանում եմ անփութութեամբ:

— Լաւ նայեցէք, խնդրում եմ, ասում է նա, և, միևնոյն ժամանակ, աղաչաւոր հայեացք ձգում վրաս:

— Տեսնեմ... չեմ յիշում... դուցէ...: Սրանք, ի հարկէ, անմիտ բա-

ներ են, զորս ես արտասանում եմ երիտասարդի համբերութիւնը փորձելու և ինքս ինձ զուարճանալու համար: Բայց, միևնոյն ժամանակ տեսնում եմ թէ՛ ինչպէս է խեղճը անհանգստանում այս տարակուսական բառերը լսելուց. ինչպէս նրա դէմքի արտայայտութիւնը փոխւում է և այդ սպասողական վայրկեանները մի մի ժամի չափ երկարում են նրա համար:

—Ահա, հրամայեցէք. վերջապէս հանում եմ նամակը և տալիս նրան:

—Ահ, շնորհակալ եմ, բացազանշում է նա արագ և կիսաձայն և ապա նամակը, գրեթէ, յափշտակելով՝ հեռանում ինձանից:

«Ես նայում եմ նրա ետևից և ինքս ինձ ծիծաղում: Սակայն, ճիշդն ասած, իմ այդ ծիծաղի մէջ խօսում է ոչ թէ չարախնդութիւնը, այլ մի քնքոյշ բարեացակամութիւն, որ ես տածում ևս դէպի երիտասարդը, ցանկանալով, ի հարկէ, որ այդ նամակը ուրախութիւն բերէ նրան:

«Բայց ահա ներս է մտնում մի նորատի գեղեցկուհի, մօտենում է ինձ զգոյշ քայլերով և հարցնում է դարձեալ կիսաձայն՝

—Ես նամակ չունիմ:

«Այս խօսքի վրայ նա մի փոքր շառաղոռնում է: Իմ պատասխանը «չգիտեմ, տեսնեմ» երկբայական է: Ուստի նա սպասում է:

«Գեղեցկուհու հասցէն, ի հարկէ, յայտնի է ինձ: Ես սկսում եմ պտրտել նամակների կոյտը և աչքի տակով նայել նրան: Ոչինչ, դէմքը խաղաղ է. հայեացքը միայն անհանգիստ խաղում է այն կէտի վրայ՝ ուր իմ ձեռքերը քրքրում են նամակները:

—Ս. Ս-կայա, հարցնում եմ ես

և կանգ առնում մի նամակի վրայ:

—Այո, պարոն, պատասխանում է օրիորդը և իսկոյն ջուրջը նայում, կարծես վախենալով թէ՛ մի գուցէ մէկը լսէր իմ ձայնը, կամ տեսնէր իրեն, որ սպասում է Ս. Ս-կայա հասցէով նամակ ստանալու համար:

«Վերջապէս վերցնում եմ նամակը և մեկնում դէպի նրան: Գեղեցկուհին արդէն շառաղոռնել է. նա ստանում է ցանկալի ծրարը և գլխի թեթև շարժումով շնորհակալութիւն անում ու հեռանում: Ես նայում եմ ետևից և տեսնում թէ ինչպէս նա ծալեց ծրարը և իւր կուրծքը փակող կոճակներից մինը բանալով թագցրեց այն բաճկոնակի տակ և ապա նորէն կուրծքը կոճկեց: Այս ամենը նա կատարեց այնպէս արագ, որ մուտքին հասնելուց արդէն գտնւում էր իւր նախկին դիրքում: Այնպէս որ, եթէ հենց նայն ընդմէջ իւր մօտիկ բարեկամներից մինը պատահելով՝ հարց տար իրեն թէ՛ ինչ է շինում այդտեղ, նա հանգիստ սրտով կարող էր պատասխանել թէ՛ «դիպուածով անցնում էի այդտեղից և ներս մտայ իմանալու համար թէ՛ հայրիկի անուամբ նամակ կ'սր թէ ոչ»:

«Սիրող սրտերն, ի հարկէ, նման սուտերը յանցանք չեն համարում: Լսողներն էլ, կարծում եմ. եթէ յանցանք չհամարեն, մեծ մեղք չեն գործիլ: Պէտք է օգնել որ ազատ սրտերը միշտ իրար սիրեն, դրանից մարդկութիւնը բնաւ չի վնասուիլ: Վնասը հասնում է յանցաւոր սիրուց, որի հեղինակներն ուրիշ մարդիկ են: Ահա, օրինակ, դրանցից մինը:

«Նա հասակաւոր է. 45-50 տարեկան, բայց բոլոր մազերը միօրինակ սև են, որից երևում է որ ներ-

կում է զգուշութեամբ: Հագնուած է խիստ մարուր և կիրթ ճաշակով. ծածկած է փայլուն ցիլինդր և ձեռքին բռնած փղոսկրադարձ ձեռնափայտ: Արդէն քալուածքից ու յանդուզն նայուածքից երևում է որ փորձառու մի Դօն-ժուան է, որ եկել է ստանալու, ո՞ր գիտէ, իւր քանիւրորդ սիրուհու ծածկագիրը:

«Ես, այսու ամենայնիւ, չեմ նայում նրա վրայ և զբաղուած եմ գործով:

— Վասիլ Իւանիչ, ներեցէք, ես չտապում եմ, ասում է նա մօտենալով և ձեռնափայտով իւր ձեռքը ծեծելով, որով ուզում է հասկացնել թէ՛ սպասել չէ կարող:

— Իսկոյն, ասում եմ, բայց էլի ուշացնում: Երևում է որ պարոնը դժուարութիւն է կրում համբերելու: Եւ այդ՝ ոչ թէ նրա համար որ մի վայրկեան առաջ է կամենում սիրած անձի ձեռագիրը կարդալ, այլ նրա համար՝ որ վախենում է թէ՛ մի գուցէ իմ դանդաղելով ժամադրութեան ժամն անցնի:

«Ես մօտենում եմ դարակին, հանում եմ պարոնին հասանելի նամակը և դիտմամբ բարձրաձայն հարցնում:

— 1350°:

— Տուէք, ասում է նա, առանց իմ հարցին ուղղակի պատասխանելու:

«Եւ ծրարն ստանալով՝ նա հեռանում է մի քանի քայլ, բաց է անում նամակը և հինց միկնոյն տուփն էլ կարդում: Այժմ ես գործու թողած դիտում եմ նրա դէմքը, որը սկզբում դեռ լուրջ է. բայց յետոյ, քանի ընթերցումը առաջ է տանում, սկսում է պայծառանալ. վերջապէս նա ժրպտում է: Իսկ այդ ժպիտը... օ, եթէ տեսնէիր, իսկոյն կասէիր որ ձեր ա-

ռաջ կանգնողը մի լովելաս է: Այդ ժպտի մէջ չկայ այն անմեղ ու յափըշտակուող ուրախութիւնը, որն ես յաճախ նշմարում եմ նման նամակներ ստացող երիտասարդ դէմքերի վրայ: Այդ ժպիտը ծաղրի ու չարախնդութեան մի զանգուած է: Նրա մէջ, կարծես, կարդում ես այս խօսքերը.

— «Գըգաս, սիրելիս, կը գաս, դու առաջինը չես, վերջինն էլ չես լինելու...»: Եւ նա նամակն անփութութեամբ ճխտելով՝ դնում է վարտիքի զրպանում և դուրս գնում: Հարկաւ, նա դիմում է ժամագրութեան տեղը, «Գահաւորեալ համարների» մի թագուն սենեակ, կամ միջնորդ կանանց «Ապաստանարանը», ուր վաղուց սպասում է նրան մի նորատի, խնամքով հագնուած, անոյշ հոտերով սրսկուած և հաստ քօղով երեսը ծածկած տիկին...: Ո՞վ է դա, ի հարկէ, չգիտենք: Այսքանը կարող ենք գուշակել որ պատուաւոր ընտանիքներից միին անդամն է, որին զրաւել է Դօն-ժուանը՝ իւր «բարեկամական» այցելութեանց միջոցին, «աստիտական ազնուութեան» և «պատշաճից օրէնքների» մասին ճառեր խօսելու ժամանակ...:

«Մեր այս խորհրդաւոր այցելուների մէջ լինում են յաճախ այնպիսիները, որոնք խուսափում են նամակաբաշխի քննող հայեացքներից, կամ նրա խորամանկ ու անտեղի ժրպիտներից. այդ պատճառով իրենց նամակներն ստանում են, կամ հասցընում մի անշունչ ու անխօս, բայց աւելի հաւատարիմ միջնորդի ձեռքով, այն է՝ փոփոտատան «բաժանորդական» պահարանի:

«Դա մի փայտեայ հիւսուածք է: որ պարունակում է իւր մէջ հարիւր, կամ աւելի ապակեծածկ արկղիկներ,

առանձին առանձին համարներով: Դրանք բացում կամ փակում են պահարանի այն կողմից, որը նայում է յաճախորդների համար յատկացրած սենեակին: Փոստի հետ յաճախ յարբերութիւն ունեցողը, որոշ վճարով, վերցնում է իւր համար այդ արկղիկներից մինը, որի մէջ և նամակաբաշխը, ետևի կողմից, ձգում է կանխաւ բաժանորդին հասանելի նամակները: Վերջինս անձամբ գալիս ու բանում է իւր արկղը, որի համարն է, օրինակ, 10 կամ 20 և վերցնում իւր նամակները:

«Եւ ահա, այն բաժանորդները, որոնք ունին խորհրդաւոր կապեր, սեփական արկղի բանալիի մի օրինակը յանձնում են իրենց, ասենք թէ՛ սիրուհուն: Վերջինս գալիս, բանում է արկղը և դնում նրա մէջ այն դիրքը, որ կը ցանկանար հասցնել հոմանիսին, կամ վերցնում այնտեղից այն, ինչ որ սիրեցեալը թողել է իւր համար:

«Այսպիսով անշուշտ արկղը կատարում է հաւատարիմ թղթատարի պաշտօնն և սիրահարները օգտուելով նրա ծառայութիւնից՝ թէ՛ ժամադրութիւններ են նշանակում և թէ՛ մըտքեր փոխանակում:

«Եւ որովհետեւ այդ խորհրդաւոր պահարանը գտնւում էր իմ հանգէպ, ուստի իմ քննական հայեացքները թափառում էին, նա և, նրա շուրջը: Մէկ էլ տեսնում ես ներս է մտնում մի տիկին, շնորհքով հագնուած, կարի գեղանի, բայց խիստ լրջագէմ-այնպէս որ վրան նայողը չի կարող հաւատալ թէ՛ ըօման ունի նա: Տիկինը մօտենում է պահարանին, ի հարկէ, առանց մէկի վրայ նայելու: Ըստ երևութիւն, նա անուշադիր է գէպի

չըջալատը: Բայց նամակաբաշխը նկատում է թէ՛ ինչպէս մի ակնթարթում նա աչք ածեց բոլորին և տեսնելով որ յաճախորդների մէջ ծանօթ ոչ որ չկայ, մօտեցաւ պահարանին: Սակայն նրա սիրտը դարձեալ անհանգիստ է: Այդ երևում է նրանից՝ որ ձեռքում պատրաստ ունեցած բանալին շտապով է մօտեցնում արկղին, ուստի և իսկոյն չէ կարողանում բանալ: Վայրկենական չփոթութիւնը ստիպում է նրան նայլ իւր շուրջը՝ ստուգելու համար թէ՛ արդեօք ո՞ր է մէկը չէ՞ նայում իրեն:

«Բայց ինչից է քաշում տիկինը: Ամեն որ կարող է հաւատալ թէ՛ նա բանում է հենց իւր ամուսնոյ արկղը. չէ՞ որ սա էլ բաժանորդ է այդ պահարանին:—Սակայն հենց խնդիրն էլ այդ է, որ նա չէ բանում № 45-ը, որ իւր ամուսնուն է պատկանում, այլ № 64-ը, որ ուրիշին է յատկացրած:

«Ի՞նչ ունի նա ուրիշի հետ...», այդ կարող են հարցնել և դրանից է քաշում տիկինը:

«Այս խորհրդաւոր այցելուները, սիրելի բարեկամներս, որչափ բազմաթիւ, նոյնչափ և բազմադան են լինում: Եթէ ես դրանց փոքրագոյն մանկարագիրն իսկ անելու լինիմ, ամբողջ գիշեր պիտի խօսիմ: Բայց այդ կը հեռացնէ ինձ իմ նպատակից, և, բացի այդ, դուք աւելի գործընդեր կը լսէք, քան ես: Ուրեմն գատարկեմք դարձեալ մի գաւաթ և անցնինք բուն խնդրին:

Այս ասելով կառավարիչը վերցրեց զարեջրի շիշը, և փրփրուն հեղուկը մինչև գաւաթի բոլորեկները լցնելով՝ խմեց այն ախորժակով, ապա գաւաթը նորէն լցնելով՝ առջիւր դրաւ ու շարունակեց:

—Այս մի քանի այցելութեանց նկարագիրը որ արի, պարոններ, նրա համար էր որ ծանօթացնէի ձեզ այն խորհրդաւոր պատճառների հետ, որոնք իմ հետաքրքրութիւնը շարժում և երեակայութիւնը վառում էին: Այժմ էլ պիտի աւելացնեմ՝ որ նման այցելութեանով զբաղուելը եթէ սկզբներում ինձ համար կազմում էր զուարճութիւն, վերջերում դարձաւ, գրեթէ, զրազմունք: Բացի այն որ այդ առթիւ շատ խօսում ու կատակներ էինք անում ծառայակիցների շրջանում, նոյն իսկ, մեր տան խօսք ու զրոյցը յաճախ վերաբերում էր այդ նիւթին:

«Մեր տուն ասելով, ի հարկէ, պիտի հասկանաք ինձ և Յուլիային:

«Բայց ներողութիւն. վերջինի մասին դեռ ոչինչ չեմ ասել ձեզ:

«Յուլիան իմ կինն էր: Մի բարի, ազնիւ և գեղեցիկ արարած: Նրա հետ ես ծանօթացել էի դեռ այն ժամանակ, երբ ես նոր գիմնազիօնն աւարտած՝ մտել էի ծառայութեան, իսկ ինքը տակաւին շարունակում էր ուսումը: Չնայելով որ ես հարուստ չէի, այսուամենայնիւ, Յուլիայի մայրը համաձայնուեց տալ ինձ իւր աղջկայ ձեռք, երբ իմացաւ որ վերջինս սիրահարուած է ինձ վրայ: Եւ որովհետեւ իրենք էլ միջոցներից զուրկ էին, ուստի վեցերորդ դաստանն ուսումը բաւական համարուեց օրիորդի համար և ամարային մի գեղեցիկ օր մենք պսակուեցանք:

«Գուցէ դուք կը կամենայիք որ, իբրեւ միջանկեալ, ես նախ պատմէի ձեզ թէ՛ ինչպէս ծանօթացանք մենք, ինչպէս սիրեցինք իրար. ինչ ձևով սիրոյ առաջին խոստովանութիւնն արինք ևն, ևն. բայց դրանք աւելորդ են: Մենք էլ սիրեցինք այնպէս, ինչ-

պէս ուրիշները: Եւ թէպէտ ամեն սիրող չի խոստովանիլ ձեզ այդ, առարկելով որ իւր սէրը բոլորովին ուրիշ, կամ նոյն իսկ եզակի եղանակով է ծնունդ առել և զարգացել. թէ իւր սիրահարութիւնը բանաստեղծներից երգուելու արժանի պատմութիւն է ունեցել ևն, բայց այդ ամենը երեակայութիւն է: Սիրոյ հիւանդութեամբ, առհասարակ, մարդիկ վարակւում են միատեսակ: Պատահում է, ի հարկէ, որ միևնույն տեսքը սաստիկ է լինում, կամ երկարատեւ, իսկ միւսինն՝ ընդհակառակը, այսուամենայնիւ հիւանդութեան հետեանքը լինում է միևնոյնը: Ուրեմն այդ մասին չերկարելով հանդերձ, պիտի խոստովանեմ որ ես, արդարեւ, երջանիկ էի Յուլիային ընտրելով: Բացի իւր բարութիւնն ու աննման գեղեցկութիւնը, նա էր, միևնոյն ժամանակ, սիրող ամուսին, հաւատարիմ ընկեր, շնորհալի տանտիկին, իսկ ծանօթների շրջանում՝ կենցաղագէտ այցելու և հաճելի խօսակից: Այն մի քանի տարիները, որ ես ապրեցի նրա հետ, կազմում էին իմ կեանքի միակ երջանիկ շրջանը, որի մէջ, արդարեւ, չեմ յիշում մի օր՝ որ ես տխրած լինէի, կամ Յուլիայից վըշտացած: Նա ամեն ինչ էր ինձ համար, և՛ սէր, և՛ կեանք, և՛ հարստութիւն: Նրան ժառանգելով ես կարծում էի թէ՛ ժառանգել եմ արդէն աշխարհի բոլոր բարիքները միասին:

«Բայց այս ամենը, ի հարկէ, միջանկեալ էր: Այժմ մեր զրոյցը շարունակենք:

«Ասացի որ մեր տան խօսակցութիւնն էլ յաճախ վերաբերում էր իմ խորհրդաւոր այցելութեան: Եւ իրաւ, ամեն անգամ, երբ վերադառնում էի

ես ծառայութիւնից, Յուլիան դիմաւորում էր ինձ ժպտադէմ և թեւանցուկ անելով՝ քնքշաբար հարցնում.

— Դեհ, ասա, սիրելիս, այսօր քանիսն ուրախացիր...

«Եւ ես սկսում էի պատմել թէ՛ ով ունէր նամակ. ով ձեռնունայն վերադարձաւ, ով չերեաց այդ օրը, կամ ինչ նոր յաճախորդ լոյս ընկաւ:

«Այս զրոյցները այնքան էին սովորական դարձել որ Յուլիան, մինչև անգամ, տեսած չ'իյնելով իմ այցելուներին, ճանաչում էր նրանց իրենց հասցէներով, կամ իմ նկարարագրած արտաքինով: Ուստի և յաճախ այսպիսի հարցեր էր տալիս:

— Ն. Պ. նամակ ունէ՞ր. № 150-ը չ'երևաց. ծաւի աչքերով օրիորդը եկաւ. սեղանստ այրին յաճախում է իսկ բեխերը ներկած պարոնը. հապա փափիկ գերասանուհին ևն. ևն:

«Ես, ի հարկէ, ինչպէս ասացի, գոհացնում էի նրա հարցասիրութիւնը լիովի: Այս առթիւ, երբեմն, մեր զրոյցը երկարում էր և ես, խօսակցութեանս միջոցին, սկսում էի դատել, կամ ծաղրել մարդկանց, մեղադրելով միմիայն, արդարացնելով միմիայն և վերջ ի վերջոյ գալիս այն եզրակացութեան՝ որ ամեն մարդ, անշուշտ, ունի մի գաղտնիք, որ ծառայում իւր ներքին, անհատական երջանկութեանը՝ ի վնաս իւր ընկերի, կամ հարազատի բարօրութեան:

«Օ՛, որքան ծնողներ կան, բացազանչում էի ես, որոնք հրեշտակների տեղ են դնում իրենց զաւակներին և դրուատում նրանց հրապարակով. որքան ամուսիններ կան, որոնք առաքինութեան տիպար են համարում իրենց կանանց, կամ տիկնայք՝ որոնք ամուսիններին միակ հաւատարիմ-

ներն են ճանաչում աշխարհում... և սակայն դրանց բոլորին ճանաչում է փոստի նամակաբաշխը, նա զիտէ որ ամենքն էլ գաղտնիքներ ունին, որ աղջիկը խաբում է մօրը, կինը՝ ամուսնուն, տղամարդն՝ իւր կնոջը. այրին հարազատին ևն. ևն., բայց խաբուածներից ոչ ոք զժբազդ չէ համարում իրեն, որովհետև խաբուած լինելը չգիտէ... :

«Եւ այս տեսակ մտածութեանց միջոցին, երբ դառնում նայում էի իմ Յուլիայի վրայ և տեսնում նրա խաղաղ նայուածքը, որի մէջ ասես իւր հոգւոյ անմեղութիւնն էր ցոլանում, կամ լսում նրա խելօք զրոյցները, որոնցով նա բարբերի ապականութիւնն էր դատափետում, ինքս ինձ հիանում ու փառք էի տալիս Աստծուն, որ նա արժանացրել է ինձ այնպիսի մի կնոջ, որ ամբողջ գլխով բարձր է իւր քայլերից և որի վերաբերմամբ համարձակ կարող էի ասել՝ ահա կին, որ արատ չունի, ահա ամուսին, որով կարող եմ պարծենալ: Ա՛խ, ի՞նչ լաւ բան է հաւատը... բացազանչեց կառավարիչը և զարեջրի գաւաթը վերցնելով՝ դատարկեց այն մի ումպով և ապա նորից լցնելով՝ առջևը դրաւ ու շարունակեց:

«Մի առաւօտ փոստատուն մտաւ մեր լաւ ծանօթներից մինը: Սա երիտասարդ գերասան էր, որ իւր շնորհալի խաղով քիչ ժամանակի մէջ մեծ հռչակ էր ձեռք բերել մայրաքաղաքում: Եւ որովհետև տաղանդի հետ միասին նա ունէր և զբաւիչ արտաքին, ուստի բոլոր կանայք սիրում էին նրան, իսկ օրիորդները՝ գրեթէ պաշտում: Այս պատճառով այն ներկայացումներին, որոնց մասնակցում էր Ջուբինը, (այս էր երիտասարդի

ազգանունը), ներկայ էր լինում միշտ
ահագին թուով ժողովուրդ: Եւ որով-
հետեւ շատերը ցանկանում էին ձեռք
բերել արտիստի ծանօթութիւնը,
ուստի նա ընդունուեցաւ և ընտանի-
քներում:

«Մեր բարեկամներից մինի տա-
նը ծանօթացանք Չուբինի հետ ես
և ամուսինս: Եւ որովհետեւ պարոնը
այցելեց մեզ սիրով, ուստի ես ևս
փոխարինեցի նրան, այլ և միանգամ
ճաշի հրաւիրելով՝ պատուեցի արտիս-
տին իմ յարկի տակ: Այստեղից մեր
մէջ սկսուեց մի բարեկամութիւն, որ
թէպէտ մի առանձին ջերմութիւն
չունէր, բայց հաճոյական էր միշտ:
Այս պատճառով ամեն անգամ, երբ
մեր ծանօթներն հաւաքուում էին,
Չուբինն անպակաս էր նրանց մէջ:
Պարոնի ասելով՝ նա ոչ ոքին չէր այ-
ցելում այնպէս սիրով, ինչպէս մեզ,
որովհետեւ իմ անկեղծութիւնն ու բա-
րութիւնը, իսկ Յուլիանի շնորհալի
զրուցատրութիւնը գրաւել էին նրան:

«Իրաւունք չունէի չհաւատալ պա-
րոնին, որովհետեւ նա այդ ասում էր
այնպիսի մի սրտաբաց մտերմու-
թեամբ, որի մէջ յետին մտքերի ամե-
նափոքր ստուէր չէր կարելի նշմարել:

«Բայց և այնպէս ես զարմանում
էի որ Չուբինը այդքան սիրուած լինե-
լով քաղաքում, երբէք չէր դիմում ինձ
«ց'պահանջ» մակազրութեամբ որ և
է նամակ ստանալու: Այս առթիւ խօ-
սում էինք մենք յաճախ և ծիծա-
ղում:

«Եւ սակայն շուտով նրա հերթն
էլ հասաւ: Յիշածս առաւօտը մտնե-
լով փոստատուն, նա մօտեցաւ ինձ
և ասաց.

—Վառիլ Իւանիչ. եթէ «a. b. c.»
տառերով նամակ ստանալու լինիք,

խնդրեմ պահէք այն և յանձնէք ծա-
ռայիս:

—Ձեր ծառային. հարցրի ես
զարմացմամբ:

—Այո, միայն նրան:

—Իսկ նա հաւատարիմ է ձեզ,
հարցրի նորից խորհրդաւոր զգուշու-
թեամբ:

«Օ, չունից աւելի, պատասխա-
նեց նա և ընդմիջ շտապով աւելա-
ցրեց.—էհ, ցտեսութիւն, յուսամ չէք
մոռանալ. «a. b. c. ց'պահանջ»:

—Հանգիստ եղէք, երբէք չեմ մո-
ռանալ, ապահովացրի ես պարոնին:
Եւ ապա երբ հեռացաւ, ինքս ինձ
մտածեցի.—Սա էլ ուրեմն դարձաւ
իմ ժողովուրդ:

«Եւ սակայն այս յայտարարութիւ-
նը հաճելի եղաւ ինձ այն պատճա-
ռով որ այդ օրը Յուլիանին կարող
էի յայտնել մի նորութիւն:

«Երբ տուն վերադարձայ, առաջին
խօսքս եղաւ՝

—Կարող ես գուշակել թէ ինչ
նոր յաճախորդ ունիմ:

—Նոր յաճախորդ, հարցրեց ինձ
Յուլիան, առանց իւր աչքերը կարից
վերցնելու:

—Այո.

—Ո՞վ է.

—Հապա գուշակիր.

—Ինչպէ՞ս գուշակեմ. քաղաքում
մարդ չմտ:

—Ձէ, մեր ծանօթներից է.

—Բայց ո՞վ է:

—Գուշակիր տեսնեմ, կրկնեցի ես:

—Ասացի որ չեմ կարող:

—Չուբինը:

—Մի՞թէ, այդ հետաքրքրական է
ասաց Յուլիան ժպտալով:

—Այդքան միայն:

—Հապա էլ ուրիշ ի՞նչ:

— Զեմս զարմանում, թուրեմն իմ
այն մարգարէութեան վրայ որ պսոսմ
էի թէ՛ շուտով Շուրինը իմ «Ժողովուրդ» է դառնալու:

— Օհ, ինչ մեծ մարգարէութիւն
եւ արեւ. սեւ չէ յայտնիք որ նա հա-
րիւստամբ երկրպագուներուն ի քա-
ղաքում:

— Ոնեմ ես էլ գիտեմ, բայց բանն
այս է որ նա մինչև այժմ ծածկագիր
չէր ստանում:

— Իւր հասցեով նամակ հօ սքա-
նում էր:

— Ինչո՞ւ չէ զգուշանալ:

— Էհ, այդ նամակները չէին կարող
զաղտնի գրոյցներ պարունակել:

— Զեմ կարծում: Նման նամակ-
ները «ց'պահանջ» են գրում միշտ:

— Որ պահովապէս տիրոջ ձեռ-
քը հասնիք հարցրեց Յուլիան ժպ-
տալով:

— Անշուշտ:

— Ինչ հասցէ ունի Շուրինի նա-
մակը, հետաքրքրուեց կինս:

— Ալգեբրայական, պատասխա-
նեց ի նա:

— Այսինքն:

— Ա. Բ. Ե. ց'պահանջ:

— Բոլորովին նոր հասցէ է:

— Այո, դեռ այս հասցէով նամակ
չէ ստացնել ինձ մօտ:

— Գիտես ինչ եմ ուզում ցոյցի
քեզ, դարձաւ ինձ Յուլիան ժպտա-
լով:

— Ինչ:

— Արի մի անգամ բեր Շուրինի
այդ A. B. C. ն, բանանք ու կարդանք:

— Խեղազարուել ես դու, հարցրի
ես զարմանալով:

— Ինչ կլինի կարդանք ու իմա-
նանք թէ ով է զգա մտերմութիւն:

— Յուլիան, Յուլիան ինչեք ես խօ-

սում, այդպիսի առաջարկութիւն ես
չէի սպասում քեզանից հեռուցի ես
լրջութեամբ:

— Օհ, մեծ բան է կարծես չես
կարող ծրարը նորէն փակել ու ցանձ-
նել իրեն:

— Եւ քեզ խնդրում եմ որ այդ
խօսքը չկրկնես, նոյն իսկ կատակով:
Այդպիսի փախուկաբարձանցանքից աւել-
լի է մի կարծիր թէ անուանիք ըն-
դունակ է անագնուութեան, ասացի ես
վճարարու մեր մէջ այլ ու լաւագ
չեղաւ այդ մասին:

«Երկու օրից յետ, արդարեւ, Կոս-
տային արկղներից հանած նամակնե-
րի միջից երևան եկաւ «A. B. C.» հաս-
ցէով ծրարը, որը, չգիտեմ ինչո՞ւ, միւս-
ներից աւելի դրաւեց ուշադրութիւնս
և ես փոխանակ սովորական դարա-
կի մէջ գնելու այն պահեցի իմ սե-
զանի արկղում չձուտով երևեցաւ Շու-
րինի ծառան, որին անձամբ ճանա-
չուէի էի: Իսկոյն յանձնեցի նրան տի-
րոջ նամակը՝ պատուիրելով որ իմ
աչքի առաջ ծոցի վնէ, որպէս զի
չկորցնէ:

«Տուն վերադառնալուց յայտնեցի
Յուլիային որ A. B. C. հասցէով նա-
մակն արդէն ստացայ և ուղարկեցի
տիրոջը:

«Այս լուրը, չգիտեմ ինչու, նրան
այլայլեց և մի թեթեւ շառագոյն նրա
սիրուն շէմքը պատեց:

— Ինչ պատահեց քեզ, ինչո՞ւ չիկ-
նեցիր, հարցրի ես՝ զարմանալով նրա
դէմքի յանկարծական փոփոխութեան
վրայ:

— Ընկնեցի, չգիտեմ, ցուցէ յուզ-
մունքից, պատասխանեց նա:

— Բայց ինչո՞ւ յագուեցար:

— Որովհետեւ այդ նորութիւնը յի-
շեցրեց ինձ անցեալ օրուայ քո կո-

պիտ վարմունքը... Այսքան ժամանակ է մենք պսակուած ենք, և ես քեզանից դեռ ծանր խօսք չէի լսել: Բայց այն օրը, մի որ և է Ջուրինի պատճառով, էլ նախատական բան չմնաց որ դու չ'ասէիր ինձ... ԾՆ, չեմ կարող մոռանալ... Այս ասելով Յուլիան արտասուեց և թաշկինակը հանելով սեղմեց աչքերին:

— Յուլիա, Յուլիա. ինչ ես անում դու, ինչեք ես խօսում. ինչպէս կարող եմ քեզ նախատել. այս խօսքերով դիմեցի ես դէպի ամուսինս, և գրկելով նրան՝ սեղմեցի կրծքիս ջերմագին:

— Նախատիրք չէր, հաուա ինչ էր. ես քեզ կատակով խօսք եմ ասում, իսկ դու այն ճշմարտութեան տեղ դնելով՝ նկատում ես թէ՛ ես խելագարուել եմ, թէ՛ ես քեզ անաղնութեան ընդունակ մարդ եմ համարում են են: Միթէ արդարեւ կարծում ես թէ՛ ես թոյլ կը տայ ինձ մի վայրկեան մաաժել թէ՛ իմ Վանիան կարող է ուրիշների նամակը բանալ... ինչո՞ւ չիմացար որ խօսածներս կատակ էին:

— Ներիր ինձ, հոգեակս, ներիր, խոստովանում եմ որ ոխադուել եմ, բայց իրաւ որ քեզ նախատելու նպատակ չեմ ունեցել, ասացի ես և ջերմագին համբոյրներով սկսայ իմ սիրեցեալ ձեռքերն ու դէմքը ծածկել:

— Թող այսուհետեւ այդ «ց'պահանջ» նամակների մասին խօսք չլինի մեր մէջ, ես այլեւս ոչինչ չեմ ուզում լսել, որովհետեւ ամեն անգամ էլ այս դէպքը յիշելով պիտի յուզուեմ, ասաց Յուլիան, վերջին անգամ աչքերը սրբելով:

— Քո հրամանը կը կատարուի ճշտութեամբ, պատասխանեցի ես: Եւ

այնուհետեւ, արդարեւ, այլ ևս խօսք ու զրոյց չեղաւ մեր մէջ այդ նամակների մասին:

«Եւ սակայն, Ծիրիլիներս, փաշարաթը մի երկու անգամ պարբերաբար ստանում էի ա. Ե. Ե. մականդրութեամբ նամակներ և հասցնում Ջուրինին:

«Մի անգամ իմ գլխում ծագեց այսպիսի մի հարց. — Ինչո՞ւ Ջուրիդը, որ ամեն օր գրեթէ ազատ թափառում է այս փողոցներում, չի գալիս անձամբ իւր նամակն ստանալու, մինչդեռ ուրիշ մարդիկ, որոնք նրանից աւելի դժգոհած ան, երբէք «ց'պահանջ» նամակները ծտարին չեն հաւատում:

«Այս հարցի պատասխանը դեռ չէի գտել, երբ ահա մի օր նա մտաւ փոստատուն և նամակ հարցրեց, յայտնելով ընդ նմին թէ՛ պատահամբ անցնում էր այդ տեղից և ներս եկաւ իսկապէս ինձ ողջունելու համար:

«Ես, ի հարկէ, չնորհակալութիւն արի, և որովհետեւ նրա ա. Ե. Ե. արդէն պահարանումն էր, ուստի հանելով յանձնեցի իրան, և դրա հետ միասին, ըստ իմ սովորութեան, յառեցի հայեացքս Ջուրինի աչքերին: Երիտասարդը, կարծես, չլիովուեց իմ հայեացքից, և խօսքը, գրեթէ կիւտա թողնելով, նամակն արագութեամբ ձեռքիցս առաւ և «ց'տեսութիւն» ասելով՝ խկոյն շուռ եկաւ:

«Այս մի տարօրինակ վարմունք էր: Ինձ ողջունելու համար ներս եկած բարեկամը ինչո՞ւ այդպէս շուտ ինձանից պիտի փախէր: Բացի այդ, երբ Ջուրինը դրան մօտ հասնելով՝ կամենում էր զխարկը ծածկել, վայր ձգեց նամակը՝ դարձեալ չիօթուելով: Նա խոնարհեց վերցնելու և միևնոյն

ժամանակ մի գողունի հայեացք ձգեց վրաս՝ տեսնելու համար թէ՛ դեռ նայեմ հմ իւր վրայ թէ՛ ոչ։ Եւ ի հարկէ, նայում էի, նա այդ նկատեց և նամակը վերցնելով՝ մի ակնթարթում հեռացաւ։

— «Ջարմանալի է, մտածեցի ինքս ինչ, պերասանին, իսկապէս, անծանօթ պիտի լինէր ամօթխածութիւնը։ Մի մալղա որ հազարաւորների առաջ մի օրինակ համարձակութեամբ խաղում է թէ առարկին մարդու և թէ աւազակի դերեր, չի պիտի ճշնշուի որ և է ծածկագիր նամակ ստանալուց։ Եւ սակայն այս մարդը չի իշխում ուղղակի նայել իմ երեսին. ինչ է սրա պատճառը։

«Այսպէս մտածելով ես գալիս էի քննել եզրակացութեան թէ՛ ուրեմն ամօթի զգացումն ունին բոլոր նրանք, որոնք բարի գործը յանցանքից դատեցու չափ ըմբռնումն ունին։ Բեմի վրայ խաղալը հարկաւ յանցանք չէ, ուստի ձուրինը չէ քաշում դրաչնից։ Բայց չահագործել, օրինակ, սէրը մի կնոջ, որ իրեն չէ պատկանում, ծանր յանցանք է և չայգալիսի գործից նա պիտի ամաչէ։ Եւ որովհետեւ ա. Բ. Ե. հասցէով նամակ ստանալուց արդէն քաշում է, պարզ է ուրեմն, որ նա գործում է մի յանցանք և դրա համար էլ ամօթի զգացումը թոյլ չէ տալիս իրեն՝ անձամբ դալ ինձ մօտ և իւր գիրն ստանալ։

«Բայց թէ իսկապէս ինչ էր նրա յանցանքի էղբիւնը, այդ հարցն ինձ համար մնաց անլուծելի։

«Մի անգամ ամուսինս յայտնեց, թէ հրաւիրուած է իւր քեռու տունը, որն ապրում էր քաղաքի հեռաւոր մի արուարձանում և որի հետ վաղուց խռով էի ես։ Չկայելով իմ հակա-

կրութեան, որ տաժում էի դէպի կնոջս այդ աղգականը, ես, այսու ամենայնիւ, չէի արգելում Յուլիային այցելել նրան, կամ պահպանել քեռու հետ բարի յարաբերութիւններ։ Այս պատճառով էլ, ի հարկէ, առանց դժուարութեան հաշտուեցի այն մըտքի հետ, թէ ամբողջ մի օր չպիտի տեսնեմ Յուլիային, կամ պիտի ճաշեմ առանց նրա ընկերութեան։

«Երբ եկայ ծառայութեան, ընկերներիցս մինը իմ վիճակն իմանալով, յայտնեց թէ՛ ինքն էլ ստիպուած է այդ օրը ճաշել միայնակ, որովհետեւ կինը հրաւիրուած է պիկնիկի։

— «Արի, ուրեմն միասին կրենք մեր զրկանքը, ասացի ես. — գնանք և ճաշենք քաղաքից դուրս, այգիներից մինում։

— Դրանից լաւ բան չէիր կարող առաջարկել գնանք, համաձայնուեց ընկերս։

«Մենք որոշեցինք ժամ առաջ վերջացնել գլխաւոր գործերնիս և երկրորդականը մեր օգնականներին թողնելով՝ իրոյս տալ փոստատնից, որպէս զի այգիների մարուր ու թարմ օդից օգտուէինք աւելի։

«Նամակները դատելու ժամանակ դարձեալ լոյս ընկաւ ա. Բ. Ե. հասցէով մի ծրար, որը չվստահանալով թողնել օգնականիս, ծոցս զրի իսկոյն, որպէս զի ձուրինի տան մօտից անցնելուց՝ զանգը քաշեմ և յանձնեմ իրեն։ Բայց երբ գուրս եկանք փողոց և առաջին պատահած կառքը բարձրացանք, էլ մոռացայ թէ հետս նամակ ունիմ վերցրած, ուստի առանց կանգ առնելու դէպի այգիները սլացանք։

«Այստեղ, ի հարկէ ամեն բան

ըսէ էր. «Եւ ծղրէ, եւ ծառերը, եւ թռչ-
փեղի տակ կաթկաչող առուն: Բայց
ամենի զլուխ գործոցը եղաւ մեր
սեղանը, որ քնցունեցաւ հովանաւոր
ակաթեկու տակ եւ լենկերոջ տուած
մթնոտէրի համաձայն՝ Ծածկոճեցաւ
շուտով ընտիր ակրատով (ղաղուսկա)
եւ ասլա համեղ կերակուրներով ու
սառը զինու շիշերով»:

«Մենք կերանք, խմեցինք, որ-
քան կարող էինք և շուտով համոզ-
ուեցանք, որ քէփն աւելի լաւ է քան
թէ ծառայութիւնը: Եւ որպէս զի նայ-
քէփը թերիստ չթողնէ ինքնին սկսանք
նաև հաւանդով երգել»:

«Հենց այդ միջոցին պատահամբ
ձեռքէ ծոցս տնարի եւ շոշափեցի այդ
տեղ Չուրիկի նամակը»:

— Այ, ինչ յիմաթութիւն արի
ես, բացագանչեցի յանկարծ՝ այս
նամակը պէտք է տիրոջը յանձնէինք»:

— Ինչ նամակ, հարցրեց ինկերս:

— Այ, այս a. b. c.-ն:

— Թող, բան չունիս, գիտ տիրոջ
հերն անիծնիմ: Ինչ կը կորցնի եթէ
վաղն ստանայ»:

— Տղա՛հանջ է՛սայ մարդ կարող
է ժամադրութեան խանգարում
պատճառել, նկատեցի ես ծիծաղելով:

— Ինձ ինչ՝ թող խանգարուի:
Բայց չէ, տուր ինձ այդ նամակը,
ես պիտի կարդամ, տեսնեմ ո՞վ է
դա՛ւ որ յաճախ ժամադրութիւնն է
եւ նշանակում: Անշուշտ գեղարուեստի
երկրպագուներէք մինն է ..

— Թող, բան չունիս, ասացի ես
լրջութեամբ եւ կամեցայ ծոցս գնել
ծրարը: Բայց ընկերս արագութեամբ
յափշտակեց այն ձեռքիցս եւ մի ա-
կինթարթում ծրարը պատռեց:

— Երգուեցնում եմ քեզ այն ամե-
նով, ինչ որ սուրբ է քեզ համար,

մի կարդար այդ նամակը, բացա-
գանչեցի ես:

— Ծրարն արդէն պատռել եմ,
այսպէս Գօ չես կարող տիրոջը վե-
րադարձնել, պատասխանեց ընկերս՝
շարունակ ծիծաղելով եւ ինձանից
փախչելով:

— Ուրիշ ծրարում կը գնեմ, թող:

— Անկարելի է, այս նամակը պի-
տի կարդանք, ամաց նա վճռաբար:

— Ուրեմն մի պայմանով, յարեցի
ես, տեսնելով որ նրա ձեռքից չես
կարող այդ գիրն ազատել»:

— Ինչ պայմանով, հարցրեց նա:

— Այն, որ անաճ ես կարդամ եւ
եթէ յարմար լիտեմ բովանդակու-
թիւնը քեզ հաղորդելու, այն ժամա-
նակ միայն հաղորդեմ:

— Համաձայն եմ: Բայց ինչեքն
վերադարձրեց նամակը:

«Եթէ գիրին տաքացրած չլինէր
մեղիքս, կ'ըլլէ, այդ գրի ծաղրն ան-
գամ չշարժէի: Քայց արդէն անբնա-
կան դրութեան մէջ լինելով եւ իմ
ձեռքում բաց տեսնելով այն ծած-
կագիրը, որ այնքան շատ հետաքրքրի
էր ինձ, հրապուրուեցայ եւ բացի...
բայց, Աստուած իմ, ինչ տեսայ...
Աշխարհն անես շուտ եկաւ գլխիս եւ
գիրն ինձ վայրկեանապէս անցաւ:
Զգացի որ աչքերս եկանում են եւ
գետինը չարժուում է ոտքերիս տակ:
ուստի մէջքն դէմ տուի ծառին»:

— Ինչ պատահեց քեզ, հիշայր
ինչո՞ւ պոյնդ թքաւ ինչ կար այդ
նամակում, հարցրեց ընկերս բորբո-
ղին շուարած:

— Ոչինչ... ոչինչ չկայ: Կառք բե-
րել տուր, խնայ պիտի գնամ քաղաք,
հազիւ չնջացնես, որովհետեւ բերանս
վայրկեանապէս ցամաքել ու լիզոս
դառնացի էր, լցուել չէի կարողանում:

«Ընկերս կարծես, դուշակեր էր արդէն՝ ինձ հոտած դժբախտութիւն նը, ուստի առջիս արձանացած ոչինչ չէր Վարդգանում խօսել: Մի քանի վայրկեան այնպէս լուռ մնացինք: Ես նայում էի ինձ վրայ, իսկ ես օդի տարածութեանը, որ այդ վայրկեանին թուում էր ինձ միջոց ու մթին. ես շունչ էի քաշում այնպէս ծանր ու դժուարութեամբ, որ կարծես թէ թորեիս ճնշում էր մի երկանաբար: Ապա տեսնելով որ ընկերոջս ներկայութիւնը աւելի է ծանրացնում իմ թշուառ դրութիւնը, ասացի նրան նուազած ձայնով.

— Ես հեռանում եմ այստեղից, մի հետևիր ինձ, խնդրում եմ:

«Ընկերս կանգնած տեղից մինչև անգամ չշարժուեց: Ես դողդոջուն բայերով դէպի ծառերի խորքերը հեռացայ:

«Երբ ինձ արդէն միայնակ զգացի, բացի ձեռքումս ճիւղած նամակը և նորէն կարդացի:

— Բայց ումից էր նամակը, հարցրեց կառավարչին խօսակիցներից մինը:

— Յուլիայից, իմ սիրած կնոջից...

— Ձեր կնոջից.

— Սյո:

— Ներողութիւն, ինչ էր գրում նա:

— «Իմ սիրեցեալ, իմ աննման Պօլ, գրում էր նա երիտասարդին— ես արդէն հետևեցի քո խելօք խորհրդին և յայտնեցի ամուսնուս թէ՛ հրաւիրուած եմ իմ քեռու տանից, ուր, ինչպէս դիտես, նա ոտք չէ դնում: Ուրեմն ես առաջ կայցելեմ քեռուս, որպէս զի, յամենայն դէպս, եղած լինիմ նրա մօտ. իսկ յետոյ, ժամ երկուսին կառքով կը մօտենամ Դ-ի այգուն, ուր, յոյս ունիմ, ժամ առաջ սպասում կը

լինիս դեռ ինձ: Առայժմ ուղարկում քեզ իմ ջերմագին և համբոյրները. ջիւղթով տեսութիւն. քո Յուլիայի. «Այժմ, պարոններս աւելորդ է նկարագրել ձեզ այն հոգեկան տառաջանքները, որ ես կրեցի այդ դառահուրելի ժամերին: Այդ նկարագիրն ահիլու համար Վիպարսան պիտի լինի մարդ: Ես եմ այն կը շարունակեմ իմ պնտմութիւնը, որը վերջացնելու համար քիչ բան է մնում ինձ անել:

«Չարմզուշակ նամակը կարդալուց՝ ինձ հաւած դժբախտութեան մեծութիւնը չափելուց յետ ես գուրս եկայ այգուց՝ առանց իմ ընկերից տեսնուելու և խելագարի պէս ոտքով հասայ քաղաք: Եւ որովհետեւ որոշել էի գնալ անձամբ տեսնել, թէ ինչպէս է Յուլիան իւր սիրելիի հետ գուարճանում, ուստի կառք նստեցի և սլաքայ դէպի այն կողմը, ուր գտնւում էր Դ-ի այգին: Սա քաղաքից հեռու լինելու պատճառով յաճախորդներ չէր ունենում, բայց խիստ յարմար էր մենաւոր տեսակցութեանց համար:

«Պարտիզի դուռը փակ գտնելով, ես, մինչև անգամ, չբախեցի այն, այլ դրան վրայից թռչելով՝ ներս մտայ և դիմեցի ուղղակի դէպի միակ հովանոցը, որ գտնւում էր այգու խորքում և չրջապատուած էր տերեւախիտ ոռտերով:

«Եւ ինչ տեսայ այդտեղ: Հովանոցի մէջ բացուած ճոխ սեղանի առաջ նստած էր Յուլիան, աջ ձեռքով բռնած դինու բաժակը, իսկ ձախով՝ քնքշաբար հոմանուն կրթնած: Ինձ տեսնելուց նա մի ճիշ արձակեց և բաժակը ձգելով՝ ձեռքերով ծածկեց երեսը, որ արդէն սփրթնել, կտաւի գոյն էր առել: Զուրկնը նայնպէս վեր թռաւ տեղից և այլայլուած արձա-

ՆՈՐ ՆԱԽԻԶԵԻԱՆԻ ՏԻՊԵՐ

ՀԱՅ ԵՐԻՏՅԱՆՔՆԵՐ *

Մազը coiffié, զգեստը նորաձև,
Փողպատ թանկագին, գոհար՝ ու շատ վարդ,
Խօսուածքը հաշուած ծանր, քարհանդ
Ա՛խ, ինչպէս սիրուն ես, Հայ երիտասարդ,
Սիրուն ես, դուրդ է, քայց ես գիտուդ վայ,
Տեսնելով որդուդ, կուտամ՝ քեզ, խեղճ Հայ

Նորք ու շատ ազնիւ դու ունիս ծաշակ,
Թանկագին ձիւն կապշի ամեն մարդ,
Ռդիդ վեցնայէն քերած է քու կտոր
Bon ton'ով կապիս, Հայ երիտասարդ,
Նորք ծաշակ ունիս, քայց ես գիտուդ վայ,
Տեսնելով որդուդ, կուտամ՝ քեզ, խեղճ Հայ

Ռօստովի պարտեզ . . . խաւարտչի գիշեր . . .
Ռերիշ ձեռն սոխակ ու թառամած վարդ . . .
Թանկագին ընթրիք . . . գինիի ջիշեր . . .
Քէֆ արա, քէֆ, իմ՝ Հայ երիտասարդ,
Երանի՛ք քեզի, քայց ես գիտուդ վայ,
Տեսնելով որդուդ, կուտամ՝ քեզ, խեղճ Հայ:

*) Ջնորհիւ Մեծ. պ. Արզար Յովհաննիսեանի սիրալիր պատրաստականութեան մենք հնարաւորութիւն ունեցանք լոյս ընծայել «Թատրոն»-ի ներկայ №-ում անմահ Ռափ. Պատկանեանի այս անտիպ բանաստեղծութիւնը:

Ի՞նչ է պէտք թատրոն, լրագիր ուսուսմ,
 Երբ առջևդ կան թղթախաղ, պիլիատթ
 Խնդի խօսքեր է ազգ ու զարգացում»,
 Դուն քեֆըդ նայե, Հայ երիտասարդ
 Միշտ ուրախ եղիր, քայց ես գիտուք փայ,
 Տեսնելով որդուդ, կոռտամ քեզ, ին դժ Հայ:

Կանցնին ու կերթան շատ տարի աչուպէս,
 Կը թոռնի թըշի ցոյուն այն փարդը.

Դրրպանի փողը կնալի ձիւնիպէս,
 Շատ շատ կը տրտմի Հայ երիտասարդը,

Ցաւակից չունի . . . միայն թախմուտեղծ
 Կը մնայ նորան կարեկից անկեղծ.

† Ռ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

ՕՍԿԱՆ ՊԵՏՐՈՎԻՉՆ ԷՆ ԿԻՆՔՈՒՄԸ*)

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՄԷԿ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԻ

Առաջին անգամ ներկայացրած է Թիֆլիզի քաղաքային թատրոնում
1866 թուի ապրիլի 12-ին:

Նուէր հանգուցեալ Արտաշէս Մուքիսեանի յիշատակին:

† **ԱՐՏԱՇԷՍ ՄՈՒՔԻՍԵԱՆ**

*) Այս զրուածքը հեղինակից անկախ պատճառներով կրել է նախ՝ «ՕՍԿԱՆ ՊԵՏՐՈՎԻՉՆ»
ԷՐԱՋՈՒՄԸ» անունը, ապա՝ «ՕՍԿԱՆ ՊԵՏՐՈՎԻՉԸ ԴԺՈՒՔՈՒՄԸ»:

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ՕՍԿԱՆ ՊԵՏՐՈՎԻՉ ԱՐՏԱՇԷՍ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆ †
ՄԵԾ ՍԱՏԱՆԱՅ ՄԻՀՐՈՒՍ ԱՄԵՐՈՒԿԵԱՆ †

Օսկան Պետրովիչի ընտանիքը, Սաթայել, Աստանաներ, պար եկող չար հոգիներ, դժոխքի ծառաներ եւ մեղաւորներ:

Անցքը պատահում է դժոխքի կտուրի վրայ, Օսկան Պետրովիչի ամեն և դժոխքի մէջ:

Բեմը ներկայացնում է դժոխքի կտուրը:

ՏԵՍԻՆԱ ԵՒ ԵԶՐԱ

**ՕՍԿԱՆ, ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ, ՊԱՐ ԵԿՈՂ
ՉԱՐ ՀՈԳԻՆԵՐ**

ՕՍԿԱՆ, սարսափների չեղելի աղաղակով:
Վա՛, խանի խաբարներ, ձեռք չիք վիզակնի, ինչ գուղիք ինձմէն... (Սարսափները եւ չար հոգիները պարում են նրա առաջ, անհասկանալի ձայներ հանելով, եւ շարքով դադարում: *) Էս ո՛ր բերին ինձ էս անիծածները... (Ձարսափած նայում է այս ու այն հոգիներ:) Յօրէս կու խիղովիմ, ձիր արիւր գիղենայ... (Հոգարում է եւ շարքով:) Էս ինչ կպրի ու նախի հուտ է պալի, ախպէր... Ո՛հ, էս ինչ շուք է, ախպէր... (Գրանից հանում է նախապէս լաշինակէն*) Եւ որքան որ ըբում:) Ձիր արիւր, վունչիչ չէ օտկում. Սօլօպկի ջրիւրը գլխեմէս մէճկն է անցկենում... (Յան-

*) Առհասարակ սատանաներն ու պար եկող չար հոգիները պէտք է խելօք վարուին և շխանգարեն գործողութեան ընթացքը, ինչպէս արին այդ առաջին ներկայացմանը:

**) Տես ԳԻՒԴԻՐՎԱՆ ՍԵՐՐԸ ԽԷՐ Է՞ կատակերգութիւնը:

Ծ. 4.

չարժ վեր է լաշում եւ որները դնում:) Վա՛յ մէ, վունիւրս էրվում է... (Գրանից պահում է նրա նոր սարսափները եւ դադար փախչում, որքան հանում է եւ չար իրանց որդերը դաժ լաշում:) Էս էրագումս իմ, թէ արագումս իմ տեսնում... Դրուտ սատաններու նման ին, ձիր արիւր, էս անիծածները... (Ձարսափած այս եւ այն հոգիներ ընկնելով, հոգեհանում է մի արջանի, որ ողջանում է նրան:) Էս էլ ինչ է... Հը՛, բարի աշողում... (Արջանը դարձեալ ողջանում է:) Բարի աշողում, ասում իմ. քէփո վունց է... (Արջանը իրեն ողջանում է:) Արա թէ ձէն հանէ... Է՛յ, քէփո վունց է, վունց... (Արջանը հանում է անշարժ:) Է՛հ, զրմալ... (Սարսափում է մի ուրիշ արջանի, որ նայողին ողջանում է նրան:) Էս ո՛վքիր ին, ախպէր: (Արջանի:) Բարով, հազար բարի. թէ քու հորին կու սիրիս, մէ ինձ ասա՛ էստի ինչ իմ շինում... (Արջանը նորից ողջանում է:) Տօ, լիզուտ Աստուծ կըտըլ է... (Արջանը իրեն ողջանում է եւ չարոց հանում է անշարժ:) Է՛հ, սա էլ զրմալ է էլի... (Որդերը լափ արում:) Օ՛հ, Օ՛հ, Օ՛հ... (Սարսափները:) Է՛յ, խանի խաբարներ, էս ո՛ր բերիք ինձ... (Սարսափները որքան առաջ խաղում են. երբեք փախչել սարսափ լաշում են նրա առաջին:) Մի ուրիշ անցնում է նրա շխանիցով:) Գժուկիւն էս անիծածները...

ՕՍԿԱՆ, լուր:

Էստի իմ, էստի Մարթա ջան...
Խի՛ստ իմ կնիկ, շատ կու գժլտիս մազերդ,
ամա էլ վունչինչ չիս օտկի...

ՄԱՐԹԱ, փառ:

Քու լէնքին ու էլնքին մեռնիմ, Օս-
կան ջան...

Քու ժամատէր ջանին մեռնիմ, Օսկան
ջան...

Յրիշարընքնու մօդ ցնծում կուլիս, Օս-
կան ջան...

ՕՍԿԱՆ, լուր:

Վճնց չէ, սրանցն էլ հարցրու...

ՄԱՐԹԱ, շարունակելով:

Իմ մամին բարով արան, Օսկան ջան...
Աստ վուր Կէկէլի համա լաւ մարթ ճա-
րեցինք.

Իմ դէղին էլ թող իմ մազիէն պաշտնէ:

ՕՍԿԱՆ,

Դիւի էսու փըրրումն իմ էստի:

ՄԱՐԹԱ, շարունակելով:

Վճն, վճն, վճն, վճն, վճն, վճն...

Օսկան ջան ու Օսկան ջան:

ՕՍԿԱՆ

Խի՛ղճ իմ կնիկ, հալա լաւն էլ էձ իր
մտկումը արդար մարթ էր համարում ինձ,
վուր գիդենայ թէ դժուկին իմ գալի, էն
չախն ինչ կուէր նրա հալը:

ԽԱՄԳԵՐԻ, շարունակելով: Եստի իմ, էստի Մարթա ջան...
Եստի իմ, էստի Մարթա ջան...

Ա՛խ, Օսկան ջան, ու վախ, Օսկան ջան,
Ասկի ռուքար, իմ Օսկան ջան.

Աբան, մէ՛ ձէն հանէ, Օսկան ջան,

Քու քաղցր ձէնին մեռնիմ, Օսկան ջան.

Դուն էտղանց վի կաց, Օսկան ջան,
Քու մազիէր 'ես պառկիմ, Օսկան ջան:

(Օսկան Գլուխը շարունակելով:)

Քու պէտրած ջանին մեռնիմ, Օսկան ջան:
ԲՈՂՈՐ ՍԳԱՆՈՐՆԵՐԸ, լուր:

Օ՛հ, Օ՛հ, Օ՛հ...

ՕՍԿԱՆ

Էստի մախկ... Հալա էն իմ կնիկն ու
ախշիկը վուր լաց ին ըլում, սրտենեքուն
ցաւում է, գիդիմ. ամա էն անիծած
Խամփերին էլ, վուր սուր է անում ինձ

վրայ, արմընեկուն էն է... էն կինքումը
արունս խմում էր ու հիմի կի միթամ
վունչիչ... Օ՛հ, էն ձգաւիկ ին...
Խամփերին, Խամփերին, խամփէ էտի աշխար-
քինէ կարէ կարտար հաղիւ է էստի քիզ
համա...

ՍԳԱՆՈՐՆԵՐԸ, լուր:

ՏԵՍԻՆ Գ

ՕՍԿԱՆ, ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

ՕՍԿԱՆ, յեռ նայելով:

Վա՛յ մէ... (Մէծ հարաւայելով) Մէկ էլ,
մէկ էլ...

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ, ծիծաղում է:

Հա՛, հա՛, հա՛...

ՕՍԿԱՆ, լուր:

Վա՛յ քիզ իմ Մարթա ջան. խի՛ղճ իմ
Կէկէլ... Էրվեցէք, խորվեցէք դուք էտի,
'ես էստի... (Ներսէս լուր է: յեռ նայելով
հարաւ է:) Օ՛հ, Օ՛հ, Օ՛հ... Վա՛յ մէ, խի՛ստ-
վում իմ. նաւթի ու կարի հուար բողաղս
է գնում:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ, ծիծաղում է:

Հա՛ջաթ չէ, կու սորվիս:

ՕՍԿԱՆ

Տօ՛, էստիւրը վճնց կու սորվիմ, յօ-
րէս կու խի՛ստվիմ:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

Ի՛նչ իս առում, Օսկան Գետրովիչ,
բաս ներքիւր վուր դէվէր գնաս, էնդի ի՛նչ
կ'օսիս:

ՕՍԿԱՆ

Գանա էնդի էստու վրայ վաթար է:
Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

Վաթար է՛... Աբան, արի մտիկ տու...

Նշանակած դէպք իրա՛ն ու բոց է դառն
Քալիս եւ խի՛ղճ դառնում:

ՕՍԿԱՆ, շարունակելով: Եստի իմ, էստի Մարթա ջան...
Վա՛յ մէ, էս ինչ աւետայ: (Հարաւայելով:)

Քօքուրթ էլ է էլի էստի:
Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

Հը՛ճէս հալա ինչ է. վուրն իժում թա-
մաշա արա:

ՕՍԿԱՆ, առաջելով:

Ի՞նչ գուզիս կուտամ, օղունդ ինձ էս-
ղանց աղատեցէք:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՅ

Ի՞նչ պիտի տաս, գլխեմէդ ինչուս վու-
տը միրն իս ու միրը: Ամա մի վախենայ,
քիզ էնէնց չինք չարչրի, վռնցօր ուրիշ-
ներուն. դուն էլի բախտաւորներեմէն իս
ու քու հանգը հիմիկուան ժամանակին
խիստ քիշն ին գալի:

ՕՍԿԱՆ

Բաս իմ պատիժն ի՞նչ է, մէ ասէք:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՅ

Էտու վճիռը Սաթաէլի ձեռին է. ամա
միրք կարծում ինք, վուր քիզ համա մինչ
պատիժ չկայ: Զատ վուր պատժին քիզ՝
օրէնք մէ էրկու ջէր վառած կըրկը կոռ
զցին քիզ, իժում մէ էրկու ջէր էլ 'կվե-
վան արձնումը կու լիզցնին քիզ:

ՕՍԿԱՆ, առաջելով:

Իրան տուէք տասնուքս շային, մի-
թամ վունչիշ: (Մեծ առաջելով): Ե՛յ, ախ-
մախ, էտ խօ կու մեռնիմ:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՅ, ծիծաղելով:

Ի՞նչ իս ասում, Օսկան Պետրովիշ,
հոքին կու մեռնի. հոքին անմահ է:

ՕՍԿԱՆ

Հա, էտ դուրթ է. վայ իմ միտկը...
(Շուրջից և հոգիից ներհնալով): Էտու վրայ ուե-
լի շարշարանք էլի կայ:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՅ

Բաս չկայ. արա, միտ իս...

Յոյց է առնում և ուրիշ հեշտ ու
բացւում է և ձիւնը աւելի առաքել իբրեւ:
Բաց է դուրս գալիս:

ՕՍԿԱՆ, դարձուած վայր է ընկնում, առաջնու-
նէրը վրան ընկնում է. յետոյ շիշ-շիշ ուշի
գալով:

Էգ վինչ տեսայ, դեղի ծծիլը դուն բա-
րեխօս... Վիշապիւր, ստաւերկու գլխա-
նի օցիւր, քառասուն հազար տասանէք,
կըակ, ալիք, վայ, վայ, վայ, վայ, վայ...
Տէր Աստուծ, Դան օղորմա: (Առաջ-
նուած): Յօրէն դուրթ՝ կարէ կա-
լասը դրած է, կարող լիքը 'եփ է գալի,

ով ասիս մէշն է պծած ու կիրկաշ լօբզ-
պէս մէշը խլթխլթում ին... Օ՛հվէ. յ.
(Առաջնուած): Մէշ քու հօրն օղորմի, էս կը-
րակին ասան մէ քիշ գէնը գնայ... (Առ-
աջնուած և բաց և բաց և բաց և բաց
և բաց և բաց): Բոլորքը տատանէք շարած ին,
կըակէ քափկիրնիքը ձեռին, թէ մէկն ու
մէկն ուղում ին դուս թուշին գլխոքը վէր
ին տալի ու յիզ մէշն ին ածում 444 Վանհ,
էն էլ ինչ է. քառասուն հազար միլիօն
մէկգմէկու վրայ դարսած ին, տակեմէն
կըակը կպած է հէնց գիզենա քիւրպխա-
նումը ագուռ քիւն, էրոգմի ձնթէնն էլ
մէ մէկը քիւնումը արձիճ ին Յարգւմ ու
շամշերով ձուրին բերանն ին ածում, վուր
քիւն անգնումը: Մէ խօսքով՝ լիզիչ չի պատ-
միւր, Վայ, վայ, վայ, վայ, էս ինչիւր տե-
սայ. մարթիք վուր գիզենան թէ էս հան-
գի բանիւր կայ էստիս էլ իրանց օրումը
միտկ չին արի...

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՅ

Հրա, թէ խելօք չիս կենայ, քիզ էլ
կու տանինք էնդի:

ՕՍԿԱՆ

Չարէս ի՞նչ է, վուր խելօք չիմ կե-
նայ... Սո՛ւ, հալա, էստի ճանանչ օմքնիր
էլ կանգ. Օ՛հ, Օնէփ, դուն իս:

ՕՍԷՓԻ ՉԱՅՆԸ

'Ես իմ, 'ես. բարով, հազար բարի իս
էկի, Օսկան Պետրովիշ:

ՕՍԿԱՆ

Լաւ տարի Լեզգերուն գայ, լաւ բա-
րով 'ես իմ էկի: (Առաջնուած): Ախար 'ես գի-
զէի, վուր է էս դուդ աւաղտկի բինէն էս-
տի է է... (Նորից նայում է): Յօրէն՝ Թա-
թօն... (Առաջնուած է): Թաթօ, Թաթօ:

ԹԱԹՕԻ ՉԱՅՆԸ

Հրա, օղուշաղեմէս ի՞նչ խաբար.
վունց ին:

ՕՍԿԱՆ

Ատուռ վուր գիզէ քու դուլիւր: (Առ-
աջնուած): Միթամ օղուշաղի հաճաք սիր-
տը շատ է ցաւում... Ինչ ունէր ու շու-
նէր թխտումը տանուլ էրիտ, քոխյած
ծարաւ էթուդ օղուշաղին ու ինքը գոռ-

բէգօռ Վլաւ. հախն է վուր էստի ին բե-
րի... (Նորից հայտն է:) Յօրէն՝ Բայդուշովը,
քաղաքը վուր քինիքից. հախտ է... Մտիկ
ինչ ին անում է. պան, պան, պան, պան
արճնումը թաթխում ին ու հանում, կ'օ-
սին յախիթու չուրչխելա բլին շինում...
(Գործեմ հայտն է:) Վաճ, Գարասիմ Եա-
կուիչ*): դուն իս:

ԳԱՐԱՍԻՄ ԵԱԿՈՒԼԻԻՉ,

(Ես իմ, Օսկանը ջան:

ՕՍԿԱՆ, առաջ քան իմ հարստի:

ՏՕ, իսկի խարաք, փարազի ասինք
վուր է՝ դուրիւրը, աւաղակները, մար-
թասպանները, աշխարհ քանդողները էս-
տի ին էկի, էն խիղճ Գարասիմ Եակու-
լիչից էստի ինչի իք բերի. Ժամուէր,
աստապաշտ, ախկտին օղորմող ու պամն
էլ չէր կոտորի իր օրումը:

Մեծ ՍՍՏԱՆԱՅ

Էնդուր վուր դրսեմէն էսէնց էր էրե-
ւում, ամա տակէմակ ումն ասիս խափիլ է:

ՕՍԿԱՆ

Ինչ բեսար նամադուլ իս անում:

Մեծ ՍՍՏԱՆԱՅ

Վան, արի՛ իրան հարցրու:

ՕՍԿԱՆ, հօր փառք:

Գարասիմ Եակուիչ, Գարասիմ Եա-
կուիչ.....

Գործեմ հայտն է Գարասիմ Գարասիմ

Եակուիչ:

Մեծ ՍՍՏԱՆԱՅ

ՏԵՍՏԱԼ Գ

ՕՍԿԱՆ, ՍՍՏԱՆԱՆԵՐ, ՋԱՆԱՋԱՆ

ՄԵՂԱԻՈՐԵՆԵՐ

ՕՍԿԱՆ, շարունակելով:

Վաճ... (Մտած է հաշտ:) Ախար էստի

նը ին բերի քիզ, Գարասիմ Եակուիչ. թէ

վուր դուն Ժամուէր ու աստապաշտ էիր:

ԳԱՐԱՍԻՄ ԵԱԿՈՒԼԻԻՉ

Խափով ուզում էի ախկատ մարթու

*) Եակուիչը Եակուիչի Կոմեդիայի գլխավոր հերոսը:

Մեծ ՍՍՏԱՆԱՅ

ՕՍԿԱՆ

Գ. Չարխաժով, էստի ինչ իս շինում:

տա ու վուրչ իմ Կիւրբէ խափելով իմ
անցկացրի:

ՕՍԿԱՆ

Վաճ:

ԳԱՐԱՍԻՄ ԵԱԿՈՒԼԻԻՉ

Էստու համա ինչ իս էստի դէվէր
գցեցին ու հիմի աւանիմ թէ ով է միր
քախկումը առանց խափիլ Եօլա տանում
իր քանդիւն առացի ի զարմանալի իմում,
ասում է, թէ ամենայն մարթ սուտ է»,
կ'օսէ:

ՏՕ Ե ԳՆԱՆ:

ՕՍԿԱՆ

Ախմուս իմ Գարասիմ Եակուիչ. ով կու
տուէր. (Վրէն ճանաչու էլէն:) Վան, յօ-
րէն՝ պարուն Ջանգակովը... (Վաճ է:)
Գ. Ջանգակով, պ. Ջանգակով: (Գործեմ
հայտն է Գարասիմ Ջանգակով:) Դուն էլ
էստի իս... ՏՕ, թէ վուր խղճերուն օղոր-
մում էիր:

ՋԱՆԳԱԿՈՎ

Հինգ-հինգ մանէթ բախշում էի, ամա
հաղարներով թաքնու-թաքուն վիր էի
խփում:

ՕՍԿԱՆ

Էտ վոնց էիր ժաժ գալի, վաճ օշով
չէր իմանում:

ՋԱՆԳԱԿՈՎ, չոյն էրեւոյնէն:

Հանգը գիղէի:

ՏՕ Ե ԳՆԱՆ:

ՕՍԿԱՆ

Բաս քու հախն է:

Մեծ ՍՍՏԱՆԱՅ

Օնկան Գետրովիչ, ինչ իս արմնում,
էտ հանգիքը հաղարներով կան էստի,
վուր ձիր կինքումը լաւ մարթկերանց
անում ին ունեցի ու իրանց միսկի համա
յօրէս քանի տարի է էստի էրվում ին...
Արի՛ մէմէկ-մէմէկ շանց առաջ քիզ...
(Տան է Գարասիմ Գարասիմ:) Արի, մախի արա...
Այ, յօրէն՝ Չարխաժովը: (Գործեմ հայտն է Գարասիմ Չարխաժովը:) Խօ ձիր աշխարհումը լաւ
անում էթող. հարցրու, ասա՛ ինչի իս էկի:

ՕՍԿԱՆ

Գ. Չարխաժով, էստի ինչ իս շինում:

(Ստորին փայտաշեն և արտահանող շղթաների չափն է լավանալ) Դէ՛հ, հազարվի՛, Սաթաէլը գալիս է...

Յանիարժ քե՛նի խորհուրդը Բայլու՛մ է դժոխքն ու գեղնի պալից դուրս է գալիս Սաթաէլը, գործի վրայ հասնում և շրջապատում անխելա ոտքաններով:

ՏԵՍՈՒ Զ

ՕՍԿԱՆ, ՍԱԹԱՅԷԼ, ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

ՕՍԿԱՆ, դարհուրած:

Տէր, մի՛ դարձուցանիր զերեսդ *) քո յինէն:

Ստորանները խիտը Կարգադարձութեմբ և խորին յարգանքով ողջունում են Սաթաէլին:

ՍԱԹԱՅԷԼ

Տեսնում իմ օմբին իր բերի:

Մեծ ՍԱՏԱՆԱՆ

Հնա, քու Սաթաէլական մինձութիւնը. էս Օսկան Պետրովիչ Իրասածովն է:

ՍԱԹԱՅԷԼ

Լաւ է, էտի կենայ. բայտ քէփ անինք:

ՕՍԿԱՆ

Քու մինձութիւնը, ինչ իմ արի. ախար ինձմէն ինչ ին ուզում.

ՍԱԹԱՅԷԼ, հանգիստ:

Ինչ իս արի... Բայտ էն վաճակ էր վուր օրէնը հարուր ու իսուն ջէր սուտ Աստու՛ն էիր օրթում ուտում, Քրիստոսին խաչմէն վէր բերում ու ապրանքաւ էնդով սաղացում:

ՕՍԿԱՆ, առանցք:

էս անիծածները վաճակ ին իմացի... (Սաթաէլին): Քու մինձութիւնը, մի՛ աւտա. էս վրէժ շառ ին մօզօնի սատանէքը:

ՍԱԹԱՅԷԼ, բարեկամ:

Սո՛ւ... էստի էլ իս սուտ ասում:

ՕՍԿԱՆ

Ասինք թէ էտ էտէնց է. ուրիշ ինչ իմ արի, քու մինձութիւնը:

*) Փոխանակ անխելա՝ «մի՛ դարձուցանիր զերես քո յինէն...» Ծ. Հ.

ՍԱԹԱՅԷԼ, հանգիստ:

Իժում էն վուր՝ կշիռքը ձեռիտ վուր վիր էիր կաշնում, միտա է վուր ճկրտկով քաշը ծռում էիր ու շատ ծախածի մագիէր առնողին քիչ էիր տալի:

ՕՍԿԱՆ, առանցք:

էս անիծածները թային գլխիս կանգնած ին էլի: (Սաթաէլին): Հնա, քու մինձութիւնը, ինչ անիծ վուր էտունք արիլ իմ. ինչ միլիկ ունեցիլ իմ, խոստովնիլ իմ ու զղճացիլ իմ. անմիղն Աստու՛ն է:

ՍԱԹԱՅԷԼ, հանգիստ:

Ղուրթ է, խոստովնիլ իս էլ, զղճացիլ իս էլ, ամա խտակ սրտով չիս զղճացի: Միտա է վուր տէրտէրի մօզ չոքած, խոստովնիլիս, էլի ուշք ու միտկտ առուարումն էր. զղճալիս, ժամումը կանգնած, մտքումդ դարսում էիր վուր տէրտէրի դրած ապաշխարանքը չուտալ պի՛նիս ու վնաս էլի նուր մէկանց կցիս խափով առուտուրը:

ՕՍԿԱՆ, լաւ:

Ղուրթ է, մեղայ Աստու՛ն:

ՍԱԹԱՅԷԼ, ոտքաններին:

Սրան օրէնը էրկու ջէր վառած կրակը դրէք... (Օսկան դուրս է): 'Երեք ջէր 'եփվան կարումը լիզրէք ու չունքի էստի էլ ուզում էր իմ պատուական սատանին խափի, մէ-մէ չամչայ հալած արճի՛ճ ածէք բերնումը:

ՕՍԿԱՆ

Ախար, քու մինձութիւնը...

ՍԱԹԱՅԷԼ

Սո՛ւ, ձէնդ... (Ստորաններին): Աքա, ասէք՝ դիվիր գան, ուրախանանք, վուր նուր թիքայ էկաւ միզ համա...

Լավա՛ն է ոտքաններին երած շրջապատ. քե՛նը լցվում է երէնեա պար ելող չար հագնեւորով:

ՏԵՍՈՒ Է

ՆՐԱՆՔ, ՊԱՐ ԵԿՈՂ ՉԱՐ ՀՈԳԻՆԵՐ

ՕՍԿԱՆ, միջոցաւ չար հագնեւոր պարում են:

Ախարթը խէր բլի սրանցը. սիրտս

մէ քիչ յիդ էկաւ... Էս դրուստ թրեաթրի
հանգն ին խաղում էս անիծածնիրը...
Ա՛խ, Մարթա ջան... (Մէծ սարսափով) Էս
ամեն օր կու տեսնիմ սրանցն էստի:

Մեծ ՍՈՏԱՆԱՅ

Էլ քիչ ո՛վ կու դուս թողնէ դժուխ-
կեմէն:

ՍԱԹԱՅԷԼ

Լաւ է, դէվէր տարէք դրան, յաւի-

տեանս յաւիտենից... Ա՛նդ եղիցի լալ
և կրճտել ատամանց...

Դժոխի զանգը էրէս անգամ զարնւմ է.

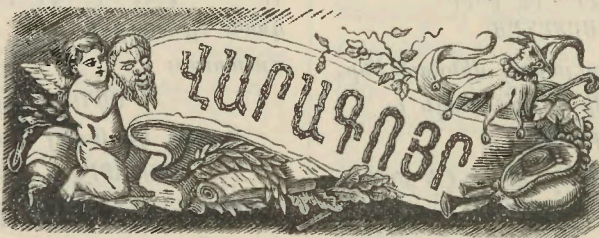
սարսանէրը յաշարուն էն Օւնին:

Խաբ էնդ ինանց:

ՕՍԿԱՆ

Վա՛յ մէ, դէղի ջան, վա՛յ մէ... Պրաշ-
շա՛յի Թիփլիզ...

Ասարանները չգում էն նրան դժոխքէ:

„ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԵԸՆՔԻ ՄԱՍԻՆ“*)

Ա Ղ Պ Օ Ն Ս Տ Ո Ւ Է Բ

(Ք Ր Ղ Ո Ւ Ա Ն Ք)

Homo duplex, homo duplex! Իմ եղբայր Հանրիի մահից յետոյ առաջին անգամ ես նկատեցի, որ իմ անձնաւորութեանս մէջ երկու էակներ են ապրում: Այն վայրկեանին, երբ հայրս վշտացած, յուզուած ձայնով բացազանչեց՝ «Նա մեռաւ, նա մեռաւ» իմ առաջին եսը լալիս էր, իսկ միւսը խորհում՝ որպիսի անկեղծ աղաղակ է և որ աստիճանի դա իրական կը լինէր բեմի վրայ, դերակատարութեան միջոցին: Այդ ժամանակ ես տասն և չորս տարեկան էի:

Բնաւորութեանս այդ յատկութիւնը յաճախ ինձ համար մտածմունքներէ առարկայ եղած է: Օ՛հ, այդ զարհուրելի, հարկու իմ երկրորդ «ես»-ը, որը շարունակ անդորր, անվրդով է մնացել, երբ առաջինը յուզուել է, ապրել, չարչարուել: Ոչ մի հնարաւորութիւն ես չգտայ արբեցնել կամ քնացնել իմ այդ երկրորդ «ես»-ը. նա միշտ ծաղրում էր ինձ:

*) Revue de Paris ամսագիրը լոյս է բնծայել հանգուցեալ Ալֆ. Գոգէի յիշատակարանները՝ Notes sur la «vie» — նկատողութիւններ կեանքի մասին՝ վերնագրով: Ալֆ. Գոգէն սովորութիւն ունէր մացնել իւր յուշատետրի մէջ ամեն մի դիտողութիւն, իւրաքանչիւր նոր միտք, իսկ երբեմն էլ հատ-հատ բառեր. այդ յիշատակարանները հում նիւթի պահեստ էին հռչակաւոր հեղինակի համար, որոնց յետոյ նա գաւաւորում էր: Այդ նկատողութիւններէ մի մասը լրացրած կամ փոփոխած իբրեւ նիւթ մտած են «Տարասկոնցի Տարտարէն» և «Դերասանների տիկնայք» աշխատասիրութիւններէ մէջ:

Որպիսի ձանձրոյթ և զգուանք պիտի զգան մի քանի ածականներ, որոնք յաւիտեան անբաժան են ապրում միկնոյն գոյականների հետ: Անճաշակ և տաղանդազուրկ հեղինակները անկարող են այդ ըմբռնել: Կան մարդիկ, որոնք առանց կարմրելու գրում են՝ «դարեւոր ծառեր», «միջնդիական հնչիւններ», ինքնըստինքեան «գարեոր» բառը վատ չէ, միայն թէ նրա մօտ այլ գոյականներ դրէք, օրինակ «դարեւոր մամուլ», «դարեւոր անտառներ» նոյնպէս լաւ կը լինի . . . Մի խօսքով ածականը պիտի գոյականի սիրունին լինի, և ոչ թէ նրա օրինաւոր կինը: Բառերի միջև պիտի թեթեւ կապ լինի և ոչ թէ յաւիտենական ամուսնութիւն: Ահա ինքնուրոյն շնորհալի հեղինակը գրանով է տարբերում միւսներից:

Ժուրնալիստը, որի գործունէութեան ասպարէզը մամուլն է, որը գործում է պարբերաբար ամենայն օր, նման է ադամուկ չհանող կարեմեքենային:

Երբ կամենում են որ սոխակները լաւ երգեն, նրանց աչքերն են հանում: Երբ Աստուած ցանկանում է մեծ բանաստեղծներ ստեղծել, նա ընտրում է երկու կամ երեք մարդ և ստիպում նրանց աներեակայելի տանջանքներ կրել:

Տուրգենեւը իւր վէպերի մէջ նկարագրում է Ռուսիան իբրեւ տաք երկիր: Կար-

ծեօք նրա գրուածքների մէջ ձիւնը միայն
երկու անգամ է գալիս:

* *

Կէսօրը ցերեկուան ճգնաժամն է:
Երեսուն տարին կնոջ ճգնաժամն է:
Մինչև կէսօր չէք կարող նախապէս գու-
շակել թէ օրը լաւ կլինի թէ ոչ, մինչև
կնոջ երեսուն տարին լրանալը չէք կարող
ասել արդեօք նա առաքինի կը լինի:

* *

Օրերը այնպէս երկար են, իսկ տա-
րիները չափազանց կարճ:

* *

Յիմարութիւնը՝ դա մի ճեղքուած է
գանգի մէջ, որի միջոցով երբեմն արատն
է ներս մտնում:

* *

Միթարել ուրիշին՝ միևնոյնն է թէ
փոխարինաբար դրամ տալ յուսալով թէ
կը վերադարձնեն:

* *

Պատմութիւնը ազգերի կեանքն է,
ուսմանը մարդկանց կեանքը:

* *

Թշուառ երկիր: Փրանսիայի դերը Եւ-
րոպայում տարօրինակ է: Մութ գիշերին
մարդիկ լապտեր են վերցնում և նա, որի
ձեռքին է լապտերը ամենից քիչ է տես-
նում: Փրանսիան Եւրոպայի մէջ այդ վը-
տանգաւոր դերն է կատարում: Նա միւս
բոլոր ազգերից առաջ է գնում, բայց
չլացած սեպհական լոյսից, յաճախ կամ
փոսն է ընկնում, կամ տիղմի մէջ ընկղմւում:

* *

Կեանքի մէջ սրն է ամենասարսափե-
լին և զարհուրելին:

Ծայրահեղ երջանկութիւնը:

* *

Ես միշտ պատկերացնում եմ աշխարհի
վերջը: Տրամաբանօրէն մտածելով նա
պիտի նմանուի տիեզերքի սկզնաւորու-
թեան. հետզհետէ ցամաքների սառչելը,
կրակի և վառելիքի բացակայութիւն, մի
քանի կենդանի էակներ մի մեծ նաւի
վրայ, մարդիկ և կենդանիներ ծածկուած
մթին այրերի մէջ:

* *

Փարիզում այլ ևս մայրեր չկան: Սա-
լօններում դեռահաս օրիորդների մեծա-
մասնութեան մասին բժիշկը խորհրդաւոր
ձայնով ասում է՝

—Նրան չպիտի ամուսնացնէք և առա-
ւելապէս երկիւղ կրեցէք առաջին ծննդա-
բերութիւնից:

* *

Գեղեցկութիւնը միշտ կը մնայ գեղեց-
կութիւն: Բայց կնոջ կրքի բռնկումը,
կրակոտ աչքերի փաղաքշանքը, աչքեր,
որոնք խոստովանում են, թէ նրանք ձեզ
են ցանկանում, դա գեղեցկութիւնից էլ
զրաւիչ է...

* *

Ազգային յատկանիշ: Ես միշտ մտա-
բերել եմ այն ռուս մարդուն, որին մի
անգամ հանդիպեցայ և որը նախաճաշից
յետոյ սկսեց նկարագրել իւր կնոջ ան-
վայել ղեղիւ կեանքը և նրա տխրալի վախ-
ճանքը: Յիշում եմ նաև մի ուրիշին—յայտ-
նի անձնաւորութեան ազգականը—որը մի

ամբողջ երեկոյ պատմում էր մեզ իւրա-
յիններէ մասին, բանալով մեր առաջն
իւր հոգւոյ վերջին գաղտնիքները. սէր,
հաւատք, կատարեալ խոստովանանք և
յետոյ, անմիջապէս, հեռացաւ: Այնուհետեւ
ես դիմեց երբէք պատահած չեմ և, մին-
չև անգամ, անուններն էլ եմ մոռացել:
Ոչ, սլաւօնացիների հետ բաղդատմամբ,
մենք հարաւացիներս գաղտնապահ ենք:

* *

Ինչո՞ւ քո երգերը այդպէս համառօտ
են—հարց տուին մի անգամ թուշնակին:
—Դուցէ քո շնչառութիւնը շուտ է կտրւում:
—Ես չափազանց բազմաթիւ երգեր
ունիմ և կը ցանկանայի բոլորը երգել:

* *

Համեմատութեան համար ամենաըն-
տիր նիւթը այն աստղերն են, որոնք
գուցէ մարել են հազարաւոր տարիներ
առաջ, բայց որոնց ճառագայթները անց-
նելով ահագին երկնային տարածութիւն-
ներ, յընթացս դարերի պահպանում են
իրենց լոյսը: Դրանց նմանում են մեռած
հանճարները և նրանց գրուածքների յա-
ւիտենականութիւնը: Կարծես թէ հօմերը
այժմս էլ է շարունակում երգել:

* *

Որչա՞փ դուք յառաջագէմ էք—ասաց
ինձ պ. Ժ... Մինչև անգամ եւրոպայի
ամենաեռանդուն ազգերը յետ են մնա-
ցել Փարիզի մտաւոր կեանքից առնուազն
քառասուն տարով:

Իմ բարեկամ անգլիացին իւր միտքը
ամբողջապէս չարտայայտեց: Այո, մենք
վերջին աստիճան արագ ենք ապրում և
ծայրայեղ յառաջագէմ ենք, մեզ հետա-
քըքրում է ամեն մի երևոյթ, բայց միայն
թուցիկ կերպով, մենք կարդում ենք մի
ակնթարթում առանց ըմբռնելու կարգա-
ցածի իմաստը և ոգին, մենք շօշափում
ենք իւրաքանչիւր հարց, բայց նախ և
առաջ մենք գուրկ ենք ուշադրութիւնից:

* *

Ապրում էր մի պառաւ կատու, որը
պարծենում էր, թէ նա ուսումնասիրել է
թակարթների բոլոր գաղտնիքները և կա-
րող է խողի ճարպը այնպէս կախել, որ
մուկը իսկոյն կը բռնուի: Բայց այնտեղ
ապրում էր և թակարդ շինող գործարանա-
տէրը, որը աւելի խորամանկ էր քան կա-
տուն: Այդ գործարանատիրոջ անունն էր՝
կեանք:

Թարգմ. Տ. Ի.

ՊԵՐՃ ՊԻՈՇԵՆՆԻՆ

ՅԵՃԵՑԱԿ

Հայրենիքիդ ծառ ու ծաղկունք,
Քար ու քարափ, խոր ձորեր,
Ամառական անուշ ակունք,
Արագածի քաղցր հովեր.

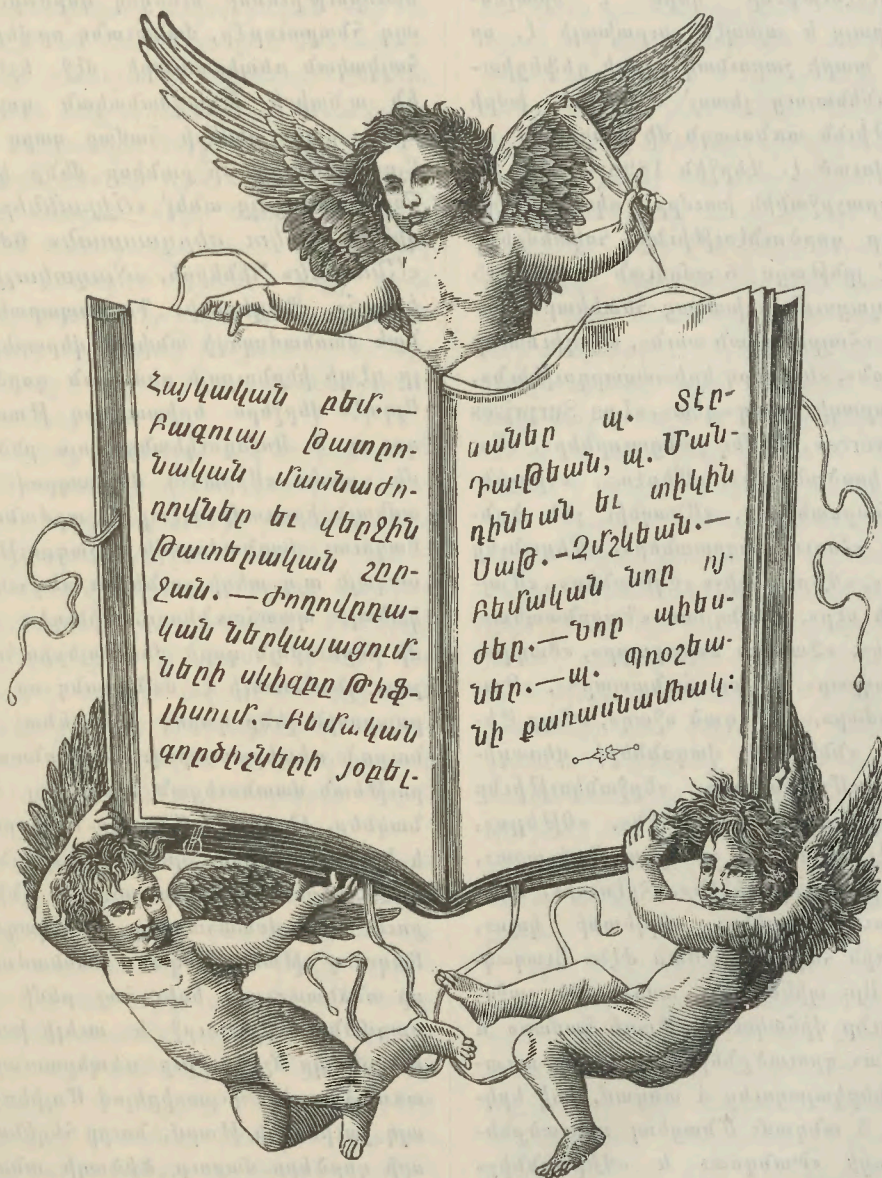
Շինականի չարն ու քարին,
Ուրախութիւն, դարդն ու ցաւ,
Թեւ տուեցին քո հանճարին՝
Կարող վրձինդ շարժուեցաւ.

Եւ պատկերներ՝ չքնաղ սիրուն
Կենդանացան՝ շունչ առած.
Նորա միշտ թարմ, ինչպէս գարուն
Հոտ են բուրում հայրենեաց:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Ս. ԷԶՄԻՆՏԻՆ, 1899 թ.

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

Հայկական բեմ.—
Բագուայ թատրո-
նական մասնաժո-
ղովներ եւ վերջին
թատերական շըր-
ջան. — Ժողովրդա-
կան ներկայացում-
ների սկիզբը Թիֆ-
լիսում. — Բեմական
գործիչների յօքել.

սաներ ա. Տէր-
Դաւթեան, ա. Ման-
դինեան եւ տիկին
Սաթ. — Չմշկեան. —
Բեմական նոր ոյ-
ժեր. — Նոր պիես-
ներ. — ա. Պոռնեա-
նի քառամսամեակ:

Ամեն մի ինտելիգենտ հայ շատ լաւ է ըմբռնում բեմի կարեւորութիւնը, մասնաւանդ հայերիս համար, որոց այլառուումը հսկայական քայլերով է յառաջ գնում: Սակայն, թէեւ տիւր, բայց իբրեւ անհերքելի փաստ արձանագրում ենք այն ցաւալի իրողութիւնը, որ ահա երրորդ տարին է, ինչ Թիֆլիսը զուրկ է կանոնաւոր և մշտական հայկական ներկայացումներից. մինչդեռ Կովկասի մայրաքաղաքի տասնեակ հազարաւոր հայ տարրը դիւրութեամբ կարող էր ապահովել մի մըշ-

տական խումբ: Պարզել այդ աններելի անտարբերութեան մերձաւոր պատճառները մենք յարմարաւոր չենք տեսնում և նախապատում ենք լուեայն անցնել. բայց եթէ Թիֆլիսի հայ ինտելիգենտ շրջանները, որոնք կարող էին զարկ տալ հայ բեմին, իրենց հեռու են պահում հայկական Մելգոմենայից, դրա փոխարէն նախապէս աշխարհը, գովասանքի արժանի եռանդով, աշխատում է թատրոնական գործը առաջ տանել և ոչ մի զոհաբերութիւն չէ խնայում:

Հարկաւ, անհնարին է ասել թէ Բագուայ թատրոնական մասնաժողովների գործունէութիւնը գերծ է սխալներից, բայց և այնպէս ուրախալի է, որ երկու տարի շարունակ զգալի ղեֆեցիսներ ունենալուց յետոյ՝ մշտական խմբի գոյութիւնն առնուազն մի տարի ևս ապահովուած է: Վերջին 1898—1899 թ. թատերաշրջանին խումբը, սկսած լինելով իւր գործունէութիւնը հոկտեմբերի կիսից՝ յընթաց 5-ամսուան տուեց 45 ներկայացումն և խաղաց հետեւեալ պիեսները՝ «Հայրենական տուն», «Արդիւնաւոր պաշտօն», «Երկրորդ երիտասարդութիւն», «Ղարաբաղի աստղագէտ», «Les Surprises du divorce», «Ամեն յանցաւորներ», «Սողոմի կործանումը», «Մեղէա», «Կրեչինսկու հարսանիքը», «Անազնիւ չեն ծընւում», «Հոգևոյ աղբատներ», «Մեղանշեց կորաւ», «Վերաքննիչ» «Ըղթաներ», «Մայրական սէր», «Խանդոտ», «Դարբնապետ», «Ըէյլօկ», «Չարլէյի մօրաքոյրը», «Բաղդասար աղբար», «Փշոտ ճանապարհ», «Թագի համար», «Քանգած օջաղ», «Քոյր Թերեզա», «Ննջարան վագօնների վերադիտողը», «Մարիաննա», «Երջանկութիւնը խաղաղ անկիւնում», «Քին», «Օթելլօ», «Լրիէլ Ակոստա», «Մարիա Սաիւարտ», «Կամելիազարդ տիկին», «Հրէուհի», «Կախարդուած պրինց», «Օրլեանի կոյս», «Կատրին Հովարդ», «Սան Ժէն» Աւագակներ: Այդ պիեսներից ամենամեծ յաջողութիւնը վիճակուեց «Թագի համար» և «Մեղէա» գրուածքներին, որոնցից առաջինը ներկայացուեց 4 անգամ, իսկ երկրորդը 3 անգամ: Մնացեալ գրուածքները, բացի «Խանդոտ» և «Վերաքննիչ» պիեսներից, որոնք կրկնուել են, խաղացուել են միայն մի անգամ: 2է կարելի ասել, որ Բագուայ թատրոնական մասնաժողովի հետ գործող ռեպերտուարի մասնախումբը մի առանձին հմտութիւն արտայայտած լինի այդ վերջի սեզօնին, ըստ որում առանց մէկն ու մէկին մի մազի չափ վնաս հասցնելու, ամենայն հաւանականութեամբ, ցանկալի կը լինէր բոլորովին բեմ չհանել՝ «Հրէուհի», «Երկրորդ երիտասարդութիւն», «Ըղթաներ», «Մայրական սէր», «Կրեչինսկու

հարսանիքը» և դրանց փոխարէն տալ մի շարք ընտիր գրական և բեմական արժանաւորութիւններ ունեցող գործեր: Իսկ այդ հնարաւորէր, մանաւանդ որ վերջերս հայկական ռեպերտուարի մէջ երևացել են աշխարհի թատրմանական գործեր, որոնք բոլոր բեմերի համար զարկ են: Այդպիսիներից մի քանիսը մենք կարող ենք մատնացոյց անել՝ «Ճիրաններ» Էրվինէի, «Երկու գերդաստան» Օթիլիէի, «Անառակ» Պինեթի, «Տաղտակալի աշխարհ», Պայերօնի: Դատապարտելի է նաև մասնաժողովի անփութ վերաբերուելը դէպի ինքնուրոյն բեմական գործերը: Այդպէս վերջերս երիտասարդ թատրոնագու պ. Յ. Սունդուկեանցը լոյս ընծայեց մի դրամա «Սիրտ»*) վերնագրով, որն ամենայն իրաւամբ պէտք է արժանանար Բագուայ մասնաժողովի ուշադրութեան, սակայն ադ անդի չունեցաւ մեղ անհասկանալի պատճառներով: մինչդեռ ամեն մի ինքնուրոյն գործ մեզ հայերիս համար շատ գնահատելի է, մանաւանդ որ մենք բոլորովին չենք կարող պարծենալ ինքնուրոյն ռեպերտուարով: Նոյն անտարբերութեան մատնուեցան և այլ հայ հեղինակներ, ինչպէս էմին Տէր-Գրիգորեանց և Լ. Մանուէլեան, որոնց գրուածքներից ոչ մէկը բեմ չհանուեց սեզօնի ընթացքում: Բայց վստահանա՞նք որ ապագայում Բագուայ թատրոնական մասնաժողովը, որ անձնատուր է եղել հայ բեմի զարգացման, աւելի լուրջ և աւելի խստութեամբ կը մշակէ իւր ռեպերտուարը և առանձնապէս հիւրասիրելով Մոլիերին՝ այդ յաւիտեան թարմ, նուրբ հեղինակին, որի գործերը մաքուր ծիծաղի անսպառ աղբիւր են, հաշտ աչքով կը նայէ և հայ ինքնուրոյն թատրերգուններին:

Յիշելով այն, որ ահա երկու տարի է ինչ Թիֆլիսը մնացել է առանց մշտական խմբի և յոյսը դրել պատահական ներկայացումների վրայ, ուրախութեամբ յիշատակենք մի աչքի ընկնող երևոյթ մեր թատերական աշխարհում—դա է Ժողո-

*) Իդէպ ասելու է, որ պ. Սունդուկեանցը չուտով լոյս է ընծայելու մի այլ բեմական գործ:

վրդական ներկայացումները, որոնք տրու-
ում են Աւստրիան ձրի ճաշարանում նա-
խաձեռնութեամբ ժողովրդական ընթեր-
ցանութեան մասնաժողովի և մասնակցու-
թեամբ թատերասէր շրջաններին: Զնորհիւ
մի քանի խոշընդատների այդ ժողովրդա-
կան ներկայացումները (մուտքը 5 կոպ.)
հայերէն լեզուով չէին տրուում և միայն
տեղի ունեցան երկու անգամ: Առաջին
անգամ խաղացուեցան երկու վողեկի, իսկ
յետոյ «Քանդած օջախ», բայց այժմ
գրանց գոյութիւնը ընդմիշտ ապահովուած
է, քանի որ կարեւոր թոյլտուութիւնը ար-
դէն ձեռք է բերուած, իսկ մասնակցողնե-
րի եռանդը մեծ է:

Ներկայ գտնուելով այդ ներկայացում-
ներին, ամեն մի դիտող կարող էր նկա-
տել, որ ներկայացումները յաճախող պարզ
հանդիսականները լսում են մեծ հետա-
քրքրութեամբ, պահում իրենց վայելուչ
և կատարեալ թատրոնական ժողովրդի
տպաւորութիւն թողնում: Որչափ մեզ
յայտնի է՝ հայերէն լեզուով ժողովրդական
ներկայացումներ կազմակերպող մասնա-
խումբը այժմ մշակում է ռեպերտուար
համապատասխան բուն ժողովրդի ճաշա-
կին:

Հայ բեմի կեանքի աչքի ընկնող երե-
ւոյթների թուին են պատկանում մի շարք
հանդէսներ, որոնք կատարուեցան այդ
երկու տարուան մէջ: Մեր խօսքը վերա-
բերում է այն ներկայացումներին, որոնք
առանձին առանձին տրուեցան ի պատիւ
պ. պ. Տէր-Դաւթեանի, Ա. Մանդինեանի
25-ամեայ և յարգելի տիկ. Սաթիւնիկ
2մշկեանի 35-ամեայ բեմական գործու-
նէութեան աւիթով: Հայ հասարակութիւ-
նը չափազանց սիրով և համակրանքով
ընդունեց այդ հանդէսները, արձագանք
տալով գործիչներին նուէրներով ուղերձ-
ներով և շնորհատրանքներով: Առաւելա-
պէս սրտաբուխ էր տիկ. 2մշկեանի հան-
դիսաւոր ներկայացումը—կարգացած հե-
ռագիւրներից և ուղերձներից արտայայտ-
ւում էր, սէր, համակրանք, յարգանք դէ-
պի ազնիւ տիկինը, որը բեմին նուիրուող
առաջին հայուհիներից մէկն է եղել: Հայ
թատրոնի այդ երեք գործիչները՝ տիկ.
2մշկեան, պ. Տէր-Դաւթեան և պ. Ման-

դինեան, որոնք ինքնըստինքեան հայ բե-
մի զարգացման հետ անխտիր կապուած
են իրենց պատկառելի գործունէութեամբ
այսօր իսկ պահպանած են իրենց թար-
մութիւնը, շնորհքը և այսօր իսկ եզակի
ոյժեր են մնում բեմի համար: Ցաւօք սրտի
պիտի ասենք, որ ինչպէս սրանից տասնեակ
տարիներ առաջ հայ բեմը աղքատ է եղել
կանացի ուժերով, այժմ ևս այդ պակա-
սութիւնը զգալի է և գուցէ առաւել քան
երբ և իցէ: Այսօր ևս մեր բեմի միակ զար-
դըն է տիկ. Սիրանոյշը և եթէ նա էլ քա-
շուի ասպարիզից, ինչպէս այդ արեց տա-
ղանդաւոր տիկ. Աղնիւ Հրաչեան, հրապա-
րակը բաց է մնում և գրանց փոխարինող
ուժեր առ այժմ չենք տեսնում: Միթիթա-
րական է միայն ապագան—յանձին շնոր-
հալի օրիորդ Ն. Սունդուկեանցի, որն ա-
ռաջին անգամ բեմ ելնելով Յ. Սունդուկ-
եանցի «Սիրտ» դրամայի մէջ, արտայայտեց
կայծ, նուրբ դիմախաղ և արտիստուհուն
յատուկ տիմպերամենտ: Զնորհալի օրիոր-
դը ներկայումս գտնւում է Մոսկուայ և
դրամատիքական կուրսերում կատարելա-
գործւում: Նոյնպիսի փայլուն ապագայ է
խոստանում տիկ. Մայսուրեանց, որն ինչ-
պէս լսում ենք հեռու, չէ բեմին իրեն նուի-
րելու գաղափարից և այժմ անձնատուր է
եղած հայերէն լեզուի ուսումնասիրու-
թեան:

Տիկ. Մայսուրեանցը օժտուած է գե-
ղեցիկ դրամատիքական ձայնով, ունի ըն-
տիր առողջանութիւն և նրա խաղը լի է
դրամատիզմով: Այդ նա փայլուն կերպով
ապացուցեց տիկ. 2մշկեանի հանդիսաւոր
ներկայացման. «Հարկաւոր չէ» դրամատի-
քական էտիլդի մէջ: Աներկբայ ենք, որ
մեր թատրոնի վիճակով հետաքրքրուող-
ները առիթ չեն թողնի օգտուել այդ եր-
կու ուժերից.....

Վերը մատնացոյց անելով մի քանի
պիեսներ, յիշենք այստեղ և երկու նոր
գրուածքներ, որոնք պատկանում են եր-
կու լուսաւորեալ ազգերի հեղինակների
գրիչներին:

Փարիզի Մոլիեռի տուն կոչւող «Co-
médie Française» թատրոնում արուած
նոր պիեսներից մէկը «Օրօրոց» պ. Բրիէի
հեղինակած գրուածքը, գրաւել է բոլոր

քննադատները ուշադրութիւնը: Պիեսայի մէջ հեղինակը մի նոր հարց է բարձրացնում, այն է՝ ապահարզանի բարոյական հետեւանքների մասին: Քննադատները արտաքոյ կարգի համերաշխութեամբ գովում են գրութեանը և հեղինակին, կնքելով տաղանդաւոր ածականով, փայլուն ապագայ են գուշակում: Հանգուցեալ Փր. Սարսէն պիեսայի մասին գրել է՝ «Ես չեմ տեսած մի այլ բեմական գրութեան, որն ինձ այդ աստիճան յուզէր և մխիթարանք պատճառէր: Ներկայացման միւս օրը ես կարդացի պիեսը և նա ինձ վրայ նոյն կենդանի տպաւորութիւնը թողեց: Պիեսի նոյն իսկ առաջին գործողութիւնը դրամատիքական գրականութեան գլուխ գործոցը կարելի համարել: Դիւմա որդու ժամանակից ի վեր գաղափարական պիեսի համար ոչ մի թատերերկու այդպիսի նուրբ սիւժէ չէ ընտրած, որը մշակուած լինէր այդպէս իրական, դրամատիքական ձևով և ուր գործող անձինք այդ աստիճան բնական լինէին»: Մի ուրիշ քննադատ պ. Էմիլ Փագէ նոյնպէս մեծ հրճուանքով է խօսում «Թրօրոց» կօմեդիայի մասին: Նրա վկայութեամբ դա մի բարոյախօսական գրութեան է զիւրմբունքի, գործող տիպերը կենդանի մարդիկ են և ընդհանուր առմամբ պիեսը մի ճշգրիտ պատկեր է, որից անհնարին է մի գիծ անգամ պակասեցնել: Բովանդակութիւնը հետեւեալն է: Օրիորդ Լօրանս Մարսայն երկու փեսայացու ունի, նրանցից մէկը պ. Ժօրժ դե-Ժիրիյէ ունի աչքի ընկնող դիւր վարչական աշխարհում և թէև 20 տարով աւելի հասակ ունէր օրիորդից, բայց սիրում էր նրան իւր կենաց աշնան հօգը և մաքուր սիրով. միւսը պ. Ռայմօնդ Չանտրել երիտասարդ էր, պետական մի համեստ պաշտօնեայ և նոյնպէս հրապուրուած յրիւրդից: Ծնողաց կամքին հակառակ Լօրանսը նախապատուեց երիտասարդին, նրանք ամուսնացան և ունեցան մի արուզուակ, որին տիկին Չանտրելը խելապարի պէտ սիրեց—ճիշդ այնպէս, ինչպէս կարող են սիրել մայրերը, մանաւանդ երբ մանուկը սիրելի ամուսնու պատկերն է յիշեցնում: Բայց երջանկութիւնը յարատեւ չէր: Մի առաւօտ տիկին Չանտրելը եկաւ ծնողներ-

րի մօտ և արտասուալից աչքերով պատմեց թէ՛ նրա ամուսինը դաւաճանել է իրեն, իր յարկի տակ և այն էլ իւր աղախնի հետ: Զայրացած իւր ամուսնու անվայել բարքից, նա իւր պատիւը վերականգնեցնելու համար միայն մի ելք էր գտնում՝ բաժանուել և ապահարզան ստանալ: Ծնողները հանգստացրին նրան ասելով, որ նման օրինակ դէպքերը այնքան էլ հազուադիւս չեն մեր օրերում, բայց անկարող եղան ամուսիններին հաշտեցնել: Տիկին Չանտրելը ապահարզան ստացաւ և դատարանը որդուն թողեց նրա խնամքին, այն պայմանով, որ հայրը չաքաթը մի անգամ արտօնութիւն ունենայ երեխային իր մօտ տանելու: Մի տարի անց Լօրանսը, ենթարկուելով ծնողների ազդեցութեան, մասամբ էլ կամենալով իւր դաւակի համար մի պաշտպան ունենալ, և առաւելապէս իւր վարդմի ամուսնուն վրէժխնդիր լինելու դիտաւորութեամբ, երկրորդ անգամ ամուսնանում է պ. դե-Ժիրիյէի հետ: Այդ պատկեր ոչ թէ զգացմունքների միութիւն էր, այլ բանականութեան դաշնակցութիւն Գուցէ ի վերջոյ այդ զոյգը երջանկութիւն վայելէր, բայց «օրօրոց»-ը արգելք հանդիսացաւ:

Երբ վարագոյրը Ա գործողութեան մէջ բարձրանում է, Լօրանսի երեք տարեկան երեխան հիւանդ է: Նրան տարել էին Մարսանի բնակարանը, որ իսկական հայրը զար տեսնելու, բայց երեխան մըրսել է: Լօրանսը խելագարի է նմանում, բժիշկները հանգստացնում են նրան, թէև չեն ծածկում, որ երեխայի վիճակը չափազանց վտանգաւոր է: Ըմենքից սառնասիրտ է պ. դե-Ժիրիյէն, նա իր կնոջ յուզմունքը աւելորդ է համարում և յանդիմանում է նրան չափազանցութեան համար: Գալիս է երեխայի իսկական հայրը և Լօրանսի հետ միատեղ կանգնում հիւանդի մօտ փռնից մի խօսք արտասանելու: Նա ուշադրութեամբ դիտում է երեխայի դէմքը (ամբողջ գրութեան մէջ երեխան չէ երևում): Նրանք երկուսն էլ որ բաժանուած են, ներկայումս միացած ընդհանուր վտանգի առաջ, սկսում են կարգաւ բժշկի դեղատոմսերը և աննկատելի

կերպով խօսել հիւանդի մասին, մտաբերել մանուկի անյիւալ սովորութիւնները: Խօսակցութիւնը խաղաղ է, նրանք կանգնած են երեխայի մահճակալի մօտ, նրանք ամուսիններ են եղել. իսկ շնորհիւ այդ երեխայի, նրանք զգացին որ իրենք այժմ եւս մնում են ամուսիններ, նրանց բաժանել է օրէնքը, բայց օրէնքից անկախ «օրօրոց»-ը միացրեց նրանց:

Երկրորդ գործողութեան մէջ գեռ բռնորը անհանգիստ է: Ռայմօնդը ամենայն օր այցելում է հիւանդին և հանդիպում Լօրանսին. բայց նրանք երկուսն էլ յարգելով երգումը, պահում են իրենց վայելուչ: Պ. դը-Ժիրիյէն նախապատում է չգալ. թէև նա նախանձոտ է, բայց, յարգելով իսկական հօր իրաւունքները, ամենայն օր մի քանի անգամ մարդ է ուղարկում երեխայի առողջութեան մասին տեղեկանալու համար: Հիւանդին անմիջական խնամողն է ողորմած քոյրը, որը հաղորդում է թէ երեխան հետզհետէ կազդուրւում է և վկայում է թէ նա—հայրը չափազանց սիրում է իւր գաւազին: Տիկ. Մարսանը նկատում է ողորմած քրոջը թէ հարկ չկայ Ռայմօնդի անունը տալ և այդ մասին հաղորդել նրա նախկին կնոջը, չէ որ իւր աղջիկը այժմ տիկ. դը-Ժիրիյէն է և «նա» արդէն օտար է: Ախ, տիրուհի, պատասխանում է դայեակը, միթէ երեխայի հարազատ հայրը և մայրը կարող են իրարու համար օտար լինել: Այդ տեսարանի մէջ եւս հեղինակը մի մազաշափ չէ չեղում իւր սկզբնական պաղափարից՝ պսակը անլուծելի է երբ գաւազ կայ:

Դալիս է բժիշկը և յայտնում թէ երեխան փրկուած է, այլ ևս վտանգ չկայ: Լօրանսի ուրախութիւնը անսահման է. գալիս է Ռայմօնդը նոյնպէս ուրախ ժպտալ երեսին, նա ևս իմացել է այդ բերկրալի լուրը: Մի վայրկեան իրար նայելուց յետոյ նրանք երկուսն էլ զրկախառնում են եւս և նոյն վայրկեանին բաժանում դառն իրականութիւն նրանք մոռացել էին, որ բաժանուած են: Նրանք մտաբերում են անցեալը, խոստովանում իրենց սխալը, բայց ուշ է. վարագոյրը իջնում է: Վերջին 3-րդ գործողութեան

մէջ Լօրանսը և Ռայմօնդը միատեղ են, նա եկել է հրաժեշտի ողջոյնը տալու, ըստ որում հեռանում է Փրանսիայից: Ուղիղ նայեցէք ինձ—ասում է Լօրանսը—Թող ուրիշները զուարճանան գաղտնի սիրով, բայց ես անկարող եմ. ես անկարող եմ, մենք ուրիշներից բարձր ենք—աւելի գերազասելի է տանջուել քան թէ ստորանալ, մեր սէրը Թող մաքուր մնայ, նա մի վսեմ զգացմունք է, ուստի պիտի արժանի հանդիսանալ նրան, եթէ ես զիջեմ դուք կը կարմրէք իմ փոխարէն, իսկ ես չառ թանգ եմ գնահատում ձեր յարգանքը, ուստի կուի եմ մղում ինձ հետ և ձեզ հետ, հեռացէք: Ռայմօնդը համբուրելով իւր երեխային մի կողմն է քաշում, իսկ Լօրանսը յայտնում է իւր ծնողներին և իւր երկրորդ ամուսին պ. դը-Ժիրիյէին իւր անփոփոխ վճիռը՝ չվերադառնալ այլևս նրա յարկի տակ: «Մեր միջև—ասում է նա դը-Ժիրիյէին—մի թեթեւ միայն կապ կար, որը վաւերացրել էին նօտարը և մերը, մենք փորձեցինք գերդաստուն ստեղծել ուրիշի երեխայի հովանաւորութեամբ, բայց դա մեզ չյաջողուեց, հայր կոչուելու իրաւունքը արտաքուստ չէ տրւում. ես կուգէի բղաւել և ասել այստեղ գտնուող կանանց՝ եթէ դուք ունիք գաւազ, եթէ ձեր զբոհումներից մի ողորմելի թշուառ էակ է ծնուել, որը ձեր խնամքին, ձեր փաղաքշանքներին է կարօտ, դուք իրաւունք չունիք աւերել այն օջաղը, որը նրա անունով և նրա համար է ստեղծուել, երեխայի ապագան աւելի մեծ է, քան մօր երջանկութիւնը: Պիեսը վերջանում է Լօրանսի հետեւալ բառերով. պ. դը-Ժիրիյէ, պ. Ջանտրալ, ձեր և իմ միջև մի խորը անդունդ կայ, հեռացէք, ես կը մնամ իմ ծնողներին մօտ և իմ ոյժերը կը նուիրեմ իմ երեխային:

Հետաքրքրական նորութիւն է և հրշակաւոր Դ. Զուգերմանի մինոր գրուածքը, որը նորերս տրուել է Բերլինի գերմանական թատրոնում: Պիեսը կոչւում է «Արագիլի երեք փետուրը» և ահա նրա բովանդակութիւնը: Մի արքայազն իշխան արտաքսուած իւր երկրից՝ տխուր թափառում է ծովի ափին, երբ յանկարծ

ներկայանում է նրան մի վհուկ մխիթարում և ասում թէ՛ իշխանը նորէն կարող է ձեռք բերել ամենայն ինչ, որ կարող է երևակայել մահկանացուն և ահա դրա գաղտնիքը. կայ մի սրբազան թուշուն արագիլ, որից իշխանը պիտի պոկէ երեք փետուր: Ձեռք բերելով այդ երեք փետուրները, նրանց պիտի այրել. առաջին փետուրը այրելուց յետոյ իշխանը կը գտնի տիեզերքի ամենագեղեցիկ կնոջը, երբ կայրեն երկրորդ փետուրը, այդ կինը կաղաչէ, որ իշխանը երջանկացնէ նրան իւր սիրով և վերջապէս երրորդ փետուրը այրելուց յետոյ տեղի կունենայ գեղեցկուհու մահը: Իշխանը գտաւ սրբազան արագիլի երեք փետուրը, այրեց առաջինը և իրօք նրա առաջն կանգնեց մի կին, որի գեղեցկութիւնը աննկարագրելի էր—դա է մի թագուհի և այդ միջոցին նրա թշնամիները արշաւել են նրա երկիրը: Իշխանը, հրապուրուած այդ կնոջից, իւր վրայ է առնում նրա զօրքերի առաջնորդութիւնը յաղթում նրանց և իբրեւ պարգև ստանում թագուհու ձեռքը: Սկսուեց երջանկութեան շրջանը, բայց իշխանը մի անհանգիստ բնավորութեան տէր մարդ է, երբէք գոհ չէ ներկայից և մի գաղտնի ոյժ նրան մղում է դէպի օտարութիւն: Նա թողնում է թագուհուն և գնում լիակատար երջանկութիւն որոնելու: Նրա ձեռքին են մնացել կրկին երկու փետուր և նա այրում է երկրորդը. անմիջապէս ներկայանում է իւր կինը—թագուհին, որը աղաչում է սիրել իրեն և չհեռանալ իրենից, բայց իշխանը անձնատուր չէ լինում: Անցնում են 15 տարիներ: Իշխանը այդ երկար միջոցին պտտում էր աշխարհը և երջանկութիւն որոնում: Նրա սիրտը մաշուել է, նա յուսահատուել էքանի որ նա անկարող եղաւ իւր իղձերը իրագործուած տեսնել և ահա ճակատագիրը նորէն նրան բերում է այն ծովի ափը, ուր առաջին անգամ նա հանդիպեց վհուկին: Նա պատահում է իւր կնոջը թագուհուն, որն այդքան ձիգ տարիներ հաւատարիմ է մնացել իշխանին: Իշխանը զգածուած է, նա մտածում է թողնել ցնորքները և

օգտուել այն երջանկութիւնից, որ կեանքը պարգևեց նրան յանձին նազելի թագուհու: Որպէս զի խալաւ հրաժարուած լինի անցեալից նա այրում երրորդ փետուրը, բայց նոյն վայրկեանին նրա կինը վախճանում է: Սյդ միջոցին է միայն իշխանը ըմբռնում իւր կեանքի իմաստը. երջանկութիւնը, որի ետեից ընկած նա թափառում էր շարունակ իւր հետ է եղել, բայց նա կոյր լինելով չէ նկատել նրան և միշտ ապրել երևակայական աշխարհում: Պիեսը վերջանում է իշխանի մահուամբ, իսկ բարեգութ վհուկը նրանց երկուսին էլ թաղում է մի գերեզմանի մէջ:

Գիւրակի մայիսի 16-ին հայ հասարակութիւնը տօնեց մեր տաղանդաւոր ժողովրդական հեղինակ Պ. Պռօշեանի պրականական գործունէութեան քառասնամեակը: Յարգելի վիպասանը հայ թատրոնի սկզբնաւորութեան նախաձեռնողներից մինն է եղել և հայ հասարակութեան բոլոր շրջանները մի գովելի ներդաշնակութեամբ միացել էին իրենց յարգանքը յայտնելու նրան, որ 40 տարի անընդհատ հայ գիւղացու կեանքն է պատկերացրել—նրա աւանդութիւնները, նրա վշտերը, նրա ուրախութիւնները, նրա աշխարհահայեցողութիւնը և որն այսօր ևս, երկտասարդին յատուկ աշխոյժութեամբ, շարունակում է հարստացնել հայ գրականութիւն: Մխիթարական է համոզուել, որ Պռօշեանի նման անձանց հասկանում են և գնահատում, որ նրանց գործունէութեան առթիւ արտայայտուած համեստ շնորհաւորանքը հասարակական հանդէսի բնավորութիւն է ստանում, որից մեկուսացած են մնում միայն նրանք, որոնց մասնակցութիւնը կեղծիքի տպաւորութիւն պիտի թողնէր: Այն բազմաթիւ ուղերձներից, որոնք կարդացուեցան, Պռօշեանի լաւագոյն քարաքտերիկն է մեր տաղանդաւոր բանաստեղծ Յ. Յովհաննիսեանի նուէրը, որ տպագրուած է «Թատրոնի» սոյն №-ի մէջ:

Դիւետանտ

ՕԳԻՒՍՏ ՎԱԳԸՐԻ

ԺԱՆ-ԲՕԴՐԻ

(JEAN-BAUDRY)

ԿՕՍԵԴԻԱ-ԴՐԱՄԱ 4 ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ

Փրանսերէնից Թարգմանեց Փելիքս.

ԳՈՐԾՈՂ Ս. ՆՁԻՆՔ.

Ժան-Բօդրի	պ. Արէլեան
Օլիվիէ	պ. Ստեփանեան
Բրիւէլ	պ. Վրոյր
Գանիյօ	պ. Աւետեան
Բարանտէն	պ. Անդրանիկ
Մի գործակատար	պ. Հատան-Ջալալեան
Օր Լիւսի	օր. Ախաշեան
Տիկին Ժերվէ	տ. Փառանձեմ
Աղախին	օր. N. N.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

(Փոքրիկ դահլիճ).

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԼԻԻՍԻ, ՏԻԿԻՆ ԺԵՐՎԷ, յետոյ
ԲՐԻԻԷԼ.

Տ. ԺԵՐՎԷ. (Թեյի կաժը ձեռ-
քին) Լիւսի, կաժս կը պահէս:

ԼԻԻՍԻ. (Թողնելով ձեռագործը)
Լաւ, մօրաքոյրս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ի՞նչի վրա փաթա-
թեմ... մի կտոր թուղթ գտիր, մի
այցետոմս կամ մի ուրիշ բան...

ԼԻԻՍԻ. (Մի կարտ գտնելով)
Ահաւասիկ, մօրաքոյր:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Բռնիւր կաժը:
ԲՐԻԻԷԼ. (Ղոնից գլուխը հանե-
լով) Լիւսի:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ:
ԲՐԻԻԷԼ. Բաճկոնակս ո՞րտեղ ես
դրել:

ԼԻԻՍԻ. Անկողնուդ վրա:
ԲՐԻԻԷԼ. Ձեմ գտնում:

ԼԻԻՍԻ. Իսկոյն գամ. ներողու-
թիւն, մօրաքոյր, այս ըոպէին կը
վերադառնամ:

ԲՐԻԻԷԼ. Տիկին ժերվէ, ինձ ոչ
ոք չէ հարցրել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ոչ ոք:
ԲՐԻԻԷԼ. Իսկ Հաւրից նամակ կայ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Եթէ լինէր, քեզ կը
յանձնէի:

ԲՐԻԻԷԼ. Դուք այնքան տնուշա-
դիրէք, որ...

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ, եկ: (Բաշում է
նրան):

Տ. ԺԵՐՎԷ. Անուշադիւր, էս, ի՞նչ
արի թուղթը:

Ա.ՂԱԽԻՆ. (Ներս գալով) Տիկին,
պարոն Պերրեանը մարդ է ուղարկել
ձեր առողջութիւնը հարցնելու:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ասացէք, որ առող-
ջացել եմ ու կը գամ շնորհակալու-
թիւնս յայտնելու:

Ա.ՂԱԽԻՆ. Բացի այդ դռնապանը
այցետոմսեր է բերել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Տուէք: (Աղախինը
դուրս է գնում. այցետոմսերը աչքի
անցնելով): Տիկին Ռոմանէ, պ. Բա-
սիէ, պ. Ջերվէլ, տիկին Գիւստաւ
Դիւէ, պ. Վեանսան... Պարոն
Վեանսանն ո՞վ է, չեմ ճանաչում:

(Կարդալով) «Կը սպասէ իւր տանը
մինչեւ ժամը մէկը»: Է՛հ թող սպա-
սէ, ինձ ի՞նչ փոխ: Բաճկոնակի բանը
չվերջացաւ: Վեանսան, մի գուցէ
դռնապանը սխալուել է: Պէտք է
վերադարձնել այս տոմսը: Լիւսի,
Լիւսի... (Լիւսի եւ Բրիւէլը ներս
են գալիս):

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Վերջապէս, կաժը
վերցրու: (Լիւսին ըննում է կաժը,
իսկ տիկին ժերվէն սխալմամբ
թելը փաթաթում է Վեանսանի այ-
ցետոմսի վրա):

ԲՐԻԻԷԼ. (Մօտենալով ժամացոյ-
ցին) Կէս օրից 40 ըոպէ անց:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (Բրիւէլին) Զգոյշ

կաց, վազը (ծաղկակալը) վայր չը
ձգես:

ԲՐԻԻԵԼ, Ուրեմն, ոչ ոք չէ եկել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ասացի ոչ:

ԲՐԻԻԵԼ. Իրօք:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ինչ մի թանկագին
բան է սպասածդ որ թագցնեմ քե-
զանից:

ԲՐԻԻԵԼ. Զարմանալի բան, Հաւ-
րից լուր չկայ: Հաւաստիք ես որ
դռնապանը բոլոր նամակները բե-
րում է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ինչ պէտք են նրան
նամակներդ. վազս կը կոտրես:

ԲՐԻԻԵԼ. Մէկից քառորդ պակաս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Զգուշացնում եմ քեզ,
որ այդ վազը ինձ համար մեծ
արժէք ունի:

ԲՐԻԻԵԼ. Լաւ, չեմ ուտում նրան:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ո՛չ, դուք չէք ու-
տում, բայց դիպչում էք նրան: Ձեմ
հասկանում թէ ի՞նչ է պատահել
ձեզ այս առաւօտ: Մի տեղ հան-
գիստ չէք մնում. նստում էք, վեր
կենում, ման գալիս, պատ է պատ
էք դիպչում. անօթը շարժում է,
երբ մօտով անցնում էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Բա՛հ, նա շատ ամուր
է կանգնած:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Շատ ամուր է, այո՛,
բայց եթէ կանգնէք առաջը և թե-
երըդ հրես այսպէս... (Բրիւէլի
նման թեւերը շարժում է եւ ար-
մունկով հրում է ծաղկակալը, որը
վայր ընկնելով Բրիւէլի ոտքերի
մօտ—փշրում է): Ահա՛ ի՞նչ էի
ասում:

ԼԻԻՍԻ. (վազելով հօր մօտ)
Վերաւորուեցա՛ր:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՛չ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Կուգէի որ վերաւոր-
ուէիր, լաւ վերաւորուէիր: Ի՞նչ քա-

ջութիւն է ջարդելը, զգուշացրի էլ:
Հիմա գոհ էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Համարձակում եմ նկա-
տել, որ դուք կոտրեցիք:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Լաւ, հիմա մեղա-
ւորը ես դուրս եկայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Սիրելի, քենիս, դուք
մի օտարօտի սովորութիւն ունիք,
ուրիշներին վերագրել ձեր յան-
ցանքը:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ի՞նչ, դու ասում ես
թէ...

ԲՐԻԻԵԼ. Դուք վայր ձգեցիք, քիչ
էր մնացել որ վերաւորէիք ինձ, և
այժմ ինձ զարմացնում է այն, որ
իմ նեղանալու փոխարէն դուք էք
զժգոհ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Թող այդպէս լինի,
յանցաւորը ես եմ: Մի բոպէ ենթա-
դրենք, թէ այդ ծաղկակալը կոտ-
րած չէ... Ո՛հ, այդ անտանելի է:

ԲՐԻԻԵԼ. Անտանելին, այն է, որ...

ԼԻԻՍԻ. (հօրը հանգստացնելով)
Մօրաքօյրս նոր է կազդուրուել հի-
ւանդութիւնից:

ԲՐԻԻԵԼ. Իրաւ է: Դէ սիրելի
քենիս, հաշտուենք, ես եմ ծաղկա-
կալ կոտրողը, յանցանքս խոստո-
վանում եմ: Թոյլ տուեցէք մի ալլ
զոյգ ընծայել ձեզ: Ներեցէք ինձ
բոպէական բարկութեանս: Այս
առաւօտ փոքր գրգռուած եմ, նա-
ւեցս լուր չունիմ:

ԼԻԻՍԻ. Սիրելի հայր, ի՞նչի չես
թողնում առեւտուրը. այդ հոգսե-
րից ազատ կը լինէիր:

ԲՐԻԻԵԼ. Մասամբ, որովհետեւ
անգործ, ձանձրութիւնիցս կը մեռ-
նէի, իսկ առաւելապէս նրա համար
որ մէտաքսեղէնը չէ բուսնում աղջը-
կերանց վրայ, ինչպէս փետուրները
թուջունների վրայ և որ մարգա-

ընդհանրապես հետ խառը չեն:

ԼԻԻՍԻ. Ունեցած մարգարիտներս բաւական են ինձ, իսկ օրիորդները մետաքսեղէն չեն հագնում:

ԲԻԻԻԵԼ. Կարծում եմ որ միշտ օրիորդ չես մնալու:

ԼԻԻՍԻ. Քո գործ դրած միջոցներով ինձ փետայ չես գտնիլ:

ԲԻԻԻԵԼ. Ի՞նչպէս:

ԼԻԻՍԻ. Գիտե՞ս թէ ինչու մինչև այժմ չեմ ամուսնացած, քսան ու մէկ տարեկան հասակումս—որովհետև անչափ հարուստ եմ:

ԲԻԻԻԵԼ. Անչափ հարուստ:

ԼԻԻՍԻ. Այո: Ես ցանկանում եմ որ իմ փեսայացուն սիրահարուած լինի ինձ վրայ: Չկարծես թէ ես մի բանաստեղծական աղջիկ եմ, ոչ. ընդհակառակը ես շատ դրական հայեացքներ ունիմ: Ես ծնուած եմ ընտանեկան կեանքի համար, ամուսնուս, քեզ և մի քանի բարեկամների հետ երջանիկ ապրելու համար, իսկ այդպիսի կեանքը միայն հնարաւոր է վայելել սիրող ամուսնու հետ: Այժմ, երբ մէկը խնդրում է ձեռքս, ինձ թւում է թէ այդ հարստութեանս համար է: Եւ իրօք դրա համար է: Յիշում ես այն սեղանաւորի որդուն, որն այնպէս սիրահարուած էր ինձ վրայ. նա պաշտում էր ինձ, այո: Ես համաձայնեցայ այն պայմանով, որ օժիտս քեզ մօտ մնայ, իսկ տոկոսը տրուի. և նրա բոցավառ սէրը օգը ցնդուեց: Այդ վարմունքը ինձ համար խրատական էր և այդ դէպքից յետոյ ես կասկածում եմ փեսայացուներիս սիրոյ մասին: Անտարակոյս, ես չսփազանց հարուստ եմ: Միթէ կարծում ես, որ իւզաներկ պատկերները տւելի ուրախ են, երբ փառա-

հեղ շրջանակների մէջ են դրուած: Ես համոզուած եմ, որ կան գրքեր, որոնք նախանձում են իրենց կազմին: Ես էլ օժիտիս եմ նախանձում: Նրա շնորհիւ են երիտասարդներն այցելում մեզ, նրա վրայ են սիրահարուում. նա վտանգաւոր ախոյեան է ինձ համար. ես կը փափագէի արտաքսել նրան, աղքատ մնալ. իմ հարստութիւնը արգելելով ինձ ընդունել այն մարդկանց առաջարկը, որոնք ինձ չեն սիրում, գուցէ միևնոյն ժամանակ արգելք է հանդիսանում մէկին, որն անկեղծ սիրում է ինձ: Ո՞վ գիտէ, գուցէ կայ մի ազնիւ երիտասարդ, որին ես հաճելի եմ բայց նա չէ համարձակուում իւր զգացմունքը արտայայտել, երկիւղ կրելով որ այդ արտայայտութիւնը արծաթասիրութեան տեղ կ'ընդունուի, կամ եթէ նոյն իսկ արտայայտելիս լինի նա, արտասանում է այնպիսի խուլ ձայնով որ նրա բառերը լսելի չեն մեր տան մէջ շարժուող ոսկու հնչիւններից. լռեցրձ ոսկու այդ աղմուկը, որպէս զի ես կարողանամ լսել և լսածիս պատասխանել:

ԲԻԻԻԵԼ. Երբ մարդ հարուստ է, նա չգիտէ թէ ինչու օտարները յարգում են նրան. իսկ եթէ աղքատ է, գիտէ թէ ինչու չեն յարգում:

ԼԻԻՍԻ. Ես կը ցանկայի մնալ անփոփոխ: Դու միթէ ուրախ չես, որ միայն քեզ եմ պատկանում:

ԲԻԻԻԵԼ. Գուցէ ինքնասիրութիւնս ցանկանում է որ միշտ այդպէս լինի, սակայն շատ չի անցնիլ և դու կը սկսես տանջուել: Մի արհամարիւր աղքատութիւնը:

ԼԻԻՍԻ. Ձեմ արհամարում, միայն կանչում եմ նրան:

ԲՐԻԻԵԼ. Այդպէս մի խօսիր, Աստուած կարող է լսել խօսքդ:

ԼԻԻՍԻ. Թող լսէ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ձլինք թէ դու մի աղքատի վրայ ես սիրահարուած:

ԼԻԻՍԻ. Ես ոչ ոքի չեմ սիրում:

ԲՐԻԻԵԼ. Է՛հ, փառք Աստծոյ, այժմ գնամ... (Կամենում է գնալ եւ իսկոյն վերադառնում է:) Տիկին ժերվէ, այսօր ձեր բժիշկը գալու է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Դուք տկաւր էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Բօղրին նրան յաճախ է գրում, գուցէ նաւիցս նա լուր ունենար: Ես այլևս հաւատ չեմ ընծալում գործակատարներին, և Բօղրին խնդրել էի որ հսկէ գործերիս վրայ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Պ. Օլիվիէն մի քառորդ ժամից այստեղ կը լինի:

ԲՐԻԻԵԼ. Ուրեմն կը սպասեմ: (Մօտենում է վառարանին):

Տ. ԺԵՐՎԷ. Միւս վազս էլ չկոտրես:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ, պ. Օլիվիէն պ. Բօղրիի քնչն է...

ԲՐԻԻԵԼ. Այդ հարցը շատ անգամ եմ տուել ինձ և պատասխանը չեմ կարողացել գտնել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ես պիտի յայտարարեմ պ. Բրիւէլին որ չափազանց սիրում եմ պարոն Օլիվիէին և թայլ չեմ տալ իմ ներկայութեամբ յարձակուել նրա վրայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ես չեմ յարձակուում, այլ ասում եմ որ չեմ ճանաչում:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Դո՛ւք, նրան չէք ճանաչում, քանի որ տասը տարի է ծանօթ էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ես տեսել եմ նրան Հաւրում, երբ նա լիցեօնի աշակերտ էր:

յետոյ, երբ բժշկական ֆակուլտետի ուսանող էր և արձակուրդին գալիս էր Բօղրիի մօտ. բայց թէ ո՞վ է այդ երիտասարդը—ես չգիտեմ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Արդ՝ պարզ ասա թէ նա մի կասկածելի անձնաւորութիւն է: Պարոն Բօղրին ձեր բարեկամն է և դուք անշուշտ նրանից հարցրած կը լինիք:

ԲՐԻԻԵԼ. Պարոն Բօղրին ինձ պատմեց, որ Օլիվիէն որը է եղել և մանկութեան հասակից իրեն է եղել յանձնուած. ահա թէ ինչու այդչափ մօտ է նրա սրտին:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Բնականաբար, երբ մարդ անգուտակ է և պատահում է մի սիրուն, լաւ կը թուած...:

ԲՐԻԻԵԼ. Օլիվիէն մի անտանելի, բարկացող, անհնազանդ, չար պատանի է եղել...:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ասա մի հրէշ: Ժիշտ է նա մի քիչ տաքարիւն էր, քիչ ինքնակամ, մասամբ բարկացող, ինչպէս նրա հասակի բոլոր երեխաները: Ամեն մարդ ձեզ նման լիտուն տարեկան չէ ծնւում: Բայց այդ անզուսպ երեխայից դուրս եկաւ մի չափազանց ազնիւ և վերին աստիճանի շնորհալի երիտասարդ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այս վերջին տարիները ես այլ ևս չեմ պատահում նրան: Քանի որ բժիշկ է, Հաւր չէ եղած: Բօղրին ասում էր թէ նա շատ է փոխուել. հաւանական է որ հիմա ուղղուած լինի:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Հաւանական: Ես նրան ձեզանից լաւ եմ ճանաչում: Ես, որ նրան աչքիցս չեմ հեռացնում և քանի որ հիւանդ եմ, տեսնում եմ իւրաքանչիւր օր: Կրկնում եմ՝ նա չափազանց պատուական

երիտասարդ է, բարեխիղճ, հպարտ, խելացի....

ԲՐԻԻԵԼ. Վերջապէս մի հրէշտակ: Այնուամենայնիւ նա մի հրէշ էր, որին ուղղելու համար ես խորհուրդ տուի Բօդրին նաւ նստեցնել նրան: Բայց Բօդրին ասաց. «Ես նրա հայրը չեմ»: «Բայց ոչ էլ նրա ազգականը» պատասխանեցի ես, «Բնչն է ստիպում ձեզ հոգալ նրա մասին»: Եւ իրօք, երբէք չեմ կարողացել հասկանալ... Թէ ինչի Բօդրին ճշնում էր նրան բարի դարձնել, մինչդեռ նա փոխարէնը միշտ չարութեամբ էր հատուցանում:

ԼԻԻՍԻ. Գուցէ... հէնց դրա համար...

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչպէս, որովհետեւ նա միշտ դէպի չարն էր հակուած:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Այո, Լիւսի միտքը հասկանալի է. այդ բնական է:

ԲՐԻԻԵԼ. Բնական է որ մարդ մի օտար երեխայ խնամէ այն պատճառով միայն, որ նա չար է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ի հարկէ, մի երեխայ որը չար է... Լաւ, չէ որ նա արդէն չար էր երբ նրան վերցրին... և քանի որ նա արդէն չար էր... ինչեւիցէ—եւ հասկանում եմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ես ձեր խելքի նրբութիւնը չունիմ: (Նայելով պատի ժամացոյցին): Մէկից քառորդ անց, էհ, ձեր բժիշկը չեկաւ, ես շտապեմ վեանսանի մօտ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (մտաբերելով) Վեանսան:

ԲՐԻԻԵԼ. Այո, ես նրան սպասում եմ, չեմ հասկանում ինչու չեկաւ կամ լուր չտուեց, քանի որ խոստացել էր:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Վեանսան, սպասեցէք: (Վերցնելով այցետուները

մի առ մի նայում է, ըսյց չգտնելով յիշում է որ նրա վրայ թել է փաթաթել):

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչ կայ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Այս էլ լաւ էր: Հիմալ եկ և այս փաթաթածդ բաց արա: Գուք անտանելի էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Բարկանում էք, ուրեմն լանցանք էք գործել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Զարմանալի մարդ էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Վեանսան եկել է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (թելը ըսցանելով): Մէկ ասում էք թէ Հուրից նամակ էք սպասում, մէկ թէ Պարիզից մարդ պիտի գայ, Բնչ հասկանում ես: Եթէ ասէիք «Ես վեանսանին եմ սպասում»—ի հարկէ եկել է:

ԲՐԻԻԵԼ. Եւ ինձ ոչինչ չէք ասում:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Նա իւր այցետուսն է թողել, վրան մի քանի տող գրած:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՛ւր է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ահաւասիկ:

ԲՐԻԻԵԼ. (կարդալով) «Մինչև մէկը» ուշացայ, բայց հոգչէ գնամ:

ԱՂԱԽԻՆ. (ներս գալով) Պարոն բժիշկը: (Հեռանում է):

ԲՐԻԻԵԼ. (տ. Ժերվէին) Նա պիտի մի դեղ տայ ձեզ մոռացկոտութեան դէմ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Իսկ ձեզ լանդգնութեան դէմ:

ԲՐԻԻԵԼ. (դիմելով ներս մտնող Օլիվիէին) Առողջ էք, Բօդրիից լուր ունի՞ք:

ՕԼԻՎԻԷ. Բնաւ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ներեցէք որ պիտի հեռանամ ձեր ներս գալու ըսպէին կարեւոր գործ ունիմ, ց'տեսութիւն: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԼԻԻՍԻ, ՕԼԻՎԻԵ ԵՒ Տ. ԺԵՐՎԵ.

ՕԼԻՎԻԵ. (ողջունելով) Տիկին...
Օրիորդ...:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Պարոն բժիշկ, ձեզ հրաւիրելիս մարդ կարծում է մի պատկառելի ծերունուն հանգիստը— ակնոցները աչքերին— և յանկարծ ներս է մտնում մի երիտասարդ, գրեթէ մի պատանի: Գիտէ՞ք որ իմ բժիշկուհւոյ աղմուկ է հասնել քաղաքիս մէջ, և իմ բոլոր ծանօթները բացի ձեզ մի այլ բժշկի օգնութեան չեն դիմելու:

ՕԼԻՎԻԵ. Շնորհակալ եմ ձեր ծանօթներէր, բայց նրանք պիտի հիասթափուին:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Ի՞նչու:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես այլևս բժիշկ չեմ:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Դուք այլևս բժիշկ չէ՞ք:

ՕԼԻՎԻԵ. Բժշկականութիւնը ձանձրացրել է ինձ:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Ի՞նչ անխոհեմութիւն... երբ յաջողութիւնը սկսում է ժպտալ ձեզ, երբ ձեր անունը ամենքի բերանումն է: Վերջին համաճարակի ժամանակ ձեր արիասրտութիւնը բոլորին հիացրեց, երբ դուք ձեզ սրսկեցիք մի մահացու հիւանդութիւն որպէս զի լաուսումնասիրէք նրան: Մի գեղեցիկ կին ձեր մասին խօսում էր արտասուքը աչքերին: Դուք մի գիրք էք հրատարակել, որով բոլոր թերթերը զբաղուեցին և որի գէմ կատաղել է գիտութեանց ճեմարանը, և ահա դուք թողնում էք բժշկականութիւնը և այն էլ այն ժամանակ երբ կատաղեցնում էք ծերունի

գիտնականներին և լացացնում նազելի կանանց:

ՕԼԻՎԻԵ. Պիտի թողնեմ:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Եւ ի՞նչ էք մտադիր անելու:

ՕԼԻՎԻԵ. Ինչ որ լինի:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Ներեցէք, պարոն բժիշկ, որ ձեզ հետ այդպէս մտերմաբար եմ խօսում... Ես ձեզ ճանաչում եմ մատաղ հասակից. գոնէ այս անգգոյշ քայլը մի անէք առանց խորհրդակցելու նրանց հետ, որոնք ձեզ սիրում են:

ՕԼԻՎԻԵ. Մթթ է կալ մէկը որն ինձ սիրէ:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Իսկ մենք: Նախ ես, որ կեանքովս ձեզ եմ պարտական:

ՕԼԻՎԻԵ. Դա հիւանդի երախտագիտութիւնն է գէպի իւր բժիշկը. ինձ հասկանալի է այդ զգացմունքը: Դա հիւանդութեան արտայայտութիւններից միինն է. Նա սկսում է ջերմի հետ և անհետանում երբ հիւանդը առողջանում է:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Ի՞նչ է պատահել ձեզ այս առաւօտ, կարծես կամենում էք պ. Բրիւլլի խօսքերն արտայայտել:

ՕԼԻՎԻԵ. Պ. Բրիւլլի:

Տ. ԺԵՐՎԵ. Իսկ Լիւսի՞ն, որին երբէք չէք բժշկել, նրա բարեկամութիւնն էլ հիւանդութիւնն է:

ՕԼԻՎԻԵ. Օր. Լիւսին արդէն վեց ամիս է ինչ Պարիզումն է: Մենք տեսնում ենք ամեն օր: Նա միշտ շնորհալի է եղել գէպի իւր մօրաբոջ բժիշկը: Նա ինձ մասամբ ճանաչում էր առաջ, երբ արձակուրդներին Հաւր էի գնում: Նրա հայրը երէկ եկել է, վաղը գուցէ տանէ իւր հետ, այն ինչ ես կը մնամ այստեղ և չի անցնիլ մի

ամիս, որ օրիորդ Լիւսին իմ մասին նոյնչափ կը մտածէ, որչափ դուք ձեր հիւանդութեան մասին:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Դուք կասկածում էք մեր մասին: Կը համարձակուիք արդեօք հերքել և պարոն Բօդրիի զէպի ձեր ունեցած սէրը:

ՕԼԻՎԻԷ. Պարոն Բօդրիի:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ձէք համարձակում հերքել նրա սէրը. խորհրդակցեցէք նրա հետ: (Օլիվիէն լուռ է:) Ուրեմն նա ձեր դիտաւորութիւններին անտեղեակ է: Դուք ծածկում էք նրանից, հետեապէս դուք համոզուած էք որ նա չի համակրիլ, բայց դուք ինքներդ էլ չէք համակրում այդ մտքին, դուք միայն դառնացած էք. իսկ երբ մարդ ամեն բանից դժգոհ է, նա ինքն իրենից էլ անբաւական է: Դուք պատահարներ էք որոնում, լաւ խորհեցէք: Բժշկականութիւնը գեղեցիկ բան է, ափսոս այս առաւօտ սենեակումս չէիք որ լսէիք թէ ինչ կարծիք ունէ Լիւսին. նա ասում էր թէ բժշկականութիւնը ամենայն վեհ արուեստներից մինն է և եթէ նա տղամարդ լինէր, նա չէր կամենալ մի այլ գործով զբաղուիլ:

ՕԼԻՎԻԷ. Օրիորդն անգլէս ասաց:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (Լիւսին) Ահա, ինքդ խօսիր, դու ինչ չես օգնում, լուռ ես, իսկ այս առաւօտ կաշաղակի պէս էիր կէկչում:

ԼԻՒՍԻ. Ես մի այնպիսի բան չեմ ասել, որ արժանի լինէր կրկնելու:

ՕԼԻՎԻԷ. Կամ թէ ես այնքան արժէք չունիմ, որ ինձ համար կրկնէք:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Դուք ծաղրում էք: Երբ ձեր անունը հռչակ է ստա-

նում և ձեզ լաւ ապագայ է սպասում:

ՕԼԻՎԻԷ. Այո, ապագայ, քսան տարուց յետոյ ես հարուստ կը լինիմ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Հետեապէս, դուք թողնում էք բժշկականութիւնը հարստանալու համար:

ՕԼԻՎԻԷ. Գուցէ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ինչ տարօրինակ երևոյթ. դուք հարստութեան էք ձգտում, իսկ Լիւսին այս րոպէին փափագում էր աղքատանալ:

ՕԼԻՎԻԷ. Օրիորդը ցանկանում էր....

ԼԻՒՍԻ. Ես, կատակ էի անում:

ՕԼԻՎԻԷ. Հաւատում եմ, բայց լինել աղքատ... տւելի լաւ է մեռնել....

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ուրեմն դուք շատ արծաթասէր էք:

ՕԼԻՎԻԷ. Ես ատում եմ զրամբ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ուրեմն ի՞նչու էք այդպէս փափագում:

ՕԼԻՎԻԷ. Որովհետեւ ամեն ինչ զրամի մէջն է: Աշխատանքը, քաջութիւնը, անձնուիրութիւնը ամեն ինչ արծաթով է կշռւում, որովհետեւ պէտք է վճարել, որ մեր երեսին նայեն, որ մեզ սիրեն: Եւ բոլոր կանայք տղպէս են, սկսած ամենաաղքատներից, մինչև ծայրայեղ հարուստները, մանաւանդ հարուստները: Ահա մի դեռահաս օրիորդ, ով է ցանկանում, ով լաւ կը վճարէ: Աճուրդը սկսւում է՝ հարիւր հազար ֆրանկ, երկու հարիւր հազար ֆրանկ, զէհ, պարոններ. նա աւելարժէ, երկու հարիւր յիսուն, երեք հարիւր, հինգ հարիւր, մի միլիօն: Ձերն է, տարէք: Գուցէ այդ միլիօնը ձեռք է բերուած կեղծիքներով ժողովրդի կե-

ղեքումով, այն ինչ գուցէ մի անկիւնում քաշուած կայ մի երիտասարդ, որը թէև աղքատ է... բայց սէր ունէ: Կորչի աղքատ սէրը, կեցցէ տպականուած միլիոնը: Մի հակաճառէք: Դա իրողութիւն է: Երջանկութիւնը նրանն է, ով աւելի է վճարում: Երջանկութիւնը անձնասէր չէ: Եթէ նրա տեղ ես լինէի, այդպէս չէի վաճառուիլ, բայց քանի որ նա այն աստիճան զուրկ է ինքնասիրութիւնից որ աճուրդի է հանուած, ես անարգանք կը գործեմ և դրամով կը գնեմ: Ես նրա հետ կը վարուեմ իւր նման: Ես հարստութիւն պիտի դիզեմ, միւսնոյն է թէ ինչ ճանապարհով էլ որ լինի: Գուցէ ես կ'արհամարեմ ինձ, բայց դրա փոխարէն ուրիշները կը յարգեն: Կան ազգեր՝ որոնք արեգակին են երկրպագում, իսկ մեր կուռքը ոսկին է: Խոնարհուեցէք նրա առաջ ամենքդ, ահա ձեր աստուածը: Ծուռնկ չոքեցէք փողոցում, ցեխի մէջ: Ոչ ոք չէ ընդդիմանում: Արծաթը անհաւատներ չունի: Ահ, այո ես ատում եմ այս ամենահզօր մետաղը, որը կ'որ է ինչպէս երկրագունդը և տափարակ ինչպէս մարդ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Կամենով էք տեսմ: Դուք հարուստ աղջիկ էք սիրում:

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (մի կուսի) Ե՛հ է՛ է՛:

ՕԼԻՎԻԷ. Ե՛ս, հարուստ աղջիկ սիրեմ,— դուք ինձ միամիտ էք կարծում,— որ հայհոյանքով մերժեն, որ գոռան «կորիւր մուրացկան»: Եթէ ես դժբախտութիւն ունենայի մի հարուստի սիրել, ես կը նախապատուէի մեռնել քան թէ յայտնել նրան զգացմունքս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Այդ չի խանգարիլ

ձեզ սիրել նրան և չի խանգարիլ նրան նկատել ձեր սէրը:

ՕԼԻՎԻԷ. Ես ոչ ոքի չեմ սիրում...

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ե՛րբ էք մտադիր թողնել բժշկականութիւնը:

ՕԼԻՎԻԷ. Նոյն իսկ այսօր:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ես արգելում եմ. իրաւունք չունիք մինչև որ բոլորովին չբժշկէք ինձ:

ՕԼԻՎԻԷ. Զեր առողջութիւնը կատարեալ է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Եթէ ինձ թողնէք, կրկին կը հիւանդանամ: Նոյն իսկ երէկ դուք պատուիրեցիք սենեակս փոխել. ամբողջ տունը տակն ու վրայ եմ արել, գոնեայ պէտք է ասէք, լաւ է այդպէս թէ՛ ոչ:

ՕԼԻՎԻԷ. Իսկապէս դրա համար եմ եկել:

ԱՂԱԽԻՆ. (ներս գալով) Տիկին, պ. Բօգրին:

ԼԻԻՍԻ. (մի կուսի) Ա՛հ:

ՕԼԻՎԻԷ. Նա:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Պարոն Բօգրին Պարիզումն է. ներս հրաւիրեցէք: (Աղախինը գնում է):

ՕԼԻՎԻԷ. (տ. Ժերվէին) Տիկին, պատրաստ եմ ձեզ ծառայելու:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Բայց ես պիտի պարոն Բօգրին ընդունեմ:

ՕԼԻՎԻԷ. Օրիորդը կընդունէ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Իսկ դուք չէք կամենում նրան տեսնել:

ՕԼԻՎԻԷ. Հիմա, ոչ: (Դուրս է գնում):

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս, գնա՛:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (հետևելով) Պ. Օլիվէ, պ. Օլիվէ...

Տ Ե Ս Ի Լ Ք.

ՃԱՆ ԲՕԴՐԻ ԵՒ ԼԻՒՍԻ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Օրիորդ: (Մօտենում է եւ սեղմում ձեռքը):

ԼԻՒՍԻ. Որքան ուրախ եմք ձեր գալստեան:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ձեր հայրը տանն է:

ԼԻՒՍԻ. Ոչ, բայց իսկույն կը վերադառնայ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Նա չէր ուրեմն, որ դուրս եկաւ ձեր մօրաբոջ հետ:

ԼԻՒՍԻ. Դա պարոն Օլիվիէն էր:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Օլիվիէն, նա հեռանում է, երբ ես ներս եմ մտնում:

ԼԻՒՍԻ. Բայց դուք նրան պիտի տեսնէք, այո:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Անշուշտ պիտի տեսնեմ:

ԼԻՒՍԻ. Ահ, ինչ լաւ արիք որ եկաք:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Գիտէք, թիւս համար եմ եկել:

ԼԻՒՍԻ. Ենթադրում եմ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ենթադրում էք:

ԼԻՒՍԻ. Որ պարոն Օլիվիէնի համար էք եկել:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Օլիվիէնի համար, մթթէ նա ինձ պէտք ունի:

ԼԻՒՍԻ. Ո՛հ, այո, դուք նրան պէտք էք:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ասացէք, շուտ:

ԼԻՒՍԻ. Մի քանի շաբաթից վեր նա տրտում է և կասկածոտ: Իմ գալու առաջի օրերը նա ուրախ էր երևում, երազում էր ապագայի մասին, իսկ այժմ պախարակում է ամեն ինչ, թողնում է բժշկականութիւնը և փափագում է հարստանալ: Խուսափում է ձեզ տեսնել և չէ հաւատում ոչ ոքի սիրոյն: Նա կատարելապէս փոխարկուել է: Չա-

սէք նրան, որ ես եմ իրեն դաւաճանել, բայց անհրաժեշտ է որ դուք խօսէք նրա հետ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Անպատճառ կը խօսեմ: Օլիվիէն դժբախտ է: Ես ևս մի տխուր լուր ունիմ հաղորդելու: ԼԻՒՍԻ. Ի՞նչ, նորութիւն:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ձեր հայրը գալի՞ս է: ԼԻՒՍԻ. Հօրս էք բերել այդ լուրը:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Մենք կը փրկենք նրան:

ԼԻՒՍԻ. Նրան վտանգ է սպառնում:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Հանգիստ եղեք, ես ալստեղ եմ:

ԼԻՒՍԻ. Պարոն, խնդրում եմ, բռնորն առացէք: Երեխայ ժամանակս մօրս կորցրի, հօրս սիրում եմ երկու ծնողներին փոխարէն: Ոչինչ մի թագցնէք ինձանից: Ես ոյժ ունիմ լսելու: Ամեն վիշտ կարող եմ տանել, մինչև անգամ հօրս վիշտը:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ես գիտեմ թէ ինչ ազնիւ և արի արարած էք դուք... Լսեցէք ուրեմն... Բայց չգիտէք որչափ դժուար է ինձ վշտացնել ձեզ: Ներեցէք:

ԼԻՒՍԻ. Ես շնորհակալ կը լինեմ ձեզանից:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Դուք սնանկացած էք:

ԼԻՒՍԻ. Խեղճ հայր:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Այդպէս է առևտրի բանը: Քանի տարի է շարունակ նրա գործերը թույլ էին ընթանում: Զեռնարկաւթիւնները չէին յաջողում, ընկերակիցներից մէկը փողերը թագցրեց: Երևի այս վերջին ժամանակներս դուք նրան անհանգիստ էիք տեսնում: Նա տեղեկութիւններ էր սպասում իւր նաւի մասին, որն ուշա-

նում էր և որը նրա վերջին յոյսն էր: Գործակատարների անհոգութիւնից այդ նաւը — Նեպտունը — չէր տպահովագրուած: Երբ ձեր հայրը իմացաւ, նա աշխատեց ուղղել այդ սխալը, բայց ապահովագրող ընկերութիւնները մերժեցին պատասխանատու լինել մի նաւի համար, որը ծովի վրայ էր արգէն և որը այդքան ուշանում էր: Զեր հայրը Պարիզ գնաց, գործը յաջողեցնելու, բայց ես լսել եմ որ այնտեղ էլ մերժուեց: Այժմ եկել եմ մի տխուր լուր հաղորդելու...:

ԼԻԻՍԻ. Ի՞նչ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Նեսպտունը ընկըղըմուել է:

ԼԻԻՍԻ. Խեղճ հայր:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Գլխաւորն այն է, որ գոնէ առաջին րոպէին չհեռանաք նրանից: Նրա կսկիծը յուսահատութեան կը հասցնի նրան: Ոչ մի վայրկեան չպէտք է միայնակ թողնել նրան.

ԼԻԻՍԻ. Որքան բարի էք որ եկել էք հօրս մխիթարելու:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես միայն նրա համար չեմ եկել:

ԼԻԻՍԻ. Շնորհակալ եմ, ինձ համար էլ: Բայց ես հօրս մասին եմ միայն ցաւում. աղքատանալուս մասին չեմ ցաւում:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Դուք աղքատ: Երբէք դուք աղքատ չէք լինի: Դուք աղքատ, բայց այդ անկարելի է: Ես կ'ատեմ կեանքը եթէ տեսնեմ, որ երբ և իցէ դուք մի բան էք ցանկանում և չէք կարողանում ձեռք բերել:

ԼԻԻՍԻ. Որքան բարի էք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այդ բարութիւն չէ:

ԼԻԻՍԻ. Ի՞նչ է ուրեմն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Երբ ձեզ առաջին անգամ տեսայ, դուք տասն ու հինգ տարեկան էիք: Դուք չէիք նմանում միւս աղջկերանց: Վաղ կորցնելով ձեր մօրը, շատ վաղ էլ ըսկըսեցիք լուրջ լինել: Դուք չէք կարող երևակայել թէ որքան հաճելի էր և սրտաշարժ տեսնել ձեր հոգատարութիւնն այս տան մէջ: Սմբողջ տունը ձեր ձեռքն էիք առել, ձեր փոքրիկ ձեռքերը յօգնել չգիտէին: Դուք երբէք չէիք տխրում, որպէս զի չտխրեցնէք ձեր հօրը: Սակայն ձեր ժպիտի մէջ նկատուում էր ձեր յանգուցեալ մօր ներկայութիւնը և ձեր ուրախութիւնը նմանում էր գերեզմանի վրա բուսած ծաղիկ: Ես յաճախում էի ձեր տուն: Զեր ծանրաբարոյ բնաւորութիւնը աւելի նմանեցնում էր ձեզ մի կնոջ, քան մի մատաղահաս աղջկայ: Ինձ թւում էր, թէ մեծ տարբերութիւն չկայ մեր տարիքի մէջ, կարծես ես ձեր մեծ եղբայրը լինէի: Դուք մի քիչ սիրում էիք ինձ: Եւ ես երագում էի... Ո՞վ ցնորքներ չէ ունեցել: Հարկ չկայ ցնորքներին մասին խօսել. . Ոչինչ մի ենթադրէք: Դեռ պէտք է համոզուինք, որ բացի այդ ուրիշ հնարք չկայ ձեր հօրը փրկելու: Խոստանում եմ որ, ամեն ինչ գործ կը դնեմ, որպէս զի առանց այդ միջոցին դիմելու փրկեմ ձեր հօրը:

ԼԻԻՍԻ. Նրա ոտքի ձայնն է: Հեռացէք մի քիչ, թողէք որ զիմաւորեմ նրան:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԼԻԻՍԻ, ԲՐԻԻԵԼ, ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ.

ԲՐԻԻԵԼ. Սատանան տանէ մօրա-
քօջի: Վեանսանը տանը չէր:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ: (Ընկնում է նրա
վիզը եւ համբուրում է նրան):
Նայիր ինձ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ինչպէս թէ նայեմ քեզ:

ԼԻԻՍԻ. Նայիր, լաւ նայիր, ու-
ղիզ երեսիս նայիր:

ԲՐԻԻԵԼ. Յետո՞յ:

ԼԻԻՍԻ. Դէմքիս վրա մի որ և է
փոփոխութիւն նկատում ես:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՛չ, քո մշտական դէմ-
քն է:

ԼԻԻՍԻ. Արդեօք յուսահատուած
չեմ երևում:

ԲՐԻԻԵԼ. Դու չափազանց ուրախ
ես. դու ինձ ծաղրում ես:

ԼԻԻՍԻ. Ուրեմն դու տեսնում ես
որ դժբաղդ չեմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ինչո՞ւ պիտի դժբաղդ
լինիս:

ԼԻԻՍԻ. Պատասխանիր: Տեսնում
ես որ դժբախտ չեմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչ ես ուզում ասել:
Այո՛, տեսնում եմ:

ԼԻԻՍԻ. Լաւ, ճշմարիտ չէր ար-
դեօք այս առաւօտուայ աւաճս:

ԲՐԻԻԵԼ. Այս առաւօտ:

ԼԻԻՍԻ. Դու չէիր հաւատում,
երբ ասում էի թէ ես ուրախ կը
լինեմ որ աղքատանամ:

ԲՐԻԻԵԼ. (Ծիչ արձակելով) Նեպ-
տունը ընկղմել է:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. (առաջ գալով) Բրիւ-
էլ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բողբի. ա՛հ, խեղճ երե-
խաս: (Ընկնում է քաղկաթոռի
վրայ):

ԼԻԻՍԻ. (չոքելով նրա առաջ)
Լաւ հիմա հօ չես ամսոսում, որ
ցանկութեանս հասայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Դու մի բարի աղջիկ ես.
Լիւսի դու արժանի էիր մի աւելի
երջանիկ հայր ունենալ. . .:

ԼԻԻՍԻ. Մնացիր ինչպէս որ կաս:
(Համբուրում է — Բրիւէլը հեկեկում
է): Դէհ, արեացիր: Միթէ՞ դու մի
փոքրիկ աղջկանից պակաս քաջու-
թիւն պիտի ունենաս: Ձգաստացիր,
հայր, անբաղդութիւնը միտնակ է,
իսկ մենք երկուս եմք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Երեք:

ԲՐԻԻԵԼ. (վեր կենալով) Սիրե-
լի Բօդրի:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ձգուշացնում եմ, որ
այսուհետեւ դուք ձեռքիցս չէք
ազատուիլ. պիտի ձանձրացնեմ ձեզ
իմ ներկայութեամբ: Նախ՝ եկել
եմ ձեզ Հաւր տանելու: Պէտք է
այնտեղ լինէք, որպէս զի հանգս-
տացնէք ձեր պարտատէրներին,
իսկ անհամբերներին վճարէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչով:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Եթէ լաւ որոնէք, կը
գտնէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ձուր յոյսեր, մենք
սնանկացած ենք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Էհ, ի՞նչեր էք ասում:

ԼԻԻՍԻ. Սնանկացած:

ԲՐԻԻԵԼ. Ահա վեց ամիս է ես
կուռում եմ և այսօր յաղթուած եմ:
Վերջին յոյսս փլատակուեց: Ես Կանգ-
նած էի Նեպտունի վրայ և նրա
հետ միասին կործանուեցայ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Կրկին դուրս կը գաք
ջրից, մի վախենաք: Միշտ կարելի
է դուրս գալ: Ոտքդ ամուր յատա-
կին խփեցէք և դուրս կը թռչէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Անկարելի է:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Փորձենք: Միայն լսե-

ցէք ինձ: Ժամը երեքն է: Երկաթուղու գնացքը մեկնում է չորսին: Դեռ քսան ու հինգ րոպէ ժամանակ ունիք պատրաստուելու:

ԼԻԻՍԻ. Ես գնամ պատրաստուելու տեսնեմ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ա՛հ, հարկ չկայ, որ ուրիշները իմանան մեր գրութիւնը, ոչ ոքի խօսք մի ասէք, մինչև անգամ տիկին Ժերվէին: Մի առիթ գտէք գնալու: Գիտէք աշխարհում վարկից աւելի վարկոտ բան չկայ:

ԼԻԻՍԻ. (մի կողմը) Սնանկացած:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես ձեզ կը սպասեմ... գալիս են... սուս...:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ, ԼԻԻՍԻ, ԲՐԻԻԷԼ, Տ. ԺԵՐՎԷ յետոյ ՕԼԻՎԻԷ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (մտնում է, ծնողով նշան է տալիս ամենքին, որ լռեն, յետոյ դառնում է դէպի դուռը). Այստեղ չէ: (Օլիվիէն մըտնում է և ևս նրան առ երես հանդիպում Բողորին):

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Բարի լոյս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Բռնուեցաւ:

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս, մենք ստիպուած ենք իսկոյն Հաւր մեկնել:

ՕԼԻՎԻԷ. (մի կողմը) Ա՛հ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ե՛րբ, իսկոյն:

ԼԻԻՍԻ. Ժամը չորսին ուղևորուող գնացքով:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ցնորուե՛լ ես:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Յանցաւորն ես եմ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ի՞նչպէս. դուք եկել էք նրան փախցնելու... Բ՛նչու...:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի բարի լուր եմ բերել: Հողեր կայ գնելու, հարիւրին հազար վաստակ, բայց պէտք է շտապել:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ, եկ: (Դուրս է գնում հօր հետ):

Տ. ԺԵՐՎԷ. Հենց իսկոյն, ժամը չորսին: Ես դարձեալ կը հիւանդանամ և այդ ձեր մեղքն կը լինի, պ. Բօգրի: Լիւսի, բացատրիր ինձ: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ ԵՒ ՕԼԻՎԻԷ.

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այժմ խօսենք: Ի՞նչու ես փախչում ինձանից:

ՕԼԻՎԻԷ. Ձեմ փախչում:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ճշմարիտ է չես փախչում: Հինգ ամիս է իրար չենք տեսել և չես վազում ինձ գրկելու:

ՕԼԻՎԻԷ. Բարերարս: (Ընկնում է նրա գիրկը):

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Վերջապէս: Հիմա խօսենք: Դու վիշտ ունիս:

ՕԼԻՎԻԷ. Ձեզ ասել են...:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ինձ ասել են թէ դու բոլորի մասին կասկածում ես, թողնում ես բժշկականութիւնը, ուզում ես հարստանալ և թէ չարամիտ ես դառել: Արդ՝ երկու տեսակ չարութիւն կայ, մէկը վատերինն է միւսը լաւերինը: Դա տանջանք է: Ի՞նչդ է ցաւում:

ՕԼԻՎԻԷ. Ո՛չ մի տեղս:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այսինքն ամեն տեղ: Դրութիւնը ծանրակշիռ է: Ի՞նչու ես կամենում հարստանալ:

ՕԼԻՎԻԷ. Մասամբ՝ որ հատուցանեմ ձեր բարութիւնների փոխարէնը:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ապերախտ...:

ՕԼԻՎԻԷ. Օ՛հ: Ես չեմ կամենում ասել, թէ դրամով կարելի է հատուցանել ձեր արածների փոխարէնը: Դուք ինձ համար այն էք արել,

որ անհնարին է դրամով կշռել: Դուք ինձ համար մեծ եղբայր էք եղել, ոչ, աւելի ևս, որովհետեւ եղբայրը ստիպուած է օգնելու իւր արիւնակցին, իսկ ինձ դուք կարող էիք թողնել փողոցում: Եթէ երբ և իցէ կեանքիս մէջ կը կատարուի մի գործ ու ուղեղիս մէջ կը լցանայ մի միտք, առանց լիջեցնելու ինձ ձեր արածները... Թող այդ գործը և այդ միտքը անիծեալ լինին: Այո՛, ես ամենավատթար ապերախտը կը լինէի, եթէ ասէի ձեզ, «Դուք օգնութեան հասաք ինձ, մեծացրիք, սիրեցիք—ահա արժէքը ձեր բարութեան և ձեր սիրոյ, ստացէք գումարը»: Սակայն իմ կրթութիւնը և ուսումը, բացի սիրուց, այլ ծախսեր են պահանջել ձեզանից և որովհետեւ այժմ, ձեր շնորհով կարող եմ վաւարակել աւելի քան ինձ հարկաւոր է. ուստի դուք ինձ չէք պահարակի, որ ցանկանում եմ վճարել պարտքս երկու կերպ,—սէրը—անձնութեան թիւնով, իսկ փողը—փողով:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Դու ինձ ոչինչ պարտ չես. սակայն ես չեմ պահարակում ինքնասիրութեանդ զգացմունքը: Փողին այնքան քիչ կարեւորութիւն եմ տալիս, որ չեմ արգելի քեզ վճարել ինձ պարտքդ: Թող ցանկացածդ լինի: Կամենում ես, որ պարտատէրդ լինեմ, լաւ: Բայց ամեն պարտատէր իրաւունք ունի սպասելու... ես քեզ հաւատում եմ և կը սպասեմ: Լաւ ես ըսկըսել,՝ շարունակիր: Այդ պարտքը, որ կամենում ես այժմ վճարել, ես տոսն ու մէկ տարուան ընթացքում եմ ծախսել քեզ վրայ, դու էլ տոսն մէկ տարում վճարիր: Յաջողութիւն: Տոսն ու մէկ տարուց յետոյ կը գամ ստանալու...:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես չեմ կարող սպասել: Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ուրեմն մի ուրիշ պատճառ ունիս. ասա՛:

ՕԼԻՎԻԵ. Մի հարցնէք:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. (ձեռները ընկնելով) Արդեօք ես չեմ կարող տալ քեզ այն, որի համար ուզում ես հարըստանալ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ո՛չ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Մի՞թէ նա այդքան թանկագին է: Նրա արժէքն էլ կը բարդենք գումարի վրա, դու բոլորը միասին կը վճարես:

ՕԼԻՎԻԵ. Նա չափազանց թանկ է:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ի՞նչքան:

ՕԼԻՎԻԵ. Մի ամբողջ հարստութիւն:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Համբերութիւն չունիս սպասելու: Կարծում ես հարստութիւններն երկնքիցն են վայր ընկնում:

ՕԼԻՎԻԵ. Երբեմն:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Երբ ժառանգութիւն են ստանում:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես ազգականներ չունիմ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Սուտ է... Երեւի ժառանգութիւն ես ստացել:

ՕԼԻՎԻԵ. Ո՛չ, ես փոխ եմ առել քսան հազար ֆրանկ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ա՛հ, և ուզում ես բօրստում խաղալ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ո՛չ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Թղթախաղ:

ՕԼԻՎԻԵ. Այո՛:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Իսկ եթէ տանուլ տաս:

ՕԼԻՎԻԵ. Աւելի վատ ինձ համար:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ո՛չ, ինձ համար:

ՕԼԻՎԻԵ. Զեզ համար:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Հեշտութիւնով ոչ ոք 20,000 ֆրանկ փոխ չի տայ: Քեզ տուողը ինձ ճանաչում է:

ՕԼԻՎԻԷ. Այո՛:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Նա գիտէ, որ քեզ սիրում եմ և մտածել է, որ եթէ դու կորցնես այդ գումարը, ես կը վճարեմ նրան:

ՕԼԻՎԻԷ. Դուք չէք վճարիլ, ձեր մասին խօսք չէ եղել:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Պարտաւորեալ կը գանգատուի քեզ վրա, սպմուկ կը բարձրացնէ. խայտառակութիւն կը սարքէ և այցելուներդ կը հեռանան քեզանից:

ՕԼԻՎԻԷ. Միթէ իմ ապագան ձեզ անհանգիստ է անում. Բայց անհոգ եղէք: Եթէ կորցնեմ...:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Կո սպանես քեզ: Իրաւունք չունիս: Կեանքդ միակ գրաւական է սլարալտիրոջ համար: Քո կեանքն այլևս քեզ չի պատկանի, այլ նրան: Ինքնասպանութիւնը մի .. մի ստոր վարմունք կը լինի քո կողմից: Ո՛չ, դու կապրես, քո դէմ դատ կը բանան և ես կը վճարեմ պարտքդ: Հետեաբար քո վաշխառուն իմ քսակին է դիմում: Ուրեմն զգուշացնում եմ, եթէ տարուիս ես պիտի վճարեմ: Այժմ խաղա՛. եթէ կը համարձակուիս: Բայց մի մոռանալ իմ սպառնալիքը: Միշտ կը պաշտպանեմ քեզ:

ՕԼԻՎԻԷ. Դուք ի չարն էք գործդնում ձեր բարութիւնը:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Համաձայն ես: Արդէն վերցրել ես այդ գումարը:

ՕԼԻՎԻԷ. Այստեղից պիտի գնամ մուրհակը ստորագրելու:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Փառք Աստծու: Չը պէտք է ստորագրես: Դեռ կը խօսենք դրա մասին. այս ըոպէին պիտի Հաւր գնամ: Հենց որ կարողացայ կը գամ, խոստացիր միայն, որ առանց ինձ ոչինչ չես վճարիլ:

ՕԼԻՎԻԷ. Եթէ այսօր չստորագրեմ, սլարտք տուողս կը հեռանայ, մինչև այս երեկոյ նա ժամանակ է տուել:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Օլիվիէ, ես ստիպուած եմ վերագառնալ Հաւր, իսկոյն, առանց յետաձգելու: Միանգամայն ստիպուած եմ: Ա՛հ, եթէ գնալս անհրաժեշտ չլինէր, մի՞թէ կարծում ես, որ կը հեռանայի քեզանից, երբ դու վտանգի ես ենթարկուում և երբ դու սպառնում ես ոչնչացնել, խեղտել խղճմտանքդ և ոտի տակ տալ պատիւդ: Հասկացիր, որ Հաւր գնալս անհրաժեշտ է, մի սլարտք ունիմ կատարելու:

ՕԼԻՎԻԷ. Գնացէք:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Լաւ, մնում եմ:

ՕԼԻՎԻԷ. Ինչո՞ւ, ձեր ներկայութիւնը չէ կարող փոխել որոշումս:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Օհ՛ այստեղ քեզ մի վայրկեան անգամ ձեռիցս չեմ թողնի: Ես կը նստեմ տունը և դու ստիպուած կը լինիս մօտս լինել: Քանի որ թողել ես բժշկականութիւնդ, այլևս այցելութիւններ չունես անելու: Բայց ոչ, դու չես ստիպի ինձ մնալ. ես քեզանից միայն քսան չորս ժամ եմ խնդրում: Չաւակո, ես իրաւունք չունիմ յայտնելու գնալուս պատճառը, բայց իմացիր որ խնդիրը մի բարեկամի պատուին է վերաբերում: Այդ բաւական չէ, լաւ, միքիչ էլ ինձ է վերաբերում: Ո՛հ, ես չեմ կարող բացատրել քեզ այն բանը, որի մասին վախում եմ մտածել անգամ: Դա դեռ շատ անորոշ է: Բացատրութիւն մի պահանջիր ինձանից: Համաձայն ես այնպէս չէ: Ո՛չ: Օլիվիէ, չէ որ դու ինձ սիրում ես մի քիչ: (Օլիվիէն սեղմում է

նրա ծնոքը): Այժմ մերժիր եթէ
կարող ես:

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ՕԼԻՎԻԷ, Ճ. ԲՕԴՐԻ, Տ. ԺԵՐՎԷ,
ԲՐԻԻԷԼ, ԼԻԻՍԻ.

Տ. ԺԵՐՎԷ. (Բրիւէլին) Հոգեւոր
գնելու համար: Ե՛հ, դուք գնում
էք գնացէք, Լիւսիին ո՛ւր էք տա-
նում. նա էլ հօ հոգեւոր գնելու չէ:
ԲՐԻԻԷԼ. ձիշտ որ, թող մնայ
կամենում է:

ԼԻԻՍԻ. Օ՛հ, ոչ:

ՕԼԻՎԻԷ. (մի կողմ) Ի հարկէ ոչ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Գնանք ինձ հետ:

ԼԻԻՍԻ. Շնորհակալ եմ, մօրա-
քոյրս, բայց ես պէտք է հօրս հետ
լինիմ:

ՕԼԻՎԻԷ. (մի կողմ) Եւ պէտք է
հեռանամ այս աղքատից, որը յան-
դըգնում է սիրել ինձ:

ԲՐԻԻԷԼ. (Ժ. Բօղրիին) Մենք
պատրաստ ենք:

ԼԻԻՍԻ. Ցտեսութիւն մօրաքոյրս:
(Օլիվիէին) Մնաք բարով, պարոն:

ՕԼԻՎԻԷ. Ցտեսութիւն:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Համաձայնեցի՞ր:

ՕԼԻՎԻԷ. Ոչ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ո՛չ. (Բրիւէլին) սի-
րելի Բրիւէլ, ես մի վայրկեանից յե-
տոյ կը գամ:

ԲՐԻԻԷԼ. Դուք մեզ հետ չէք
գալիս:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Մի անսպասելի դէպք.
ԲՐԻԻԷԼ. Լիւսին...

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Կասկածում էք: Սպա-
սեցէք:

ԲՐԻԻԷԼ. Ի՞նչ կայ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Օլիվիէ, աղաչում եմ
քեզ:

ՕԼԻՎԻԷ. Ո՛չ:

ԲՐԻԻԷԼ. (Բօղրիին) Ուրեմն:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Անկարելի է:

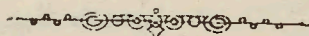
ԼԻԻՍԻ. (Բօղրիին) Պարոն չու-
շանաք:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Ոչ, ոչ:

ԲՐԻԻԷԼ. (Լիւսիին) Գնանք:
(Դուրս է գնում Լիւսիի եւ տ.
Ժերվէի հետ):

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Որքան թանգ է նըս-
տում քեզ սիրելը:

Վարազդոյր:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Բրիւէլի առանձնասենեակը.

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԲՐԻԻԷԼ ԵՒ ԼԻԻՍԻ, (նստած սեղանի առաջ, որի վրա թափուած են մատենաններ եւ թղթեր).

ԲՐԻԻԷԼ. (վեր կենալով) Զուր աշխատանք, ինչքան էլ թերթենք այս տոմարները եւ ձգձգենք թուերը, գալիս ենք անմխիթար եզրակացութեան՝ դեֆիցիտ:

ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐ. (մտնելով) Պարոն Դանիւօն, պ. Պերրեանը եւ հինգ վեց ուրիշ պարոններ կոմենում են տեսնուել ձեզ հետ:

ԲՐԻԻԷԼ. Ա՛հ, տկուաները դիակի հոտ են առել:

ԼԻԻՍԻ. (գործակատարին) Թող մի ըսպէ սպասեն:

ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐ. Շատ անհամբեր են, նրանք լսել են Նեպտունի լուրը:

ԲՐԻԻԷԼ. Այո՛, չարագուշակ լուրերը ճանապարհին չեն մնում:

ԼԻԻՍԻ. (գործակատ.) Ասացէք, որ հայրս իսկոյն դուրս կը գայ:

ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐ. Բացի այդ, նոտարն եկել էր յայտնելու, որ Տրօն շէ զրամատունը ձեր մուրհակը չի ընդունում:

ԲՐԻԻԷԼ. Ստորագրութիւնս մե՛ր ժած:

ԼԻԻՍԻ. (հեռացնելով նրան) Լաւ: (Դործակատարը դուրս է գնում):

ԲՐԻԻԷԼ. Ստորագրութիւնս մեր ժած:

ԼԻԻՍԻ. Հայր:

ԲՐԻԻԷԼ. Դեռ երէկ ստորագրութեան հաւատում էին: Մի կտոր թուղթ էի վերցնում եւ անունս վրան գրում եւ այդ թղթի կտորը հարիւր հազար ֆրանկի արժէք ունէր: Իմ խօսքը կանխիկ վճարւում էր Լօնդօնում, Պարիզում, Նիւ-Եօրկում եւ Հաւրում: Ամբողջ աշխարհը հաւատում էր ինձ: Սլօք մի դրամատան գործակատար երեսիս է նետում իմ տոմսերը: Կանայք այդ չեն կարող զգալ, բայց մի վաճառականի համար այդ միւլնոյնն է, ինչ որ զինուորի համար յանդիմանութիւնը: Այդ միւլնոյնն է եթէ երեսիս ասէին — դու սուտ ես խօսում:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ, չէ՛ որ այն պարոնները սպասում են քեզ. պէտք է ընդունել նրանց:

ԲՐԻԻԷԼ. Ի՞նչ ասեմ նրանց. թէ կողոպտել եմ նրանց, թէ իզուր էին հաւատում ինձ:

ԼԻԻՍԻ. Ժամանակ խնդրիր:

ԲՐԻԻԷԼ. Ժամանակը Նեպտունին չի կենդանացնի:

ԼԻԻՍԻ. Դու բարեկամներ ունիս:

ԲՐԻԻԷԼ. Ունե՛մ: Ո՛չ, կարողութիւնս բարեկամներ ունէր, իսկ հիմա: Տեսա՞ր Բօդրին:

ԼԻԻՍԻ. Պարոն Բօդրին կը գայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ոչ:

ԼԻԻՍԻ. Եթէ նա չկամենար օգնել քեզ, ինչո՞ւ էր երէկ Պարիզ շտապում:

ԲՐԻԻԵԼ. Գուցէ նա երէկ Պարիզ եկաւ, որ այսօր այստեղ չգտնուէր:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ճշմարիտ է, ես վատաբանում եմ նրան. նա մի ազնիւ ձգտում ունեցաւ, բայց այդ երկար չտևեց:

ԼԻԻՍԻ. Պ. Բօդրին ստիպուած էր մնալու, բայց համոզուած եղիր որ նա կը գայ և դու փրկուած կը լինիս անշուշտ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ինձ տանջող ցաւերից մէկն էլ քո դէպի մարդիկ ունեցածդ հաւատն է: Դրանից ես պիտի զրկեմ քեզ:

ԼԻԻՍԻ. Ասեցի, որ ես ոչինչ չեմ տփսոսում:

ԲՐԻԻԵԼ. Դու ձևացնում ես: Բայց ես թափանցում եմ սիրտդ: Դու արդէն երէկուայ նման չես. աղքատութիւնն արդէն ազդել է վրայդ:

ԼԻԻՍԻ. Աղքատութիւն չէ այդ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ուրեմն թէ:

ԼԻԻՍԻ. Իմ մասին մի մտածէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչպէս: Չլինի թէ մի գաղտնի ցաւ ունիս:

ԼԻԻՍԻ. Տես, ես ծիծաղում եմ: Եթէ դու երջանիկ ես, ես ևս երջանիկ կը լինիմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչպէս կարող եմ երջանիկ լինել, եթէ դու դժբաղդ ես:

ԼԻԻՍԻ. Կը լինիս: (Չայնսը դըրսից): Այս թէ՛ ձայներ են:

ԲՐԻԻԵԼ. Սոված գիշակերներն են:

ԳՈՐԾ. (ձայնը) Բայց պարոն....

ԳԱՆԻՅՈ. Առում եմ սիրտի մտնեմ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԼԻԻՍԻ, ԲՐԻԻԵԼ, ԳԱՆԻՅՈ.

ԳԱՆԻՅՈ, (գտաւոր գլխին) Ա՛հ ահա և դուք:

ԲՐԻԻԵԼ. Հեռացիր, Լիւսի:

ԼԻԻՍԻ. Ոչ պէտք է ամեն բան լսեմ:

ԳԱՆԻՅՈ. Չկարծէք թէ ձեր ներկայութիւնը կը շփոթեցնէ ինձ. զգուշացնում եմ, որ ինձ ոչ աղջիկ և ոչ կին չեն կարող արգելել ասել այն, ինչ որ սրտումս է:

ԼԻԻՍԻ. Ասացէք:

ԳԱՆԻՅՈ. Պարոն, ես ձեզ հաւատացել եմ 10,000 ֆրանկ. այսօր պայմանաժամն է, եկել եմ ստանալու:

ԲՐԻԻԵԼ. Սիրելի Գանիյօ, անշուշտ գիտէք որ մի դժբախտութիւն է պատահել ինձ, մի նաւ...

ԳԱՆԻՅՈ. Ձեր դժբաղդութիւնների պատմութիւնը չեմ պահանջում, այլ 10,000 ֆրանկս եմ ուզում:

ԲՐԻԻԵԼ. Չունիմ:

ԳԱՆԻՅՈ. Ա՛խ, չունի՞ք: Լաւ, բայց ինձ հարկաւոր է:

ԲՐԻԻԵԼ. Կը տամ, բայց մի քիչ ժամանակամիջոց տուէք: Յոյսս այդ նաւի վրա էր, եթէ նա եկած լինէր, կամ գոնէ ապահովագրուած, ես հանգիստ կը լինէի: Ես տուժում եմ գործակատարիս անզգուշութեան շնորհիւ:

ԳԱՆԻՅՈ. Ձեր զործերը դուք պիտի կառավարէիք: Դուք ինձ փող էք պարտ: Կամենում էք վճարել այո՛, թէ ոչ:

ԲՐԻԻԵԼ. Չեմ կարող:

ԳԱՆԻՅՈ. Իսկ ես, կարող եմ ձեզ անանկ յայտարարել:

ԲՐԻԻԵԼ. Ա՛Հ:

ԼԻԻՍԻ. (մի կողմ) Խեղճ հայր:

ԳԱՆԻՅՈ. Այո՛ սնանկ: Կը սնանկանաք: Ես ձեզ ցոյց կը տամ թէ ինչ է նշանակում մի ազնիւ մարդու գրպանից 10,000 Ֆրանկ վերցնել և ուտել: Ես վրէժս կ'առնեմ ձեզանից. թող կ'որցնեմ փողերս, գոնէ կը խալտառակեմ ձեզ...:

ԲՐԻԻԵԼ. Պարոն, ազնիւ սնանկութիւններ էլ կան...

ԳԱՆԻՅՈ. Գնացէք, այդ ուրիշներին պատմեցէք: Միթէ կարծում էք, թէ ես հաւատում եմ ձեր գործակատարին: Այստեղ անշուշտ գաղտնիք կայ: կարելի է արդեօք, որ մի գործակատար մոռանայ մի նաւ ապահովագրել: Ինչն է երաշխաւորում, որ դուք ապահովագրող ընկերութեան հետ խօսք չէք կապել:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս երկու երաշխաւոր կը տայ ձեզ:

ԳԱՆԻՅՈ. Հետաքրքիր է նրանցից գոնէ մէկին ճանաչել:

ԼԻԻՍԻ. Առաջինը որ հայրս վերադարձաւ այստեղ: Մենք Պարիզ էինք. կեղծ սնանկները փախչում են, այն ինչ հայրս եկել է այստեղ:

ԳԱՆԻՅՈ. Մի՞նչ երաշխաւորը:

ԼԻԻՍԻ. Իմ աշխատանքը: Երբ որ աշխարհը կը տեսնի որ տնից տուն եմ շրջում երաժշտութեան դասեր տալու համար, և կտոր հացըս աշխատանքով եմ վաստակում, այն ժամանակ այլևս ոչ ոք չի կասկածիլ հօրս ազնւութեան մասին:

ԳԱՆԻՅՈ. Այո՛. միշտ այդպէս են խօսում, — ես բռնիքովս կ'աշխատեմ իմ հացը. — լաւ կանէք որ մուգիկայի դասեր տաք: Բայց տնից տուն վազելու համար աւելորդ կը լինին այդ ժապաւէնները և ապա-

շանջանները, որ մեր փողով էք գնել:

ԲՐԻԻԵԼ. Պարոն:

ԳԱՆԻՅՈ. Այո՛, մեր փողով: Եւ պէտք է ամաչէիք կրել ձեր թւերին և ձեր պարանոցին այն, ինչ ձեզ չէ պատկանում:

ԲՐԻԻԵԼ. Ներքիւ Լիւսի, որ իմ պատճառով դու այդպիսի խօսքեր ես լսում: Ա՛հ, թէ ինչ է աղքատութիւնը: Այս մարդուն դու ընդունում էիր քո սալօնը: Նա քաղաքաւարի էր, կրթուած, խօսում էր քեզ հետ, ինչպէս մի օրիորդի հետ... այն ժամանակ դու հարուստ էիր: Հարուստների տուն մտնելիս մարդկանց բնաւորութիւնը ամենալաւ գոյնն է ընդունում. ինչպէս մարդիկ իրենց ամենալաւ զգեստն են հագնում, սանդուղում են, ձեռնոցներ են հագնում, կոկոնում, իսկ աղքատներից չեն քաշում, ներս են մտնում ինչպէս կան, պատառօտած ու կեղտոտ շորերով և եթէ կոշիկները ցեխոտ չեն լինում, հոգիները ցեխոտ են:

ԳԱՆԻՅՈ. Ա՛հ: Ա՛հ թէ ինչպէս էք վճարում ձեր պարտքը: Լաւ: Ուրեմն ես անելիքս կանեմ: Վերջին անգամ եմ հարցնում, վճարելու էք 10,000 Ֆրանկս թէ ոչ:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. (մոնելով) Ահաւասիկ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

Ճ. ԲՕԴՐԻ, ԲՐԻԻԵԼ, ԼԻԻՍԻ, ԳԱՆԻՅՈ.

ԲՐԻԻԵԼ. Բօդրի:

Ճ. ԲՕԴՐԻ. Պարոնին... տաս հազար Ֆրանկ է պէտք...

ԳԱՆԻՅՈ. Ես գիտեի, որ սպառ-

նալիքը զուրս կը հանէր դրա փողերը:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Հաշուեցէք: (Առաջարկում է նրան փողերը):

ԲՐԻԻԵԼ. Շնորհակալ եմ պ. Բօդրի. բայց պահեցէք ձեր փողերը: Ես մերժում եմ այս պարոնին վճարել:

ԳԱՆԻՅՕ. Տեսա՞ք, որ կարող էք, բայց չէք կամենում վճարել:

ԲՐԻԻԵԼ. Կարծեցէք ինչ որ կամենաք: Եթէ ես միւսներին էլ չը վճարեմ ամբողջապէս նրանք իրաւունք կունենան դժգոհ լինել, որ այս պարոնի համար բացառութիւն եմ անում: Ինչ որ մնում է պէտք է հաւասար բաժանեմ բոլորին:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ամենքն էլ ամբողջապէս կը ստանան իրենց հասանելիքը:

ԲՐԻԻԵԼ. Երբ ամենքն ամբողջապէս կը ստանան, պարոնն էլ իրենը կը ստանայ: Եթէ ոչ, նա կը ստանայ իւր տուած գումարի համեմատ: Ես նրան բացառութիւն չեմ անի իւր լանդգնութեան համար:

ԳԱՆԻՅՕ. (վերցնելով գլխարկը) Լաւ չէք հասկացել ինձ: Եթէ բեր նիցս զուրս թռաւ...

ԲՐԻԻԵԼ. Այո՛, զուրք դէպի փողը միշտ յարգանքով էք վերաբերում: Գիտեմ: Միւսների հետ կը ստանաք: Առաջուց, ոչինչ:

ԳԱՆԻՅՕ. Դուք գիտէք, բայց սխալում էք, ձեր օգուտը չէք ճանաչում: Չգիտեմ, լանդգն եմ ես, թէ ոչ, բայց գիտեմ որ անբարիշտ եմ. խորհուրդ եմ տալիս հաշտ մնալ ինձ հետ: Ես ոչ ոքի չեմ ասիլ թէ ինձ վճարել էք — կը երդուիմ, որ ոչ մի սու չեմ ստացել: Իսկ միւսներին. խօստումներ կ'անեք: Ես կ'օգնեմ ձեզ:

ԲՐԻԻԵԼ. Դուք կ'օգնէք ինձ զուլթիւն անելու:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Կրկնում եմ՝ բոլորին էլ կը վճարէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ինչո՞վ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ե՛հ, զուրք աւելի ունիք քան հարկաւոր է:

ԲՐԻԻԵԼ. — Թող պարոնն էլ իմանայ, ինձ պակասում է երեք հարիւր հազար ֆրանկ: (Գանկոյն գլխարկը ծածկում է):

ժ. ԲՕԴՐԻ. Հաշուի մէջ սխալուել էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ամբողջ գիշեր ես ու Լիւսին հաշիւներ էինք տեսնում:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ո՛ւր են այդ հաշիւները:

ԲՐԻԻԵԼ. (սեղանի վրահից վերցնելով) Ահա:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Տեսնեմ: (Կարդալով): Գրավիի հոգերը, Վեստալի տոկոսը, աքցիաներ... մի միլիօնը մոռացել էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչ միլիօն:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Իմը:

ԲՐԻԻԵԼ. Բօդրի: Ա՛հ, անբաղդուլթիւնը լաւ կողմեր էլ ունի:

ԳԱՆԻՅՕ. (սրբելով աչքերը) Ա՛հ, զեղեցիկ վարմունք, մեծ վարմունք: (Չնոր պարզում է Բօդրիին):

ժ. ԲՕԴՐԻ. (ծեռք չտալով) Շնորհակալ եմ: (Բրիւէլին): Նախ վճարենք մեր պարտքը:

ԲՐԻԻԵԼ. Իսկ ես դեռ կասկածում էի նրա մասին:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Եկէք:

ԲՐԻԻԵԼ. Երբէք:

ԳԱՆԻՅՕ. Լաւ, թանկագին Բրիւէլ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բօդրի, զուրք ամենամեծահոգի մարդն էք, բայց ես

ամենաինքնասէր կը լինէի, եթէ ընդունէի ձեր առաջարկը:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Ի՞նչ էք ասում:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչ աղբիւրից պիտի վերադարձնեմ ձեզ այդպիսի մի խոշոր գումար:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Ձեր ապագայ վաստակներից: Երբ, բոլոր ձեր պարտատէրերը բաւարարութիւն կը ստանան, հաւատարմութիւնը դէպի ձեզ կը վերականգնի. դուք նորից կը կարգաւորէք ձեր գործերը և յաջողութիւն կ'ունենաք:

ԲՐԻԻԵԼ. Իսկ եթէ յաջողութիւն չունեցայ:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Կունենաք:

ԳԱՆԻՅՕ. Կունենայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բազում փչացաւ, զգում եմ: Հիմա ես ատում եմ առևտուրը: Եթէ մի որ և է հրաշքով վերադառնար ինձ իմ հաւատարմութիւնը, դարձեալ կը թողնեմ առևտուրն, որովհետեւ ի մօտոյ տեսայ սնանկութիւնը: Ես գարշում եմ այս տնից, որտեղ այնպէս անվայել կերպով խօսեցին աղջկանս հետ և կուզէի փախչել այստեղից, և այլևս չվերադառնալ: Ես չեմ կողոպտի ձեզ պէս մի բարեկամի և այն էլ ո՛ւմ համար, պարոնի նման մարդկանց, որոնք անբաղդութիւնը լսելիս, ընդառաջ են վազում սպառնալիքը և հայհոյեանքը բերաններին:

ԳԱՆԻՅՕ. Աստուած իմ, եթէ կամենում էք, ներողութիւն խնդրեմ...

ժ. ԲՕԴԻԻ. Թողէք Բրիւէլ:

ԲՐԻԻԵԼ. Երբէք:

ԳԱՆԻՅՕ. Խելացի եղեք Բրիւէլ, դուք պիտի ջնջէք այդ բիծը ձեր անունից:

ԲՐԻԻԵԼ. Սւեղի լաւ է ինձ համար ազնիւ լինել, քան յարգուած:

ԳԱՆԻՅՕ. Աշխարհը կը արհամարհի ձեզ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բացի ինձանից:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Աղաչում եմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Մի պնդէք:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Այդ որոշումն անդառնալիք է:

ԲՐԻԻԵԼ. Խղճմտանքս այդպէս է որոշել:

ԳԱՆԻՅՕ. Թող այդպէս լինի: Ես իմս կը սկսեմ:

ժ. ԲՕԴԻԻ. (մօտենալով Գանի-յօին) Պարոն, սպասեցէք մի օր: Ես կը համոզեմ նրան:

ԳԱՆԻՅՕ. Կէս ժամ միայն կը սպասեմ. կէս ժամից յետոյ կամ փողս, կամ սնանկութիւն, ձեր խոնարհ ծառան: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՃԱՆ ԲՕԴԻԻ, ԲՐԻԻԵԼ, ԼԻԻՍԻ.

ժ. ԲՕԴԻԻ. Ուրեմն, միայն մի միջոց է մնում ձեզ փրկելու:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՛հ, այլևս ոչ մի միջոց:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Դեռ մէկը կայ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՞րը:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Այն, որ օրինորդ Լիւսին մի հարուստի հետ ամուսնանայ:

ԲՐԻԻԵԼ. (ղանձ) Ա՛հ, այո՛:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Այն ժամանակ դուք այլևս չէիք կարող արգելել ձեր իեսային, որ նա հոգար իւր կնոջ անուան համար: Այն ժամանակ նա իւր սեպհական պատուի համար կը վճարէր և դուք այլևս չէիք կարող ընդդիմանալ:

ԲՐԻԻԵԼ. Դուք մի այդպիսի հա-

րուստ մարդ ճանաչում էք, որ այս հանգամանքներում կամենար Լիւսին ուզել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Գուցէ:

ԲՐԻԻԵԼ. Որը ցանկանար ամուսնանալ, երբ նա սնանկացած է:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Չէր ցանկանայ, եթէ օրիորդը սնանկացած չլինէր:

ԲՐԻԻԵԼ. Այդ ո՞վ է:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այդ... բայց նախ քան նրա անունը տամ, վերջին անգամ աղաչում եմ ձեզ, ընդունեցէք առաջարկս, թոյլ տուեցէք օգնել ձեզ, խնդրում եմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այլևս մի կրկնէք: Այս վերջնական խօսքս է:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ուրեմն պէտք է խօսեմ: Բայց օրիորդ Լիւսին տեսաւ, որքան աղաչեցի ձեզ և որ այս վերջին միջոցն է նրա հօրը փրկելու: Ես ստիպուած եմ պարզ խօսելու: Այդ մարդը... ոչ, ես քառասուն և վեց տարեկան եմ և չեմ յանդգնի երբէք...

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ, խնդրում եմ թոյլ տաք ինձ ամուսնանալ պարոն Բօդրիի հետ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Միթէ համաձայն էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Ուրեմն այդ դ՞ո՞ւք էք:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Չմոռանաք, որ ամեն միջոց գործ դրի որպէս զի չարժանանամ այդ երջանկութեան:

ԼԻԻՍԻ. Դուք ամենաազնիւ մարդուն էք: Ես հպարտ եմ որ ձեր կինը, պիտի դառնամ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Դ՞ո՞ւք, իմ կինը. Միթէ կարելի է: Դուք, Բրիւէլ, որ սառնասիրտ էք, ասացէք որ այդ անհնարին է: Բայց ցածրաձայն ասացէք: Ինձ թւում է, թէ եթէ մէկը լսի, կը յափշտակէ ինձանից այս երջանկութիւնը, որին ես այնքան

անտրժան եմ, և որը այնչափ անյուսալի էր թւում ինձ:

ԲՐԻԻԵԼ. Աղջիկս ձերն է: Ոչ միայն իմ պատճառովս է համաձայնում նա, այլ ամենից առաջ ձեր արժանաւորութիւնների շնորհիւ: Նա միշտ խորին համակրանք է տածել դէպի ձեզ: Նայն իսկ մի քանի վայրկեան առաջ, երբ կասկածում էի ձեր բարեկամութեան անկեղծութեան մասին, նա հաւատը չէր կորցնում... Նա ձեզ լաւ է ճանաչում, անհոգ եղէք: Նա իմ առաջ պատասխանատու էր ձեզ համար, իսկ ես ձեր առաջ պատասխանատու եմ նրա համար: Այնպէս չէ՞ Լիւսի:

ԼԻԻՍԻ. Կարող էք, հայրիկ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Երկուսիցդ էլ շնորհակալ եմ: Այժմ գնամ Գանիյօին հեռացնեմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այլևս իրաւունք չունիմ ընդդիմանալու:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Եւ մոռանանք անցեալը: Հեռու մղենք մեզանից այն ամենը, ինչ որ տխրեցնում էր: Հարկաւ, դուք այլևս չէք կարող բնակուել այս տան մէջ, որտեղ այնպէս անպարկեշտ կերպով են խօսել օրիորդ Լիւսիի հետ: Այսօր և եթէ կը տեղափոխուենք իմ տունը, այստեղ կը գաք միմիայն ձեր գործերի համար, իսկ ինչ վերաբերում է առևտրին, կանէք ինչ որ կը ցանկանաք, կը թողնէք կամ կը շարունակէք: Արդ որոշուած է, դուք ինձ հետ կապրէք: Ա՛հ, ինչ նախանձելի կեանք պիտի վայելենք երեքով: Ի՜նչպէս ուրախ կը լինի իմ տունը: Գնանք Գանիյօի մօտ:

ԲՐԻԻԵԼ. Գնանք:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (Լիւսիին) Ցտեսու-

թիւն օրիորդ: Շնորհակալ եմ, շատ շնորհակալ: Այժմ կարող եմ ասել, որ չափազանց եմ սիրում ձեզ և շատ շատ վաղուց: Միթէ՞ ճշմարիտ է որ համաձայնեցիք մի քիչ էլ համակրելով ինձ: Որչափ երջանիկ եմ: Բայց ինչո՞վ եմ աւելի բարձր միւս մարդկանցից, որ հենց ինձ վիճակուեց այս բաղդը. ինչպէս օրերը միմեանցից տարբերուում են: Երէկ միմիայն ծերութիւնս էի զգում, իսկ այսօր առաջիս փալլում են, գեղեցկութիւն, քնքշութիւն և քսան տարեկան կոյսի հրեշտակային ժպիտը: Ինձ թւում է, թէ կեանքս ետ է դարձել և ես վերադառնում եմ դէպի երիտասարդութիւնը և դէպի սէր:

ԳՈԾԱԿԱՍ. (մտնելով) Պարոն Օլիվիէն սպասում է:

ԼԻԻՍԻ. (զողալով) Նա այստե՞ղ է:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Այո՛, այսօր ամեն կողմից մի բաղդաւոր օր է ինձ համար: Երէկ նա ինձ ստիպել էր Պարիզ մնալ: Զուր էի համոզում, աղաչում նրան որ ինձ ետ չձգէ, որ խնդիրը մի բարեկամի պատուին է վերաբերում: Եւ որպէս զի չմտածէ թէ սա մի առիթ էր հեռանալու, ես ստիպուեցայ ձեր անունը տալ ու նա հասկացաւ որ անկարող եմ Պարիզ մնալ և նոյն իսկ կամեցաւ ուղեկցել ինձ:

ԲՐԻԻԷԼ. (գործակատարին) Թող ներս գայ:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Սպասեցէք. անհրաժեշտ է յայտնել նրան իմ երջանկութիւնը: Լաւ կը լինի որ ես ներկայ չլինեմ:

ԲՐԻԻԷԼ. Ինչո՞ւ:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Մինչև այսօր նրան էի միայն պատկանում, իսկ այսու-

հետև իմ սէրը երկու մաս պիտի բաժանեմ: Եւ անտարակոյս մեծ մասը նրան չի ընկնի:

ԲՐԻԻԷԼ. Դուք վախենում էք, որ...

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Բացի այդ ինձ թւում է, թէ բոլոր երիտասարդները պիտի վշտանան ինձանից: Օրիորդ Լիւսին կը խօսի նրա հետ:

ԼԻԻՍԻ. Ե՛ս:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Կաղաչեմ, դուք կարդարացնէք ինձ և կը բացատրէք թէ ինչպէս կայացաւ այդ բանը:

ԼԻԻՍԻ. Լաւ:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. (գործակատ.) Հրաւիրեցէք: Իսկ ես հենց որ Գանիօի հետ հաշիւներս վերջացրի կը վերադառնամ և կիմանամ թէ ինչ էք խօսել: Զարմանալի բան, կարծես թէ գողութիւն եմ անում: Շտապե՛ք: (Դուրս է գնում՝ Բրիւէլի հետ):

ԼԻԻՍԻ. (միայնակ) Այո՛, ես կը բացատրեմ նրան, թէ ինչպէս կայացաւ: Նա կը համոզուի, որ ուրիշ ելք չկար:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԼԻԻՍԻ, ՕԼԻՎԻԷ.

ՕԼԻՎԻԷ. (մտնելով) Միայնակ է:

ԼԻԻՍԻ. (մի կողմ) Ա՛ստուած իմ:

ՕԼԻՎԻԷ. (արագ մօտենալով նրան) Ճշմարիտ է արդե՞օք, որ դուք այլևս հարուստ չէք:

ԼԻԻՍԻ. Պարոն...

ՕԼԻՎԻԷ. Ճշմարիտ է: Պարոն Բոգրին էր ասում: Բայց ես փափագում եմ ձեր բերանից լսել այդ լուրը: Օ՛հ, ներեցէք այս ինքնասէր խօսքիս համար: Ես պէտք է միայն ձեր կսկծի մասին, ձեր հօր անհան-

գատութիւնների մասին մտածէի, բայց իմ մասին եմ միայն մտածում. ցնծում եմ, երբ դուք տանջւում էք, ներեցէք ինձ: Սակայն ինչու ծածկեմ, ուրախ եմ: Դուք անսաք ինձ Պարիզում, յուսահատուած էի և ամեն ինչ ատում էի, զայրացած էի կեանքից: Ո՛հ, այժմ այլևս այն կատաղածը չեմ. այլևս ցնորքներ չունեմ: Դուք ճշմարիտ էիք ասում, բժշկականութիւնը մեծ արհեստ է: Այժմ կը ցանկանայի բոլոր հիւանդներին բժշկել: Որտեղից է այս փոփոխութիւնը իմ մէջ: Ահա ասեմ: Բայց նախ քան բացատրեմ ձեզ, պէտք է համոզուած լինիմ որ դուք այլևս հարուստ չէք: Ես ոչինչ չունիմ բացի իմ աշխատանքը, ես ոչինչ եմ, ես դեռ մի երիտասարդ եմ, որը նոր պիտի կարգաւորի իւր կեանքը, մի նոր սկսող բժիշկ: Եթէ ձեր զրուցիւնը չէ փոխուել, ես չեմ յանդգնի միտքս յայտնելու: Կը հեռանամ այստեղից և այլևս չէք աննի ինձ... Բայց ոչ, պարոն Բոգրին չէր կարող խաբել ինձ: Դուք աղքատացել էք: Պատասխանեցէք ուրեմն ճշմարիտ է արդեօք որ այլևս այն սարսափելի հարստութիւնը չունիք:

ԼԻԻՍԻ. Խեղճ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ա՛հ, պարոն Բոգրին խաբել է ինձ:

ԼԻԻՍԻ. Նա ճշմարիտ է ասել:

ՕԼԻՎԻԵ. Ուրեմն:

ԼԻԻՍԻ. Ես այլևս ոչ հարուստ եմ և ոչ աղքատ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ի՞նչպէս:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս պէտք ունէր երեք հարիւր հազար ֆրանկի առանց որի նա կորած էր: Մի բարեկամ առաջարկեց նրան այդ գումարը:

ՕԼԻՎԻԵ. Հարուստները բաղաւոր են: Ներեցէք անհանգիստ արի ձեզ. խօստանում եմ այլևս չէք տեսնի ինձ:

ԼԻԻՍԻ. Բաղդաւոր եղէք:

ՕԼԻՎԻԵ. Շնորհակալ եմ: (Գնում է մինչև դուռը և վերադառնում): Մի բան է միայն սքանչացում ինձ, այդ ձեր գէպի ինձ ունեցած արհամարհանքի խորութիւնը:

ԼԻԻՍԻ. Ա՛հ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես վաղուց էի ձեզ մօտ ցնծութիւնից և երկիւղից արեցած, հոգիս ձեզնով յափշտակուած... տօնում էի յաղթանակ և յանկարծ ամեն ինչ փլատակուեց և դուք տեսնում էք այդ: Անտարբեր եղեք. ես դեռ կարող եմ հասկանալ. մի խրդճաք ինձ տանջանքներիս համար, որոնք դուք ինքներդ էք սպառնաւում, այդ մինչև անգամ նախատեսնում էի, բայց չէի սպասում, որ չէք հետաքրքրուի գոնէ յուսահատութեանս սպառնաւուն իմանալու:

ԼԻԻՍԻ. Ես աւելին իմանալու իրաւունք չունիմ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ուրեմն, չէք սնանկացել:

ԼԻԻՍԻ. Պատճառն այդ չէ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ապա ի՞նչն է սպառնաւոր:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս իւր բարեկամի առաջարկութիւնն ընդունելուց առաջ մտածեց, իսկ եթէ չկարողանար վաստակել փոխ առած 300,000 ֆրանկը: Զեզ եմ հարցնում, կարող էր արդեօք նա, այդ ազնիւ մարդը, ընդունել իւր բարեկամի առաջարկը, քանի որ հաւաստի չէր, որ կը վերադարձնի:

ՕԼԻՎԻԵ. Ո՛չ:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս հենց այդպէս էլ
պատասխանեց իւր ընկերին, ոչ:

ՕԼԻՎԻԵ. Յետոյ:

ԼԻԻՍԻ. Այն ժամանակ այդ բա-
րեկամն ասաց. — մի հանգամանք մի-
այն կայ, որը կարող է ստիպել ձեզ
ընդունել իմ առաջարկութիւնը,
այն է՝ որ ձեր աղջիկը ամուսնանայ
ինձ հետ:

ՕԼԻՎԻԵ. (Ճիչ արձակելով) Դուք
ամուսնանում էք: Բայց ոչ, այդ ինչ
իմար բաներ եմ ասում ես: Ձեր
հայրը մերժեց:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս չմերժեց.

ՕԼԻՎԻԵ. Ուրեմն դուք էիք մեր-
ժողը, ես աւելի ևս ուրախ եմ:

ԼԻԻՍԻ. Խնդիրը վերաբերում էր
հօրս երջանկութեան և պատուին
և նոյն իսկ կեանքին, որովհետեւ —
սնանկութիւնը կը սպանէր նրան
անշուշտ: Այդ պարոնը իւր ազնիւ
վարմունքով ներշնչում էր ինձ յար-
գանք և երախտագիտութեան զգաց-
մունք դէպի ինքը: Ինչո՞ւ պիտի
մերժէի:

ՕԼԻՎԻԵ. Համաձայնեցի՞ք:

ԼԻԻՍԻ. Այո:

ՕԼԻՎԻԵ. Ա՛հ. — այդ ամուսնու-
թիւնը չպիտի կայանայ:

ԼԻԻՍԻ. Ո՞վ պիտի արգելէ:

ՕԼԻՎԻԵ. Նա չի կայանայ: Օ՛հ, Տէր
Աստուած, միթէ այդ լուրը լսելու
համար էի այսպէս անհանբեր այս-
տեղ վազում: Դուք համաձայնեցի՞ք:
Ինչ կասկած, մի մարդ, որ 300,000
ֆրանկ ունի իւր բարեկամների հա-
մար... Զուր չէի ասում, թէ աղ-
ջիկները նրանց են պատկանում, ով
աւելի է վճարում:

ԼԻԻՍԻ. Պարո՞ն:

ՕԼԻՎԻԵ. Օ՛հ, ո՞վ է այդ մարդը:
Ես կը խօսեմ նրա հետ, որ իւր
հարսնացուն գրամով է գնում:
Ո՞վ է նա:

ԼԻԻՍԻ. Այդ մարդը... (խորքի
դուռը բացում է եւ երևում է
Ժան Բոդրին: Լիւսին մատնացոյց
է անում նրան):

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԼԻԻՍԻ, ՕԼԻՎԻԵ, ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ.

ՕԼԻՎԻԵ. Նա՛ (Տատանում է):

Ժ. ԲՕԴՐԻ. (Օլիվիէին) Հը, իմա-
ցմը:

ՕԼԻՎԻԵ. Այո:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Չէս նախանձում:

ՕԼԻՎԻԵ. Նախանձում:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Անհոգ եղիր: Դու
դարձեալ նոյն տեղը կը բռնես սըր-
տիս մէջ: Օլիվիէ, դու հօ գժգոհ
չէս որ ինձ երջանիկ ես տեսնում:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես շատ ուրախ եմ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Դու խաչեղբայրս կը
լինիս:

ՕԼԻՎԻԵ. Ձեր խաչեղբայրը:

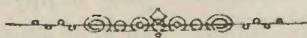
Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ընդունում ես, այո:

ՕԼԻՎԻԵ. Անտարակոյս... Ես ձեր
խաչեղբայրը... անկասկած... Յ'տե-
սութիւն: (Դուրս է գնում):

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այս ինչ է... նա հե-
ռանում է: (Գնալով ետ կանչելու):
Օլիվիէ, Օլիվիէ:

ԼԻԻՍԻ. Ո՞վ Տէր Աստուած:

Վարագոյր:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Մի սալոն.

ՏԵՍԻՆԱ.

Մտնում են ԼԻԻՍԻ, ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ,
ԲՐԻԻԵԼ, լետոյ ՕԼԻՎԻԵ և լետոյ
ԲԱՐԱՆՏԵՆ.

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Թող լուսամուտները
բաց մնան: Սուրճն այդպէս կընդու-
նենք: Ի՞նչ հիւանալի երեկոյ է: Լիւ-
սի, նայեցէք ինչպէս լուսինը փայ-
լում է ծովի մէջ: Ա՛հ, ես յաճախ
տեսել եմ այս տեսարանը, բայց եր-
բէք նա ինձ վրայ այնպիսի ազդե-
ցութիւն չէ տրել, ինչպէս այժմ,
հարկաւ այն պատճառով, որ միայն
էի գիտում նրան: Ինչպէս լաւ է
երկուսով: Օլիվիէ, եկ, նայիր:

ՕԼԻՎԻԵ. Տեսնում եմ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ահա, ձեր առաջ ես
կարող եմ բանալ սիրտս.—ես եր-
ջանիկ եմ: Արդեօք կարող եմ բա-
ւակտնաչափ շնորհակալ լինել ձեզ
երեքիցդ էլ: (Օլիվիէին): Ասացիր,
որ այլևս ինձանից նեղացած չես:

ՕԼԻՎԻԵ. Եւ երբէք էլ նեղացած
չեմ եղել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Եւ որ դու կատարե-
լապէս մոռացել ես Պարիզում ունե-
ցած մտադրութիւններդ:

ՕԼԻՎԻԵ. Օ՛հ, բոլորովին:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Թանկագին Օլիվիէ:
(Վերադառնալով Լիւսինին, որը
մնացել էր կանգնած լուսամուտի
մօտ): Ինչ անդորրութիւն: Այգու
ծառերը չեն շարժւում, կարծես

քնած են և երազում են: Լսեցէք:
Սոխակի ձայնն է: Ի՞նչ լաւ է եր-
գում նա այս երեկոյ: (Բրիւէլին,
որը ծիծաղում է): Ինչո՞ւ էք ծիծա-
ղում:

ԲՐԻԻԵԼ. Ծիծաղում եմ, որովհե-
տե սիրտս ուրախ է: Բացի այդ,
մտածում եմ, տիկին ժերմէի մա-
սին: (Լիւսինին): Դու հաւաստի ես
որ նամակդ փոստն են ձգել:

ԼԻԻՍԻ. Ինքս եմ ձգել:

ԲՐԻԻԵԼ. Բացի այդ, ես ինքս էլ
գրեցի: Եւ ոչ մի բառ նրանից:
Քրոջ աղջիկը վաղն ամուսնանում
է ու մենք մինչև անգամ չգի-
տենք, գալու է նա թէ ոչ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ինչպէս էք բացա-
տրում այդ լուրերը:

ԲՐԻԻԵԼ. Նրա մոռացկոտութիւ-
նով: Նա ընդունակ է կարծելու,
թէ պատասխանել է արդէն: Այսօր
կամ վաղը յանկարծ ներս կընկնի
և կը սկսի կոռել, որովհետեւ չեմ
գնացել դիմաւորելու, և անհնարին
կը լինի նրա այդ համոզմունքը փո-
խել: Իսկ երբ իմանայ որ նամակին
չի պատասխանել, վեց ամիս շարու-
նակ կը կշտամբի ինձ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ձեզ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այո. իմ սիրելի քենուս
սովորութիւնն է այդ: Բայց նա էլ
շատ ուրիշների նման է: Այն ով է,
որ իւր մեղքերի համար ուրիշի վրայ
չի բարկանայ: Ո՞վ է ներում իւր

գործած չարիքը: Ահա սուրճը: (Բարանտէնը մտնում է մի մատուցարան ծնոխն): Բարանտէն, չլինի՞ թէ այս գիշեր պիտի թալանեն մեզ:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Պարոնը հեգնում է, բայց գողեր ամեն տեղ կան:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Նոյնպէս և երկչոտներ:

ԲԱՐԱՆՏ. Մի՞թէ աւագակները բոլորովին ուրիշի տուն չեն մտնում: Կարգացէ՛ք լրագիրները.—կը տեսնէք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Լիւսի, կը բարեհաճէք արդեօք սուրճ ածել: (Լիւսին սուրճ է մատուցանում նախ հօրը, յետոյ Բողրիին):

ԲԱՐԱՆՏ. (ցած. Ժ. Բողրիին) Պարոն, չէ՛ք մոռացել...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ա՛հ, օրիորդ, ես մոռացել եմ կատարել Բարանտէնի լանձնարարութիւնը: Նա կամենում է վաղը ձեզ մի ընծայ ներկայացնել, բայց ձեր ճաշակը չիմանալով, խընդրեց ինձ հարցնել, թէ ինչ սիւր-պրիզ կը կամենայիք, որ նա անի ձեզ:

ԲԱՐԱՆՏ. Այո՛, օրիորդ:

ԼԻՒՍԻ. (ժպտաւով) Ես կասեմ, Բարանտէն:

ԲԱՐԱՆՏ. Խնդրում եմ, օրիորդ: (Դուրս է գնում):

ԼԻՒՍԻ. (մի թաս սուրճ առաջարկելով Օլիվիէին) Պարոն...

ՕԼԻՎԻԷ. Ո՛չ, շնորհակալ եմ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. (խմում է) Չես խըմում: Ափսոս. հիանալի սուրճ է: Բայց այն էլ ճիշդ է որ այժմ ամեն ինչ հիանալի է թւում ինձ: Դէ՛հ վերցրու: (Օլիվիէն մօտենում է սեղանին եւ իւր համար սուրճ է ածում): Օրիորդը քեզ համար լցրել է արդէն:

ՕԼԻՎԻԷ. Այո՛. (Շարունակում է ածել):

ԲՐԻԻԷԼ. Ինչ լաւ բան է սուրճը:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՛նչ լաւ բան է կեանքը: Որքան ցաւալի է, որ Հաւրը Պարիզ չէ և որ Օլիվիէն իւր ապագայի համար ստիպուած է մեծ քաղաքներում ապրել, ապա թէ ոչ մենք չորսս էլ միասին կապրէինք: Բայց մենք յաճախ քեզ տեսութեան կը գանք, Օլիվիէ. այնպէս չէ՛ Լիւսի: Սիրտս պայթում է: Այնքան երջանկութիւն կայ նրա մէջ, որ ինձ թւում է, թէ ես ուրիշների բաժինն էլ եմ խլել:

ԲՐԻԻԷԼ Ոչ իմը, որովհետեւ ունեցածս արդէն այնքան մեծ է, որ հազիւ եմ կարողանում մարսել: Ի՛նչ էի տասն օր առաջ և ինչ եմ այսօր: Երբ մտաբերում եմ այն Գանիօի վարմունքն աղջկանս հետ և պատուիս խորտակումն և այսօր դիտում եմ բաւարարութիւն ստացած պարտատէրներիս խոր բարեւերը, երբ մտածում եմ որ Լիւսին վաղը պիտի ամուսնանայ այնպիսի մի մարդու հետ, որին ես հարստութեանս ժամանակը ևս փեսայ ունենալ կը ցանկանայի, իմ միակ բարեկամիս, մի կատարեալ մարդու հետ...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Բրիւէլ...

ԲՐԻԻԷԼ. Այո՛, կատարեալ, դուք կատարեալ էք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ո՛չ ոք կատարեալ չէ:

ԲՐԻԻԷԼ. Բացի ձեզանից:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ո՛չ ոք: Այժմ լաւ տրամադրութեան մէջն եմ: Ես երջանիկ եմ: Այսպիսի բոլորներում դժուար չէ բարի լինել: Չճմարիտ է, հիմա ես մի շատ բարի մարդ եմ:

ԲՐԻԻԷԼ. Շատ կը ցանկանայի իմանալ, երբ դուք բարի չէք եղած:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Երբ տանջուելիս եմ եղել: Ես ևս ծանր օրեր եմ կրել և միշտ այն չեմ եղել, ինչ որ այժմս եմ: Ամեն մարդ չարութիւն ունի իւր մէջ և ոչ ոք չգիտէ, թէ ինչ կարող է անել տալ նրան մեծ կակիծը:

ԲՐԻԻԵԼ. Համաձայն եմ. զուք մի եղեռնագործ էք և ուրիշների բաժինը գողացել էք: Ես չգիտեմ թէ ումից էք խլել նրա երջանկութիւնը: Բայց զգում եմ, որ նրանից ինչ էլ մի մասն է հասել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Շնորհակալ եմ: Ասացէք ուր ամէնքդ էլ երջանիկ էք:

ԲՐԻԻԵԼ. Բոլորս էլ երջանիկ ենք: Այնպէս չէ, Լիւսի:

ԼԻԻՍԻ. Ես երջանիկ եմ: (Օլիվիէն մօտենում է սեղանին, ուր դրուած են լիքնօրի պարագաները ևւ լցնում է մի փոքրիկ ըածակ):

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այժմ ես հասկանում եմ, թէ ինչո՞ւ բաղդաւորութիւնը կատարեալ չէ աշխարհիս երեսին: Մարդկանց սրտերը այնպէս սերտ կապերով են կապուած միմեանց հետ, որ ինչքան էլ երջանիկ լինենք մենք, դարձեալ ուրիշների տանջանքների մի մասն էլ մեզ է հասնում: (Օլիվիէն, որը դատարկել էր իւր ըածակը, կրկին լըցնում է):

ԲՐԻԻԵԼ. (Օլիվիէին) Ըհը, այդ ի՞նչ էք խմում այդպէս անյագ կերպով:

ՕԼԻՎԻԵ. Չգիտեմ. կարծեմ օղի է:

ԲՐԻԻԵԼ. (Իրենը լցնելով) Դուք ևս երջանիկ էք — խաչեղբայր: (Օլիվիէի ըածակը փշրում է նրա ձեռքի մէջ): Այ...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչ պատահեց:

ՕԼԻՎԻԵ. Ոչինչ բաժակը փշրուեց:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Բայց դու արիւնոտ ես:

ՕԼԻՎԻԵ. Կարելի է: Մի քիչ քերթուեց: Գնամ սենեակս կապելու: (Դուրս է գնում):

ԲՐԻԻԵԼ. Ես սպեղանի ունիմ: Լիւսի, սենեակումս է, ուղարկիր նրան:

ԼԻԻՍԻ. Լաւ: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Մ Ի Լ Բ.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ, ԲՐԻԻԵԼ.

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչպէս կարող էր այդ բաժակը կոտրուել:

ԲՐԻԻԵԼ. Անզգուշութիւն: Զեր Օլիվիէն այս երեկոյ չգիտէ ինչ է անում:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Օլիվիէն:

ԲՐԻԻԵԼ. Մի րոպէ, կարծես անգիտակցաբար, վրա-վրա օղի էր խրմում, այժմ բաժակն է կոտրում:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. (նայելով մատուցարանին) Նա չի վերցրել Լիւսիի լըցրած սուրճը: — Չլինի թէ Լիւսին և Օլիվիէն լաւ չեն միմեանց հետ:

ԲՐԻԻԵԼ. Լաւ չէն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Տասն օր է վեր ես ոչինչ չեմ տեսնում, չգիտեմ թէ ինչ է կատարւում մեր շուրջը: Ես յափշտակման մէջ եմ ապրում, կարծես երազի մէջ եմ: Դուք ոչինչ չէք նկատել:

ԲՐԻԻԵԼ. Ոչինչ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Անտարակոյս, ինչ կարող է լինել: Ի՞նչպէս էին նրանք Պարիզում:

ԲՐԻԻԵԼ. Ես այնտեղ մի օր միայն մնացի:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Տիկին փերվէն կը գիտենայ, նա կարող էր ասել մեզ:

ԲՐԻԻԵԼ. Եթէ միայն դայ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես շատ կը վշտանայի, եթէ նրանց յարաբերութիւնները վատ լինէին:

ԲՐԻԻԵԼ. Կը վշտանա՞ք: Կարելի է կարծել որ դուք երկիւղ էք կրում նրանից:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Մարդ միշտ երկիւղ է կրում սիրած էակներից:

ԲՐԻԻԵԼ. Որքան սիրում էք դուք նրան: Բայց, սիրելի Բօդրի, երբ պիտի ասէք ինչ վերջապէս ո՞վ է այդ Օլիվիէն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես արդէն ասել եմ ձեզ:

ԲՐԻԻԵԼ. Մի երեսայ, որն ոչ հայր ունի և ոչ մայր, որին դուք խնամել էք մինչև այսօր և որին սիրել էք: Անցեալ օր նրա պատճառով դուք մնացիք Պարիզ, չնայելով ձեր բարեկամութեանը դէպի ինչ և ձեր սիրուն, դէպի Լիւսին: Իրօք դուք սաստիկ նուիրուած էք նրան:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Երբ ճանաչեցի նրան, ոչ ոք չունէի սիրելու. բոլոր սէրս դէպի նա դարձրի, նա համարեա իմ որդին է:

ԲՐԻԻԵԼ. Համարեա՞:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Անտարակոյս:

ԲՐԻԻԵԼ. Ե՛հ, դուք էլ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչ էք կամենում ասել:

ԲՐԻԻԵԼ. Ահ, թողէք ի սէր Աստրօնոյ: Սիրելի Բօդրի, Լիւսին այստեղ չէ, թող կը տաք պարզ խօսել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Խնդրեմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Քանի տարեկան է Օլիվիէն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Քսան երկու:

ԲՐԻԻԵԼ. Դ՞ուք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Քառասուն և վեց:

ԲՐԻԻԵԼ. Դուք ոչ եղբայր ունիք և ոչ քույր և երբէք չէք ունեցել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Վերջապէս քնչ նպատակով էք այդպիսի հարցեր տալիս ինձ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այսպէս, ուրեմն եզրափակենք: Երբ մի քսան երկու տարեկան երիտասարդ, որին մի քառասուն և վեց տարեկան մարդ արձակուրդներին իւր մօտ է պահում, որից թույլտուութիւն է խնդրում ամուսնանալու և որը ոչ հօրեղբօր որդի է և ոչ մօրեղբօր, — այդ երիտասարդը աւելի է քան «համարեա որդի»:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Եթէ ես Օլիվիէի հայրը լինէի, օրիորդ Լիւսին այդ կ'իմանար:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՞վ պիտի ասէր նրան այդ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես:

ԲՐԻԻԵԼ. Ուրեմն այդ ճշմարիտ է:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Երգում եմ օրիորդ Լիւսին սիրով: Միթէ միայն արիւնակցութիւնն է մօտեցնում մարդկանց:

ԲՐԻԻԵԼ. Ո՛չ, կայ նոյնպէս երախտագիտութեան զգացմունք, ես այդ փորձով գիտեմ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Բրիւէլ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բայց դուք պարտ չէք երախտագէտ լինել դէպի Օլիվիէն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես նրան յաւիտեան երախտապարտ եմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ուրեմն նա ձեզ մի արտասովոր ծառայութիւն է տրել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Այդ մի գաղտնիք է, որը չի կարող ձեզ հետաքրքրել և որն ես պէտք է պահեմ:

ԲՐԻԻԵԼ. Չափազանց դժուար է

գուշակել: Մի տղայ, որին երախտապարտ են այն պատճառով, որ նա ոչ մի ծառայութիւն չի մատուցել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Նայելով թէ ինչպէս է մարդ հասկանում ծառայութիւն ասած բանը:

Տ Ե Ս Ի Լ Ք.

ԲՐԻԻԷԼ, ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ, ԲԱՐԱՆՏԵՆ.

ԲԱՐԱՆՏ. Պարոն Բրիւէլ, ահա մի նամակ: (Նամակը յանձնում. դէպի Բողրին): Պարոն, ոսկերիչն այնտեղ է:

ԲՐԻԻԷԼ. (Նախատելով Ժ. Բողրին) Դարձեալ: (Նայելով նամակին): Վերջապէս:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Տիկին ժերվէն է գըրում:

ԲՐԻԻԷԼ. Այո:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչ կայ:

ԲՐԻԻԷԼ. Գալիս է: (Բարձր ծիծաղելով): Ինչ օտարոտի բան, պսակի համար չէ, որ գալիս է:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչպէս:

ԲՐԻԻԷԼ. (Կարդալով եւ ծիծաղելով) Նա չգիտէ էլ, որ իւր քրոջ աղջիկը ամուսնանում է. նա մեր նամակները չի ստացել: Գիտէք, որ տեղից է գրում, Բալիօյից, որտեղ նա միշտ բաժնի տնային կացրել իւր ընկերուհու մօտ: Նա գալիս է մեզ տեսութեան և միայն պատահաբար հենց այսօր է գալիս:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Գլխաւորն այն է, որ գալիս է: Գնամ ոսկերիչին տեսնեմ: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Ք.

ԲՐԻԻԷԼ, յետոյ ԼԻԻՍԻ.

ԲՐԻԻԷԼ. (Կանչելով) Լիւսի. (Լիւսին ներս է գալիս): Մօրաքոյ-

րըդ գալիս է, պէտք է ընդունալ գնանք:

ԼԻԻՍԻ. Երկաթուղու կայարան:

ԲՐԻԻԷԼ. Ոչ, նաւահանգիստը.

կը բացատրեմ քեզ, հիմա շտապում եմ, ժողովարանում գործ ունիմ: Դու մէկի հետ գնա նաւահանգիստը, ես էլ ժողովարանից ուղղակի այնտեղ կը գամ: Նաւը ժամը 10-ին է գալիս: Գնում եմ, սիրելի զաւակ:

ԼԻԻՍԻ. (Սկսելով) Գնաց: Պարոն Բողրին էլ զբաղուած է: (Նստում է լուսարու վրայի զանգակը): Ասէք պարոն Օլիվիէին, որ ես նրան սպասում եմ: (Բարանտէնը դուրս է գնում): Այո, այս միակ միջոցն է:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՕԼԻՎԻԷ, ԼԻԻՍԻ.

ՕԼԻՎԻԷ. Ինչ հետ խօսելիք ունիք, օրերդ:

ԼԻԻՍԻ. Այո, ասելիք ունիմ:

ՕԼԻՎԻԷ. Դ՞ո՞ւր:

ԼԻԻՍԻ. Ի՞նչ պէտք է մտածեն ուրիշները: Եւ եթէ այսօր չէք կարողանում զսպել ձեզ, ի՞նչ կը լինի վաղը: Ես ոչ մի իրաւունք չունիմ որ և է պահանջ անելու ձեզանից, սակայն մի միջոց կայ միայն մեզ սպառնացող կորուստը հեռացնելու:

ՕԼԻՎԻԷ. Ո՞րն է:

ԼԻԻՍԻ. Դուք պէտք է հեռանաք այստեղից:

ՕԼԻՎԻԷ. Հեռանալ այստեղից այսօր, երբ վաղը ձեր խաչը պիտի բռնեմ:

ԼԻԻՍԻ. Հենց այդ է պատճառը, որ պէտք է մեկնէք: Դուք մի պատուակ կը գտնէք. մի հիւանդ որը ձեզ կանչում է, կամ մի յաջող

առիթ է ներկայանում հռչակ ստանալու, կամ մի ուրիշ բան: Տեսնա՞ք, թե՛ արիք, երբ դեռ ոչինչ կատարուած չէ... Ի՞նչ պիտի անէք վաղը: Դուք ձեզ կը մոռանաք և խայտառակութիւն կը սարգէք...

ՕԼԻՎԻԵ. Որը ձեր երջանկութիւնը կը փշրէ: Մի վախենա՞ք, ես կը պսակեմ ձեզ: Խօստանում եմ զըսպել ինձ:

ԼԻԻՍԻ. Դուք արդէն ձեզ կորցրել էք, այն ինչ այսօր, դեռ սարսափելի օրը չէ: Քանի որ այդ ժամը չի հասել, մարդ դեռ կարող է զըսպել իրեն. նա դեռ զատելու ընդունակութիւնը չի կորցրել: Նա լսում է պարտաճանաչութեան ձայնին, և հասկանում է զոհաբերութեան անհրաժեշտութիւնը: Այո՛, մարդու սրտի խորքերում մինչև վերջին րոպէն դեռ մի յոյս է թաղնուած որը կարծես արգելում է մեզ համաձայնել եղելութեան հետ, մարդ մի ինչ որ անակնկալ օգնութեան է սպասում: Նա ինքն իրեն միութարում է, թէ կայ դեռ մի երեկոյ, դեռ կայ այս գիշերը, դեռ կայ վաղն առաւօտը, թէ մի անսպասելի դէպք պիտի պատահի, թէ վաղը դեռ հեռու է, հեռու, և երբէք գալու չէ: Իսկ վաղը, երբ ոչինչ փոխուած չի լինի և երբ ժամը կը հնչի... Միթէ կարծում էք, որ այդ ժամը միւս ժամերի նման կը լինի: Ո՛վ կարող է պատասխանատու լինել իւր համար այդպիսի ըոպէում: Ո՛վ կարող է հաւաստի լինել, որ իւր մահուան դատաւճիռը ստորագրելու ըոպէին, գրիչը վայր չի ընկնի նրա ձեռքից... Օ՛հ, վաղը մի սարսափելի օր կը լինի, երբ որ այլևս մի օր չի մնայ, մի ժամ չի մնայ, երբ գրիչը ձեռքդ կը տան,

երբ բաժանումն կը սպառնայ մեզ անխուսափելի, անյետաձգելի և յաւիտենական, Օլիվիէ, ոյժ կ'ունենա՞ք արդեօք...

ՕԼԻՎԻԵ. Լիւսի, դուք ինձ սիրում էք:

ԼԻԻՍԻ. Ո՛չ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ինքներդ խոստովանեցիք: Օ՛հ, ես բռնեցի այս խօսքը, այլևս չեմ վերադարձնի:

ԼԻԻՍԻ. Դուք մոռանում էք որ ես ամուսնանում եմ:

ՕԼԻՎԻԵ. Օ՛հ, այո՛: Ի՞նչու այդ մարդը իսկապէս նա է, որից ես չեմ կարող խլել ձեզ: Սակայն թե՛ անկախ կարող եմ ես հանգիստ ներկայ լինել...

ԼԻԻՍԻ. Տեսնա՞ք, որ պէտք է մեկնէք:

ՕԼԻՎԻԵ. Նախախնամութիւնը նրան ինձ է տալիս և ես ուրիշին պիտի տամ: Ո՛չ, ես այդքան ոյժ չեմ ունենալ: Ես այդ անազնուութիւնը չեմ անի:

ԼԻԻՍԻ. Ես ամուսնացած եմ:

ՕԼԻՎԻԵ. Ո՛չ, ես ձեզ ուրիշի չեմ տալ. մի հնար կը գտնեմ:

ԼԻԻՍԻ. Անկարելին մի երազէք:

ՕԼԻՎԻԵ. Անկարելին այն է, որ դուք ինձ սիրում էք և որ մենք պիտի դադարենք միմեանց սիրելուց մի նաւի խորտակման պատճառով:

ԼԻԻՍԻ. Պարոն Բօդրին հօրս բերարն է:

ՕԼԻՎԻԵ. Ի՛հ, նա ամենքի բերարն է:

ԼԻԻՍԻ. Օլիվիէ:

ՕԼԻՎԻԵ. Յշմարիտ է, ես մի վատ խօսք ասեցի: Ամեն բանով ես պարոն Բօդրին եմ պարտական և կեանքիս գնով անգամ չէի կարող նրա երախտիքի փոխարէնը հատուցանել:

ԼԻԻՍԻ. Այսօր դուք կարող էք ձեր պարտքը վճարել:

ՕԼԻՎԻԵ. Դուք կամենում էք:

ԼԻԻՍԻ. Երախտագիտութիւնն է այդ պահանջում:

ՕԼԻՎԻԵ. Այո, լաւ է տանջուել, քան թէ ուրիշներին տանջել: Ա՛հ, ինչք՞ այդ նա է:—Գոնէ դուք կը յարգէք ինձ, եթէ ես հնազանդուեմ:

ԼԻԻՍԻ. Օ՛հ, այո՛:

ՕԼԻՎԻԵ. Գնում եմ:

ԼԻԻՍԻ. Դուք ազնուաբար էք վարւում:

ՕԼԻՎԻԵ. Հաւատացէք, որ ես չար չեմ: Ես անում եմ այն՝ ինչ որ հնարաւոր է: Բայց հակառակ կամքիս, երբեմն բարկութիւն և կատաղութիւն է գալիս վրաս: Դա բնածին է: Ես մի վայրենի գազան եմ, որը դեռ բոլորովին սանձահարուած չէ, երբ սիրտս չարչարւում է, ժառանգական վայրենութիւնս առաջ է գալիս: Ինձ աւելի հարկաւոր է երջանիկ լինել, քան թէ մի ուրիշին: Եթէ թող տրուէր ինձ յուսալ, որ մեր ամուսնութիւնը հնարաւոր է, ես ձեզ կը պատմէի իմ մանկութիւնը ամբողջովին և չէի երկնչի, որ այս խոստովանանքը լեւա կը մղի ձեզ ինձանից: Ընդհակառակը, հաւատացած եմ, որ իմ կենսագրութիւնը կը յարուցանէ ձեր մէջ կարեկցութիւն զէպի ինձ, և որ ձեր սիրտը ուրախ կը լինէր պաշտպանելու ինձ իմ գէմ և միտնգամայն բարի դարձնել:

ԼԻԻՍԻ. Ինչո՞ւ էք այժմ այդպիսի բաներ ասում:

ՕԼԻՎԻԵ. Իրաւունք ունիք: Ձեր ձեռքը...

ԼԻԻՍԻ. Ահաւասիկ:

ՕԼԻՎԻԵ. Գո՛հ էք ինձանից:

ԼԻԻՍԻ. Երբէք չեմ մոռանայ այն,

ինչ որ անում էք: Արեացէք:

ՕԼԻՎԻԵ. (Թողնելով նրա ձեռքը) Երջանիկ եղէք: (Լիւսին դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ 9.

ՕԼԻՎԻԵ. (մենակ). Այո, ես կը մեկնեմ. նա իւր պարտքն է կատարում, ես էլ իմը կը կատարեմ: Եւ կը կատարեմ լրիւ կըզնամ. կ'ապրեմ ես և բարի կը դառնամ: Թէև այդ դժուար է, երբ մարդ տանջւում է, բայց այն միտքն, որ նա ինձ սիրում է, կը քաջալերի ինձ: Հեռուից, առանց նրան տեսնելու, յիշողութիւնս կը ղեկավարի իմ սիրտը: Նա ինձ համար կը լինի այն, ինչ որ ես մեզ համար մեր թանկագինների պատկերները, որոնց մենք հարցնում ենք:—«Գո՛հ ես արդեօք ինձանից»: Այո, ես արժանի կը լինիմ նրան: (Բողբոլն ներս է մտնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Ի.

ԺԱՆ ԲՕԴԻՐԻ, ՕԼԻՎԻԵ.

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. (ձեռն տալով ուսին) Հը, թանկագին, խաչեղբայրս:

ՕԼԻՎԻԵ. Ներեցէք, պարոն, բայց ինձ անկարելի է ձեր խաչեղբայրը լինել:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Ի՞նչ ասացիր:

ՕԼԻՎԻԵ. Սախարած եմ Պարիզ վերադառնալ:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Ե՞րբ:

ՕԼԻՎԻԵ. Այս երեկոյ:

Ժ. ԲՕԴԻՐԻ. Պատճառ:

ՕԼԻՎԻԵ. Մի շատ ծանր հիւանդի համար կանչում են ինձ: Մի վերին աստիճանի արտասովոր հիւանդութիւն, որը կարող է ինձ մեծ հոջակ տալ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչու ճաշին չասացիր:

ՕԼԻՎԻԻ. Հեռագիրն այժմ ստացայ. ներեցէք որ չեմ կարող ներկայ գտնուիլ ձեր հարսանեաց հանդիսին և դուք առանց դժուարութեան ինձ փոխարինող կը գտնէք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի ժամանակ այս տունը քեզ սիրելի էր, միթէ այժմ քեզ վատ են ընդունում. Եւ ո՞վ է այդ:

ՕԼԻՎԻԻ. Ոչ ոք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես մարդ ուղարկեցի օրիորդ Լիւսիին խնդրելու, մի ընդհատ հեռացիր, բայց առանց ինձ տեսնելու չգնաս. արգելում եմ: Յ'տեսութիւն:

ՕԼԻՎԻԻ. (կողմ) Գոնէ նա կը յարգէ ինձ: (Դուրս է գնում):

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ ԵՒ ԼԻՒՍԻ.

ԼԻՒՍԻ. (ներս գալով) Պարոն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Օղիվիէն գնում է: Հասկանում էք նրա այդ վարմունքը, նա հեռանում է, նա պատճառ է բերում մի ինչ հեռագիր, բայց սուտ է. եթէ ճիշտ լինէր նա ցոյց կը տար այդ հեռագիրը: Անկասկած նա մի ուրիշ շարժառիթ ունէ:

ԼԻՒՍԻ. Ի՞նչ շարժառիթ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես ևս չգիտեմ: Ներեցէք Լիւսի, բայց նա ոչինչ չունէ ձեր դէմ: Օհ, հարկաւ դուք մեղաւոր չէք, բայց նա մի անհանգիստ, կիսավայրենի բնավորութիւն ունի: Մի ժամանակ այս տունը նա իրենն էր համարում. այժմ ձերն է. բաւական է որ նա կարծէ թէ իրեն սրտանց չեն ընդունում և նա կը հեռանայ. Լիւսի, աղաչում եմ արգելէք նրան:

ԼԻՒՍԻ. Ե՛ս:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Եթէ դուք խնդրէք, կը մնայ:

ԼԻՒՍԻ. Որո՞յ իրաւամբ:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Հրաժարում էք. քնչու: Գուցէ նա մի վերաւորական խօսք է ասել ձեզ. ներողամիտ եղէք, խօսեցէք նրա հետ:

ԼԻՒՍԻ. Մի խնդրէք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Լիւսի, եթէ նա այսօր հեռանայ այլ ևս չի վերադառնայ: Լիւսի, ես կը կամենայի որ դուք բարի լինէիք դէպի նա. դուք ստիպում էք ինձ ասել այն, ինչ որ ոչ ոք չէ լսել ինձանից: Ես գիտեմ դուք մեծահոգիք և կը հասկանաք որ պէտք է յարգել այն մարդուն որը վատ է եղել և լաւացել է: Բարի ծնունդը բաղդէ, իսկ բարի դառնալը առաքինութիւն:

ԼԻՒՍԻ. ձիշտ է:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Օղիվիէն իւր ոյժով է ազնուացրել իրեն, Ազնիւ մարդ դառնալու համար նա շատ է մաքառել և վերջը յաղթող հանդիսացել. նա այն պայմանների մէջ է ծնունդ առնոյց շնորհիւ դիւրին չէ բարի լինել. այս օրուան իւր ազնուութիւնը նա պատուաստի չի գտել օրօրոցի մէջ, այլ ինքն է ձեռք բերել. նա արմատախիլ արեց իւր բնագոյնները և վատ սովորութիւնները. նա այսօր իրաւունք ունի իւր ներկայ բարձրութիւնից անցեալի վրայ նայել և ասել՝ «ես լաւ ըստ ճիշտացայ»:

ԼԻՒՍԻ. Որչափ բարի էք:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի երեկոյ, երբ անցնում էի ամբոխի միջով, յանկարծ վերարկուիս տակ մի բան զգացի, արագ շարժումով մի ձեռք բռնեցի, որը իսկոյն քսակս վայր ձգեց, շուռ եկայ և տեսայ 10—12 տարեկան մի պատանի, հազիւ ցնցոտիներով

ծածկուած, ոտաբոքիկ, նիհար, գու-
նատ, մի կմաղք. քնչ արած. ոստի-
կանութեան յանձնել, կամ արձակել
նրան մանր դրամ և խորհուրդ տա-
լով. նա կը վերցնէր զրամը և գետ-
նին կը թողնէր խորհուրդը. նա-
յեցի նրա երեսին, նա աչքերը չը-
դարձրեց. նրա զէմքը աւելի ար-
համարանք էր արտայայտում քան
թէ աղերսանք, սակայն նրա աչքե-
րից նկատելի էր մի բնական փայլ
որը կարող էր նրա հոգին վառել,
հարց ու փորձ արի, ոչ ծնող ոչ
տպաստարան, անբրագէտ: Ես զա-
ւակ չունէի, նա ծնող, մենք մի-
միանց յարմարվում էինք, պէտք է
ասել որ այն ժամանակ ես աւելի
հասակաւոր էի երևում քան թէ հի-
մայ, միշտ առանձնացած ես չափա-
զանց լուրջ էի, զուրկ երիտասար-
դական ձգտումներից, ձեզ էի սպա-
սում որ երիտասարդ դառնամ. երե-
սունք հինգամեայ հասակում ես ար-
դէն յիսուն տարեկան էի երևում,
այն ժամանակ ես մտածեցի վերցնել
այդ երեխային և բժշկել այդ հի-
ւանդ արարածը:

ԼԻԻՍԻ. Մեծահոգի մարդ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Դիւրին չէր նրան
գոտտիտրակելը, բայց ես չվհատուե-
ցայ, ինձ յաջողութեան ուղղել նրան,
որովհետեւ նրա սիրտը բարի էր:
Այժմ նա ուղղուել է, երբ երկու
հիւանդ կանչում են նրան, նա նախ
աղքատի մօտ է գնում, և ինչ ըն-
դունակութիւններ. նա կատարեալ
տաղանդաւոր մարդ է: Նրան մնում է
միայն մի ճգնաժամ անցկացնել և
դա ամենաերկիւղալին է. երբ նա
կը սիրէ՝ ես կամուսնացնեմ նրան և
դէպի նա ունեցած պարտաւորու-
թիւններս վերջացրած կը լինեմ: Ձեր
հայրը հարցնում էր թէ ինչու եմ

նրան այդչափ սիրում. նա իմ ստեղ-
ծածն է, ես եմ զարգացրել նրա բո-
լոր առաքինութիւնները և կամե-
նում եմ կատարեալ դարձնել նրան.
Քնչու եմ սիրում նրան որդու պէս,
որովհետեւ ես նրա հոգու ծնողնեմ:

ԼԻԻՍԻ. Դուք սքանչեցնում էք
ինձ.

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Այժմ երբ դուք բո-
լորը գիտէք, հասկանումէք որ նրա
մնալը անհրաժեշտ է. եթէ նա այ-
սօր մեկնի, նա յաւիտեան բաժան-
ուած կը լինի. դուք այդ չէք կա-
մենալ Լիւսի, գոնէ ի նշան դէպի ինձ
ունեցած համակրանքի, մի խլէք ին-
ձանից անցեալիս միակ միթարան-
քը. գիտեմ որ դուք էլ կը մասնակ-
ցէք իմ գործին և ուրախ կը լինիք
ազնուացնել և նրբացնել նրա սիր-
տը: Կրկնում եմ քանի որ ես նրան
չեմ ամուսնացրել՝ իմ գործը թերի
կը մնայ: Դուք կարգելէք նրան
հեռանալ, Լիւսի, այո՛:

ԼԻԻՍԻ. Անհնարին է:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ինչու:

ԼԻԻՍԻ. Մի պէ՛ղէք:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Բայց քնչ է անցել
ձեր երկուսիդ միջև:

ԼԻԻՍԻ. Ոչինչ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Ուղիղ նայեցէք երե-
սիս, այդ աչքերը խաբել չեն կարող:

ԼԻԻՍԻ. Պարոն, թող տուեցէք
ինձ հեռանալ:

Ճ. ԲՕԴԻՐԻ. Լիւսի, քնչ է անցել
ձեր միջև: Իմ պատմածները պիտի
ձեր կարեկցութիւնը շարժէին դէպի
նա. եթէ ձեզ մի վիրաւորական խօսք
է ասել՝ դա պիտի իսպառ ջնջուի ձեր
յիշողութիւնից: Արդեօք ինչ անար-
գանք կարող էր նա հասցնել ձեզ:
Բայց նա անկարող է մի օրիորդի
վշտացնել և միթէ աշխարհումս կը
գտնուի մէկը որ ատէր ձեզ, մի գու-

ցէ ընդհակառակը նա ձեզ... ահ
(Ձայնը կտրվում է:)

ԲԱՐԱՆՏԵՆ. (մտնելով) Տիկին
ժերվէ:

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (կողմ) Տիկին ժեր-
վէ... ահ ես պէտք է իմանամ:
(Տիկ. ժերվէն ներս է գալիս գլը-
գըռուած ոչ ոքին չնկատելով):

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ժ. ԲՕԴՐԻ, ԼԻԻՍԻ, ՏԻԿ. ԺԵՐՎԷ
ՅԵՏՈՅ ՕԼԻՎԻԷ:

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյրս (Ընկնում է
նրա գիրկը:)

Տ. ԺԵՐՎԷ. (յետ մղելով նրան)
Ինչ մի համբուրիր, ես կատաղած
եմ քեզ դէմ:

ԼԻԻՍԻ. Ինչ դէմ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (ցածր Բարանտէնին)
Թող Օլիվիէն իսկոյն այստեղ գայ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Այդպէս ես դիմաւո-
րում մօրաքրոջդ:

ԼԻԻՍԻ. Ես պէտք է ընդառաջ
գայի:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ժամանակին ես պատ-
րաստում դիմաւորելու. իսկ հայրդ,
Բնչու չեկաւ:

ԼԻԻՍԻ. Մենք կարծում էինք որ
Հօնֆլետօրի նաւը ժամը տասին է
գալիս:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ես Հօնֆլետօրով չեկայ:

ԼԻԻՍԻ. Բայց դուք գրել էիք...

Տ. ԺԵՐՎԷ. Այո, բայց լետոյ դի-
տաւորութիւնս փոխեցի և երկա-
թուղիով եկայ:

ԼԻԻՍԻ. Մենք այդ չէինք կարող
նախատեսել:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Մեղաւորը հայրդ է:

ԼԻԻՍԻ. Հայրս նաւահանգստումն
է սպասում ձեզ հիմայ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Աւելի լաւ, թող իմա-

նայ ինչ ասելէ ինչ ընդառաջ չգալ:
Բացի այդ ես գնացի ձեր հին բնա-
կարանը, բայց ոչ ոքին չգտայ,
մինչև անգամ դռնապան չկար. Հաւ-
րում դռնապաններ էլ չկան, այս
ինչ խայտառակութիւն է. Բնչու
Հաւրում դռնապաններ չկան. ահ, ես
մի րոպէ չեմ կարող ապրել առանց
դռնապանի, չգիտեմ թէ այդ մար-
դիկ Բնչու են պէտք, բայց նրանք
ըստիս օգտակար են: Հարց ու փորձ
արի դրացիներին և վերջապէս իմա-
յայ որ դուք պարոն Բօդրիի տանն
էք ապրում. բացատրիր Բնչու էք
այստեղ բնակվում:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (առաջ գալով) Տի-
կին...

Տ. ԺԵՐՎԷ. Ահ, պարոն Բօդրի,
ներեցէք որ մրրիկի նման ներս ըն-
կայ ձեր տուն:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Տիկին, այս տունը
ձերն է:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Աղջկայ և նրա հօր
մեղքն է, որ հարկաւոր չհամարե-
ցին նեղութիւն տալ իրենց ինչ դի-
մաւորելու և ստիպեցին ինչ այստեղ
գալ: (Օլիվիէն նրեւում է դռան
մօտ:)

ժ. ԲՕԴՐԻ. Տիկին, պարոն Բրիւէլը
իսկոյն կը վերադառնայ, բայց մինչև
նրա գալը թող տուեցէք ներկայաց-
նել ձեզ օրիորդ Լիւսիի նշանածին:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Լիւսիի նշանածը:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ներս եկ Օլիվիէ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (նկատելով նրան)
Պարոն Օլիվիէն: (Մօտենալով նը-
րան:) Ես լաւ գիտէի որ դուք սի-
րում էք Լիւսիին:

ԼԻԻՍԻ. Մօրաքոյր:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (կողմ) ահ:

ՕԼԻՎԻԷ. (կողմ) Թող այդպէս
լինի:

Տ. ԺԵՐՎԷ. Պարոն Բօդրիի հետ:

Անտարակոյս Էս... Չլինի թէ...
(Յաժոր Լիւսիին) Գոն է զգուշաց-
նէիր...

ժ. ԲՕԴԻԻ. Ես կարծում եմ, պա-
րոն Օլիվիէ, որ ձեր ներկայութիւնը
Փարիզ անհրաժեշտ է:

ՕԼԻՎԻԷ. Դուք կարծում էք:

ժ. ԲՕԴԻԻ. Համոզուած եմ:

Տ. ԺԵՐՎԷ. (ցածր Լիւսիին) Տես-
նում ես:

ՕԼԻՎԻԷ. (կողմ) Ա՜հ, ինչ վը-
ռընդում են, ես կամենում էի հե-
ռանալ, բայց քանի որ ինչ մի ծա-

ռայի նման (Յաժոր... Լիւսիին) Ձեզ
հետ խօսելիք ունիմ այս գիշեր:

ԼԻԻՍԻ. (ցածր) Ոչ:

ՕԼԻՎԻԷ. (ցածր) Ժամը մէկին
այստեղ:

ԼԻԻՍԻ. (հեռանում է նրանից եւ
թեւ տայիս Բողրիին) Ոչ:

ՕԼԻՎԻԷ. (նայելով նրան) Մնաք
բարով պարոն...

ժ. ԲՕԴԻԻ. Պարոն:

Վարազդոր:

Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Ն 2 Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԲԱՐԱՆՏԷՆ ՅԵՏՈՅ ԼԻԻՍԻ

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. (նայելով պատի ժա-
մացոյցին) Կէս գիշերից քառորդ
պակաս, իսկ պ. Բրիւէլը և իմ պա-
րոնը դեռ չեն վերադարձել (Մօտե-
ցաւ լուսամուտին) Է՛հ, եղանակը
փոխուել է, անձրև է գալիս... Լաւ
եղաւ, ով որ դուրսն է մնացել թող
թըջուի: (Ժածկում է լուսամուտը եւ
կամենում է հեռանալ:)

ԼԻԻՍԻ. (ներս գալով). Ժամը մէ-
կին նա գալու է, եթէ տեսնեն մենք
կորած ենք... Բայց թնչպէս արգե-
լեմ... Բարանտէն:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Օրիորդ:

ԼԻԻՍԻ. Դուք առաջուայ նման
երկչոտ էք:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Վախենալու է օրի-
որդ:

ԼԻԻՍԻ. Որտեղից կարող են չա-
րագործները ներս գալ:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Ով գիտէ:

ԼԻԻՍԻ. Մթթէ երեկոները բակի
դուռը չէք փակում:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Հարկաւ մինչև չը-
փակեմ, չեմ հանգստանում: Պարիս-
պը ամուր է և քանի որ միայն պա-
րոնը և պ. Օլիվիէն ունին բանալի:

ԼԻԻՍԻ. պ. Օլիվիէն ևս բանալի
ունի:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Պարոնը ասում է
թէ երիտասարդը միշտ պիտի միջոց
ունենայ տուն մտնելու առանց ծա-
ռաներին արթնացնելու:

ԼԻԻՍԻ. Իսկ երբ պ. Օլիվիէն գը-
նում է, բանալին այստեղ է թող-
նում:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Ընդհանրապէս:

ԼԻԻՍԻ. Իսկ այսօր:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. Այսօր նա կարծեմ
իւր հետն է տարել:

ԼԻԻՍԻ. Կամ գուցէ կորցրել է,
իսկ եթէ մէկը գտնի կարող է ներս
գալ և դուք չէք կարող արգելիլ:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ. (սարսափած) Զըշ-
մարիտ որ, թէև մի ուրիշ մուտք
ևս կայ:

ԼԻԻՍԻ. Ի՞նչ ուրիշ մուտք:

ԲԱՐԱՆՏԵՆ. Դարբասը գաղտնի դուռ ունէ որի բանալին պարոնի մօտ է:

ԼԻԻՍԻ. Գիտէք ես էլ ձեզ նման վախկոտ եմ, ուստի կը խնդրէի բոլոր զուները փակէիք բայց այնպէս որ պ. Բօդրիի չիմանայ:

ԲԱՐԱՆՏԵՆ. Խնդրեցէք պարոնից ես էլ հանգիստ կը լինեմ. (Դուրս է գալիս):

ԼԻԻՍԻ. (միայն) Այո, նա բանալին իւր հետն է տարել: (Մտնում է Բրիւէլը):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԲՐԻԻԵԼ ԼԻԻՍԻ

ԲՐԻԻԵԼ. Մօրաքօյրդ եկել է, որ ճանապարհով:

ԼԻԻՍԻ. Կանի վրայով:

ԲՐԻԻԵԼ. Իսկ ինչ ուղարկում է Հօնֆլետօրի նաւահանգիստը. նա կատաղած կը լինի ինչ դէմ: Որտեղէ:

ԼԻԻՍԻ. Սենեակումս փակուել է և ոչ ոքին չկամենում տեսնել:

ԲՐԻԻԵԼ. Լաւ, քանի որ չէ կամենում երեստ տեսնել զնամ մտնեմ անկողին, թրջուել եմ. բարի գիշեր Լիւսի:

ԼԻԻՍԻ. Բարի գիշեր հայր:

ԲՐԻԻԵԼ. Անսիրտ աղջիկ, ուրեմն հօրդ ազգանունը պիտի փոխես, էհ ես գոհեմ. բարի գիշեր օրիորդ, տիկին Բօդրի. ինչ և իցէ, դու միշտ իմ աղջիկը կը մնաս:

ԼԻԻՍԻ. Հայր:

ԲՐԻԻԵԼ. Դու չես զղջում որ համաձայնուեցար:

ԼԻԻՍԻ. Ինչո՞ւ էք այդ հարցը աւաջարկում:

ԲՐԻԻԵԼ. Ժիշտ է, ասածս լիմարու-

թիւն է, Բօդրիի մեղնէ, նա մի փոքր սիրտս պղտորեց, բայց հիմայ ինչ վրդովեցնում են այնպիսի երևոյթներ, որոնք առաջ ոչ մի ներգործութիւն չէին ունենում վրաս. սակայն այս քանի օրս դու կարծես փոխուել ես... տնտարակոյս ամուսնութիւնդ քեղ մտախոհ է դարձրել, բայց ինչ երբեմն թեւում է թէ դու մի գաղտնիք ունիս որ չես կարող մեզ ասել... ահա օրինակ՝ առաջ ինչ դու էիր ասում, նոյն իսկ Փարիզում, երբ այն սարսափելի գոյժը պիտի տայիր, երեսայի նման փաղաքշանքով մօտեցար ինչ և հայրիկ անուանեցիր, իսկ այն օրից վեր երբ, ինչ փրկելու ցանկութեամբ, համաձայնուեցար Բօդրիի կինը դառնալ, չգիտեմ ինքդ նկատում ես արդե՞ք, բայց այլ ևս ինչ դու չես ասում:

ԼԻԻՍԻ. Ոչ, հայր, ես ձեզ դու եմ ասում:

ԲՐԻԻԵԼ. Տեսնում ես դու էլ չես նկատում՝ պաշտօնապէս հայր ես կոչում, իսկ առաջ հայրիկ էիր կանչում. մինչդեռ հայրիկ բառը մեզ աւելի էր մտերմացնում:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ (Գրկում է):

ԲՐԻԻԵԼ. Շնորհակալ եմ, ուրեմն վշտացած չես, օհ այժմ ես երջանիկ եմ կատարելապէս: (Նճրս է գալիս Ժ. Բօդրին):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԲՐԻԻԵԼ, ԼԻԻՍԻ, Ժ. ԲՕԴՐԻ.

ԲՐԻԻԵԼ. Սիրելի Բօդրի, ես ձեր պարտքը վճարեցի, որովհետեւ այն գանձը որը ձեզ եմ տալիս մի արքայավայել գանձ է. սակայն չյուզուենք, այլ ծիծաղենք. նորութիւն լսած էք, զոքանչիս քոյրը մի նոր

մեղադրանք է բորձել վրաս, նրա շնորհիւ ես հարբուխ եմ ստացել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Եւ ի՞նչպէս ազատուել հարբուխից:

ԼԻԻՍԻ. Անկողին մտնել և վեր-մականերով ծածկուել. Լիւսի, պ. Բօդրի, բարի գիշեր:

ԼԻԻՍԻ. Հայրիկ հանգիստ քուն եմ մաղթում ձեզ: (Համբուրում է հօրը. Բրիւէլ դուրս գնաց:)

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ ԵՒ ԼԻԻՍԻ.

ժ. ԲՕԴՐԻ. Արդէն ուշ է և դուք անտարակոյս հանգստանալու պէտք էք զգում:

ԼԻԻՍԻ. Ես խնդիր ունիմ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Հրամայէք:

ԼԻԻՍԻ. Մի գուցէ ինձ երեխայ կարծէք, բայց դա Բարանտէնի մեղն է, նա ինձ վախեցրեց, ասում է թէ դարբասը մի գաղտնի դուռ ունէ որի բանալին ձեզ մօտ է. կաղաչէի այդ բանալին նրան լսնանել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Բայց չէ որ ես ասել եմ նրան թէ այդ բանալին կորցրել եմ:

ԼԻԻՍԻ. Եթէ բարի լինէք որոնել և այժմ գտնել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Վաղը ես մի նորը պատուիրել կը տամ:

ԼԻԻՍԻ. Վաղը արդէն ուշ կը լինի. այս գիշեր շնորհիւ Բարանտէնի ես երկիւղի մէջ եմ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այս գիշեր թող մէկը հսկէ դռանը ձեր հանգստութեան համար և այդ մէկը թող լինի Բարանտէնը, իբր արժանի պատիժ իւր առասպելական երկջոտութեան:

ԼԻԻՍԻ. Ո՛հ ոչ, ես կը մտաւորա-ջութիմ որ իմ շնորհիւ մի յօգնած մարդ

ամբողջ գիշեր անքուն պիտի մնայ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Դուք կատարեալ իրա-ւացի էք, ուստի ես ինքս կը հսկեմ:

ԼԻԻՍԻ. (դողալով) Դձուք:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այո, ինձ համար չա-փազանց հաճելի կը լինի ձեր հան-գըստութիւնը ապահովել:

ԼԻԻՍԻ. Դուք: (Յուզուած առաջն-ձիւն:) Աստուած իմ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Դուք յուզուած էք երևում... Ուրեմն նա գալու է:

ԼԻԻՍԻ. Նա հեռանում էր... Դուք էիք որ պրգելցիք:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ե՞րբ պիտի գայ:

ԼԻԻՍԻ. Իսկոյն:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ո՞ւր:

ԼԻԻՍԻ. Այստեղ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այն յոյսով որ ձեզ այստեղ գտնի:

ԼԻԻՍԻ. Ես ձեր նշանածն եմ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Լիւսի աղաչում եմ հե-ռացէք գրասենեակը և ինձ թողէք միայն. ես կը խօսեմ նրա հետ:

ԼԻԻՍԻ. (նայում է մի վայրկեան, տատանուելով կամենում է մի քան ասել) Բարի գիշեր (Գնում է:)

ժ. ԲՕԴՐԻ. Անկասկած, նա սի-րում է Օլիվիէին այդ թշուառակա-նին: Ոտքի ձայն է լսվում, նա է: (Վերցնում է լամպան եւ մտնում Լիւսիի սենեակը. նոյն վայրկեանին ներս է գալիս մի այլ դռնից Օլի-վիէն:)

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՕԼԻՎԻԵ. (քեմը մթնացրած է:)

Վարմունքս գովելի չէ: Լիւսին էլ այստեղ չէ. երևի սենեակումն է քնած է ձեռնում: Դուցէ սպասում է ինձ, նա սիրում է ինձ. այդ պարզ է. մինչդեռ ես պիտի կորցնէի նրան: Բայց ես իբրև մի չարագործ տանջ-

ւում եմ. խղճմտանքս ինձ խայթում է. ահա ինչպէս եմ հատուցանում ես Բողոքի ինձ արած բարիքների փոխարէն, արդեօք լաւ չի լինել որ հեռանամ: Ոչ, այլ ևս վերադարձի հնարհաւորութիւն չկայ, չափազանց առաջ եմ գնացել: Վախկոտ չլինենք: Ինչո՞ւ նա ինձ արտաքսեց: (Մատով խփում է սենեակի դռան) ոչ ոք: Լիւսի, Լիւսի, գիտեմ որ քնած չէք, ձեր ճրագը վառ է. Լիւսի միայն մի խօսք և ես կերթամ: Լիւսի ձայնս կը լսեն, եթէ մէկը գայ ձեր մեղն է: Բանալու էք դուռը, այո՞ թէ ոչ, Լիւսի (Դուռը բացում է և Ժ. Բողոքին լամպան ձեռին երեւում է) Նա:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԺԱՆ ԲՕԴՐԻ ԵՒ ՕԼԻՎԻԵ.

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ինչէ՞ք կամենում օրիորդ Լիւսիից:

ՕԼԻՎԻԵ. Նա:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես կարծում էի թէ դուք հեռացել էք այս տանից:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես մոռացել էի... իմ...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Սուտ մի խօսէք:

ՕԼԻՎԻԵ. Պարոն:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Թշուառական. ուրեմն ճիշտէ, ես դեռ երկմտում էի, չէի հաւատում այդպիսի տնամօթութեան: Տեսնում ես որչափ զողբելի է վարմունքդ, այո՞ և դու... կեղծում ես...

ՕԼԻՎԻԵ. Լաւ, այժմ պարզ խօսեմ, բաւական է կեղծել: Այո, ես նրա համար եմ եկել:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ի՞նչ յոյսով. նրան այստեղ գտնե՞լ:

ՕԼԻՎԻԵ. Կամ դուրս կանչել նրան:

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Վախեցնելու, շփոթեցնելու զիտաւորութեամբ, կամ եթէ չհպատակուի ձեզ, ծառաներին ժողովել և խայտառակել նրան:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես սիրում եմ նրան, սիրում եմ այն ժամանակից ի վեր, երբ չգիտէի թէ դուք էք զբաղւում նրանով, իմ յանցանքս այն է, որ այդ իմանալով ես իսկույն և եթէ չկարողացայ հանել սրտիցս այդ զգացմունքը. ես սիրում եմ նրան և եկել եմ այստեղ խելու նրան ձեր ձեռքից: Գիտեմ վարմունքս վատ է: Կարծում էք ես ինձ չեմ մեղադրում. այս երեկոյ ես որոշել էի հեռանալ. դուք դուր արտաքսեցիք ինձ, այժմ կերբը յաղթել է ինձ. ես անգոր եմ նրա դէմ մաքառելու. ձեր առաջն մի խելագարէ կանգնած. կամենաք սպանեցէք ինձ. այո, ես սիրում եմ նրան. այլ ևս չկայ ոչ հովանաւորող ոչ երախտապարտ, ոչ խնամակալ ոչ որդեգիր. կայ մի երիտասարդ...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Ա՛հ...

ՕԼԻՎԻԵ. Մի երիտասարդ և մի դեռահաս օրիորդ. սէրը հրամայում է...

Ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի երիտասարդ, այո, ես այս խօսքն էի սպասում, ճիշտ է դու երիտասարդ ես, դու միութարութիւններ շատ ունիս, գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզ, ապագայի հռչակ և անթիւ նազելի օրիորդներ և դու յափշտակում ես ինձանից երջանիկ լինելու միակ միջոցը, վշատակուած կեանքի միակ ծաղիկը. ոչինչ չէ կանգնեցնում քեզ — ոչ իմ ապագան, ոչ քո անցեալը, ահա քո երախտագիտութիւնը. դու ոչինչ չես ցանկանում տալ այն մարդուն, որը քեզ ամեն ինչ ընծայեց, կարծում էի թէ

փոխել եմ քո հոգին, բայց դաստիարակութիւնը ոչինչ չէ տուել քեզ. դու դարձեալ նոյն ես մնացել: Այն տունը որ բացեցի քո առաջ, դու ներս ես գալիս գիշեր ժամանակ ինձ կողոպտելու նպատակով: Կայ մի երիտասարդ. ասա խնդրեմ ինչ երիտասարդ դուրս կը գար քեզնից եթէ ես չլինէի: Եթէ թողնէի քեզ այն տիղմի մէջ, ուր որ գտայ. կը յանդրգնէիր արդեօք մօտենալ նրան: Հարկաւ այժմ դու գեղեցկագէտ ես, շնորքով հագնուած, ճարտար լեզուդ բերնիդ, թշուառական. այո, դու երիտասարդ ես, այն ինչ ես քառասունըվեց տարեկան եմ և դու առաջարկում ես կռուել. թող այդպէս լինի, ընդունում եմ քո առաջարկը: Բայց լոկ երիտասարդութիւնովդ զինուած պիտի գաս, պիտի հանես այդ վայելուչ հագուստը որը ինձ է պատկանում և հազնես քո առաջուան մուրացկանի զգեստդ և կը տեսնենք թէ որն աւելի արժէք կունենայ, իմ կնճիռները թէ քո ցնցոտիները:

ՕԼԻՎԻԷ. (կատաղած) Պարոն: (Փ. Բօդրի ծնոքները խաշած նայում է նրան. նա յետ է դառնում մի քանի քայլ:) Իրաւունք ունիք. տեսնում եմ վարմունքիս տգեղութիւնը. որոշեցէք պատիժս:

Փ. ԲՕԴՐԻ. ձեզ:

ՕԼԻՎԻԷ. Ես ներողութիւն չեմ խնդրում, չեմ էլ ընդունի. պէտք է ապաշխարեմ. այս ըոպէին ինքս առում եմ ինձ. ծննդիցս մի բան մնացել է արեանս մէջ, չնայելով ձեր խնամքին ես չփոխուեցայ, այո իմ բոլոր ունեցածը ձերն է, բոլորը ձեր գործն է՝ զգեստս, բաւերս, հընչիւններս, շարժումներս, մտքերս, բոլորը բոլորը ձերն է, վերցրէք ինչ

որ տուել էք ինձ և կրկին ձգեցէք այնտեղ, որտեղից հանել էք: Եթէ դուք չկատարէք, ես ինքս կանեմ այդ. ես վերջ կը աամ այդ կացութեան, որն ես ի չարն եմ գործ դնում: Ես կը պատուեմ այդ հագուստը, կը թողնեմ արհեստս, երդւում որ այլ ևս ես բժիշկ չեմ, կը մոռանամ գիտցածս, դաստիարակութիւնը, և նորէն փաթաթուելով ցնցոտիների մէջ, կը մտնեմ գարշելի որջերը նախապէս արմատախիլ անելով իմ մէջ բոլորը, ինչ որ ձեր շնորհիւ եմ իւրացրել: Եթէ այդ բաւական չէ, ընտրեցէք ամենասարսափելի պատիժը. ինչ որ լինի դա՛ ես ընդունում եմ, սպասում եմ ձեր դատաւճռին:

Փ. ԲՕԴՐԻ. Իսկոյն կը լսէք: Բարձրացէք Բարանտէնի սենեակը կարթնացնէք նրան և կասէք որ գնայ պարոն Բրիւէլին զարթնացնելու. նա կը խնդրի պ. Բրիւէլին օրիորդ Լիւսիի հետ այստեղ գալ. լետոյ նա լծել կը տայ կառքը որպէսզի պատրաստ լինի անգլիական նաւագնացքի մեկնելու ժամին:

ՕԼԻՎԻԷ. Գնում եմ:

Փ. ԲՕԴՐԻ. Դուք կը վերադառնաք պարոն Բրիւէլի հետ:

ՕԼԻՎԻԷ. (կողմ) ՕՏ ուրեմն մի անգամ ևս պիտի տեսնեմ նրան:

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

Փ. ԲՕԴՐԻ. (միայնակ) Նա սիրում է Օլիվիէին: Կայ մի երիտասարդ, որին Լիւսին սիրում է. բայց այդ աղջիկը. ես հաւաստի եմ որ նա հաւատարիմ կը մնայ ինձ, բայց արդեօք կարող եմ սէր յուսալ նրանից: Ա՛հ ինչ վատ բան է կեանքը. եթէ նա կարողանար Լիւսիի ամուսինը դառնալ յաւիտեան բարի և

երջանիկ կը լինէր իսկ իմ գործը
կատարուած, իսկ այժմ նրանք եր-
կուսն էլ պիտի տանջուեն բայց
միթէ՞ ես չեմ տանջվում: Ասում են՝
բարութիւն գործեցէք դուք էլ եր-
ջանիկ կը լինիք, ես բարութիւն արի,
ցեխի միջից մի երեխայ հանցի,
մաքրեցի, կերակրեցի, մարդ դարձ-
րի և ահա...

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ժ. ԲՕԴՐԻ, ԲՐԻԻԵԼ, ԼԻԻՍԻ ՅԵՏՈՅ
ՕԼԻՎԻԵ.

ԲՐԻԻԵԼ. Ինչէ՞ պատահել, քնչ-
պէս զուստ ես:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (նայելով Լիւսիին)
Նա լաց է եղել:

ԲՐԻԻԵԼ. Բայց քնչէ պատահել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի քիչ սպասեցէք:

ՕԼԻՎԻԵ. (ննդոս մտնելով) Պա-
րոն, նաւը կը մեկնէ մի ժամից:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Լաւ:

ԲՐԻԻԵԼ. Բայց քնչէ պատահել:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Մի հասարակ երևոյթ,
պարոնը և ես միևնոյն օրիորդին
ենք սիրում:

ԲՐԻԻԵԼ. Իմ աղջկան:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այո ձեր աղջկան. հի-
մայ դուք դատեցէք, հնարաւոր է
արդեօք որ պարոնը և ես շարու-
նակենք միմիանց հետ տեսնուել,
հնարաւոր է արդեօք որ մենք պատա-
հենք միմիանց միևնոյն տանը, փո-
ղոցում, կամ ապրենք միևնոյն երկ-
րում:

ՕԼԻՎԻԵ. Ես կը հեռանամ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Մեզանից մէկը պիտի
հեռանայ. պէտք է նա ապրի օտար
երկրում, նրա կեանքը պիտի նմանի
մի թառամած տերևի որին պանդըխ-
տութեան ստոր քամին քշում է և

տանում, նա պիտի միայնակ, նա-
խանձից տանջուելով, դատարկ սրը
տով թափառի դատարկ աշխարհում.
պատասխանեցէք, այդպէս է հարկա-
ւոր. թէ ոչ:

ԲՐԻԻԵԼ. Այո:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ինչ էլ այդպէս էք
կարծում:

ԲՐԻԻԵԼ. Այո:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (Լիւսիին) Իսկ դ՞ուք:

ԼԻԻՍԻ. Հաբկաւ:

ԲՐԻԻԵԼ. Շնորհակալ եմ Լիւսի:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Եւ երբէք չպիտի վե-
րագառնայ:

ԼԻԻՍԻ. Երբէք:

ժ. ԲՕԴՐԻ. (կողմ) Ինչպէս սի-
րում է նրան: (Բարձր) Եթէ բոլորդ
այդ համոզման էք, արդ բաժա-
նուենք միմիանցից. Լիւսի դուք
ոչինչ ասելիք չունիք նրան, որը
պիտի մեկնի:

ԼԻԻՍԻ. (Օլիվիէին) Մնաք բարով
պարոն: (Ձեռքը պարզում Օլի-
վիէին):

ժ. ԲՕԴՐԻ. Այդ ումնէք ձեռք
պարզում:

ԼԻԻՍԻ. Նրան, ով պիտի մեկնի:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Բայց չէ որ մեկնողը
եւ եմ:

ԼԻԻՍԻ. Ի՞նչպէս:

ՕԼԻՎԻԵ. Ոչ:

ԲՐԻԻԵԼ. Ի՞նչ էք ասում:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ասում եմ որ այդ երե-
խաները սիրում են միմիանց և ես
չեմ կամենում նրանց բաժանել:

ԼԻԻՍԻ. Ես ձեզ եմ պատկանում:

ԲՐԻԻԵԼ. Իմ աղջիկը ձերն է:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ես տալիս եմ նրան
Օլիվիէին:

ՕԼԻՎԻԵ. Ոչ:

ժ. ԲՕԴՐԻ. Ինչ զուարճութիւն
կը լինէր ինձ համար տանջել ձեզ
երկուսիդ, այն ինչ ես զեռ ևս կա-

րող եմ մի հրճուանք ունենալ՝ ձեր
երջանկութիւնը:

ՕԼԻՎԻԻ. Ես չեմ կամենում մեռ-
նել ամօթից, մերժում եմ:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Դու համաձայնեցար
հնազանդուել իմ որոշման:

ՕԼԻՎԻԻ. Դուք արդէն չափազանց
շատ էք արել ինձ համար:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Այո, և կամենում եմ
որ իմ գործը կատարեալ լինի:

ՕԼԻՎԻԻ. Առանց ձեզ ես սիրող
սիրտ էլ չէի ունենալ:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Ուրեմն ինչպէս փըշ-
րեմ այն սիրտը, որ ես եմ տուել
քեզ:

ՕԼԻՎԻԻ. Ես մերժում եմ:

ԲԱՐԱՆՏԷՆ (ներս գալով) Պա-

րոն, նաւի մեկնելու ժամն է:

ՕԼԻՎԻԻ. Դալիս եմ:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Եթէ դու գնաս ես
կը հեռեմ քեզ:

ՕԼԻՎԻԻ. (զրկում յանկարծ Բող-
րիին) Մնաք բարով:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Դու աչդպէս ես ցան-
կանում:

ՕԼԻՎԻԻ. Այո: (Բաժանուելով Բող-
րիից գնում է):

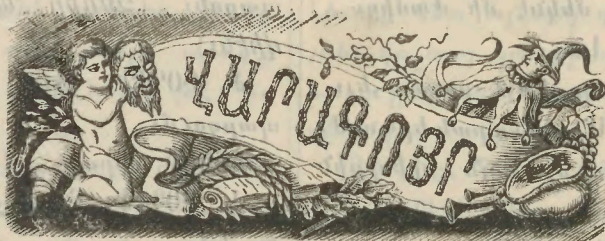
Փ. ԲՕԴԻԻ. (նրան հետեւելով) Լաւ
գնանք:

ԲՐԻԻԵԼ. Բողրի:

ԼԻԻՍԻ. Պարոն:

Փ. ԲՕԴԻԻ. Ես կը վերադարձնեմ
նրան:

Թարգմ. ֆրանս. Ֆելիքս.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ СПИСОКЪ

Драматическимъ произведеніямъ на армянскомъ языкѣ, разрѣ-
шеннымъ для представленія на сценахъ КАВКАЗСКАГО КРАЯ.

Լ Բ Ա Յ Ո Ի Յ Ի Չ Ց Ա Ն Կ

Թատերական գրականության օրոնց ներկայացնելը (թույլ է տրուած
կովկասեան շրջանում *).

- 1) Въ царствѣ скуки. *Տաղակալի աշխարհ*, комедія въ 3-хъ дѣист., соч. Пальерона, пер. Феликса.
- 2) Шутинскіе обычаи, *Շուշուկի սովորութիւններ*, ком. въ 3-хъ карт., соч. Тиго.
- 3) Сюзанна и Имперъ—*Սիւզանն և Իմպեր*, передѣл. съ фр. романа Мнакьяномъ.
- 4) Чья эта шляпа сударыня *Այս ուժ գլխարկն է տիրուհի*, карт. въ 1 д., соч. Мясницкаго, перев. Чкнаора.
- 5) Вокругъ денегъ, *Փողի շուրջը*, ком. — вод. въ 3-хъ дѣист. соч. А. Туманіянца.
- 6) У адвоката, *Փաստաբանի մօտ*, ком. въ 1 дѣист., перед. Теръ-Давтіяномъ.
- 7) Парижскій мальчикъ—*Փարիզի շրջմուրիկ աղալ*, ком. въ 2-хъ дѣист., соч. Вандербруха, пер. Г. Придонова.
- 8) Комикъ по натурѣ шутка въ 1 дѣист., соч. Щеглова, пер. Аветіана.
- 9) Не надо *Հարկաւոր չէ*, драм. этюдъ въ 1 дѣист. соч. Гарина, пер. Атовмьяна.
- 10) Темная сила—*Գաղտնի ուժ*, др. въ 5 дѣист., соч. Шнажинскаго, пер. Теръ Кеворкіяна.
- 11) Порывъ—*Կրքի բռնկումն*—др. въ 4 дѣист., соч. Ракшанина, пер. А. Мурадбекіяна.
- 12) Дамокловъ мечъ, *Դամոքրիտեան սուր*—др. въ 2-хъ дѣист., соч. Э. Теръ-Григоріана.
- 13) Чужіе—*Օտարներ*—ком. въ 4-хъ дѣист., соч. Потапенко, пер. Теръ-Кеворкіяна.

*) *Տես «Փաստերն»* № 2 1895.

14) Скупой рыцарь — *Ֆլամ ապրեալ* — тр. въ 3-хъ дѣист., соч. Пушкина, пер. О. Абеляна.

15) Не стыдно-ли вамъ — *Աճօթ ձեր աղալու թէան*, фарсъ вод. въ 3-хъ дѣист., перед. Теръ-Давтіяномъ.

16) Новомодный пикникъ — *Մօղա է քա*, вод. въ 2-хъ дѣист. перед. А. Сардаріаномъ.

17) Изъ за мышенка — *Մկան թաղարդ* — ком. въ 1 д. соч. Армана Розо, пер. А. Тарханова.

18) Братъ и Сестра — *Գոր և Եղբայր* др. въ 5 дѣист., соч. Гуніа, пер. Теръ-Давтіяна.

19) Докторъ принимаетъ — *Դօքտօր Թաթա*, вод. въ 1 д., соч. Щеглова, перед. А. Сардаріаномъ.

20) Бѣшенныя деньги — *Անտէր փողեր* — ком. въ 5 дѣист., соч. Островскаго, пер. К. Мартиросянца.

21) Двѣ Семьи — *Երկու Գերդաստուն* — ком. въ 5 дѣист. соч. Э. Ожье, перев. Л. Меликъ-Адаміяна.

22) Роковой шагъ — *Զարգուշակ քալ*, др. въ 4-хъ дѣист., соч. Карнѣва, пер. Аваліяна.

23) Изъ за короны — *Թագի համար* — др. въ 5 дѣист. соч. Фр. Коппе, пер. съ фр. Манучара.

24) Война Японіи съ Китаемъ — *Չին-Հափոնական պատերազմ*, соч. Шухмита, пер. Вруйра.

25) ІѲоржъ Данденъ — *Փօրժ Դանդեն* — ком. въ 5 дѣист., соч. Мольера, пер. Вруйра.

26) Ніюбея, или мраморная Гувернантка, *Նիօբեա*, фарсъ въ 3 хъ дѣист., соч. Ленни, пер. Вруйра.

27) Тысяча рублевая каба — *Հազար թուղանոց Գարա* — ком. въ 1 дѣист., соч. Н. Пугинова.

28) Ультиматумъ, ком. въ 2-хъ дѣист. соч. Піерро, перед. Вруйромъ.

29) Безчестными не родятся — *Անպատի չեն ծնւում* — др. въ 3-хъ дѣист., соч. Джероламо Роветти, пер. А. Мурадбекіяна.

30) Жизнь — *Կեանք*, др. въ 4-хъ дѣист., пер. А. Мурадбекіяна.

31) Тиски — *ձիրաններ* — ком. въ 3-хъ дѣист. соч. П. Эрвье, пер. А. Сардаріяна.

32) Сердце — *Սիրտ* — драма въ 4 дѣист., соч. И. Сундукіянца.

33) Вексель — *Մուրհակ*, ком. въ 3 хъ дѣист. соч. Л. Манвельянца.

34) Цѣна жизни — *Կեանքի արժէքը* — др. въ 4-хъ дѣист. соч. Нем.-Данченко, пер. А. Мурадбекіяна.

35) Тетка Чарлея — *Զորէի ծօրաքույրը* — фарсъ въ 3-хъ дѣист., соч. Томаса, пер. Амиріяна.

36) „Благотворительныя женщины“ *Բարեգործ կանայք*, комедія въ 4-хъ дѣйст. сочин. Ларона, перев. Тараянца.

37) „Американецъ“ *Ամերիկացի*, этюдъ въ 1-мъ дѣйст., сочин. Жирарда, переводъ Н. Ш.

38) „Зубейда“ *Հարեմ*, или Гаремъ, драма въ 5-й дѣйст. и 6-й картинахъ (сюжетъ заимствованъ) состав. А. Сардаряна Аревшатяна.

39) „Гамлетъ“ *Համլет*, трагедія Шекспира, переводъ Ов. Ханъ Масаеяна.

40) „Король Лиръ“, *Արքայադուռ*, трагедія Шекспира, перев. его же.

41) „Макбетъ“, *Մակբет*, трагедія Шекспира, переводъ Малхасяна.

42) „Смѣшныя жеманницы“, *Կեղծ ազնուհիւք*, ком. въ 1-мъ дѣйст. сочин. Мольера, перев. М. Бейликджяна.

43) „Гибель Содомы“ *Սոդոմի կործանումը*, драма въ 5 дѣйст., сочин. Зудермана, перев. С. Тараяна.

44) „Грѣхъ попуталъ“ драма въ 5 дѣйст. сочин. Шнажинскаго, перев. С. Ахумяна.

45) „Тернистый путь“, *Փշուտ ճանապարհ*, драматъ 3 дѣйст., сочин. Феликса Филиппа, перев. С. Ахумяна.

46) „Бой бабочекъ“ *Թիթեւնիկների կռիւք*, комедія въ 4 дѣйст., сочин. Зудермана, перев. А. Назаретяна.

47) „Маріанна“, *Մարիան*, драма въ 3-хъ дѣйст., съ эпилогомъ, сочин. Хозе Эчегарія, перев. Красильникова.

48) „Ревнивая“, комедія въ 3-хъ дѣйст., сочин. Бриссона и Леклера, перев. Нелянца.

49) „Гроза“, драма въ 5-й дѣйст., сочин. Островскаго, переводъ Мовсисяна.

50) „Безнудный“, *Անաւազ*, драма въ 4 дѣйст., сочин. А. Пинеро, перев. А. Мовсисяна.

51) „Цѣпи“, *Շղթաներ*, драма въ 4-хъ дѣйст., сочин. Южина переводъ Мовсисяна.

52) „Выгодное предпріятіе“, *Արդիւնաւէտ ձեռնարկութիւն*, комедія, перев. Аракеляна.

53) „Счастье въ уголкѣ“ *Երջանկութիւնը խաղաղ անկիւնում*, комедія въ 3-хъ дѣйст. Зудермана, перев. С. Ахумянца.

54) „Контролеръ спальныхъ вагоновъ“ *Ննջարան փառօնները*, комедія въ 3-хъ дѣйст. сочин. А. Биссона, перев. Араксяна.

55) „Трильби“ *Տրիլет*, драма въ 4-мъ дѣйст., сочин. Жоржа де Моріе, перев. Ивана Меликъ Адамяна.

56) Разводъ Микича Մուկուշի բաժանուիր, фарсъ водевилъ въ 1-хъ дѣйст., сочин. А. Абеяна.

57) „Отъсудьбы не уйдешь“, ճակատագրից չես փախչիր, драма въ 4-хъ дѣйст. сочин. В. Лонгеммера, перев. Мартиросіанца.

58) „Погоня за призраками“, ком. въ 4 д. Людвига Фульда, перев. С. Артемьевой.

59) „Непогрѣшимый“, Անխախտ, драма въ 5 д. сочин. Невѣжина, переводъ К. Мартиросянца.

60) „Несчастье особаго рода“, комедія въ 1-мъ дѣйст. сочин. В. Пенъкова, перев. К. Мартиросянца.

61) „Ростовщикъ“ Վաշխապ, драма въ 5 дѣйст., сочин. А. Гнуна.

THE SPHINX

THE SPHINX

THE SPHINX

56) *Взгляд на жизнь* И. А. Крылова, перевод с французского языка, составлен из 1-го издания, состав. А. Абрамова.

57) *Отрывки из жизни*, перевод с французского языка из 1-го издания, состав. В. Ломоносова, перевод Мартыросяна.

58) *Письма к друзьям*, изд. 1-е, состав. В. А. Крылова, перевод В. А. Крылова.

59) *Письма к друзьям*, перевод с французского языка из 1-го издания, состав. В. А. Крылова, перевод В. А. Крылова.

60) *Письма к друзьям*, перевод с французского языка из 1-го издания, состав. В. А. Крылова, перевод В. А. Крылова.

61) *Письма к друзьям*, перевод с французского языка из 1-го издания, состав. В. А. Крылова, перевод В. А. Крылова.

ԹԱՏՐՈՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Կենդրոնական Գրավաճառանոցում վաճառուում են

- 1) Պատիւ, կօմ. 4 գործ., հեղ. Զուղերմանի, թարգմ. Ա. Թարխան-
եանի, գլինն է. 60 կ.
- 2) Մրցումն հասարակութեան հետ, վէպ, թարգմ. Ս. Հախում-
եանի գլինն է. 40 կ.
- 3) Կեղծ ազնուհիւք, կօմ. Մօլիերի, թարգ. Մ. Պէլլիքճեանի . . 40 „

«Թատրոն» հանդէսի լոյս տեսած №№-ը գիրք Ա. եւ Բ. (1894 թ.),
Ա. եւ Բ. (1895 թ.) եւ գիրք Ա. (1899 թ.) հատով վաճառուում են
միայն հրատարակչի մօտ. իւրաքանչիւրի գինն է 2 ռուբլի:

Թատրոն հանդիսում տպագրուած են հետևեալ պիեսները.

1. Սկապէնի արարքները, կօմ. 3 գործ. Մոլիերի թարգ. Յ. Լալայեան:
2. Միւս անգամ, մեղախօս. Գրենէ Դանկուրի, թարգմ. ֆրանս. Աղէք-
սանդր Թարխանեան:
3. Բանաստեղծ, կօմ. 1 գործ., հեղ. Փառնակէս:
4. Դարձնապետ, կօմ. 4 գործ., հեղ. Ժ. Օնէի, թարգ. ֆր. Ս. Արծրունի:
5. Մարիա Ստիւարտ, ողբ. 5 գործ. Զիլլէրի, թ. գերմ. Գ. Բարխուդարեան:
6. Ընտանեկան փոթորիկ, վոդ. 1 գործ., փոխ. ֆր. Ար. Յովհաննիսեան:
7. Ակամայ ըծիշկ, կօմ. 3 գործ. Մոլիերի, թարգմ. ֆր. Մ. Առաքելեան:
8. Մեղէտ, դր. 4 գործ., հեղ. Սուվորինի, թրգ. Կ. Մ. Հահնազարեան:
9. Ապահարզան, դր. 1 գործ., հեղ. Անտօնիօ Էննէսի, թարգմ. ֆրան.
Ար. Յովհաննիսեան:
10. Սպասում ենք հիւրերին, կօմ. 1 գործ., փոխ. Աղ. Թարխանեան:
11. Բաղդասար աղըար, կօմ. 3 գործ. Յ. Պարոնեանի, բեմի յարմարեց-
րին Ա. Սարգարեան և Ա. Վրոյր:
12. Փոքրիկ երաժիշտ, մանկ. կօմ. 1 գործ., փոխ. Մել.-Հահնազարեան:
13. Դօն-Ժուան, դրամ. պօէմա Պուշկինի, թարգմ. Գ. Մուրացան:
14. Հասարակութեան նեցուկները, կօմ. Իբսինի, թարգմ. Բաբեան:
15. Օսկան Պետրովիչն էն կինքումը, կատակերգութիւն 1 արար., հեղ.
Գ. Սունդուկեանցի:
16. Ժան-Բոդրի, կօմ. 4 գործ. Վաքըրի, թարգմ. Ֆելիքս:

ԹԱՏՐՈՆ

(ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Ներկայ 1899 թուակ. 2-րդ №-ը (գիրք VI) լոյս կը
տեսնէ առաջիկայ հոկտեմբերի վերջին

ՇԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է ԲԸԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարեկան բաժանորդագինն է Թիֆլիսում 3 ռ.
օտարաքաղաքացիների համար 3 ռ. 30 կոպ.,
արտասահման 10 ֆրանկ:

Հրատարակիչ՝ ԱՂԷ.ԲՍԱՆԴՐ ԹԱՐԽԱՆԻԱՆ

Հասցէ՝ Тифлисъ, Александру Тарханіанъ, կամ Tiflis (Caucase-
Russie) Alexandre Tarkhanian.

